

DULL GOLYGU'R TESTUN BEIRNIADOL

Gan ragdybio y daw dydd yn y dyfodol lled agos pryd y bydd modd gweld delweddau digidol o lsg. BL Add 22356—a phob un o'r llawysgrifau cyfraith eraill, am hynny—yn hwyluso ddigon trwy gyfryngau electronig, cyflwynir yma destun beirniadol o'r llyfr cyfraith hwnnw. Wrth ei baratoi, ceisiais gadw cydbwysedd rhwng adlewyrchu natur y testun gwreiddiol ar y naill law, tra'n ei gyflwyno mewn modd a fydd yn hwyluso ei ddarllen a'i ddeall ar y llaw arall. Dichon imi lithro i anghysonderau wrth geisio rhodio'r llwybr canol hwn, ond dylai maint a natur yr ymyrraeth olygyddol fod yn eglur o'r nodiadau hyn ar ddull y golygu, ynghyd â'r nodiadau ar odre dalennau'r testun ei hun.

Rhennais y testun cyfraith yn draethigau a pharagraffau ac adnodau, ac ychwanegais deitlau (rhwng bachau petryal) i'r traethigau er hwylustod.¹ Rhifwyd adnodau'r testun, o 1 hyd at 2546, gan osod rhif uwchysgrifol o flaen pob adnod. Nodais rifau ffolio'r llawysgrif rhwng bachau petryal.

Rhennais eiriau, ac ychwanegais briflythrennau ac atalnodau, yn ôl yr arfer cyfoes (ond gan geisio dilyn awgrym atalnodi'r gwreiddiol i'r graddau yr oedd hynny'n bosibl). Ychwanegais rhwng bachau betryal unrhyw eiriau neu lythrennau y bernais eu bod yn angenrheidiol i'r synnwyr, a nodais unrhyw ddiwygiadau testunol eraill mewn troednodiadau, gan ddefnyddio'r cyfeirnod †, ††, etc., ynghyd â rhif yr adnod er hwyluso'r cyfeirio. Y mae byrfoddau wedi eu hestyn mewn teip *italig*.

Derbyniais yn ddistaw gywiriadau i'r testun a wnaethpwyd gan y copiydd ei hun, ond nodwyd unrhyw gywiriadau a wnaed gan lawiau diweddarach mewn troednodiadau. Mae / mewn troednodyn yn dynodi diwedd llinell yn y llawysgrif, ac y mae] neu [yn dangos lle y 'llyncwyd' gair neu ran o air yn y rhwymiad. Mae * mewn troednodyn yn dynodi llythyren nad oedd modd ei darllen â sicrwydd.

Ni wahaniaethir yn y testun beirniadol hwn rhwng y gwahanol ffurfiau ar *r* ac *s* a geir yn y llawysgrif, ond dilynwyd y gwreiddiol yn fanwl yn ei ddefnydd o *6* ac *w* am /u/. Yr unig arwydd anghyffredin arall sydd yma yw'r ychydig enghreifftiau o *z* am /x/ derfynol.

¹ Er mwyn hwylustod, defnyddiais yr un teitlau a phenawdau ag a ddefnyddiwyd gan olygyddion *LIBleg*, etc., lle bynnag yr oedd hynny'n bosibl.

CYNNWYS TESTUN S

adnod yn y testun hwn	tudalen yn y testun hwn		ffolio a llinell yn y llsgr.
<i>Deunydd Bleg.</i>			
1–8	1	Rhaglith	4 ¹ –4v ¹³
9–12	1	Swyddogion y Llys	4v ¹³ –5 ⁶
13–20	2	Sarhaed y Brenin	5 ⁷ –5v ⁹
21–2	2	Sarhaed y Frenhines	5v ^{9–13}
23–5	2	Yr Edling	5v ^{13–19}
26–8	2	Braint	5v ^{19–27}
29–32	2	Tair Colofn Cyfraith	5v ²⁷ –6 ¹²
33–73	3	Naw Affaith Galanas	6 ¹³ –8 ⁸
74–87	4	Naw Affaith Tân	8 ^{9–25}
88–91	4	Tân Damweiniol	8 ²⁵ –8v ⁸
92–116	5	Naw Affaith Lledrad	8v ⁹ –9 ²⁵
117–35	5	Y Naw Nyn Credadwy	9 ²⁵ –10 ⁶
136–9	6	Dyledion	10 ^{7–13}
140–86	6	Mach	10 ¹³ –12 ²⁸
187–209	8	Gwerth Aelodau	12v ¹ –13 ²²
210–54	9	Sarhaed, Galanas a Gwerth	13 ²² –15 ¹⁷
255–63	10	Gwestfa	15 ¹⁸ –15v ¹²
264–80	11	Dadl Tir	15v ¹³ –16v ²
281–94	11	Dadannudd	16v ³ –17 ¹⁷
295–309	12	Dyddiau Hawlio	17 ¹⁸ –17v ²⁷
310–47	12	Rhannu Treftadaeth ac Etifeddu Tir	18 ¹ –20 ¹²
348–62	14	Trioedd ynghylch Tir	20 ¹³ –21 ³
363–8	15	Tresmasu etc.	21 ^{3–25}
369–72	15	Braint o du Mam etc.	21 ²⁵ –21v ¹³
373–5	15	Anrhaith	21v ^{13–17}
376–8	16	Ffiniau	21v ^{18–25}
379–82	16	Moch mewn Coed ac Yd	21v ²⁵ –22 ⁹
383–9	16	Amserau Penodedig	22 ^{9–22}
390–7	16	Amrywion	22 ²² –22v ¹³
398–408	16	Dirwy	22v ¹⁴ –23 ¹⁴
409–14	17	Adnau	23 ¹⁵ –23v ⁶
415–26	17	Taeogion (ac eraill)	23v ⁷ –24 ¹⁶
427–34	18	Gwadu Eiddo	24 ^{17–27}
435–55	18	Tystion	24v ¹ –25 ¹⁹
456–75	19	Meiri a Chyngellorion	25 ²⁰ –26 ⁹
476–86	19	Ebediw	26 ⁹ –26v ¹
487–553	20	Gwragedd	26v ² –30v ⁶

554–59	23	Saith Esgobty Dyfed	30v ^{7–24}
560–80	23	Llwgr Ŷd	30v ²⁴ –31v ²⁸
581	24	Pethau Unwerth	32 ^{1–7}
582–3	24	Cynnen a Rhaith yn erbyn Lleidr	32 ^{7–12}
584–616	24	Meirch	32 ¹³ –33 ¹³
617–19	25	Cyhuddo o Ledrad	33 ^{14–22}
620–79	25	Buchod ac Ychen	33 ²³ –35 ⁸
680–6	26	Defaid a Geifr	35 ^{9–18}
687–98	26	Moch	35 ¹⁸ –35v ¹⁷
699–703	27	Cathod	35v ¹⁸ –36 ⁴
704–8	27	Gwyddau ac Ieir	36 ^{4–9}
709–36	27	Hela	36 ⁹ –37 ⁹
737–56	28	Cŵn	37 ¹⁰ –38 ⁵
757–61	29	Hebogau	38 ^{6–14}
762–74	29	Gwynyn	38 ¹⁵ –38v ¹³
775–90	29	Adeiladau	38v ¹⁴ –39 ¹⁸
791–859	30	Offer, Dodrefn, Arfau etc.	39 ¹⁸ –40v ¹²
860–2	31	Arferion Cyfraith	40v ^{12–25}
863–9	31	Brawdwr Llys	40v ²⁶ –41v ⁴
870–81	31	Brawdwr a Brawd	41v ⁴ –42 ⁵
882–911	32	Swydd a Braint Brawdwr	42 ⁶ –44 ¹¹
912–16	33	Cyngaws	44 ^{11–20}
917–44	34	Camfarnau	44 ²⁰ –46 ⁷
945–52	35	Rhaith Gwlad a Dedfryd Gwlad	46 ^{7–25}
953–67	35	Gwarant	46 ²⁶ –47v ⁵
968–1224	36	Trioedd	47v ⁶ –59 ¹³
1225–33	45	Deol	59 ¹³ –59v ²⁷

Deunydd ychwanegol (y gynffon)

1234–58	46	Cynnal Gorsedd Gyfreithiol	60 ¹ –61v ²²
1259–96	47	Arferion Cyfraith	61v ²³ –63v ²⁶
1297–1304	49	Lledrad	63v ²⁷ –64 ¹⁶
1305–11	49	Camddosbarth	64 ¹⁷ –66 ⁵
1312–22	51	Gorsedd Ddygynnull	66 ⁶ –67 ²⁶
1323–30	52	Tremyg	67 ²⁷ –67v ²⁸
1331–50	52	Dadl	68 ¹ –70 ²¹
1351–71	55	Tir	70 ²² –71 ²³
1372–8	56	Siartr Hywel Dda	71 ²⁴ –71v ¹⁸
1379–83	56	Brawd	71v ¹⁸ –72 ⁵
1384–6	56	Tir	72 ^{6–26}
1387–8	57	Mach	72 ²⁷ –72v ¹¹

1389–92	57	Y Tair Uchel-lys	72v ¹²⁻²⁸
1393–1401	57	Mach	73 ¹ –73v ¹¹
1402–55	58	Amrywion	73v ¹² –76 ¹⁵
1456–63	60	Tir Eglwysig	76 ¹⁶ –77 ⁴
1464–75	61	Cyfraith y Crefyddwyr	77 ⁴ –77v ²⁵
1476–1532	61	Amrywion	77v ²⁶ –80v ⁶
1533–89	64	Profi Ynadon	80v ⁷ –83 ⁴
1590–1600	66	Tir	83 ⁵ –83v ⁷
1601–22	66	Amrywion	83v ⁷ –85 ²
1623–56	67	Damweiniau	85 ² –87 ²⁴
1657–82	69	Trioedd	87 ²⁴ –88 ²³
1683–1712	70	Amrywion	88 ²³ –89v ²⁴
1713–57	72	Mach	89v ²⁴ –92v ¹¹
1758–64	74	Amrywion	92v ¹¹ –93 ¹⁴
1765–81	74	Cyfraith Dyfnwal Moelmud a Mesur	93 ¹⁵ –94 ¹⁶
1782–99	75	Dadl	94 ¹⁷ –95v ²⁰
1800–6	76	19 o Bethau Angenrheidiol	95v ²¹ –96 ⁶
1807–13	77	Pedair Allwedd Ynadaeth	96 ⁷⁻²⁰
1814–21	77	Ceidwaid	96 ²¹⁻²⁶
1822–8	77	Llwon	96 ²⁷ –96v ¹¹
1829–30	77	Oedi Cyfraith	96v ¹¹⁻²¹
1831–57	78	Amrywion	96v ²² –99 ²²
1858–60	80	Y Tri Llyfr Cyfraith	99 ²² –99v ⁸
1861–4	80	Hawl	99v ⁹ –100 ¹⁵
1865–9	80	Dadl Llys ac Eglwys	100 ¹⁶ –100v ¹
1870–87	81	Dadl Tir a Daear	100v ² –101v ⁹
1888–92	82	Adnau	101v ¹⁰⁻²⁷
1893–1914	82	Trioedd etc.	102 ¹ –103 ²⁷
1915–24	83	Damweiniau	103v ¹ –104 ¹
1925–59	84	Amrywion	104 ¹ –106 ²⁸
1960–66	85	Lledrad	106v ¹⁻²²
1967–99	86	Gwadu Mab	106v ²³ –108 ²²
2000–117	87	Trioedd	108 ²² –116v ¹⁸
2118–26	94	Amrywion	116v ¹⁸ –117v ²⁷
2127–46	95	Trioedd	117v ²⁷ –118v ¹⁸
2147–68	95	Damweiniau	118v ¹⁸ –120v ³
2169–94	97	Trioedd	120v ³ –122 ²
2195–216	98	Trefn Cyfreitha	122 ³ –123 ¹
2217–226	99	Amrywion	123 ¹⁻²³
2227–36	99	Damweiniau	123 ²⁴ –124 ¹
2237–306	99	Llwgr Ŷd	124 ² –127v ²²
2307–29	102	Mach	127v ²² –128v ¹⁹
2330–48	103	Tir	128v ²⁰ –129v ¹¹

2349–59	104	Hawl Lledrad	129v ¹¹ –130v ¹⁶
2360–74	104	Cyfar	130v ¹⁷ –131 ²⁷
2375–6	105	Dau Ddyddiad Pwysig	131v
2377–81	105	Cyd-etifeddion	132 ¹ –132v ²⁸
2382–472	106	Gwyddor Cyfraith Hywel Dda	133 ¹ –140v ²⁸
2473–8	112	Amrywion	141 ^{1–18}
2479–86	112	Geiriau'r Seithwyr Doethion	141 ^{19–27}
2487–90	112	Gwenyn	141v ^{1–12}
2491–510	112	Amrywion	141v ¹³ –142v ²⁷
2511–17	113	Damweiniau	143 ^{1–27}
2518–24	113	Llunio'r Gyfraith	143v ¹ –144 ¹⁸
2525–46	114	Ffyrdd y Gyfraith	144 ¹⁹ –145v ⁴

CYFREITHIAU HYWEL DDA
YN ÔL
Llawysgrif BL Add. 22356 (S)

[RHAGLITH]

[4] ¹Howel Da o rad Du6, mab Gadell, brenhin Kymry oll, a 6elas [y] Kymry yn kamarver o gyfritheu a devodeu, a dyfynn6ys atta6 6heg6yr o bop kym6d yg Kymry o'e deyrnas o a6dyrda6d ac ygnadiaeth, a holl egl6yss6yr y deyrnas a arverynt o delygda6d bagleu, megis archessgob Myni6 ac essgub ac abadeu a phriore, hit y[†] lle a el6ir y Tu G6ynn yn Nyfed. ²Y tu h6nn6 a beris ef y adail o 6ial g6nion yn lletu ida6 pann delei y Dyfed y hella, ac 6rth hynny y gel6it ef y Tu G6ynn. ³A'r brenhin a'r gynnellidfa honno a drigassant ynno tr6y yr holl Ra6ys y 6edia6 Du6 tr6y dyr6est pryffeith, ac y erchi rad ar darpar y brenhin y 6ellahu kyfreitheu a devodeu Kymry. ⁴O'r eniver honno pann dervynna6d y Gra6ys y de6issa6d y brenhin y deudeg llyc deuthaf o'e 6yr a'r vn essgolheic deuthaf, a el6it yr Athra6 Blege6ryt, y lynieithu ac y ssanh6yra6[†] ida6 kyfreitheu, arveroed a defodeu ynn bryffeith ac ynn nessaf y gellit y'r 6ironed a ia6nder. ⁵Ac yd erchis y hessgrivenny ynn deir rann: ac ynn gyntaf, *kyfreith* y lys beynnydia6l; yr eil, *kyfreith* y 6lad; trydyd, arver o bop vn ohonnynt. ⁶G6edy hynny y dechreu6ys g6nneuthur tri[†] llyfur *kyfreith*: vn 6rth y lys beynnydia6l [4^v] bress6l^{††} y gyd ac ef; arall y lys Dynnef6r; trydyd y lys Aberffra6; megis y kaffeir teir rann Kymry, G6ynned, Po6ys, Dehebarth, a6dyrda6d *kyfreith* ynn eu plith 6rth eu reit ynn bara6d pob amser. ⁷Ac o gyghor y doethon hynny, rei o'r hen gyfreitheu a gannhali6yd; ereill a bella6yd; ereill a dilea6d [a] gossod kyfreitheu ne6yd yn y lle. ⁸Ac ynna y kyhoydes y gyfreith y'r bobyl yn g6byl, ac y kadarnha6d y a6dyrda6d ydynt ar y gyfreith, ac y dodes ef melldith Du6 a'e eidia6 ynteu a'r[†] h6nn Gymry oll ar y neb nyss katt6ai rac lla6 megis y gossoded ynna, ony ellit y g6ellay o gyfyndeb g6lad ac argl6yd.

[SWYDDOGION Y LLYS]

⁹Kyntaf y dechreu6ys y brenhin *kyfreith* y lys beunydia6l, ac o'r dechreu y gossodes ped6ar ss6yda6c ar hygeint ynn y lys, nid amgen: Pennteulu, Offeirad telu, Distein, Ygnad llys, Hebogyd, Penng6astra6d, Pennkynnyd, G6as ystavell, Distein brenhines, Offeirad brenhines, Bard teulu, Gosteg6r llys, Dryssa6r neyad, Dryssa6r ystavell, Mor6ynn estavell, G6astrad af6yn, Cannh6llyd, Trylliat, Medyd[†], S6yd6r llys, Coc, Troeda6c, Medic llys, G6astra6d af6yn brenhines. ¹⁰Dlyed y ss6ydogion hynn y6 kaffel brethyn6isg y gann y brenhin a lliein6isc y gann y vrenhines teir g6eith ynn y vl6ydyn, y Nadolic [5] a'r Pask a'r Ssylv6yn. ¹¹Brenhines a geiff trayann gan y brenhin o'r enill a del ida6 o'e dir, ac velly y dily ss6ydogion y vrenhines y trayan gann s6ydogion y brenhin. ¹²Kylch a dily y vrenhines a'r morynion a'r meibion ar vileineit y brenhin pann el y brenhin y maes o'e dir ehynan.

1 [†] prior / ehit yr
4 [†] olynitheu ac ys ssanh6yra6
6 [†] t / tri
6 ^{††} bre [4^v] bress6l
8 [†] ar yr
9 [†] Med / edyd

[SARHAED Y BRENIN]

¹³Gŵerth brenhin y6 tal y sarhaed teir gŵeith gann dri drychafel. ¹⁴Teir sarhaed brenhin ynt: vn y6 tori y na6d—llad dyn ar na6d y brenhin; eil y6, pann del deu vrenhin ar [y] keffnyd y ymaruoll, or lledir dyn ynn y gŵyd, sarhaed brenhin y6; trydyd y6 kamarver o'e 6reic. ¹⁵Tri ry6 sarhaed yssyd y bop gŵr gŵreiga6c: vn y6 y dar6 ar y gorff; eil y6 bod arall ynn kamarver o'e 6reic; trydyd y6 tori na6d y dyn a allo rodi na6d o gyfreith.

¹⁶Val hyn y telir sarhaed brenhin: kann mu yg kyfir pob kantref o'e deyrnas; a gŵialen ariaint kyhyd ac o'r lla6r hyt yg gen y brenhin pann eistedo ynn y gadair, kyn vrassed a'e hirvys, a thri bann erni a thri deni kyn vrassed a'r 6ialen; a ffiol eur[†] a annho lla6nn diod y brenhin yndi, a chla6r eur erni kyfled ac 6ynneb y brenhin; kynde6ed vydant y ffiol a'r kla6r ac e6in ameth a amaetho seith mlyned neu blisgin 6y gŵyd. ¹⁷Ynn y mod h6nn6 y telir sarhaed y brenhin y bo eistedua arbenic y danna6, megis [5^v] Dinef6r dan vrenhin[†] Daehebarth neu Yberffra6 dan vrenhin G6yned. ¹⁸Ony byd eiste[d]ua arbenic ida6 ni cheiff onyd g6arthech. ¹⁹Braeint argl6yd Dinef6r y6 kaffel dros y sarhaed g6arthech g6nion klystgochion a annho ol yn ol r6g Aergoel a llus Dinef6r, a thar6 r6g pob vgeint mu ohonnynt vn lli6 a'r g6arthech. ²⁰Ni thelir eur ynnamyn y vrenhin Dinef6r neu vrenhin Ab[e]rffra6[†].

[SARHAED Y FRENHINES]

²¹O dri mod y serheir y vrenhines: pann dorer y na6d; neu pann dra6er tr6y lid; neu pann[†] dynner peth o'e lla6 gan dreis. ²²Trayan gŵerth sarhaet y brenhin a delir y'r vrenhines, heb eur a heb ariant agen.

[YR EDLING]

²³Pennaf yr edling g6edy y brenhin a'r vrenhines. ²⁴Gŵerth yr edlig: kyffelub vyd y 6erth y 6erth y [brenhin][†] euthyr y trayann yn eisseu. ²⁵Gŵerth pob vn o'r ettifedion ereill a berthynont 6rth y deyrnas: trayan gŵerth y brenhin; ac velly gŵerth sarhaet pob vn ohonynt, heb eur, heb ariant.

[BRAINT]

²⁶Tri ry6 dyn yssyd: brenhin, a breur, a bilain, ac eu haelodeu. ²⁷Aelodeu brenhin ynt: y rei a berthynont y vrenhina6l vreint, kanys pieiffont; ac ohonynt oll brenhinolaf y6 yr etlig, kanys ef a leher ynn y lle y gŵrthrychir teyrnas ohonna6 6rth gyfeistedia6 llus. ²⁸Eissoes, o'r pann gameront tir, eu breint a fud 6rth vreint y tir a gynhalyont.

[CYFRAITH Y WLAD—TAIR COLOFN CYFRAITH]

²⁹Peida6 6ethion a 6nna6n a chyfreitheu [6] s6ydogion llys y brenhin kanyt oes aruer na reit 6rthunt, namyn blinder eu hyscrifennu a chosti memr6n a du yn diffr6yth. ³⁰A dechreu a 6nna6n o gyfreith g6lat, ac yn gyntaf o teir kolofyn kyfreith kans pennaf ynt, nid amgen:

16 [†] eur er / ni
17 [†] vrenhin
20 [†] abr / rffra6
21 [†] p / pann
24 [†] Ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.

galanas a'e na6 affeith, tan a'e na6 affeith, lledrat a'e na6 affeith. ³¹Beth[†] bynnac a 6neler ygkylch y tri g6eithret hynny, affeith y6 6rth lad neu losc neu letrat. ³²Ac 6rth hynny y tri na6 affeith, ach6yson ynt tr6y[†] y g6neir y g6eithretoed hynny tr6y gytssynnya6, kanns kytsynnya6 y6 yr holl affeithu; rei tr6y ol6c, ereill tr6y eireu, ereill tr6y 6eithret.

[NAW AFFAITH GALANAS]

³³Kyntaf o na6 affeith galanas y6 taua6trydyaeth: menegi lle y bo y dyn a vynho ef y lad. ³⁴Eil y6 rodi kynghor y lad y dyn. ³⁵Trydyd y6 disg6yl brat ar y dyn. ³⁶Pet6ryd y6 dangos y'r lloffryd y dyn a vynei ef y lad. ³⁷Pymhet y6 mynet yg ketymdeithas y llofryd pan el y lad y dyn. ³⁸Whechet y6 dyfod gyt a'r llofrud y'r tref y bo y dyn a lather yndi. ³⁹Seithuet y6 kymhorth y llofrud o lad y dyn. ⁴⁰Wythuet y6 arr6yda6 y dyn a lader hynny del y dyn a'e llado. ⁴¹Na6uet y6 edrych ar lad y dyn gan y odef. ⁴²Dros bop vn o'r tri kyntaf o'r affeithoed hyn or adefir, y telir na6 vgeint ariant; a ll6 kanh6r y 6ady gell6g g6aet or gofynnir. ⁴³Dros bop vn o'r eil tri y telir deu na6 vgeint; a ll[6] deu kan6r y 6adu llofrydiaeth. De6i Brefi! [6^v] ⁴⁴Dros bop vn o'r tri di6ethaf y ro[d]ir tri na6 vgeint ariant; a ll6 truchan6r y 6ady llofrydiaeth.

⁴⁵P6y bynnac a 6atto llofrudiaeth a'e holl affeithu, ll6 deg6ur a deu vgeint a dyry. ⁴⁶A reith g6lad[†] y6 honno, a 'di6ad koet a maes' y gel6ir. ⁴⁷Ac velly heuyt, y neb a 6atto llofrydiaeth ar 6ahan y 6rth yr haffeithu, neu vn affeith heb amgen, ll6 deg6ur a deigeint a dyry. ⁴⁸Ac velly y mae am losc, ac am ledrat, ac ae haffeithu. ⁴⁹Or holir y llosc o treis neu o letrat, ac or lloscir dyn yn y tan h6nn6, tri dyn diofraeda6c a vud yn y reith, o varchogaeth, a llein, a g6reic.

⁵⁰P6y bynnac a adefo galanas, ef a'e genedl a'e talant sarhaet y dyn a lader a'e alanas yn g6byl. ⁵¹Ac yn gyntaf y tal y llofrud sarhaet y dyn y tat a'e vam a'e vrodyr a'e ch6ioryd; ac os g6rega6c vyd, y 6reic a geff y gann y rei hynny trayan g6erth sarhaed y g6r.

⁵²G6erth dyn a la[d]er, yn deir rann y renir ar y rei a'e talo. ⁵³Yr rann gyntaf a disgin ar y llofryd a'e dat a[']e] vam a'e vrodyr a'e ch6ioryd, a'r d6y rann ar y gennedl. ⁵⁴Y rann gyntaf a renir yn deir rann: vn ar [y llofrud] yhyndan a'r d6y ar y tad a'r vam a'e vrodyr a'e ch6ioryd; ac o'r g6yr hynny, kymeint a dal pob vn a'e gilid; ac velly o'r g6raged, euthyr na thal vn 6reic namyn[†] kymeint a hanner [7] ran y bra6t. ⁵⁵A ran gyntaf honn, y tad a mam a brodyr a ch6ioryd y lladedic y telir. ⁵⁶A'e sarhaet velly, kany ledir neb heb sarhaet. ⁵⁷Y d6y ran a dodet o'r dechreu ar genedyl y llofrud a rennir yn teir ran: y d6y ran ar genedyl y tat, a'r tryded ar genedyl y vam. ⁵⁸Y kyfry6 gereint a talho galanas gyt a'r llofrud, y kyffelybyon o bleit y lladedic a'e herbynyant, o'r gorchenga6 hyt y gorcha6.

⁵⁹Val hynn yd en6ir achoed kenedyl a talhont alanas neu a'e kymeront: kyntaf o'r na6, tat a mam y llofrud neu y lladedic; eil y6 hentat; trydyd y6 gorhentat; pet6ryd y[6] brodyr a ch6ioryd; pymhet y6 kefynder6; whechet y6 kyferdyr6; seithuet y6 kyfnieint; wythuet y6 gorchyfnieint; na6uet y6 gorcha6. ⁶⁰Aelodeu yr achoed hynny ynt: nyeint ac e6thred y llofrud neu y lladedic. ⁶¹Nei y6 mab bra6t neu ch6aer neu gefynder6 neu gyferder6. ⁶²E6ythyry y6 bra6t tat neu vam neu hentat neu henvam neu orhentat neu orhenvam. ⁶³Hynn

31 [†] *Gadawyd gofod ar gyfer priflythyren liw (B), ond nis llanwyd.*
32 [†] tr6ydy
46 [†] g / g6lad
54 [†] mamyn

y6 meint rann pob vn o'r rei hynny oll: y neb a vo nes o vn ach y'r llofrud neu y'r lladedic no'r llall, h6nn6 a dal neu a gymer deu kymeint a'r llall; ac velly y mae am bop vn o'u seith rad di6ethaf, ac aelodeu yr holl radeu.

⁶⁴Plant y llofrud neu y lladedic, ny dylyant talu dim na'e erbynna6 o tal galanas, kanys [7^v] rann y llofrud, yr h6nn a dal m6y noc vn arall, a seif drosta6 ef a'e plant; a phryder y plant hefyd a berthyn y bod arna6 ef. ⁶⁵Pryder plant y lladedic a perth[yn] y vod ar eu rieni a'e gitettifedion, kan kaffant trayan y alannas a g6erth k6byl o'e sarhaed. ⁶⁶Ac 6rth hynny ny thal ac nyd erbyn ettifed vn ohonnynt dim o alannas.

⁶⁷Or byd kar y'r llofrud neu y'r lladedic yn 6r egl6ysic r6umedic 6rth vrdeu kasegredic neu 6rth grefud, neu yn glaf6r, neu yn vyd, neu yn ynfud, ny thal ac nyt erbyn dim o alannas. ⁶⁸Ac ny ellir eu kymell o neb fford y dalu dim o alannas nac o'e y gymryd.

⁶⁹Tri dygyngoll kennedl ynt: vn y6 dechreu o 6elygord taly galannas dyn a lader ac na thalant g6byl, ac am hynny y llad y dyn o'r 6elygord honno—ni thelir yr alannas ac nyt aduerir dim o'r a dal6d dros y kyntaf. ⁷⁰Eil y6 bod kyss6ynvab my6n kennedl heb d6yn a heb di6ad, a llad dyn o h6nn6—taly yr alannas oll a dylir, ac os g6adant g6edy hynny dygyngoll y6. ⁷¹Trydyd y6 pann enllipier g6rion am lad kelein ac na 6nel ia6n am hynny namyn tremygu; o lledir dyn am hynny[†] ny thelir dim drosta6^{††} kyn bo g6irion, kanny eill kennedl 6ady drosta6 yn var6 yr hynn nis g6ada6d ef ynn y vo6yd.

[8] ⁷²Oerg6ymyp galannas y6 pann lado dyn dyn[†] arall, a doddi oed dyd y 6nneuthyr ia6nn drosta6,^{††} a'e lad ynteu o dyn o gennedl arall nys dylyho; oerg6ymp galannas y gel6ir hynny rac trymed y golli ef, ac gada6 y gyflafan a 6nnaeth ar y gennedl, a gorfod y thaly.

⁷³Y neb a 6atto llad dyn my6n llu roded l6 deg6yr a deugeint, a 6heugint o ariant. De6i Breuy!

[NAW AFFAITH TÂN]

⁷⁴O na6 affeith tan. ⁷⁵Kyntaf y6 rodi kyghor y losci. ⁷⁶Eil y6 duna6 am loski. ⁷⁷Trydyd y6 myned gyt a'r neb a losgo hyt y lle y llosker. ⁷⁸Ped6ryd y6 ymd6yn y r6yll. ⁷⁹Pymhet y6 llad y tan. ⁸⁰Whechet y6 keissa6 dyl6yf. ⁸¹Seithuet y6 wh6thu y tan hyny enynho. ⁸²Wythuet y6 rodi y tan y'r neb a losco ac ef. ⁸³Na6uet y6 edrych ar y llosc gan y odef. ⁸⁴Y neb a 6atto vn o'r na6 affeith hynn rodet l6 deg6ir a deu vgeint.

⁸⁵Y neb a lado tan, neu a'e 6hytho hyny enynho, neu a rotho tan y'r neb a losco ac ef, hanner y kolled a dal a'r hanner arall a dal y neb a losco ac ef. ⁸⁶A h6nn6 y6 k6byl o 6eithret llosc. ⁸⁷Ac ony byd neb yn affeitha6l gyt ac ef, talet ehynan yr holl gollet a del o'r llosc, ony [dy]cha6n amdiheura6 tr6y reith g6lad.

[TÂN DAMWEINIOL]

⁸⁸Y tu kyntaf a losger yn y dref o 6alltan, talet y deu du gyntaf a enynho, vn o bop parth ida6.

⁸⁹Y neb a venthykio [8^v] ty a than y arall, or kynneu h6nn6 tan ynn y [ty] teir g6eith, or llysc y ty ef a dyly talu k6byl o'e 6erth. ⁹⁰P6y bynnac ada6ho[†] tan yn odynt ty a dyfod arall y

71 [†] hy / ynnny
71 ^{††} dorsta6
72 [†] di / yn
72 ^{††} ia6a6nn
90 [†] a da6ho

atgynneu y tan, a llosgi yr odyd, bynt ell deu a'e talant yn deu hanner y'r perchena6c. ⁹¹Os y kyntaf a dyffyd y tan oll, neu a gymer ffyd y gann arall a[r] diffodi y tan kyn y ada6, ny thal y kyntaf dim or llosgi yr odyd.

[NAW AFFAITH LLEDRAD]

⁹²O na6 affeith lletrat. ⁹³Kynntaf y6 amkany da a dyccer ynn lletrat 6rth y gytymeith. ⁹⁴Eil y6 duunnia6 am y lletrat. ⁹⁵Trydyd y6 [rodi] b6yll6r6 y'r lleidir y ledrata. ⁹⁶Pet6eryd y6 mynet yg kytymeithas y lleidyr y letrata. ⁹⁷Pymet y6 mynet y'r tref gyt a'r lleidir a torho y ty neu y byarth. ⁹⁸Whechet y6 erbynnya6 y lletrat. ⁹⁹Seithu[e]t y6 kerdet dyd neu nos gyt a'r lletrat. ¹⁰⁰Wythuet y6 kelu y lletrat ar y lleidir. ¹⁰¹Na6uet y6 kymryt rann o'r lletrat. ¹⁰²Y neb a gatto vn o'r na6 affeith hynn, rodet l6 deg 6yr a deu vgeint.

¹⁰³Holl affeithieu g6eithret, o affeithieu galanas a llosgi a lletrat, dir6ys vydir am bop vn ohonint. ¹⁰⁴Tafa6trydyaeth a llygatorydyaeth heb 6eithret lla6 neu troet, kamlyrys vyd y neb a'e g6nel.

¹⁰⁵Tal dros affeithieu galanas adefedic, y ryeni a chytetifedion y lladedic y telir o gyfreith, or k6ynant ymdana6. ¹⁰⁶Ac vdynt 6y ac y'r genedyl heuyd y dylr talu reith y 6ady [9] llofrudyaeth os gofynnant, neu talu galanas vdint.

¹⁰⁷G6erth lleidir a 6erther, seith punt.

¹⁰⁸Or da6 lleidyr at offeirat y adef ac y en6i y getymdeith[on] am letrat, a thygy hynny ar porth y vun6ent, ac ar dr6s yr egl6ys, ac ar dr6s y kor, heb erchi eu kelu, beth bynnac a darffo ymdanunt g6edy hynny, kredad6y vyd yr offeirat am yr hyn a dy6ad y lleidyr 6rtha6. ¹⁰⁹Kyffelyb vod a hynny vyd am dyn a vynaco lleidir a lletrat a dycco, or t6g ef y vanac val hynny yg g6yd yr offeirat.

¹¹⁰Or dy6edyr ar dyn anreitha6 dyn arall, os g6atta rodet l6 deg6yr [a] deu vgeint.

¹¹¹Manag6r diofreda6c, or da6 gyt a'r kolledic at yr offeirat y dr6s yr egl6ys, archet yr offeirat yda6 er Dy6 na dy6eto gel6yd 6rtha6. ¹¹²Ac os t6g yno na dy6et kel6yd, tyget y kyffelyp ar dr6s y gagell, a'r tryded 6eith y6ch benn yr alla6r. ¹¹³Ac os g6ata y dyn kelus g6edy hynny, katarnhaet yr offeirat ar y eir teir g6eith; ac os y dyn a'e g6atta g6edy hynny, tyget yr offeirat vn 6eith 6elet y manag6r a'e glybot yn katarnhau y vanac tr6y t6g ynn y mod y g6nnaeth. ¹¹⁴Ac odyd ny ellir g6at yn y erbyn. ¹¹⁵A h6nn6 y6 dogyn vanac.

¹¹⁶E neb a 6nel kynml6yn, ynn deudyb[l]yc y tal galanas y dyn a lado, a deudeg mu dir6y y'r brenhin.

[Y NAW NYN CREDADWY]

¹¹⁷Na6 nyn yssyd a gredir y tystoliaeth, pob vn [yn] y d6yn ar 6ahan gann dygu. ¹¹⁸Kynntaf y6 argl6yd r6g y deu 6r, tr6y na bo ef kyfranna6c [9^v] ar y dadyl neu ar yr hyn y bo y dadyl amdanna6[†]. ¹¹⁹Ac [or] adef o'r g6yr ry vod y gynen rygtynt ynn y 6yd kyn no hynny ac na boynt vn dyll, ac or g6atta vn yn erbyn y llall, dir y6 ida6 dygu yg6yd yr argl6yd. ¹²⁰Yspeit na6 nieu a geiff argl6yd am y l6 y vedylieid y mod y tygo. ¹²¹Oet yssyd y effeirat am y l6 hyt yr amser y gallo gany efferen gyntaf.

¹²²Eil y6 abad r6g deu vannach.

118 [†] amd / danna6

¹²³Trydyd y6 tad r6g y deu vab, gann dodu y lla6 deheu ar benn y mab y tygo ynn y erbyn a thygu val hyn: ‘Mynn Du6 a’ m cre6ys o dad, a thitheu ohonnof ineu, g6ir y6 a d6edaf i rot ti a’ th vra6d.’

¹²⁴Ped6ryd y6 bra6d6r am y varn a rodassei ef gynt.

¹²⁵Pymed y6 mach am vechni gyfadef pann 6atto rann ac adef rann arall.

¹²⁶Whechet y6 effeiraf r6g deu dyn o’ e bl6yf.

¹²⁷Seithuet y6 mor6yn am y mor6ynda6d. ¹²⁸Os y g6r y roder ida6 a’ e hameu er g6aethy y breunt, kredad6y vyd y vor6yn hyt y[†] deudeg ml6yd; o hynn allan, y ll6 ar y phymet o’ r dynion nessaf idi.

¹²⁹Whythuet y6 bygeil trefgort am y ll6dyn a lado ysgrybl y dref ynn y 6yd.

¹³⁰Na6uet y6 lleidir 6rth groc; kredad6y vyd ar y gidleidir. ¹³¹[Y] gidleidir agen ny byd krogad6y er geir y llall, namyn [10] lleidyr g6erth. ¹³²Lleidir am letrat kyss6yn, or palla reith g6lat yda6, dir6ys vyd o *gyfreith*. ¹³³Kredad6y vyd amod6r ynn y amod r6g deu dyn a’ e hadefo; ac velly roda6dyr da am yr hyn a rodo. ¹³⁴Ac 6rth hynny y d6edir, ‘Nyt oes rod onit o vod’. ¹³⁵A roda6dyr g6reic a tygho ynn y mod y roder y 6reic. De6i Brefi ynn kanhorth6y!

[DYLEDION]

¹³⁶Tala6dyr ar ny thalo k6byl o’ e dilyet, ef a dily talu. ¹³⁷Or byd r6g ha6l6r a thala6dyr dyd gossodedic y talu[†], ef a dilyr arhos yr oet. ¹³⁸Y neb a ofynno dilyet kynny yr oet tr6y g6ynn, kyhyt a hynny y dily bod hebda6 g6edy yr oet. ¹³⁹P6y bynnac a gymero gafel dros dilyet heb gennat argl6yd, kamlyrys vyd.

[MACH]

¹⁴⁰O deir fford y byd ryd mach am dilyet kyfadef. ¹⁴¹Vn y6 o rodi oet heb gennat y mach dros yr oet kynntaf. ¹⁴²Eil y6 talu y dilyet. ¹⁴³Trydyd y6 o d6ynn gafel am dilyet heb gennhat y mach. ¹⁴⁴Oet mach y 6ybot ae mach ae nyt mach, tri dieu.

¹⁴⁵Reit y6 dyfot y teir lla6 ygyt 6rth rodi mach: lla6 y mach, a lla6 y neb a’ e rodo, a lla6 y neb a’ e kymero; ac ymfyda6 o la6 y la6. ¹⁴⁶Or bud eisseu vn lla6 o hynny ynn ymfyda[6], bal6c vechni y6 honno eythyr y lle yd el[†] dyn yn vach kynnogynn [dros]da6^{††} euhyn neu dros arall. ¹⁴⁷Anssa6d bala6g uechni y6 bot[†] y neill penn ida6 ynn r6ym a’ r llall yn ryd. ¹⁴⁸Ac 6rth hynny or kymer ha6l6r ffyd y tala6dyr ar daly y dilyet, a ffyd y mach ar gymell y tala6dyr [10^v] y talu y dilyet, bop vn ohonunt a dily g6rtheb o’ r dilyet y’ r ha6l6r. ¹⁴⁹Ony chymer onyt ffyd vn ohonunt, ny dily onyt vn ateb yda6. ¹⁵⁰Heuyt or diry mach ffyd y’ r ha6l6r ar gymell ida6 y da, ef a dily ateb ida6 o’ r dilyet oll, kany chymer ffyd y tala6dyr.

¹⁵¹G6edy del oet y dyd y talu, y mach a dily oet dyd y gyfarch y tala6dyr. ¹⁵²Oet mach y baratoi tal or byd reit ida6 talu, vn dyd ac 6ythnos. ¹⁵³O teir fford y oedir mach a chynogyn: o glybot cornn y brenhin yn myned y lud, ac o ha6l dreis, ac o ha6l ledrat.

128[†] yt

137[†] tulu

146[†] y del

146^{††} kynnogynn da6 *gyda saeth a dros ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

147[†] Anssa6d []ala6g []echni *ar ymyl y ddalen.*

¹⁵⁴Mach a dyly d6yn gafel gyt a'r ha6l6r hyt yn diogel, neu talet y dylyet. ¹⁵⁵Na chymeret neb gafel y tala6dyr onyt y mach a'e dyry. ¹⁵⁶Kynn el mach ar talu, na thalet hyny pallo y tala6dyr. ¹⁵⁷Ac ny byd palledic ynteu tra safho ef 6rth *gyfreith*. ¹⁵⁸Kany bo ida6 namyn tri thudedyn, ef a dyly talu y deu a chynnal y trydyd pob amser.

¹⁵⁹Mach a 6atto y vechni, g6aded ar y seithuet o'r dynyon nesseaf y 6erth. ¹⁶⁰Ac os bridy6 a 6atta, ehunan a d6g vch benn y seith alla6r kysseggyr, neu seith 6eith ar yr vn alla6r. ¹⁶¹Os y mach a 6atta rann o'e vechni ac adef rann arall, ef euhunan a'e t6g vn 6eith. ¹⁶²Os y tala6dyr a 6atta y mach, g6aded ar y seithuet o'r dynyon nessaf y 6erth.

¹⁶³P6y bynnac a brynho da y gann arall ac a vo mach [11] ehunan ar y g6erth, a'e var6 kynn talu y dylyet a gada6 y da gann gytymdeythron, yr ha6l6r a dyly y da o'r da hynny, kanys y mar6 a uu vach kynnogyn ida6 bieiuud y da hynny. ¹⁶⁴Ef a dyly hagen tygy ar y seithuet o'r dynyon nessaf ida6 ar ved y tala6dyr, or keiff y bed, ac onys keiff ar yr alla6r gysseggyr, g6erthy ohona6 y da yda6 a bot h6nn6 yn vach kynnogyn ida6 ef ar 6erth y da.

¹⁶⁵P6y bynnac a vo mach gorfoda6c dros arall, ny rydheir hyt ymhenn vn dyd a bl6ydyd, ac ny ff[o]enir o vy6n hynny o ysbeid dros y kam a 6nel, kynys r6ymedic y6 y mach y my6n yr acha6s hyny 6yper a del y kelys 6rth *gyfreith* ae ny del kynn y teruyn.

¹⁶⁶P6y bynnac a gymero mach ar dylyet a mar6 y mach kynn talu y dylyet, doet yr ha6l6r ar y seithuet o'r dynyon nessaf y 6erth ar ved y mach a thygent ry fot h6nn6 yn vach ida6 ar y dylyet, o cheiff y bed; ac onys keiff ar yr alla6r gysseggyr. ¹⁶⁷Ac odynd y argl6yd a dyly kymell y vechni dros y mar6. ¹⁶⁸Os y kynnogyn a vyd mar6 a'r mach yn vy6, y mach a dyly d6yn y vechni yn gyffelyp[†] y hynny gann tygy ehynan ar ved y kynogyn; ac yna y teir ach nessaf ida6 a talant y dylyet.

¹⁶⁹Kyt dycco mach y vechniaeth yn erbynn ll6 argl6yd, ny chyll er hynny na dir6y na chaml6r6 o gyfrith.

[11^v] ¹⁷⁰Ny dyly neb rodi alltut yn vach, na neb a vo kadarnach noc ef, na mynach na bra6t heb genhat eu habat, nac yscolheic yscol heb genhat y athro, na g6reic onyt argl6yd[es] y tala6dyr vyd, na mab heb genhat y tat tra dylyho vot drosta6. ¹⁷¹Kyt el y rei hynny yn veicheu[†], ny dylyr kymell mechni neb ohanunt.

¹⁷²Tri lle yd ymduieicha mach[†] kyfadef am dylyet aghyfadef. ¹⁷³Vn y6 o 6ady o'r tala6dyr y mach. ¹⁷⁴Eil y6 o gaffael o vn o'r kynnogyn[†] tystolyaeth ar y llall tr6y ymhya6l ynn y llys. ¹⁷⁵Trydyd y6 o lussu o vn tyston y llall.

¹⁷⁶Tri pheth ny henynt o vechni: agheu, a chlefyd, a charchar.

¹⁷⁷Y neb a vo mach dros dyn, onys tal y tala6dyr yn yr oet dyd, oet pymthec ni6arna6t geiff y mach yna os ar da mar6a6l y byd y mach. ¹⁷⁸Ac ony thal y tala6dyr yna, oet deg ni6arna6t ar hygeint a geiff y mach yna; ac ony thal y tala6dyr yna, oet dec ni6arna6t a deu vgeint a geiff y mach yna; ac ony thal y tala6dyr yna talet y mach ehunan. ¹⁷⁹Os ar da by6a6l y byd y mach ac na thalho y tala6dyr yn oet y dyd, oet pymthec dy6arna6t a geiff y mach yna; ac ony thal y tala6dyr yna, oet deg ni6arna6t a geiff y mach yna; ac oni thal y tala6dyr yna, oet pump di6arna6t a geiff y mach yna; ac [12] ony thal y tala6dyr yna taled y mach

168 [†] gyffelylyp

171 [†] vn 6eithu

172 [†] *Mae un goes yn ormod yn yr m (oherwydd hollt yn y memrwn?).*

174 [†] kynnogyn

ehunan. ¹⁸⁰A phann gyfarffo y mach a'r talaðdyr, yspeilet ef ac a uo ymdanað o dillat eithyr y pilin nessaf idað; ac velly gðnaet byth hyny gaffo tal kðbyl y ganntað.

¹⁸¹Y neb a adefho dylyu da idað, talet ynn diohir eithyr ynn y teir[†] gðyl arbennyc, y Nadolic, a'r Pasc, a'r Sulgðynn, nit amgen: o nos Nadolic gðedy gosper hyt dyð Kalann gðedy offerenn; o nos Pasc gðedy datðyrein hyt dyð Pasc Bychan gðedy offerenn; o nos Sadðrnn Sulgðynn gðedy y gosper hyt dyð Sul y Drindaðt gðedy offerenn—kynny dyly neb gofynn y gilyd ynn y dieðed hynny.

¹⁸²Or kanhatta y kynnogynn y'r mach rodi kyðerthyd pynnt ygðystyl keinhaðc, a chynn oet y gðystyl y golli, ny dyly y kynnogynn trachefen namyn dimei, kans hynny yð trayan keinhaðc kyfreith, a llygry ohonað ynteu breint y gðystyl. ¹⁸³Or dyry mach .ii. beth maðr ygðystul peth bychann, yr haðlðr a dyly y gymryt; a chynn koller kynn yr oet, ny dyðc yr haðlðr y'r mach trachefen namyn y trayann. ¹⁸⁴Y mach hagen a'e diðc y'r talaðdyr o gðbyl, kans ynn aghyfreithaðl y duc. ¹⁸⁵Or dyry talaðdyr kyðerthyt punt ygðystyl keinhaðc a'e dygðydað, ny dyðgir drostað dim.

¹⁸⁶Arglðyd a uyd mach ar bop da adefedic heb vach arnað.

[GWERTH AELODAU]

[12^v] ¹⁸⁷Aelodeu vn werth y dyn ynt y rei hyn: dðy lað, deu troet, deu lygat, dðy ðeuis, deu glyst, dðy ffroen ynn lle vn aelaðt. ¹⁸⁸ðhe bu a ðhe vgeint o ariant yð gðerth pob vn ohonunt.

¹⁸⁹Or trychir klist dyn y ymdeith oll a chlybot o'r dyn arnað mal kynt, dðy uu a deu vgeint aryan a dal. ¹⁹⁰Gðerth bys dyn, buch ac vgeint aryant. ¹⁹¹Y uaðt, dðy uu a deu vgeint aryant a dal. ¹⁹²Keilleu, vn ðerth ynt a'r aelodeu vry oll. ¹⁹³Tauaðt ehunan, kymeint yð y ðerth a gðerth y saðl aelaðt a ryfðyt hyt hyn. ¹⁹⁴Sef a dal holl aelodeu dyn pann gyfriuer y gyd, gðyth punt a phedðar vgeint punt.

¹⁹⁵Pedeir ar hygeint aryant yð gðerth gðæet dyn. ¹⁹⁶Dec ar hugeint aryant uu ðerth gðæet Krist ac anheilðg oed vot gðæet Dyð a gðæet dyn yn vn ðerth; ac ðrth hynny gðæet dyn yssyd lei y ðerth.

¹⁹⁷Gðerth racdant dyn, pedeir ar hugeint aryant gan dri drychafel. ¹⁹⁸Kildant, dec ar hugeint a tal. ¹⁹⁹Pan talher racdant, gðerth kreith ogyfarch a teilir gantað. ²⁰⁰Creith ar ðyneb dyn, ðheugeint a tal. ²⁰¹Creith ar lað, trugeint a tal. ²⁰²Creith[†] ar y troet, dec ar hugeint a tal. ²⁰³Sarhaet dyn pan adaðer kreith ogyfarch ar y troet, gan vn drychafel [y telir]; os ar y lað, gan deu drychafel y byd; [13] os ar y ðyneb, gann tri drychafel y byd.

²⁰⁴Or treðir dyn ar y penn hyt pann ðeler yr emenhyd, neu or brethir yn y arch hyny ðeler yr amyscar, neu torri ascðrn y mordðyt neu ascðrn y vreich, dros bop vn o'r teir gðeli hynny teir punt a telir idað, kans ym perigyl o'e eneit y byd o bop vn o hynny.

²⁰⁵Hynn a telir y vrathedic y bo reit idað ðeith medic git a'e sarhaet: pedeir keinhaðc dros badell y ðneuthur medeginyaeth; a phedeir keinhaðc dros ðer; keinhaðc dros oleuat beunoeth; keinhaðc dros uðyt y medic beunoeth; a cheinhaðc dros uðyt y brathedic beunyð. ²⁰⁶Pedeir keinhaðc kota a telir dros pob ascðrn uch kreuan a tynher o benn y dyn, o'r seinho y myðn kaðc efyd. ²⁰⁷O bop ascðrn ys creuan, pedeir keinhaðc kyfreith a telir.

181[†] te / teir

202[†] *Gadawyd gofod ar ddechrau'r llinell ar gyfer priflythyren liw (C), ac yn union oddi tano fwlch ar gyfer priflythyren liw arall (S), ar ddechrau § 203); rhoddodd y rhuddellwr C fawr dros ddwy linell, ac o'r herwydd gorfodwyd iddo roi'r S ar ymyl y ddalen.*

²⁰⁸Kyfreith a dybeit bot ynn vn berth aelodeu pob dyn a'e gilyd; or torrir aelaft y brenhin y vot ynn vn berth ac aelaft y bilein. ²⁰⁹Ac eisoes m6y y6 gberth sarhaet brenhin neu vreyr no sarhaet bilein or trychyr y aelaft.

[SARHAED, GALANAS A GWERTH]

²¹⁰Y neb a gnithyo dyn, talet y sarhaet ynn gyntaf, kans drychaf a gossot y6 sarhaet dyn, a cheinha6c yghyfeir pob bus a el ynn y penn, a cheinha6c dros pob ble6yn bon6ynn a tynher o'e pen, a phedeir ar hugeint dros y g6allt taldr6ch. ²¹¹Dyrnaft [13^v] a gaffer o anuod, nyt sarhaet; ia6n y6 ida6 namyn div6yn y g6aet a'r g6eli a'r greith ogyfarch or byd.

²¹²De6isset pa6b y vreint, ae o vreint y penkenedl, ae o vreint y s6yd, ae o vreint ehynan.

²¹³Galannas penkenedl a telir o tri na6 mu a thri na6 vgeint mu gan tri dyrchafel.

²¹⁴Y sarhaet a telir o tri na6 mu a thri na6 vgeint aryant. ²¹⁵Galannas aelaft penkenedyl, nyt amgen y gar, a telir o 6he bu a 6he vgeint mu gann tri drychafel. ²¹⁶Dros y sarhaet y keiff whe bu a 6he vgeint aryant.

²¹⁷Sarhaet breyr diss6yd a telir o whe bu a 6he vgeint aryant. ²¹⁸Galanas breyr a telir o 6he bu a 6he vgeint mu gann tri drychafel.

²¹⁹Galanas bonhedic kanh6yna6l a telir o teir bu a thrygeint mu gan tri drychafel.

²²⁰Dros y sarhaet y keiff teir bu a thri vgeint aryant. ²²¹Os g6r breyr vyd bonhedic kanh6yna6l, pan lather yg gor6lat 6he bu a geiff y breyr y gann y llofrud[†]. ²²²Kymro vamtat vyd bonhedic kanh6yna6l, heb gaeth a heb alltut a heb ledach ynnda6.

²²³G6erth bilein brenhin, teir bu a thri vgeint mu gan tri drychafel; a'e sarhaet a telir o teir bu a thri vgeint aryant. ²²⁴G6erth bilein breyr, anhera6c vyd [14] ar 6erth bilein brenhin; ac velly y sarhaet.

²²⁵G6erth alltut brenhin, teir bu a thri vgeint mu heb drychafel. ²²⁶Y sarhaet a telir o teir bu heb ach6anec. ²²⁷G6erth alltut breyr, hanhera6c vyd ar alltut brenhin; a'e sarhaet velly. ²²⁸G6erth alltut bilein, hanner g6erth alltut breyr; ac velly y sarhaet.

²²⁹Brenhin a geiff trayan pob galanas a gymhelo, a hynny lle ny allo kenedyl gymhell. ²³⁰A gaffer o da y llofryd o'r pryt y gilyd, y brenhin bieuiyd.

²³¹Punt a hanher y6 g6erth kaeth tra mor. ²³²Os o'r ynys hon yd henuyd, punt vyd y 6erth; ac velly or byd anafus neu ry hen neu ry ieuanc, nyt amgen llei noc vgeint ml6yd, punt vyd y 6erth. ²³³A deudec kenioc ynn y sarhaet: 6hech dros deir llath o vrethyn g6yn y 6nneuthyr peis ida6, a their dros y la6dyr, keinha6c dros kuaraneu a dyrnuoleu, vn dros 6dyf neu dros vu6ell os koed6r vyd, vn dros raff deudec kyfelina6c.

²³⁴Teir g6eith y drycheif ar sarhaet g6r a ymreher y 6reic o dreis neu a dycker o y 6rtha6.

²³⁵Y neb a dy6etto ar arall sarhau y gorff heb ach6anec, os g6atta roded y l6 ehynan heb ach6anec. ²³⁶Or en6a ynteu 6aet neu 6elet kleis arna6, rodet y l6 ar y trydyd, kans yn lle tyston y kynhelir y g6aet a'r kleis.

[14^v] ²³⁷Y neb a 6atto ymlad lle ny lather neb, her6yd meint y sarhaet y dyry y reith.

²³⁸Or g6neir anaf ar dyn tr6y ymlad, ll6 deg6yr a deu vgeint a rodri. ²³⁹Or byd g6aet neu

221 [†] llofuud

gleis, nyt amgen: g6aet o benn hyt g6ll, o l6 tri dyn y g6edir; o benn hyt 6regis, o l6 whech; o benn hyt la6r, o l6 na6 nyn y g6edir; ac velly y g6edir cleis a triccyo tri na6uetdyd.

²⁴⁰Or tereu kaeth dyn ryd, trycher y lla6 deheu ida6 neu talet argl6yd y kaeth sarhaet y dyn ryd. ²⁴¹Ergyt kryman y6 na6d kaeth.

²⁴²Ny byd godor yn reith alltut lle ny pherthyno reith g6lad arna6, kyny thygho dynyon gyt ac ef, or dyry ehunan y l6 yg kyfeir pob dyn a tygei gyt ac ef bei kenetla6c.

²⁴³Sarhaet g6reic kaeth, deudec keinha6c. ²⁴⁴Os g6enigia6l kaeth vyd, pedeir ar hugeint vyd tal y sarhaet; sef vyd g6eniga6l, g6reic 6rth y not6yd.

²⁴⁵Dir6y kaeth o'r lletrat kyntaf a 6nel, wheugeint; o'r eil, punt; o'r trydyd, vn *gyfreith* a g6r ryd her6yd dial.

²⁴⁶Py le bynnac y gordy6edher kaeth ynn flema6r, pedeir ar hugeint a rodir drosta6 yg gobyr diffrit[†], a pedeir keinha6c yghyfeir pob kym6t y kerd6ys drosta6. ²⁴⁷Or a y vr[e]nhinyaeth[†] arall, pedeir ar hugeint ynn lla6 a geiff y neb a'e rydhao; ac o hynny [15] y trayan a gynheil ef ganta6, a'r deuparth a geiff perchena6c y tir.

²⁴⁸Y neb a veichocco g6reic kaeth dyn arall, paret ef 6reic arall ynn y lle hyt pann agho y 6assanaethu, ac yna paret ef vagu yr etifed; ac or byd mar6 y gaeth y ar yr etifed, talet y neb a'e beichoges y g6erth *kyfreith* y hargl6yd. ²⁴⁹Y neb a gyttyo a g6reic kaeth heb genhat y hargl6yd, talet deudec keinha6c y hargl6yd dros pob kyt.

²⁵⁰Pob ry6 dyn eithyr alltut a uyd drychafel ar y 6erth ac ar y sarhaet. ²⁵¹Y lle y talher yr vgeinheu o aryant ygyt a'r g6arthech, yn lle y drychyfaeleu y kynhelir.

²⁵²Pedeir bu a phet6ar vgeint aryant a telir dros sarhaet teulu6r brenhin os o hynny yd ymardel6. ²⁵³Teir bu a telir yn sarhaet teuly6r breyr, nyt amgen try buhyn tal beinc.

²⁵⁴Vn 6erth vyd y neb a roder yg g6ystyl a'r neb y roder yg g6ystyl drosta6. De6i Br[e]fi!

[GWESTFA]

²⁵⁵Pvnt y6 g6erth g6estfa brenhin: whe vgeint dros y vara, a thrugeint dros y enllyn, a thrugeint dros y llynn; a hynny ony thelir y b6yt yn y amser. ²⁵⁶Messyr g6estua brenhin y6 p6nn march[†] o vla6t g6ennyth, a chyc vch, a seith drefa o geirch vn r6ym, a dogyn^{††} o vel ynn vn ger6yn— na6 dyrnued uyd vchet y ger6yn pan uessyrer ar 6yr o'r cleis dra6 y'r emyl yma—a phedeir ar hugeint aryannt, onys rydha breint y tala6dyr. ²⁵⁷G6erth y geyr6yneit ved a talher [15^v] y'r brenhin, wheugeint; a chymeint y dyly y ger6yn vod ac y gallho y brenhin a'e heneuyd yndy eneinha6. ²⁵⁸A'r k6yr a renir yn deir ran: a'r trayan y'r neb a'e g6nel, a'r trayan y'r brenhin, a'r trayan y'r neb a'e rodo. ²⁵⁹O tref maeroni neu gyghelloryaeth y telir med. ²⁶⁰O tref ryd diss6yd, braga6t. ²⁶¹Ony cheffir med, d6y ger6yn vraga6t dros yr vn ved; ony cheffir braga6t, pedeir o g6r6f a telir. ²⁶²Velly y byd dros 6estua gayaf. ²⁶³Pedeir randir a vyd [yn] y tref y talher g6estua brenhin ohonei.

246 [†] diffric

247 [†] vrnhinyaeth *gydag e uwchysgrifol mewn llaw ddiweddarach.*

256 [†] merch

256 ^{††} digon

[DADL TIR]

²⁶⁴Val hyn yt amlykeir datl tir. ²⁶⁵Yr ha6l6r bieu dangos y ha6l, ac yna yr amdiffyn6r y amdiffyn; a her6yd hynny y dyly yr henyriet g6lat kytystyria6 yn graff p6y ohonynt yssyd ynn adef g6ir, p6y nyt ytti6. ²⁶⁶A g6edy y darffo y'r hena6dyrieit racreitha6 eu syn6yr a chadarnhau eu dyll tr6y t6g, ynna y dyly y bra6d[6]yr myned ar lleilltu a barny her6yd yr hena6dyrieit, a dangos y'r brenhin yr[†] hynn a varnont. ²⁶⁷A hynny y6 dedryd g6lad g6edy g6rtheb. ²⁶⁸Ac velly y tervynir dadyl tir.

²⁶⁹Pann dechreuer kynhen am tervynu tired neu drefud, os r6ng [16] tir egl6ys a thir y 6lad, egl6ys a dervyna; os r6g tir kytettifedion, breint a deruyna; os r6g tir kyfanhed a thir diffeith, kyn6archad6 a deruynac—adeil ac arad6y y6 kyfaned.

²⁷⁰Pann deruynho llys, maer a chyghylla6r bieu dagos drosti y theruynnu; os egl6ys, bagl ac evengil. ²⁷¹Os r6g deu dyn vn vreint y byd amrysson am teruyn ac na 6ypper g6iryoned rydunt, tyget pob vn y teruyn ac odyna rannent eu hamrysson yn deu hanher.

²⁷²Pann teruynho tref ar y llall, ny dyly d6yn rantir y 6rthi yn g6byl gyt a'r teruyn.

²⁷³Tri lle y ran kyfreith yn deu hanher, a'r vn racdy6ededic y6 y kyntaf. ²⁷⁴Eil y[6] pan ranher eu da r6g g6r a g6reic o var6olaeth y neill ohonunt. ²⁷⁵Trydyd y6 pan dycer ll6dyn neu beth arall colledic 6rth aghyfreith y gyfreith.

²⁷⁶Deudec er6 gyfreith a thrychant a uyd ynn y rantir gyfreitha6l, megys y kaffo eu perchenna6c o'r trychant er6 arad6y a phorua a chynnut[†], a lle adeil o'r deudec er6. ²⁷⁷Vn troetued ar bymthec a vyd yn hyt yr hirieu; ac vn ieu ar bymthec a vydant hyt yr er6, a d6y vyd y llet.

²⁷⁸Seith tref vyd ym maena6r vro; teir tref ar dec vyd ymaena6r 6rthtir.

²⁷⁹Hanher punt a da6 y'r brenhin pan teruynier tir r6g d6y tref, a phedeir [16^v] ar hugeint y'r bra6d[6]yr. ²⁸⁰Hanher punt a da6 y'r brenhin o bop randir pann varner tir y dyn.

[DADANNUDD]

²⁸¹P6y bynnac a ofynho dadanhud o'r tir a gynhaliassei y dat hyt var6 dr6y oressgyn o eredic, dadanhud[†] o g6byl a dyly y gaffel ony byd o gorff y tad etifed a vo teilyngach nog ef, neu vn vreint ag ef, yn kynnal y tir ynn y erbyn, neu yn kytovyn dadanhud ac ef ynn y llys. ²⁸²Ac ynno y tyric yn orff6yssa6l heb 6rtheb y neb o'r tir hynny del amser medi ac ymchoylyt y gefen ar y das, ony da6 y bra6t hynhaf a'r teilygaf. ²⁸³Or da6 a fo teilygach, ef a keif oll.

²⁸⁴Os kyffelyb a da6, kyffelub rann a geiff eu.

²⁸⁵Os dadanhud karr a vernir y dyn o'e dyfot a charr y'r tir, gorffo6ys yno a geiff na6 di6arna6t, ac ynn y na6fedyd y dyry ateb, ac yn yr eil na6vedyd, barn. ²⁸⁶Os tr6y dadanhud gyt a beich kefen y doeth y'r tir a gynhaliassei y tad hyt var6, gorffo6ys tri dieu a geiff, ac ynn y trydedyd y dyry ateb y'r neb a'e holo, ac ynn y na6veddyd, barn.

²⁸⁷Py di6 bynnac y barner dadanhud, ny dycha6n neb y 6rthlad ohonna6 o gyfreith onyd ettifed proda6r ar y dadanhud vyd her6yd oet, nyd amgen yr hynhaf; kany dycha6n yr eil dadanhud g6rthlad y kyntaf, ac ny dycha6n amprioda6r g6rthl[ad][‡] amprioda6r arall. [17]

²⁸⁸Ac or byd amrysson r6g deu ettifed prioda6r gydrycha6l, ny dycha6n vn g6rthlad y gilid o

266 [†] yr / yr

276 [†] ach / ymeint

281 [†] adadhanud

287 [‡] g6rthl[ar ymyl y ddalen.

gyfreith. ²⁸⁹O'r deu ettifed *gyfreitha*bl, vn a fud priodaŕr ar dadanhud k6byl a'r llall ny byd, kanyt priodaŕr y neb onyt yr hynhaf o'r brodyr oll. ²⁹⁰Breint oet y braŕd hynhaf a 6nna y brodyr ieu haf yn ampridorian ar dadanhud k6byl. ²⁹¹Or da6 y rei ieu haf kynn no'r hynhaf y gaffel dadanhud, py bryt bynhac y del yr hynaf, ef a'e g6rthlad oll ac ynteu a geiff dadanhud o g6byl. ²⁹²Os y gyt y gofynnant, [y] gyt y kaffant val y dy6esp6yt vry. ²⁹³Y braŕt hynhaf hefyt yssyd vab kyssefina6l, a'r ieu haf yssyd eila6l; ac 6rth hynny y d6edyr, 'Ny 6rthlad yr eil dadanhud y kyntaf.' ²⁹⁴Yr holl vrodyr ieu haf, amprodorian vnt ar gaffel dadanhud k6byl, kyt kaffo pob vn y ran; ac 6rth hynny y d6edir na 6rthlad ampria6dyr amhria6dyr arall.

[DYDDIAU HAWLIO]

²⁹⁵Deu dyd yssyd, nyt amgen na6uetdyd Racuyr a na6uetdyd Mei, y dechreuir gofyn etifedyaeth o tir tr6y ach yndynt; kans or dechr[e]uir gofyn tir odyeuthur y dydieu hynny, ny 6eryd. ²⁹⁶P6y bynnac a dechreuo gofyn tir yn vn o'r dydueu hynny, darpar vyd ida6 gaffel barn kynn y llall. ²⁹⁷Ac onys keiff hyt y dyd arall, reit vyd ida6 kyffroi y dadyl megis o ne6yd, a thy6yll vyd y dadyl hyt y trydyd na6[u]jettyd. ²⁹⁸P6y bynhac a dechreuo gofyn ettifediaeth tr6y ach yn [17^v] na6uetdyd Racuyr neu yn na6uetdyd Mei, ynn y trydyd na6uetdyd y dyly kaffel ateb. ²⁹⁹Ac os na6uetdyd Mei y dechreu holi, a'e ohir am varn hyt A6st, kaedic vyd *kyfreith* ynn y erbyn hyt na6uetdyd Racuyr. ³⁰⁰Ac velly or dechreuir na6uetdyd Racuyr ac na chaffo barn o vy6n y gayaf, kayedic vyd y g6anh6yn ynn y erbyn.

³⁰¹Nyt reit arhos na6uetdyd am teruynu tir, namyn pan vynho y brenhin a'e 6yrda, teruynad6y vyd. ³⁰²Ac ny dylr arhos na6uetdyd r6g dilyeda6c ac andilyeda6c a gynhalyo tir yn y erbyn, kyt dangosso dilyeda6c y dilyet o pleit ryeni tr6y ach ac etryt.

³⁰³Teir etifediaeth *kyfreitha*bl yssyd ac a trigyant ynn dyls y'r etifedyon. ³⁰⁴Vn y6 etifedyaeth tr6y dilyet o pleit rieni. ³⁰⁵Eil y6 etifedyaeth a gaffer tr6y amot *kyfreitha*bl y gan y perchenna6c yr g6erth. ³⁰⁶Trydyd y6 ettifediaeth a gaffer tr6y amod *kyfreitha*bl o vod y perchena6c a heb 6erth.

³⁰⁷Or g6nneir egl6ys o genhat y brenhin ar dir taya6ctref, a bod yn go[r]fflan hi ac offeriat yn effereny yndi, ryd vyd y dref hono o hynny allan. ³⁰⁸Y neb a holo tir egl6sic, nyt reit ida6 aros na6uetyd amdanna6, namyn agored vyd g6ir ida6 *pann*[†] y gofynno.

³⁰⁹Or kymer taya6c brenhin mab breyr ar vaeth gan genhat y brenhin, kyfrana6c vyd y mab h6nn6 ar dref tad y taya6c mal vn o'e veibon ehynan. De6i Breuy!

[RHANNU TREFTADAETH AC ETIFEDDU TIR]

[18] ³¹⁰Pann rannho brodyr tref eu tat yrydunt, y ieu haf a geiff y tydyn a holl adeil y tat, ac 6yth er6, a'r u6yell gynnud, a'r k6lltyr, a'r galla6r, kany dycha6n tat eu rodi y neb namyn y'r mab ieu haf; a chynn g6ystler, ny dyg6ydant byth. ³¹¹Odyna kymeret pob braŕt eissydyn ac 6yth er6; a'r mab ieu haf a rann, ac o hynhaf y hynhaf de6is hyt ar yr ieu haf. ³¹²Teir g6eith y rennir yr vn tref tat r6g teir grad kenedl: yn gyntaf r6g brodyr; eil 6eith r6g kefyndyr6; tryded 6eith r6g kyferdyr6; odyna nyt oes pria6t rann ar tir. ³¹³Ny dyly neb gofyn atran onyt y neb ny chafas de6is: odyna y diareb yssyd, 'Nyt oes 6arthal gan de6is'.

³¹⁴Ny cheiff neb tir y gytettifed, megis y vraŕt neu y gefynder6 neu y gyferder6, gann y ofyn tr6y yr h6n kytettifed h6nn6 a vei var6 heb etifed o'e gorff, namyn gan y ofyn tr6y vn

308 [†] p / *pann*

o'e ryeni a vei perchenna6c ar y tir h6nn6 hyt var6, ae tat, ae hentat, ae gorhentat. ³¹⁵A'r tir h6nn6 a geiff ef os nessaf kar y'r mar6 vyd. ³¹⁶G6edy ranho brodyr tref eu tat yrydunt, or byd mar6 vn ohonunt heb ettifed o'e gorff, neu gitetifed hyt geifyn, y brenhin a vyd etifed o'r tir h6nn6.

³¹⁷Megys y mae bra6t ynn etifed o tref y tat, velly y mae ch6aer yn ettifed dilyeda6c o'e g6ada6l, tr6y yr h6n y kaffo hi 6r pria6t dilyeda6c o tir, nyt amgen [18^v] gann y that neu y gan y etifedyon, or tric hi 6rth gyghor y rieni[†] a'e chitettifedion. ³¹⁸Ony byd y perchena6c tir ettifed arall euthyr merch, y verch a vyd ettifed o'r tir oll.

³¹⁹Or byd y perchena6c tir ettifed dedua6l ac arall anedua6l, y dedua6l a vyd ettifed o g6byl[†] a'r anedua6l heb ran. ³²⁰Or byd y perchena6c tir ettifed diannaf ac arall annafys, megis dall neu vydar neu grypul, y diannaf a vyd ettifed o'r tir oll, na dedua6l nac anedua6l vo, kanny dycha6n neb annafus 6assannaethy tir y brenhin o dadleueu a llyudeu. ³²¹Ac or byd y'r anafus h6nn6 etifed dianaf, h6nn6 a vyd ettifed o'e dilyet ef o'r tir. ³²²P6y bynnhac a gymero dilyet dyn anafus o tir, pryderu yr anafus a orvud arna6 o u6yt a dyllat tra vo by6.

³²³Os gomed dyn teir g6ys o bleit y brenhin am tir ac na del y ateb y'r neb a'e gofynho, yr ha6l6r a dodir ymediant o'r tir. ³²⁴Ac os o acha6s kyfreitha6l na del ynteu, yr amdiffynn6r a geiff g6erescyn trachefyn. ³²⁵Os tremygu y 6ys gynntaf a 6na, a dyfot y'r eil neu y'r tryded, y gnifer g6ys a tremyco, y gnifer kaml6r6 a gyll; ac eusoes ny dyg6yd o'e dadyl, namyn os kyfreith a'e barn, g6rthebet.

³²⁶Ny chyll neb y tir er dyg6yda6 yg6alla6geir hyny dyg6ydo teir g6eith.

[19] ³²⁷Y neb a talho kyghossed o tir, ny thal ebedi6 pann vo mar6; sef y6 kyghassed, gobyr estyn.

³²⁸Or byd tir heb rannu r6g g6elygord, kyn boynt meir6 oll eithyr vn, h6nn6 a geiff y tir kyffredin oll; ac ony dycha6n ef 6nneythur k6byl 6assannaeth dros y tir h6nn6, triged y tir yn lla6 y brenhin hynny allo y 6assannaethu.

³²⁹Or gofyn dyn tir o ach ac etryd, ny dylir y 6randa6 hynny tygho hena6duryeit g6lad y hanfod o'r 6elygord a gynhalyo y tir.

³³⁰P6y bynnac a gynhalyo tir andilyet ida6 yn vn gymh6t neu ynn vn gantref a rei a'e dilyo tr6y teir oes ryeni o pob parth yn tagnefedys, heb gyffroy ha6l ymdana6 yn llys, heb losci ty, heb tori aradyr o eisseu kyfreith, ny dily 6rtheb udunt g6edy y teir oes, kan kay6ys kyfreith yrydunt ac ef.

³³¹Y neb a odefo rodi y dilyet yn y 6yd y arall, heb lud a heb 6ahard yn y erbyn, kyt ass cofynho g6edy hynny ny 6rennde6ir yn y oes o gyfreith; y etifed hagen a'e keiff os gofyn yn gyfreitha6l.

³³²Ny chae kyfreith r6g y brenhin a'e tir dilyet yn llei yspeit no chant mlyned.

³³³G6edy y bo rann odefedic r6g [kyt]etifedion ar dir, nyd oes ia6n y vn ohonnynt ar [19^v] rann y llall, ac etifed ida6, onyt o adran pann del y hamsser. ³³⁴P6y bynhac aghen ny bo ida6 etifed o'e gorff, y kytetifedion nessaf o ve6n y teir ach o'r kyff a vydant yn lle etifedion ida6.

³³⁵Ny dycha6n neb dilyssy tir o gyfreith yn erbyn y etifedion y arall onyt ar eu kytyles, neu o dyndeb, neu o agen kyfreitha6l, na rodi ohonno dim ar yspeit heb terfyn gossodedic y

317 [†] reini

319 [†] g / g6byl

gallo y etifedion y dyll6g, os dros da y rodir rac agen ac na doter arna6 namyn deuparth y 6erth. ³³⁶Onyt velly y byd, y etifed a'e keiff pann y gofynho or dycha6n ef 6rtheb drosta6 yn gyfreitha6l.

³³⁷Y neb a gaffo tir dylyet tr6y dadleu yn y llus a thr6y[†] varn, ac na allei y gaffel heb hynny, ny dyly taly prit drosta6 ac ny dyly gell6g dim o da kyffro a ordi6edo ar y tir y'r kynhaliadr ar y tir.

³³⁸P6y bynhac a bress6ylio ar dir dyn arall heb y ganhad dros tri di6arnna6t, holl da kyffro h6nn6 perchena6c y tir bieifud yn dylis, os gordi6ed ar y tir.

³³⁹Tri ry6 prit yssyd ar tir. ³⁴⁰Vn y6 gobyr g6archad6. ³⁴¹Eil y6 yr hynn a roder y ch6anecku tir neu vreint. ³⁴²Trydyd y6 llafur kyfreitha6l a 6neler ar y tir y bo g6ell y tir o'e blegit.

³⁴³Or keis dyn rann o tir gann y gereint g6edy bo yn hir alltuded, roded ch6eugeint [20] vdunt yg gobyr g6archad6 or canhadant rann ida6 heb g6yn.

³⁴⁴P6y bynnhac a 6nel brat argl6yd neu gynll6yn, ef a gyll tref y tat; ac or keffir, krogad6y vyd. ³⁴⁵Ony cheffir, a mynnu kymot ohona6 ac argl6yd ac a chenedyl, tal deudyblyc a da6 arna6 o dir6y a galanas; ac or kyrch lys y pab[†] a dyfot llythyr ganta6 a dangosso y rydhau o'r pab^{††}, tref y tat a geiff. ³⁴⁶Trydyd acha6s y kyll dyn tref y tat, o enkil ohona6 y 6rth tref y tat ac na allo godef y beich a'r g6assanaeth a vo arna6.

³⁴⁷Or dyry y brenhin tir y dyn tr6y gyfreith, ny dycha6n y etifed att6yn y tir rac h6nn6 o gyfreith.

[TRIOEDD YNGHYLCH TIR]

³⁴⁸O tri mod yd holir tir: o gam6eresscyn; ac o datanhud tr6y vedyant tat neu vam; ac o ach ac etryt. ³⁴⁹Kyny thyccyo gofyn tir o'r mod kyntaf nac o'r eil, ny byd hoyrach no chynt y keffir o'r trydyd.

³⁵⁰Tri cham6erescyn yssyd: g6erescyn ynn erbyn y perchena6c o'e anuod a heb vra6t; neu 6erescyn tr6y y perchenna6c ac yn erbyn y etifed o'e anuod a heb vra6t; neu 6erescyn tr6y 6ercheit6at ac ynn erbyn y ia6n dilyeda6c o'e anuod a heb vra6t. ³⁵¹Perchenna6c y6 y neb a vo yn medu y dylyet dilis. ³⁵²G6ercheit6at y6 y neb a gynhalyo neu a 6archat6o dylyet dyn arall.

³⁵³O tri mod y dosperthir dadyl datanhud r6g etifedyon, nyt amgen tr6y [20^v] vreint anyana6l. ³⁵⁴Kyntaf y6 breint oet r6g hynhaf a ieyhaf. ³⁵⁵Eil y6 breint priodas r6g etifed kyfreitha6l ac vn aghyfreitha6l, kans y kyfreitha6l a'e keiff oll. ³⁵⁶Trydyd y6 breint dylyet r6g dilyeda6c ac anlyeda6c. ³⁵⁷Os tadeu y rei hynny hagen a gynhalyassant yr vn tir 6ers tra g6ers hyt agheu, os eu meibon a da6 y erchi datanhud, mab y dilyeda6c a geiff datanhud o g6byl py bret bynnhac y del. ³⁵⁸Or doant etifedyon vn rad ygyt ac yn yr vn amser y ofyn datanhud, megis brodyr o tref eu tat, neu gefynder6 neu gyferdyr6 o tir eu tadeu, yr h6n a gynhelis eu tadeu yn diran 6ers tra g6ers hyt var6, ny dycha6n vn ohonunt g6rthlad y gilyd na'e oedi, namyn pob vn a geiff ran datanhud. ³⁵⁹P6y bynhac a gymero tir y tat yn gynt no'r bra6t hynhaf, y bra6t hynhaf a'e g6rthlad o g6byl, ac ynteu a geiff datanhud o g6byl. ³⁶⁰Ac

337 [†] ah / tr6y

345 [†] *Mewn llaw arall (?) dros air a ddilewyd.*

345 ^{††} *Mewn llaw arall (?) dros air a ddilewyd.*

or byd mar6 y bra6t hynhaf yn y datanhud diran, y vab ef elch6yl a geiff datanhud k6byl yn erbyn pa6b.

³⁶¹Tri ry6 vreint yssyd: breint anyana6l, a breint tir, a breint s6yd.

³⁶²Tri phriodolder yssyd y bob dyn: ry6, a breint, ac etifedyaeth; etifedyaeth hagen her6yd breint, breint her6yd ry6, ry6 her6yd y g6ahan a vyd r6g [21] dynnyon her6yd *kyfreith*, megys y g6ahan brenhin a breyr, breyr a bilein, g6r a g6reic, hynhaf a ieu haf.

[TRESMASU etc.]

³⁶³Or ymlad g6r escob neu abat a g6r brenhin ar tir y brenhin, neu deu 6r yr escob, neu deu 6r yr abat, neu 6r yr escob a g6r yr abat, y'r brenhin y da6 eu dyr6yon.

³⁶⁴P6y bynnhac a artho tir dyn arall dros na6d y brenhin, pedeir *keinhabc kyfreith* a tal y perchen y tir am agori dayar, a phedeir *keinhabc kyfreith* o diot yr heyrn o'r dayar, a cheinha6c o bob k6ys a ymchoeles yr aradyr; ac ony 6ybydyr y ryf y k6ysseu, troetued vyd llet pop k6ys; a'r brenhin a geiff yr ychen oll, a'r aradyr, a'r heyrn, a g6erth y troet deheu y'r amaeth, a g6erth y lla6 deheu y'r geil6at.

³⁶⁵Y neb a gudio peth y my6n tir dyn arall tr6y glad, perchenna6c y tir a geiff y gudua onyt eurgra6n vyd, kans brenhin bieu pop eurgra6n kudyedic; a ph[e]deir *keinhabc kyfreith* o agori dayar.

³⁶⁶Y neb a glado annel[†] y my6n tir dyn arall, perchenna6c y tir a geiff pedeir *keinhabc kyfreith* y ganta6 o agori dayar, a'r b6ystuil a dalyer ynda6 hefyd.

³⁶⁷Y neb a glado p6ll o dyn ar tir dyn arall heb y genhat, perchen y tir a geiff yr o dyn, a phedeir *keinhabc kyfreith* o agori dayar, a thri byhyn kaml6r6 y'r brenhin.

³⁶⁸Y neb a dotto r6yd y my6n afon ny pheiffo, trayan y pysca6t a geiff ef a'r deuparth y perchen y dyf6r.

[BRAINT O DU MAM etc.]

³⁶⁹Ny cheiff neb penkenedlaeth nac eissydyn arbenhic na s6yd o vreint tir o pleit mam, kyt canhater [21^v] ran o tir ida6, or byd neb o pleit tat a'e dylyo; teilygach eissoes y6 kaffel o dyn o pleit mam y rei hynny no'e kaffel o estra6n.

³⁷⁰Or ymr6ym g6reic 6rth 6r heb gyghor kenedyl, y plant a ennill o h6nn6 ny chaffant ran o tir y gan genedyl eu mam o gyfreith. ³⁷¹Or dyry ryeni neu genedyl wreic tla6t y alltut, y phlant o'r alltut a gaffant ran o tir y gan genedl eu mam; ac ny chaffant yr eissydyn arbenhic hyt y tryded ach. ³⁷²Ac o'r ry6 gyny6edi honno y nescir g6arthech dyfach y eu talu dros alanas; or llad mab yr alltut o'r 6reic honno gelein, kenedyl y vam a tal yr alanas oll, kanyt oes genedyl y'r alltut y galler rannu galanas arna6 na dial.

[ANRHAITH]

³⁷³Or turr llog ar tir escob, deu hanher vyd yr ennill r6g y brenhin a'r escob. ³⁷⁴Os ar tir y brenhin y tyrr, y brenhin bieifyd oll. ³⁷⁵Beth bynnhac a vyro morgymla6d[†] y'r tir, megis torri llog, y brenhin bieiu yd.

366 [†] anni / feil

375 [†] mor / gynla6d

[FFINIAU]

³⁷⁶P6y bynnhac a torro not ar ffin r6g deu tir neu r6g d6y tref, talet gaml6r6 y'r brenhin a phedeir keinha6c kyfreith y'r perchenna6c, a g6naet y not mal y bu. ³⁷⁷Os afon vyd not r6g deu tir a dyg6yda6 der6en ar tra6s yr afon, perchenn y tir y tyfho y pren ohona6 bieiuud y prenn. ³⁷⁸Y neb a artho prifford neu ffos ar ffin, talet 6heugeint y'r brenhin.

[MOCH MEWN COED AC YD]

³⁷⁹G6ahardad6y vyd y coet am y ffr6ytheu o'r pymet dyd kyn G6yl Vyhagel hyt y pymthecuet dyd g6edy yr Yst6yll; ac o'r moch [22] a gaffer ynn y koet, llather y decuet ll6dyn hyt y na6, ac odyndy llather pop vn pan gaffer hyt y di6ethaf. ³⁸⁰O'r moch a lyccro yt aeduet, talet g6erth yr yt a lygr6yt drostunt. ³⁸¹Pan gaffer moch y my6n g6eirgla6d, neu y my6n yt kyn y vot yn aeduet, os ymchoelut y tir a 6nant, taler pedeir keinha6c kyfreith drostunt, nac vn a vo na llya6s yghyt, o acha6s agori y dayar. ³⁸²Ac velly am pop tir a 6aharder, os agorant.

[AMSERAU PENODEDIG]

³⁸³R6g llys a llan, na6 nieu y rody atdeb, a na6 y rodi mach, a na6 y rodi g6ir o'r ha6l deissyfedic. ³⁸⁴Ha6l vn gantref, tri dieu y rodi atdeb, a thri y rodi mach, a thri y rodi g6ir o'r ha6l deissyfedic. ³⁸⁵Yn y cantref nessaf, pump nieu y rodi atdeb, a phymp y rodi mach, a phump y rodi g6ir. ³⁸⁶Yn y cantref trydyt, na6 nieu y rodi atdeb, a na6 y rodi mach, a na6 y rodi g6ir.

³⁸⁷Oet arbassaf yn vn gymh6t neu yn vn ganntref, tri dieu. ³⁸⁸Os yn argl6ydiaeth arall yn agos, na6 nieu; ac ny dylr dodu teruyn ar dy6 Sul nac ar dy6 Llun. ³⁸⁹Oet arbassaf yg6lat arall, neu am lan6 a threi, neu am d6fyr ma6r, pythe6nos ac nyt m6y.

[AMRYWION]

³⁹⁰Pet6ar aghyfarch g6r ynt: y varch, a'e arueu, a th6gc y tir, a'e 6yneb6erth.

³⁹¹Nyt oes ymhop dadleu ony[t] pet6ar peth: g6ys, a ha6l, ac atdeb, a barn.

³⁹²Penkenedyl a dyrry punt yn y vl6ydyd y'r argl6yd.

³⁹³Pop [22^v] g6r ryd, r6g G6yl yr Holl Seint a G6yl Marthin y tal y'r argl6yd yr hyn a dylyo y taly.

³⁹⁴Penkenedyl bieifyd rodi pop s6yd o'r a vo y'r genedyl, ac or dyry s6yd y vab neu y gar ida6, punt a dyry y'r argl6yd; ac o rydha vn ohonunt heb rodi ida6, 6heugeint a dyry h6nn6 y'r argl6yd.

³⁹⁵Yn y vl6ydyd, y neb a talho punt, y gymein a tal ygobyry y verch, a phan gymero tir, ac yn y ebedi6. ³⁹⁶Ac y neb a rotho 6heugeint, velly hefyt 6heugeint a tal yn y racyd6dedigion ach6ysson.

³⁹⁷Pop er6 o tir kyllidus a tal kymeint a'e gilyd.

[DIRWY]

³⁹⁸Deudyblic vyd dir6y yn llys ac yn llann os mam egl6ys ac vchella6c vyd. ³⁹⁹mlad a 6neler ymyn6ent, pedeir punt ar dec a telir; os o vaes y'r vyn6ent yn y nodua, seith punt a telir.

⁴⁰⁰Haner y da h6nn6 a da6 y'r abat os llythura6l ac egl6yssid vyd, a'r hanher arall a da6 y'r offeireit a'r kanon6yr a 6assanaethont Dy6 yno. ⁴⁰¹Y ry6 ran honno a vyd r6g yr abat a'r

kanon6yr os ymlad a 6nel y na6d6yr a gymeront na6d y gann yr abat a'r kanon6yr. ⁴⁰²Ac velly y rennir a del y[’r] sant o offr6m, ac nyt y’r alla6r nac y neb arall.

⁴⁰³O ymlad a 6neler yn llys lle y[†] bo eistedua brenhin, [23] distein a dycha6n bot yn ha6l6r os yr ymlad6yr ny ch6ynant, kans torri tagnef y llys y6.

⁴⁰⁴Ny discyn kaml6r6 o ymlad onyt tr6y tystoliaeth ny aller eu llyssu ac a tyster tr6y ymhya6l yn llys.

⁴⁰⁵O ymlad a 6neler yn nodua, g6aet ne gleis a seif yn tystoliaeth y’r abat a’r offeireit tr6y vreint egl6yssidic yr abadaeth[†]. ⁴⁰⁶Or byd ymlad ynn llys penydya6l y brenhin, dir6y pop vn o’r ymlad6yr heb 6adu o vn yn erbyn y llall, nac yn erbyn y distein, 6he phunt vyd.

⁴⁰⁷Or palla y reith y’r neb a 6atto ymlad, dir6ys vyd megys na 6attei dim.

⁴⁰⁸Os oe vaes y’r llys y byd yr ymlad, teir punt vyd.

[ADNAU]

⁴⁰⁹Os keit6at a gyll adneu heb golli y da ehunan, ef a tal y kollet oll o gyfreith. ⁴¹⁰Llyfyr Kyna6c a dy6eit bot yn ha6s y gredu or dygir y da ef yn lletrat gyt a’r da arall, a g6elet y torr ar y ty. ⁴¹¹Ef a dyly hagen tygu, a dnyon y ty ganta6, y vot ef ynn iach o’r da h6nn6. ⁴¹²Or kledir y dayar hagen dan y ty g6edy y g6nel ef y gyfreith y vot yn iach, brenhin bieu dayar ac ny dyly keit6at vot trosti.

⁴¹³Or d6c dyn da ar geit6at y gad6, a cholli peth o’r da, a bot ymdayru r6g y perchena6c a’r keit6at am y da, y keit6at bieu tugu, [23^v] a’r vn dyn nessaf ida6 gyt ac ef, os peth a 6atta a pheth a adef.

⁴¹⁴Or g6atta neb adneu a rotho dyn yn y la6 y gad6, neu torr ty, rodet reith deudublic megis y mae am veich kefyn o adneu, ll6 deg6yr; am p6nn march, ll6 pet6ar g6yr ar hugeint.

[TAEOGION (AC ERAILL)]

⁴¹⁵Y tayogeu a dyluant ia6nhau y kameu a 6nel eu meibon hyny v6ynt pedeir bl6yd ar dec; ac yna eu tadeu a dylyant eu gorchymyn y’r brenhin.

⁴¹⁶Oyth pynuarch brenhin ynt: mor, a diffeith brenhin, ac achena6c diatlam yn cerdet tir y brenhin, a lleitir, a mar6ty dyn a vo mar6 o agheu deissyfyt—brenhin bieu ran y mar6 oll o’r da, ac ny cheiff dim o ran y 6reic a’r meibon—ebedi6, dir6y a chaml6r6. ⁴¹⁷Vn dyn ny dyly y ty y vot yn var6ty kyt boet mar6 ef heb gymyn: ygnat llys.

⁴¹⁸Bra6d6r a dyly g6randa6 yn ll6yr, kad6 yn gofa6dyr, dyscu yn graff, datgan yn 6ar, b[a]rnu yn trygara6c.

⁴¹⁹Vn 6eith pop bl6ydyn y keiff y brenhin luyd y or6lat gyt ac ef; byth hagen pan vo reit y lluydir gyt ac ef yn y 6lat ehun. ⁴²⁰Gan y tayogeu y keiff y brenhin pynueirch yn y lud, ac o pop taya6ctref y keiff g6r a march a b6ell [24] y 6nneuthur y gestull, a hynny ar treul y brenhin.

⁴²¹Na6 tei a dyly y bilein[ei]t eu hadeiliat y’r brenhin: neuad, ystafell, kegin, kapel, ysguba6r, odyndy, ystabyll, kynhordy, peirant.

403 [†] lle ny

405 [†] a / badaeth gyda a (?) uwchysgrifol.

⁴²²Kylch[†] a geiff meirch y brenhin a'r vrenhines a'r s6ydogyon y gayaf ar tayogeu y brenhin. ⁴²³Kerdoryon g6lat arall a gaffant gylch ar y bileineit tra u6ynt yn arhos eu rodion y gan y brenhin, or dyry.

⁴²⁴Beth bynhac a dangosso y dofreth6yr y'r taeogeu y delhont y eu tei, 6ynt a'e talant or kollir, eithur kledyfeu a chyllyll a llodreu. ⁴²⁵Eu meirch 6ynteu hefyt, or kollir y nos, 6ynt a'e talant.

⁴²⁶Y neb a dy6etto geir gar6 neu eir hagyr 6rth y brenhin, talet gaml6r6 deudyblic ida6.

[GWADU EIDDO]

⁴²⁷Pvmp dyn nessaf y 6erth a 6atta beich kefynt, ony holir yn lletrat. ⁴²⁸Deudeg 6yr a 6atta g6erth trugeint, ony holir yn lletrat. ⁴²⁹Pet6ar g6yr ar hugeint a 6atta g6erth 6heugeint. ⁴³⁰Wyth 6yr a deugeint a 6atta punt neu 6erth punt, ony holir yn lletrat. ⁴³¹Seith nyn a 6atta m6y no beich kefynt. ⁴³²Tri dyn a 6atta llei no beich kefynt. ⁴³³Deudeg 6yr a 6atta p6nn march. ⁴³⁴Ac velly y g6edir pop da ony holir yn letrat. De6i Brefi!

[TYSTION]

[24^v] ⁴³⁵P6y bynhac a g6ynho yn sefydla6c rac dyn o datyl ger bron bra6t6yr, yn y lle y kymhellir yr amdiffynn6r y ateb, kanyt oes oet ida6 yn y gyfreith hon. ⁴³⁶Pan dangosso k6yn6r y ha6l, onyt ateb yr amdiffynn6r yn diohir, y k6yn6r a dylly gal6 y tyston a thysty na 6ad6ys y llall dim. ⁴³⁷Odyna aent y bra6t6yr ar neillty am y datyl honno, ac anuonent deu 6r at y c6yn6r y ofyn ida6 p6y'r tyston a en6is a phy beth a tyst6ys vdunt. ⁴³⁸Pan darffo hynny, gofynent y'r tyston ae 6ynt[†] a en6is y k6yn6r yn tyston a pheth a tyst6ys vdunt, heb amgen pra6f arnunt, kanys nyt oes aruer o pra6f yn y kyfreitheu hynny. ⁴³⁹Os y tyston a geffir yn vn a'r c6yn6r yn y tystoliaeth, tystet y c6yn6r eil6eith y ereill hynny. ⁴⁴⁰Os te6i a 6na yr amdiffynn6r, y tyston kyntaf a dilyant tystu nat aeth yr amdiffynn6r yn y herbyn. ⁴⁴¹Os eu llussu a 6na ynteu, tystent 6ynnteu eu llyssu yn anamser. ⁴⁴²Ac velly o'r deu p6nck, tr6y tyston profad6y yr eir yn y erbyn ef.

⁴⁴³Os yr amdiffynn6r a gerda mod a vo g6ell, dy6etet 6rth y tyston, 'Kyt dycco[ch] a6ch tystoliaeth ar a6ch geir, nys keter[n]ha6ch ar a6ch ll6.' ⁴⁴⁴Eilch6yl y bernir y'r tyston ar eu ll6 katarnhay eu tystoliaeth megis y tyst6yt vdunt. ⁴⁴⁵Os tygant ac na lysser 6ynt, yr ha6l6r a oruyd. ⁴⁴⁶Or pallant 6ynteu, yr amdiffynn6r a oruyd. [25] ⁴⁴⁷Hyspys y6 y mae g6edy y ll6 y dylly yr amdiffynn6r llyssu y tyston. ⁴⁴⁸Os kynt y llussa, y datyl a gyll.

⁴⁴⁹O tri acha6s y llyssir tyston: o alanas heb ymdif6yn; ac o vot datyl am tir yrydynt heb y theruyny; ac o gamarueru o vn o 6reic y llall. ⁴⁵⁰Os eu llyssu a ellir, palledic vydant. ⁴⁵¹Ony ellir, tyston diball vydant.

⁴⁵²Tyston a ellir eu g6[r]thneu pan dechreyhont eu tystoliaeth, oc eu sefyll, megis na bo reit eu llussu; ac velly g6ybydyeit; nyt amgen no thr6y 6erth a gobyr, neu oc eu bot yn gyfrana6c ar yr hyn y bo y datyl ymdana6, neu o torri y ffyd yn gyfadef, neu o anydon kyhoeda6c, neu o letrat kyfadef, neu o ysgymynda6t ger eu en6. ⁴⁵³Or gellir profi hynny tr6y 6lat, eu g6rthneu a ffynha.

⁴²² [†] *Gadawyd gofod ar gyfer priflythyren liw (K), ond nis llanwyd.*
⁴³⁸ [†] 6y / ynt

⁴⁵⁴Yg kyfreith Ryfein y keffir, lle nyt enóher rif tyston bot yn digaón deu tyst. ⁴⁵⁵Y gyfreith[†] hon a dybeit nat c6byl tystoliaet vn tyst onyt vn o'r na6 vyd.

[MEIRI A CHYNGELLORION]

⁴⁵⁶Pvnt a haner a da6 y'r brenhin vn 6eith pan rotho mayroniaeth neu gyghelloriaeth y 6r a'e dylyo. ⁴⁵⁷Ny cheiff y maer na'r kyghella6r na chylch na dofreth ar 6r ryd. ⁴⁵⁸Maer a ran y teulu pan elhont ar dofreth. ⁴⁵⁹Maer a geid6 y'r brenhin pop peth o'r a del ida6 o gyfreith o'e vaeronyaeth. ⁴⁶⁰Maer a chyghella6r a gaffant trayan gobreu merche[t] bileineit [25^v] y brenhin, a thrayan eu kamlyryeu 6ynteu, a thrayan eu hebedi6e, a thrayan yr yt a'r b6yt o pop mar6ty taya6c. ⁴⁶¹Maer a ran pop peth a righyll a de6ys y'r brenhin.

⁴⁶²Or dam6einha y'r maer na allo dala ty, kymeret ef y taya6c a de6yso yn y vaeronyaeth vl6ydyn o'r kalan Mei y gylid, a m6ynhaet ef laeth y taea6c yr haf, a'e yt y kynhaeaf, a'e voch y gaeaf; a pan el y taea6c y 6rtha6, gadget ida6 pedeir hoch ma6r a baed, a'e yscrybyl ereill oll, ac 6yth er6 g6anh6ynar, a phedeir er6 gayafar. ⁴⁶³A'r eil ul6ydyn a'r tryded g6naet velly o taeogeu ereill. ⁴⁶⁴Odyna ymborthet teir blyned ereill ar yr eida6 ehunan; ac odyna g6aretet y brenhin arna6 o rodi taeogeu ida6 yn y mod gynt.

⁴⁶⁵Ny cheiff maer na chyghella6r ran o t6nc nac o prit y tir y gan y brenhin. ⁴⁶⁶6ynt a dylyant cad6 diffeith brenhin hyny 6nel ef y vot ohona6; 6ynteu a gaffant y mel a'r pysca6t a'r b6ystuileit g6yllt bychein. ⁴⁶⁷O enill y brenhin oll y gan y tayogeu, y trayan a gaffant 6y; o'r g6yr rydyon ny chaffant dim.

⁴⁶⁸Ny byd penkenedyl neb tra uo maer, ac ny cheiff eistedua yn neuad y brenhin yg kyfed6ch.

⁴⁶⁹Kylch a geiff y maer ar vileineit y brenhin d6y 6eith yn y ul6ydyn ar y pet6eryd. ⁴⁷⁰Yn anreith yd a ar y pet6eryd gyt a'r teulu. ⁴⁷¹Pan gollo dyn y anreith [26] o gyfreith, y maer a'r kyghella6r a gaffant yr aneired a'r endraged a'r dine6yt, a'r maer a geiff o rei hynny ran deu 6r.

⁴⁷²Teir punt y6 y cho6yll y verch; seith punt y heg6edi. ⁴⁷³Galanas maer neu kyghella6r y6 na6 mu a na6 vgeint mu gan tri drychafel. ⁴⁷⁴Sarhaet pop vn ohonunt y6 na6 mu a na6 vgeint aryant. ⁴⁷⁵Punt y6 ebedi6 pop vn ohonunt.

[EBEDIW]

⁴⁷⁶Ebedi6 breyr: wheygeint. ⁴⁷⁷Ebedi6 bilein brenhin: dec a phet6ar vgeint. ⁴⁷⁸Ebedi6 bilein breyr: trygeint, kany byd maer na chyghella6r a dylyo trayan y vileineit breyr. ⁴⁷⁹Or byd egl6ys ar tir bilein brenhin, 6heugeint vyd y ebedi6. ⁴⁸⁰Pedeir ar hugeint y6 ebedi6 g6r ystafella6c. ⁴⁸¹Deudec keinha6c y6 ebedi6 g6reic ystafella6c, ac y argl6yd y tir y bo yr ystafell arna6 y telir. ⁴⁸²Ebedi6 bonhedic canh6yna6l: dec a phet6ar vgeint. ⁴⁸³Ebedi6 alldit y rodo y brenhin tir ida6: trygeint, a haner hynny a tric y'r brenhin, kans megis tat ida6 y6, a'r haner arall y'r maer a'r kyghella6r yn deu hanher yrudunt. ⁴⁸⁴Ac ony byd plant ida6, y da oll a tric y'r brenhin pan vo mar6, eithyr y dylyet. ⁴⁸⁵Na6d6r brenhin, 6heugeint vyd y ebedi6; a h6nn6 a el6ir 'cletren] g6assaf6r'.

⁴⁸⁶Y neb a vo mar6 ar tir dyn arall, vn ar bymthec [26^v] a telir dros y var6 dy6archen. De6i Breffi!

455 [†] yghyfreith

[GWRAGEDD]

⁴⁸⁷Or kymer gŕ breic o rod kenedyl, ac os gat kyn pen y seith mlyned, talet idi teir punt yn y hegŕedi os merch breyr vyd, a punt a hanher yn y choŕyll, a chŕeugeint yn y hamobyr; os merch tayaŕc vyd, punt a hanher yn y hegŕedi, a ŕeugeint yn y choŕyll, a phedeir ar hugein yn y gobyr. ⁴⁸⁸Os gŕedy y seith mlyned y gat, bit rann deu hanher yrydunt, onyt breint a dyry ragŕ y'r gŕ; deuparth y plant a daŕ y'r gŕ—yr hynhaf a'r ieu haf—a'r trayan y'r vam. ⁴⁸⁹Os agheu a'e gŕahan, bit ran deu hanher yrydunt o pop peth.

⁴⁹⁰Sarhaet gŕeic ŕryaŕc, herŕyd breint y gŕ y telir idi, nyt amgen y gŕ y rother idaŕ. ⁴⁹¹Gŕ a dychaŕn yn ryd gady y ŕeic or gŕna hitheu yr gŕ arall yn honheit, ac ny cheiff hi dim o'e iaŕn eithyr y tri pheth ny dygir rac gŕeic; a'r gorderch a tal y sarhaet y'r gŕ kyfreithaŕl.

⁴⁹²Or dyŕeit gŕeic eir keŕilydys ŕrth y gŕ, talet idaŕ teir bu kamlŕŕ, kans y harglŕyd yŕ, neu traŕet hi a gŕialen kyhyt a'e gypyt tri dyrnaŕt yn y lle y mynho eithyr y penn. ⁴⁹³Or maed gŕ y ŕeic heb achaŕs, talet idi y sarhaet herŕyd y breint.

⁴⁹⁴Or edy gŕeic ŕely y gŕ heb achaŕs, talet idaŕ teir bu kamlŕŕ [27] kynn y chymryt idaŕ tracheuyn.

⁴⁹⁵Or yscar gŕ a'e ŕeic kyfreithaŕl, a hi yn veichaŕc, o'r dyd yd yscaront y kyfrifir idi y hamser y vacy yr etifed a vo yndi[†] yna, kanys herŕyd y gyfreith hon blŕydyn a hanher y mac y vam ef, a gŕedy hynny nis mac y vam ef dim.

⁴⁹⁶Os tŕyllvorŕyn a geffir heb ŕat, y chrys a trychir ty rocŕi a thra'e chefyn ac odyndy y gŕ a dyry enderic idi gŕedy iraŕ y laoscŕn, ac or dychaŕn hi y attal ef herŕyd y loscŕn, kymeret ef yn y hegŕedi.

⁴⁹⁷Or lledyr gŕ gŕeigaŕc, y sarhaet a telir yn gyntaf, ac odyndy y ŕerth; trayan y sarhaet a geiff y ŕeic.

⁴⁹⁸Or a merch breyr gan ŕr yn llathryt o'e bod, pan atter sef vyd y hegŕedi: ŕhech eidon kyhyt eu kyrm ac eu hyscyfarn. ⁴⁹⁹Y verch tayaŕc o'r kyfryŕ dadyl, tri eidon kyfoet a reini a telir idi.

⁵⁰⁰Gŕeic gŕ ryd a dychaŕn rodi y mantell, a'e chrys, a'e choŕrsi, a'e phenlliein, a'e hescityeu, a'e blaŕt, a'e chaŕs, a'e hemenyn, a'e llaeth heb ganhat y gŕ, a benffygyaŕ holl dotren y thy a dychaŕn. ⁵⁰¹Ny dyry gŕeic tayaŕc heb ganhat y gŕ onyt y phenguch, ac ny eill benffygyaŕ onyt y gogyr, a hynny hyt y clyŕer y galŕ a'e throet ar y throthyŕ.

⁵⁰²Gŕeic a geiff y gan tat y mab yr y vagu kyhyt [27^v] ac y dyŕespŕyd vry, peas a talho pedeir keinhaŕc, a buch deŕysseit, a padell a talho keinhaŕc kyfreith, a charreit o'e yt goreu a tyfho ar tir y that; a hynny yŕ kyfreith y tayogeu. ⁵⁰³Mab bonhedic a dylir y vagu val hyn: mam y mab gyssefin[†] a'e hymdŕc naŕ mis yn y chroth, a thri mis gŕedy ganher hi a'e mac, a hynny yn lle blŕydyn idi; odyndy y tat a dyly y vagu, a pheri y holl gyfreideu: yn gyntaf y dyry dafat a'e cnu a'e hoen, ac odyndy gŕeren neu geinhaŕc, a phadell hayarn neu pedeir keinhaŕc kyfreith, a myneit o ŕenith y ŕneuthyr iŕt, a dŕy gyfelin o vrethy[n] gŕyn neu vrith ar y mab, a buch vlith a'e llo, a thri chareit o ŕenith a cheirch a heid, a thri chareit o gynnut: os myn y vam, hi a'e keiff oll; onys myn, rodet y arall.

495 [†] yndi yndi
503 [†] g / gyssefin

⁵⁰⁴Or a mor6yn 6yra yn llathryt heb rod kenedyl, y that a dycha6n y hat6yn rac y g6r o'e hanuod, ac ny thal y that y gobyr y'r argl6yd, ac ny chyll hytheu dim o'e ia6n y gan y neb a'e duc. ⁵⁰⁵Or a g6reic hagen yn llathryt o annuod y chenydyl, ny eill neb y d6yn rac y g6r o'e anuod. ⁵⁰⁶O'r lle y bo y hatlam y telir y gobyr.

⁵⁰⁷G6reic a dyccer lathryt ac ny 6nel amot yg g6yd tyston ar gaffel ia6n o g6byl, ny cheiff [28] her6yd g6yr G6yned onyt tri eidon; her6yd g6yr y Deuheu hi a gaffei gynnt y heg6edi yn holla6l, megis g6reic a rodhei genedyl.

⁵⁰⁸Y neb a dycco mor6yn lathrut, a gofyn y'r g6r ohonei py veint a rodei ef idi, [a dy6edyd ohona6 ef], 'Mi a rodaf itt y veint hon', a chadarnhau hynny ar y gret ac uch creireu; ac os g6atta g6edy hynny, kymeret hi y creir a thyget ada6 ohona6 ef hynny; ac velly ny eill ef dim yn y herbyn, kans credad6y y6 y thystolyaeth hi yn y lle h6nn6.

⁵⁰⁹Y neb a dycco treis ar 6reic, y hamobyr a'e dir6y a tal y'r argl6yd; ac y'r 6reic y sarhaet, a'e heg6edi, a'e dilysr6yd. ⁵¹⁰Os g6adu a vynn y g6r, ac os katarnha y 6reic yn y erbyn, kymeret hi y gala ef yn y lla6 assaeu idi a thyget hi yr d6yn treis ohona6 ef erni hi; ac velly ny chyll hi dim o'e ia6n. ⁵¹¹Y neb a 6atto treissa6 g6reic, rodet l6 deg 6yr a deugeint, neu dir6y treis. ⁵¹²Nyt oes yghyfreith *Hobel* yspadu g6r yr treissa6 g6reic.

⁵¹³O tri acha6s ny chyll g6reic y heg6edi kyt ada6ho y g6r: o glafyri, ac o eisseu kyt, a dryc anadyl.

⁵¹⁴Teir g6eith y keiff g6reic y h6yneb6erth: kyntaf y keiff 6heugeint; yr eil 6eith punt; a'r tryded 6eith ada6et y g6r ac aet a'e holl dilyet gennthi; ac os diodef dros[†] hynny [28^v], ny cheiff dim yn y h6yneb6erth.

⁵¹⁵Ony 6na mor6yn a vynho o'e cho6yll kyn y chyfot o'e g6elu y bore y 6rth y g6r, ygkyt y byd yrydynt o hynny allan.

⁵¹⁶O rodir mo[r]6yn aeduet y 6r, ac or dy6eit ynteu nat oed vor6yn hi, tyget y vor6yn ar y phymhet o'r dynnyon nessaf idi nat oed 6reic, nyt amgen hi, a'e that, a'e mam, a'e bra6t, a'e ch6aer, a'e dyfot hi yn vor6yn atta6 ef or oet aeduet hi o vroneu a chedor a dyfot oetran teithi g6reic idi. ⁵¹⁷Os te6i a 6na ef yn gyntaf a bot genthi yr eil6eith, a chyscy y gyt a hi hyt y bore, kyt as kaffei ef hi yn 6reic ny diga6n ef d6yn dim o ia6n mor6yn rocdi. ⁵¹⁸Os yn y lle mal y g6yppo ef hynny y kych6yn ef at y neitha6r6yr y dy6edyt hynny, ony 6atta hi yn erbyn hynny a thysty hynny y'r g6yr, ny cheiff dim o'e ia6n.

⁵¹⁹Tri ll6 a dyry g6[r]eic y 6r: pan enllipier gyntaf, ll6 seith 6raged; ar yr eil enllip, ll6 pedeir g6raged ar dec; ar y trydyd enllip, ll6 deg 6raged a deugeint, or byd neb ry6 hyspyssr6yd ar yr enllip.

⁵²⁰Or byd rodyeit ar y 6reic y 6r, byt y g6r dan y g6ada6l hyt ymhen y seith mlyned; ac o cheiff hi teir nos o'r seithuet vl6ydyn, haner y da oll a geiff y 6reic pan yscaront. [29]

⁵²¹Ac val hyn y rennir y da: y'r g6r y moch, ac y'r 6reic y deueit. ⁵²²Odyna y 6reic a ran a'r g6r a de6is, eithyr y dootrefyn a rennir val hyn: y llaethlestri oll y'r 6reic onyt vn payol y'r g6r, a'r dyscleu oll y'r 6reic onyt vn dyscil y'r g6r; y g6r a geiff y karr, ac vn o'r g6deu, a holl lestri y llynn, a'r ker6yneu oll, ac a vo danunt o'r dillat g6ely; a'r 6reic bieu a vei arnunt o'r dillat g[6]ely. ⁵²³Or kymer y g6r 6reic arall yna ar hynt, ef a dyly anuon y dillat g6ely kyntaf y'r 6reic a 6rthotet. ⁵²⁴Y g6r a geiff y tapin neu y bryccan, a'r gobenyd, a'r galla6r, a'r c6lltyr, a'r u6ell gynut, a'r taradyr, a'r ebill taradyr, a'r pentan hayarn, a'r gradell, a'r

crymaneu oll eithyr vn. ⁵²⁵Y 6reic bieu y trybed, a'r vn cryman, a'r padell, a'r u6ell lydan, a'r s6ch, a'r gogyr, y llin a'r llinhat, a'r g6lan, a'r tlysseu eithyr eur ac aryant—y rei hynny a renneir yn deu hanner or bydant; ac velly y g6eeu llin a'r g6lan a rennir[†] yn deu hanner. ⁵²⁶Y g6r a geiff yr yscyba6r a'r yt a vo yndi, [ac] yn y dayar ac ar y dayar, a'r ieir, a'r kath[†]; ac or byd^{††} ereill, y 6reic a'e keiff. ⁵²⁷Y 6reic a geiff y kic yn heli a heb halen, a'r ka6s yn [heli a] heb halen. ⁵²⁸Y g6r bieu y ka6s a'r kic drychafedic, a'r llestri emenyn [29^v] b6lch, a'r bacyneu b6lch, a'r ka6s b6lch. ⁵²⁹Y 6reic a geiff o'r bla6t kymeint ac a allo y d6yn 6rth pen y deulin r6g y d6yla6 o'r gell y'r ty. ⁵³⁰Pop vn a geiff y 6iscoed ehunan, eithur y mentyll a rennir.

⁵³¹Or gat[†] g6r y 6reic yn aghyfreitha6l a d6yn arall ata6, y 6reic 6rthot a dyly trigya6 yn y thy hyt ymhen y na6uet dyd. ⁵³²Ac yna or gollygir hi ymdeith, pop peth o'r eidi a dyly mynet o'e blaen o'r ty, a hitheu yn ol y da aet o'r ty. ⁵³³Ac odynd gan d6yn y llall, y g6r a dyly rodi dilysta6t y'r 6reic kyntaf, kany dyly vn g6r d6y 6raged o gyfreith.

⁵³⁴P6y bynnac a atto y 6ric ac a vo edifar ganta6, a hitheu 6edy y rodi y 6r arall, os gordi6ed y g6r kyntaf hi a'r neill troet yn y g6ely a'r llall y maes, y g6r kyntaf a'e keiff o gyfreith.

⁵³⁵Or g6ata g6reic y godineb, rodet l6 deg 6raged a deugeint; ac velly y g6r a'e g6atto, rodet l6 deg 6yr a deu vgeint. ⁵³⁶Ac am y tri chadarn enllip y rodir y reitheu hyn.

⁵³⁷Or byd y 6reic acha6s [dybryt] a g6r arall, ae o gyssan, ae [o] ovysya6, ae o ymreint, y g6r a dycha6n y g6rthot, a hi a dyly colli y holl dylyet o rodi cyssan heb vn o'r deu ereill.

⁵³⁸Or kyttya g6r a g6reic g6r arall, talet ida6 y sarhaet dan y hardrychafel vn 6eith, kany o genedlaeth elynyaeth y6. [30] ⁵³⁹Dros ouysya6 y telir sarhaet heb drychafael. ⁵⁴⁰Dros gussan, trayan y sarhaet a vyd eisseu idi, kany bu 6eithret c6byl yrydynt, nac o t6yllofeint idi, na phy 6ed bynac y roder y cussan.

⁵⁴¹Y neb a gussanho g6reic g6r arall, talet pet6ared ran y sarhaet; ac velly o'r gofysya6, onyt ygbare a el6ir g6are raffan, neu yg kyfedach, neu pan del dyn o pell. ⁵⁴²Y neb a 6nel c6byl 6eithret, k6byl sarhaet a tal.

⁵⁴³Gron6y vab Moridic a dy6edei na dyly g6r yr bot gan 6reic g6r arall, a'r 6reic yn da genthi, talu dim ida6 tra ganmolo hi y g6eithret; [ac or byd honheit y g6eithret], y 6reic a dyly talu y sarhaet y'r g6r, neu y[†] g6r a'e g6rthoto yn ryd.

⁵⁴⁴Or d6c g6r 6reic yn llathrut a mynet a hi y ty vchel6r, kymeret yr vchel6r vach y gan y g6r ar holl ia6n y 6reic kyn eu kyscu ygyt.

⁵⁴⁵Diffeith brenhin y d6edir y6 mor6yn, ac 6rth hynny y dyly y brenhin y hamobyr.
De6i Brefi!

⁵⁴⁶Gobyrr merch brenhin, whe phunt y6; ac y'r vam y telir, kany tir vyd y cho6yll—y meint a 6elo y g6r y vot yn ia6n. ⁵⁴⁷Pedeir punt ar hugeint y6 y heg6edi. ⁵⁴⁸Gobyrr merch penkenedyl, punt y6. ⁵⁴⁹Gobyrr merch breyr, wheugeint. ⁵⁵⁰Gobyrr merch bilein, pedeir ar

525 [†] remir
526 [†] katheu
526 ^{††} dyd
531 [†] g6at
543 [†] yr

hugeint. [30^v] ⁵⁵¹Gobyr merch bonheddic canh6yna6l, pedeir ar hugeint. ⁵⁵²Gobyr alltudes, pedeir ar hugeint.

⁵⁵³Megis y dyly g6r rodi meicheu dros y heg6edi, velly y dyly ryeni y vor6yn rodi meicheu na 6nel hitheu go6c yn erbyn y g6r. De6i Brefi!

[SAITH ESGOPTY DYFED]

⁵⁵⁴Seith escobty yssyd yn Dyfet: vn y6 Myny6, yn eistedua arbenic yg Kymry; eil y6 Llan Ismael; trydyd y6 Llan Degeman; pet6eryd y6 Llan Vssyllt; pymhet y6 Llan Teila6; whechet y6 Llan Teulyda6c; seithuet, Llan Keneu. ⁵⁵⁵Abadeu Teila6 a Theuluda6c ac Ismael a Degeman a dilyant vot yn llythra6l vrdolion. ⁵⁵⁶Ebedi6 pop vn o'r pet6ar hyn, deudec punt; ac y argl6yd Dyfet y telir, a'r neb a del yn eu lle a'e tal. ⁵⁵⁷Myny6 a dyly y bot yn ryd o pop dylyet. ⁵⁵⁸Llan Keneu a Llan Vssyllt a delyant eu bot yn ryd o ebedi6, kanyt oes tir vdunt. ⁵⁵⁹Y neb a 6nel g6aet ar vn o abadeu yr eisteduaeu arbenic vry, talet ida6 seith punt a golchydys o'r genedyl, yr g6rad6yd y'r gennedyl ac yr cat6 cof am y dial.

[LLWGR YD]

⁵⁶⁰O'r pan doter yr yt yn y dayar hyny el yn y yscub, aryant tal a da6 drosta6; ac odynd yscub iach yn lle y glaf.

⁵⁶¹O pop march a vo hual neu la6ethyr [31] arna6, keinha6c y dyd a d6y y nos. ⁵⁶²Or byd disgyfrith hagen, d[i]mei y dyd a cheinha6c y nos. ⁵⁶³Os disgyfreitha y deilyat y march oll pan daler ar yr yt, talet tri buhyn caml6r y'r brenhin. ⁵⁶⁴Dodet hagen y d6y eg6yt am yr vn troet, ac velly ny chyll dim.

⁵⁶⁵O pop eidon buarth, d[i]mei y dyd a cheinha6c y nos.

⁵⁶⁶O'r kad6 kyfreith o'r moch, dalyet yr h6ch a vynho eithyr y tri ll6dyn arbenhic, a gadget yno o'r pryt y gilid; ac yna kyniget y'r perchena6c yg g6yd tyston, ac onys dill6g o'e chyfreith g6naet y deilyat y defnyd ohonei. ⁵⁶⁷Meint y kad6 kyfreith o'r moch: deudec ll6dyn a baed.

⁵⁶⁸O'r kad6 kyfreith o'r defeit, dafat a geffir a ffyrllig o pop pum ll6dyn hyt y kad6 kyfreith. ⁵⁶⁹Meint y kad6 kyfreith o'r deueit: dec llydyn ar hugeint a h6rd. ⁵⁷⁰O pop oen, 6i iar a telir hyt y kad6 kyfreith, ac yna oen. ⁵⁷¹O'r geiffir a'r myneu, y gyfri6 dadyl.

⁵⁷²Y neb a gaffo g6ydeu yn y yt, toret ffon gyhyt ac o pen y elin hyt ym pen y bys bychan yn y reffet y mynho, a lladet y g6ydeu yn yr yt; ac a latho y maes o'r yt, talet. ⁵⁷³G6ydeu a gaffer yn llycru yt tr6y ytlan neu tr6y yscuba6r, g6ascer g6ialen ar eu gydkeu a gatter yno hyny voynt veir6.

⁵⁷⁴Y neb a gaffo iar yn y ard lin neu yn y yscuba6r, [31^v] dalet hi hyny dillygho y perchena6c o 6y iar; neu or deilya y keilya6c, torret e6in ida6 a gellyget yn ryd, neu kymeret 6y o pop iar a vo yn y ty ymdana6.

⁵⁷⁵Y neb a gaffo lloi yn y yt, dalet 6ynt o'r pryt y gilyd heb laeth eu mameu, ac yna gellyget 6ynt yn ryd.

⁵⁷⁶Or llygrir yt neb dyn yn ymyl trefgort ac na chaffer daly vn ll6dyn arna6, kymeret y dyn greir a doet y'r tref, ac or tygant l6 diarnabot, talent y ryf ll6dyn yr yt; a'r gyfreith honno a el6ir 'telithor g6edy hala6c l6'.

⁵⁷⁷Or deila dyn yscrybyl aghenefin ar y yt neu ar y 6air, ac ymlad o'r yscrubyl yn y g6archeu a llad o l6dyn y llall, perchena6c yr yscrybyl bieu talu y ll6dyn a lader a'r deiliat a

vyd ryd. ⁵⁷⁸Or deily dyn yscrybyl ar y yt a bot ymdaeru r6g y deiliat a'r perchena6c, y deiliat bieu tygy kaffel y blaenyeit a'r olyeit ar yr yt.

⁵⁷⁹Or llad yscrybyl trefgort l6dyn ac na 6ypper p6y a'e llada6d, doet perchena6c y ll6dyn a chreir ganta6 y'r tref a rodent l6 diarnabot, ac odyna talent y ll6dyn y rif eidion, ac or byd eidion voel, ran deu eidion a a arna6; a'r gyfreith hono a el6ir 'll6yr tal g6edy ll6yr d6g'. ⁵⁸⁰Or byd adef ar neb eidion llad y llall, talet y perchena6c y 6erth.

[PETHAU UNWERTH]

[32] ⁵⁸¹Hyn o petheu yssyd a g6erth pop vn oh[o]nunt y[6] pedeir keinha6c kota: llo kynflith, a[']e th]eth; pan ffr6yner y march gyntaf, pedeir keinha6c; ac ar eba6l ymdifat; pedeir keinha6c y g6astrodyon; ac ar afyr; ac asc6rn t6n vch kreuan; a heit ar gagen; a chosta6c tom; a i6rch.

[CYNNEN A RHAITH YN ERBYN LLEIDR]

⁵⁸²Ny dyly vot reith ar leitir a perthyno y 6erthu hyny vo manac arna6 yn gyntaf tr6y t6g yn tri lle, megis y mae yn lle arall. ⁵⁸³Ny dyly vot reith ar leidir kyss6yn hyny vo manac arna6 yn y llys gyssefin.

[MEIRCH]

⁵⁸⁴G6erth eba6l o'r pan anher hyt A6st, pedeir keinha6c kyfreith. ⁵⁸⁵Hyt galan Racuyr, deudec keinha6c. ⁵⁸⁶Hyt galan 6hefra6r, deuna6. ⁵⁸⁷Hyt galan Mei, pedeir ar hugeint. ⁵⁸⁸Hyt A6st, dec ar hugeint. ⁵⁸⁹Hyt galan Racuyr, vn ar bymthec ar hugeint. ⁵⁹⁰Hyt galan 6hefra6r, d6y a deugeint. ⁵⁹¹Hyt galan Mei, 6yth a deugeint. ⁵⁹²Hyt A6st, trygeint a tal, kanys deudec keinha6c a drycheif arna6 yna, a deudec hefyt pop tymhor hyt galan Mei. ⁵⁹³Ac yna teir bl6yd vyd, ac vn ar pymthec a phet6ar vgeint a tal. ⁵⁹⁴Ac yna y dylyir y dala, a pan daler, vgeint a drycheif ar y 6erth; a pan ffr6ynher, pedeir keinha6c kota. ⁵⁹⁵Ac velly 6heugeint a tal.

[32^v] ⁵⁹⁶Am6s a pascer 6hech 6ythnos, punt a tal. ⁵⁹⁷Palffrei, morc a tal. ⁵⁹⁸R6nsi, 6heugeint a tal. ⁵⁹⁹S6meruarch, pet6ar vgeint.

⁶⁰⁰Ra6nn am6s y maes o'r goloren, peteir ar hugeint. ⁶⁰¹Or trychir dim o'r goloren, g6erth yr am6s oll a telir. ⁶⁰²Llygat am6s a'e glyst, pedeir ar hugeint a tal pop vn. ⁶⁰³Or dellir oll, y 6erth oll a telir. ⁶⁰⁴G6erth ra6n r6nsi, deudec keinha6c; ac velly y lygat a'e glyst.

⁶⁰⁵Y neb a gato llad march yn lletrat, rodet l6 pet6ar g6yr ar hugeint.

⁶⁰⁶Vn 6erth vyd kassec tom a buch. ⁶⁰⁷Dros lygat pop vn, a'e glyst, a'e llosc6rn, pedeir keinha6c kyfreith a telir. ⁶⁰⁸Kassec re g6edy y del ystal6yn erni, 6heugeint a tal.

⁶⁰⁹Y neb a 6ertho march, bit dros [y] dilysr6yd hyt var6; a rac y dera, tri dieu; a rac yr yscefein, teir lloer; a bl6ydynd rac y llynueirch; a rac kleuyt o'e my6n yn ach6anec.

⁶¹⁰Teithi march neu gasec y6 pori, ac yuet d6fyr, a rodi escyn, ac na bo ll6ygys; ac or byd ll6ygys, atueret trayan y 6erth y'r pryn6r.

⁶¹¹Y neb a uarchocao march dyn arall heb y genhat, talet y'r perchena6c pedeir keinha6c escyn, a phedeir keinha6c discyn, a phedeir keinha6c dros pop rantir y kerdho drosta6, a chaml6r6 y'r brenhin.

⁶¹²Y neb a differo march rac [33] llatron, pedeir keinha6c a dyly ef y gan perchena6c y march yg kyfeir pop buch a[r] a talhei y ma[r]ch pei g6erthit.

⁶¹³Y neb a uenffycio march y arall hyt yn lle enedic, or a y dyn y le arall a vo pellach ac ef, talet y'r perchena6c haner yr enill a gaffo o uy6n hynny.

⁶¹⁴Y neb a gymero benffic march a llygry y gefyn hynny dyg6ydo y ble6 yn hagr, talet pedeir keinha6c kyfreith y'r perchena6c. ⁶¹⁵Or h6ydhagen y gefyn o atlo hen l6gyr a thori kroen hyt y kic, 6yth geinha6c kyfreith a tal. ⁶¹⁶Ony byd hen ll6gyr arna6 a thori kroen hyt asc6rn, vn ar pymthec kyfreith a tal.

[CYHUDDO O LEDRAD]

⁶¹⁷Y neb a vynho lli6a6 lletrat yn gyfreitha6l, dy6edet 6elet y dyn o'r pan vo goleu y dyd hyt pan vo pryt kyflych6r a'r lletrat ganta6, a thyget ych pen reith, ac nas dy6a6t nac o digassed, nac o gas, nac er g6erth, nac er gobyr, namyn er dangos g6iryoned. ⁶¹⁸Yn y mod h6n y byd lli6 gyfreitha6l, ony byd llysiant kyfreitha6l neu 6rtht6g. ⁶¹⁹G6rtht6g a vyd tr6y t6g deu 6r, a llysiant a vyd o'r ffyrd y llyssir tyston.

[BUCHOD AC YCHEN]

⁶²⁰Llo o hanher Ma6rth neu Ebrill hyt galan Racuyr, 6hech cheinha6c a tal. ⁶²¹Odyna hyt galan 6hefra6r, 6yth geinha6c a tal. ⁶²²Hyt galan Mei, dec a tal. ⁶²³Hyt A6st, deudec a tal. ⁶²⁴Hyt galan Racuyr, pedeir ar dec a tal. [33^v] ⁶²⁵Hyt galan 6hefra6r, vn ar pymthec a tal. ⁶²⁶Hyt galan Mei, deuna6 a tal. ⁶²⁷Hyt A6st, vgeint a tal. ⁶²⁸Eil dyd o A6st, pedeir keinha6c cota a drycheif erni o'e chyfloda6t, a d6y o'r tymhor. ⁶²⁹Ac yna 6hech ar hugeint a tal hyt galan Racuyr. ⁶³⁰Hyt galan 6hefra6r, 6yth ar hugeint a tal. ⁶³¹Hyt galan Mei, dec ar hugeint a tal. ⁶³²Na6uetyd Mei y dylr gofyn teithi kynflith idi. ⁶³³Ac yna vn ar pymthec a drychefir ar y g6erth dros y theithi, ac yna 6yth a deugeint a tal. ⁶³⁴Hyt galan Racuyr, [dec a deugeint]. ⁶³⁵Hyt galan 6hefra6r, deudec a deugeint a tal. ⁶³⁶Eil dyd o 6hefra6r, pedeir keinha6c kyfreith drycheif ar y g6erth, a d6y o'r tymor. ⁶³⁷Hyt galan Mei, trugeint a tal. ⁶³⁸Ac yna buch c6byl vyd.

⁶³⁹Teithi buch y6 dec ar hugeint aryant: pedeir ar hugeint dros y llaeth a 6hech ceinha6c dros y llo. ⁶⁴⁰Teithi kynflith: vn ar bymthec dros y llaeth a phedeir dros y llo. ⁶⁴¹Dros laeth buch 6ythnos, keinha6c.

⁶⁴²O tri mod y telir teithi buch: o dec ar hugeint aryant, neu o uy6ch hesp dec, neu o vla6t. ⁶⁴³Os o vla6t, val hyn y telir: messyr llestyr llaeth buch, na6 modued yghylch y eney, a their yn llet y 6aela6t, a seith ar 6yr o'r keileis y gilid yn y vchet; lloneit y llestyr h6nn6 a telir o vla6t keirch [34] yg kyfeir pop gotro y'r uuch hyt 6yl Giric; odyna o vla6t heid hyt A6st; o A6st hyt galan gayaf, o vla6t g6enith y telir y velly.

⁶⁴⁴G6erth llo g6ri6 hyt galan Racuyr: 6hech cheinha6c. ⁶⁴⁵Odyna hyt galan 6hefra6r, 6yth geinha6c. ⁶⁴⁶Hyt galan Mei, dec keinha6c. ⁶⁴⁷Hyt A6st, deudec keinha6c. ⁶⁴⁸Hyt galan Racuyr, pedeir ar dec. ⁶⁴⁹Hyt galan 6hefra6r, vn ar pymthec. ⁶⁵⁰Hyt galan Mei, deuna6. ⁶⁵¹Hyt A6st, vgeint. ⁶⁵²Hyt galan Racuyr, d6y ar hugeint. ⁶⁵³Hyt galan 6hefra6r, pedeir ar hugeint. ⁶⁵⁴Eil dyd o 6hefra6r y dodir ieu arna6, ac yna pedeir keinha6c cota a drycheif ar y 6erth. ⁶⁵⁵Na6uetyd o 6hefra6r, or dycha6n ymhoelyt ac eredic, vn ar pymthec a drycheif ar y 6erth, a d6y geinha6c o'r tymhor. ⁶⁵⁶Ac yna 6hech a deugeint a tal hyt galan Mei. ⁶⁵⁷Hyt A6st, 6yth a deugeint a tal. ⁶⁵⁸Hyt galan Racuyr, dec a deugeint a tal. ⁶⁵⁹Hyt galan 6hefra6r, deudec a deu vgeint a tal. ⁶⁶⁰Ac yna all6eith vyd, a hynny a drycheif arna6 pedeir keinha6c kyfreith, a d6y geinha6c o'r tymhor. ⁶⁶¹Ac yna trygeint a tal, ac uch c6byl vyd.

⁶⁶²Croen ych, deudec keinha6c *kyfreith* a tal. ⁶⁶³Croen buch, 6yth geinha6c a tal.

⁶⁶⁴Teth buch, pedeir keinha6c *kyfreith* a tal. ⁶⁶⁵Corn ych neu uuch, a'r llygat, a'r llosc6rn, [34^v] pedeir keinha6c *kyfreith* a tal pop vn. ⁶⁶⁶G6erth dant eidon neu varch tom, pedeir keinha6c *kyfreith*.

⁶⁶⁷Or g6erth dyn uuch y arall a bot teth y'r uuch yn diffr6yth, talet pedeir keinha6c *kyfreith* ida6 pop bl6ydyd dros y teth tra vo y uuch ar y hel6.

⁶⁶⁸Deu vgeint a tal eneit ych neu uuch; [dros y kroen, wyth keinhawc;] dros y pet6ar 6hartha6r, 6yth geinha6c; dros y pen a'r traet a'r amyscar a'r g6er, pedeir keinha6c. ⁶⁶⁹Buch a vyd talad6y o'e heil llo hyt y pymhet lo. ⁶⁷⁰Ac ych o'r tryded ieu hyt y ch6echet.

⁶⁷¹Y neb a 6erth ych neu uuch, ef a dyly vot dros tri chlefyt: rac y dera, tri dieu a their nos; rac yr yscefein, tri mis; rac y pelleneu, vl6ydyd.

⁶⁷²Teithi ych y6 eredic yn rych ac yg6ellt, ac yn allt ac yg6aeret, a hynny yn ditonr6yc. ⁶⁷³Ac ony byd velly, ny byd teithya6l. ⁶⁷⁴Ac ony byd teithia6l, atuerer trayan y 6erth y'r neb a'e pryn6ys.

⁶⁷⁵Y neb a talho neu a 6ertho llo neu dina6et, meichet dros y dilysr6yd a bit dros deu glefyt: rac y deira, tri dieu; a rac y clafyri o galan gayaf hyt 6yl Padric. ⁶⁷⁶A'r neb y del ida6, ny dyly eu d6yn ym plith anifeileit claf6r nac y ty y bei clafri ynda6 seith mlyned kyn no hynny.

⁶⁷⁷Y neb a latho anifeil dyn arall yn y uuarth yn lletrat, a hynny yn honheit arna6, talet yn deudyblic; [35] ac os g6atta, g6adet ar y pet6eryd ar hugeint o'e gyfnesseieint.

⁶⁷⁸Y neb a gymero abo ll6dyn dyn arall heb y genhat, talet drosta6 l6dyn by6 vn ry6 ac ef ac vn 6erth, a thri buhyn caml6r6 y'r brenhin. ⁶⁷⁹Y neb a gyllello anefeil mar6 dyn arall, talet anefeil vn ry6 ac ef drosta6, a thri buhyn caml6r6 y'r brenhin.

[DEFAID A GEIFR]

⁶⁸⁰Oen tra dynho, keinha6c *kyfreith* a tal; pan 6ahaner, d6y geinha6c *kyfreith*; A6st, pedeir keinha6c *kyfreith*. ⁶⁸¹Teithi dafat, kymeint y6 a'e g6erth *kyfreith*. ⁶⁸²Teth dauat, d6y geinha6c *kyfreith*.

⁶⁸³Myn tra dynho, keinha6c cota a tal; pan atto dynu, d6y geinha6c cota; A6st, pedeir keinha6c cota. ⁶⁸⁴Teithi gafyr, kymeint y6 a'e g6erth. ⁶⁸⁵Teth gafyr, d6y geinha6c cota. ⁶⁸⁶Vn 6erth vyd gafyr a i6rch.

[MOCH]

⁶⁸⁷Parcell yn y gro6yn, keinha6c *kyfreith* a tal. ⁶⁸⁸O'r pan el allan hyt pan ato dunu, d6y geinha6c *kyfreith*. ⁶⁸⁹Pan atto dynu, pedeir keinha6c *kyfreith* a tal hyt 6yl Ieuan y Moch.

⁶⁹⁰Odyna hyt galan Iona6r, dec keinha6c *kyfreith*. ⁶⁹¹Odyna hyt 6yl Ieuan y Moch elch6yl, deudec keinha6c *kyfreith*; ac yna deupartha6c vyd yr eneit ar y kic. ⁶⁹²Odyna hyt galan Iona6r, dec ar hugeint a tal; ac yna deupartha6c vyd y kic ar yr eneit.

[35^v] ⁶⁹³Nyt oes 6erth *kyfreith* ar gny6 h6ch hyt ympen y vl6ydyd, ac yna *kyfreith* h6ch ma6r a gymer. ⁶⁹⁴Pop peth ny bo g6erth *kyfreith* arna6, damd6g a geffir ida6 her6yd *kyfreith* Hy6el. ⁶⁹⁵Rys ap Gruffud, arbenhic Deheubarth, tr6y duundeb a'e 6lat a ossodes g6erth damd6g ar pop ll6dyn; nyt amgen, tygu o'r perchenna6c y talei y da ef y g6erth a 6nel arna6 ac y kaffeierda6.

⁶⁹⁶Y neb a bertho moch, bit y danunt rac y vynyglac tri dibarna6t, a thri mis rac yr hualac6, ac nat yssont eu perchyll; ac os yssant, atuerer trayan eu gberth ac ny dylr eturyt y moch; a byth y bydir dros eu dilysr6yd.

⁶⁹⁷Or llad moch neb dyn, talet eu perchena6c alanas y dyn or adef y moch.

⁶⁹⁸Dros vaed kenuein y telir baed arall a allo cleina6, a h6ch o pop parth ida6.

[CATHOD]

⁶⁹⁹Gberth kath a barchatt6o yscyba6r brenhin[†], or lledir neu or dygir ledrat: y phen a ossodir y 6aeret ar la6r glan g6astat, a'e llosc6rn a drychefir y vynyd a'e dala velly, a dineu gra6n g6enith ymdanei hyny gudio blaen y llosc6rn. ⁷⁰⁰Hyn vyd [y] gberth ony cheffir y gra6n: dafat vlith a'e hoen a'e g6lan. ⁷⁰¹Gberth kath arall, pedeir keinha6c kyfreith.

⁷⁰²Teithi kath a phop ll6dyn nyt ymborther ar eu llaeth: trayan y berth, neu berth y torll6yth. [36] ⁷⁰³Y neb a bertho kath, bit drosti na bo kathderic ar pop lloer, ac nat ysso y chyna6on, a'e bot yn gyfglyst, gyflygat, gyfdanhed, gyfe6in, gyfloc6rn, a llad llygot.

[GWYDDAU AC IEIR]

⁷⁰⁴G6yd, d6y geinha6c kyfreith a tal. ⁷⁰⁵Nyth g6yd, d6y geinha6c kyfreith a tal. ⁷⁰⁶Ky6 g6yd dan adein y vam, keinha6c cota a tal. ⁷⁰⁷Pan el y 6rthi, keinha6c kyfreith a tal; A6st, d6y geinha6c kyfreith a tal.

⁷⁰⁸Keilia6c a iar, keinha6c cota a tal pop vn.

[HELA]

⁷⁰⁹Ryd vyd y'r brenhin hela yn y 6lat. ⁷¹⁰Ple bynnac y gordi6ether hyd a vo kynyndion y brenhin yn y hela, ny cheiff neb 6hartha6r tir ohona6. ⁷¹¹Or lledir hyd brenhin yn tref breyr y boreu, kat6et y breyr ef yn gyfan hyt hanher dyd, ac ony doyant y kynyndion yna, paret y breyr vliga6 yr hyd a llithia6 y k6n o'r kic, a dyget y k6n a'r kroen a'r afu a'r 6artha6r ol atref ganta6; ac ony deuant y kynyndion y nos honno, kymeret ef y kic oll a chat6et y k6n a'r croen y'r kynyndion. ⁷¹²Or lledir yr hyd haner dyd yn tref breyr, kat6et yn gyfan ef hyt y nos, ac ony doant y kynyndion yna, g6neler am h6nn6 mal am y llall. ⁷¹³Os gyt a'r nos neu hyt y nos y lledir, tannet y breyr y vantell arna6 a chat6et velly hyt y bore, ac ony doant y kynyndion yna, g6naet y breyr amdana6 yn y mod d6dedic. ⁷¹⁴Y neb a 6nel velly [36^v] am hyd brenhin a lather yn y tref, ny byd kerydys o gyfreith.

⁷¹⁵Hel6riaeth y brenhin a vyd hyt galan gayaf. ⁷¹⁶Odyna hyt ympen na6uetdyd, kynyndion bieifyd[†] yr hela. ⁷¹⁷O galan gayaf hyt 6yl Ieuan, ny byd gol6ytho kyfreitha6l yn hyd brenhin. ⁷¹⁸O hynny allan, deudec golh6yth kyfreitha6l a vyd ynda6: tafa6t, tri gol6yth o'r m6n6gyl, kymhibeu, kalhon, deul6yn, jar, tymon, hydgellen, her6th, auu. ⁷¹⁹Y neb a dycco vn o'r rei hynny, kamlyrys vyd. ⁷²⁰Drostynt oll or dygir, teir punt a telir.

⁷²¹Or lledir hyd brenhin a'e gudia6, dir6y a telir drosta6. ⁷²²Y neb a'e kyllello heb y gudio, kamlyrys vyd eithyr y mod vry.

⁷²³Kar6, ych a tal. ⁷²⁴E6ic, buch a tal. ⁷²⁵Croen kar6, deudec keinha6c a tal. ⁷²⁶Croen e6ic, 6yth geinha6c a tal. ⁷²⁷Gberth hyd dof y brenhin, punt. ⁷²⁸Gberth lletuegin brenhin neu

699 [†] yscybbrenhin

716 [†] kynyndion k bieifyd

vrenhines, punt. ⁷²⁹Lletuegin breyr neu breic neu y verch, 6heugeint. ⁷³⁰Lletuegin taya6c, keinha6c cota a tal.

⁷³¹Or byd hela gellc6n y 6r ryd, arhoet ef hyny ellygho kynydion y brenhin eu c6n teir g6eith y boreu ac odyndy gellyget ynteu y g6n, a phle bynac y llather y kar6 y breyr, h6artha6r tir a rodin ohona6.

⁷³²Py fforda6l bynac a vratho b6ystuil g6yllt y ar y fford yn fforest brenhin, ymlidiet tra g6elho, ac os gordi6ed, [37] kymeret; ac or dieinck y dan y ol6c, nac ymlinet.

⁷³³Y neb a gaffo b6ystuil mar6 ar tir dyn arall, or byd hyys y kic, y ch6artha6r ol a geiff; os h6ch vyd, y ch6artha6r blaen a geiff; ac eithyr hynny, perchena6c y tir a'e keiff oll.

⁷³⁴Y lle y gossotter k6n yn erhyl, y kyntaf a gymero i6rch, neu gadno, neu yscyfarna6c, eu perchena6c a'e keiff.

⁷³⁵G6erth llostlydan, 6heugeint. ⁷³⁶Beleu, pedeir ar hugeint a tal y groen.

[CŴN]

⁷³⁷Or lledir ki neu or dygir letrat, kaml6r6 a telir drosta6. ⁷³⁸Dros gi kyndeira6c, na thros y dr6c a 6nel, ny di6gir dim. ⁷³⁹Ll6 vn yssyd diga6n y 6ady ki.

⁷⁴⁰G[6]erth keneu gellci brenhin kyn agori y lyget, pedeir ar hugein a tal; yn y gro6yn, wyth a deugeint; yn y gyns6llt, vn ar pymthec a phet6ar vgeint; yn y ofer hely, 6heugeint; pan vo kyfr6ys, punt a tal. ⁷⁴¹Sef a tal milgi brenhin o'r dechreu hyt y di6ed, hanher kyfreith gellgi brenhin gogyfoet ac ef.

⁷⁴²Y neb a torho llygat gellgi brenhin neu y losc6rn, talet pedeir keinha6c kyfreith yg kyfeir pop buch a talei y ki.

⁷⁴³Vn aneuail a a o pedeir keinha6c y punt yn vn dyd: gellgi—os taya6c bieiuud, pedeir keinha6c a tal, ac or rodin y'r brenhin, punt a tal.

⁷⁴⁴Am6s yn pori allan, a milgi heb y dorch, kolli eu breint a 6nant.

[37^v] ⁷⁴⁵Vn 6erth vyd gellgi breyr a milgi brenhin gogyfoet ac ef. ⁷⁴⁶Sef a tal milgi breyr[†] o'r dechreu hyt y di6ed, hanher kyfreith gellgi breyr gogyfoet ac ef.

⁷⁴⁷G6erth keneu costa6c kyn agori y lygeit, keinha6c; yn y gro6yn, d6y geinha6c; yn y gynll6st, teir keinha6c; yn ryd, pedeir keinha6c.

⁷⁴⁸Py ry6 bynhac vo ki taya6c, velly y kerda y 6erth onyt bygeilgi vyd; a h6nn6 trygeint a tal o raculaynha yr yscrybyl y bore a chad6 yr oliet y di6edyd yn dyfot atref, ac eu kylchyny teir g6eith y nos, a gally o'r perchena6c a chymoda6c ych y dr6s ac arall is y dr6s kadarnu hynny yn 6ir.

⁷⁴⁹Kosta6c, kyn bo brenhin bieiffo, vn vreint vyd a chosta6c taya6c. ⁷⁵⁰Ki kalla6ed, or lledir bellach na6 kam y 6rth y ty, ny thelir dim drosta6; os o vy6n y na6 kam y lledir, pedeir ar hugeint a tal. ⁷⁵¹Bitheiat, nyt oes 6erth kyfreith arna6, kanyt oed y gyfry6 gi yn oes Ho6el Da. ⁷⁵²Ac 6rth hynny damd6g a vyd arna6.

⁷⁵³Or brath ki neb dyn hyny del y g6aet, perchena6c y ki a dyly talu g6erth g6et y brathetic. ⁷⁵⁴Ac or llad y brathetic y ki kyn symyt odyndy, ny cheiff onyt vn ar pymthec dros y 6aet. ⁷⁵⁵Or kyrch ki ar dyn, dodet y aryf a vo yn y la6 ryda6 a'r ki, ac or a y ki ar yr aryf [38] hyny lather, ny thelir dim drosta6. ⁷⁵⁶Ki kyneuodic[†] a r6ycco [dynyon, or brath] dyn teir

746 [†] brenhin

756 [†] kyneuodetic

gbeith, neu tri dyn, ac nas llatho y argl6yd yna, y r6yma6 a dylir 6rth troet y argl6yd a raff o d6y ro6hant, ac yno y lad; a thalet perchena6[c] y ki gaml6r6 y'r brenhin.

[HEBOGAU]

⁷⁵⁷Ny thelir na dir6y na chaml6r6 am neb o adeina6c dof a lather neu a dyccer letrat, namyn taly y 6erth y'r perchena6c. ⁷⁵⁸Y neb a dycco nythl6yt heba6c, talet punt y'r brenhin. ⁷⁵⁹G6erth [heba6c] coch kyn myt, 6heugeint; or byd g6en g6edy myt, punt a tal. ⁷⁶⁰Nyth llamysten, pedeir ar hugeint; yn goch, deudec keinha6c; or byd g6en g6edy myt, pedeir ar hugeint a tal. ⁷⁶¹G6erth h6yedyd, pedeir ar hugeint y6.

[GWENYN]

⁷⁶²Modrydaf g6enyn, pedeir ar hugeint a tal. ⁷⁶³Kynheit, vn ar pymthec a tal; eil heit, deudec keinha6c a tal; tryded heit, 6yth geinha6c. ⁷⁶⁴Heit a del o'r kynheit, deudec *keinha6c*; heit a del o'r eil heit, 6yth geinha6c. ⁷⁶⁵Ac yn y g6erth h6nn6 y bydant hyt 6yl yr Holseint ⁷⁶⁶Pop heit o gyn noc A6st hyt g6edy[†] G6yl yr Holseint, vn 6erth vydant: nit amgen no phedeir ar hugeint. ⁷⁶⁷Or a heit g6edy kalan A6st y maes, asgelleit y gel6ir ac ny thal onyt pedeir keinha6c hyt galan Mei.

⁷⁶⁸Modrydaf g6edy y del kynheit oheni, vgeint a tal; g6edy y del yr eil heit oheni, vn ar pymthec a tal; g6edy [38^v] y del y tryded heit ohonei, deudec keinha6c a tal. ⁷⁶⁹G6enenllestyr, pedeir ar hugeint a tal. ⁷⁷⁰Bydaf yn y koet, deu s6llt a tal. ⁷⁷¹Or dygir bydaf ledrat a thori y pren y bo ynda[6], g6erth y pren a g6erth y vydaf a telir y perchena6c y tir. ⁷⁷²Y neb a dangosso bydaf y perchena6c y tir, pedeir keinha6c a'e ginya6 a geiff, neu y k6yr oll. ⁷⁷³Ny thal neb heit onyt pedeir keinha6c hynny vo tri dieu ar hed ac yn 6astat tr6y a6el eglir: dyd y geissa6 lle y uuda6, a dyd y uuda6, a dyd y orff6ys. ⁷⁷⁴Y neb a gaffo heit ar tir dyn arall, pedeir keinha6c a geiff ef y gan perchena6c [y tir] or myn ynteu yr heit.

[ADEILADAU]

⁷⁷⁵P6y bynac a distry6ho neuad brenhin, pop pren a gynhalyo nen y ty, vgeint a tal; dros pen y ty, pet6ar vgeint.

⁷⁷⁶G6erth gayafty: vgeint o pop fforch a gynhalyo y nenpren; dros y nenpren, deu vgeint; kolofneu, meinceu, ystyffyleu, kynoreu, troth6yeu, gordrysseu, tubysteu, doreu, pedeir keinha6c *kyfreith* a tal pop vn o'r rei hynny; polion a g6ial, keinha6c *kyfreith*; dorgl6yt, d6y geinha6c *kyfreith*; kl6yt arall, keinha6c *kyfreith*. ⁷⁷⁷Dros y gayafty oll, punt a telir a deudeg mu y'r brenhin.

⁷⁷⁸Beuty g6ar[t]hec, dec ar hugeint. ⁷⁷⁹Or noethir gayaffty, trayan y 6erth a telir yna. Deo gracias!

[39] ⁷⁸⁰Kynhayafty, or byd t6ll taradyr ynda6, pedeir ar hugeint a tal; ac ony byd, deudec keinha6c a tal. ⁷⁸¹Hafty, deudec keinha6c a tal. ⁷⁸²Fforch kynhayafty neu hafty, keinha6c *kyfreith* a tal.

⁷⁸³Pop yscyba6r a dylir y gadu yn agoret y vynet g6ynt yndynt hyt gal[an] gayaf, ac or da6 yscrybyl vdunt a llygry yr yt, talet eu perchena6c eu ll6gyr. ⁷⁸⁴G6edy kalan gayaf, ony

766 [†] g6edy g6edy

byd bangor yn tri lle ar y cant a'r drysseu yn gayat, ny thelir eu ll6gyr. ⁷⁸⁵Yscuba6r brenhin, 6heugeint a tal. ⁷⁸⁶Yscyba6r breyr, trygeint a tal. ⁷⁸⁷Yscuba6r bilein, dec ar hugeint a tal.

⁷⁸⁸Buarth, a thalgell, a chreu moch, a ffalt deueit, dec ar hugeint a tal pop vn o hynny.

⁷⁸⁹Mein melin, pedeir ar hugeint a tal. ⁷⁹⁰Melin, 6heugeint a tal, kanys damd6g a geffir am y petheu o'e my6n.

[OFFER, DODREFN, ARFAU etc.]

⁷⁹¹Bryccan brenhin, 6heugeint a tal. ⁷⁹²Bryccan breyr, trugeint a ta[l].

⁷⁹³B6yell lydan, pedeir keinha6c *kyfreith*. ⁷⁹⁴B6yell gynnud, d6y geinha6c *kyfreith*.

⁷⁹⁵Lla6 [v]6ell, keinha6c *kyfreith* a tal.

⁷⁹⁶Peir brenhin, punt a tal; y gig6ein, pedeir ar hugeint. ⁷⁹⁷Kalla6r breyr, 6heugeint; y gig6ein, deudec keinha6c. ⁷⁹⁸Kalla6r bilein, dec ar hugeint; y gic6eint, teir keinha6c.

⁷⁹⁹Lla6galla6r, dec ar hugeint a tal. ⁸⁰⁰Padell [39^v] hayarn, pedeir keinha6c *kyfreith*.

⁸⁰¹Ta6lbord brenhin, 6heugeint. ⁸⁰²Ta6lbord o asc6rn moruil, trugeint. ⁸⁰³Ta6lbord o asc6rn arall, dec ar hugeint. ⁸⁰⁴Ta6lbord o vann hyd, pedeir ar hugeint. ⁸⁰⁵Ta6lbord o vann eidon, deudec keinha6c. ⁸⁰⁶Ta6lbord o pren, pedeir keinha6c *kyfreith*.

⁸⁰⁷Taradyr ma6r, d6y geinha6c *kyfreith* a tal. ⁸⁰⁸Perued taradyr, keinha6c *kyfreith*.

⁸⁰⁹Ebill taradyr, d[i]mei.

⁸¹⁰Nedyf, a gylyf, a cheip, a chryman, a g6ellyf, a bil6c, a g6dyf, a bayol helicbren, a bayol g6yn mangylcha6c, a chla6r pobi, a chicdyscil, a gogyr, a chel6rn, a menei, a raf vle6, keinha6c *kyfreith* a tal pop vn o hynny.

⁸¹¹Pal, ac yst6c helic, a dyscil lydan, a ridyll, keinha6c cota a tal pop vn.

⁸¹²Tyrnen, a lletuet, a h6ynglo, ffyrllig a tal pop vn.

⁸¹³Bayol y6, a mit, a bydei ystylla6c, a budei ren, a noe, a nithlen, a phadell droeda6c, a ffiol [l]ynn heb eyr erni heb aryant, pedeir keinha6c *kyfreith* pop vn. ⁸¹⁴Keubal, pedeir ar hugeint. ⁸¹⁵Raff l6yf[†], keinha6c kota.

⁸¹⁶Aradyr, d6y geinha6c *kyfreith*. ⁸¹⁷Hirieu a'e phistlon, keinha6c *kyfreith*. ⁸¹⁸S6ch, d6y geinha6c *kyfreith*. ⁸¹⁹K6lltyr, pedeir keinha6c *kyfreith*. ⁸²⁰Or torir aradyr yn lletrat neu y treis a go[r]uot y talu, g6erth yr aradyr ac arad6y tri dieu [a telir]. [40] ⁸²¹Arad6y vn dyd, d6y geinha6c *kyfreith* a tal y gayaf a'r g6ann6yn.

⁸²²Kist, 6yth geinha6c *kyfreith*. ⁸²³R6yt ehogyn, pedeir ar hugeint. ⁸²⁴Penll6ydec, vn ar pymthec. ⁸²⁵Ballecr6yt, pedeir keinha6c *kyfreith*. ⁸²⁶Balla6ec, deudec keinha6c.

⁸²⁷Kor6c, 6yth geinha6c *kyfreith*.

⁸²⁸Kyfr6y eyrgalch, pedeir ar hugeint. ⁸²⁹Kyfr6y lli6 y pren, deudec keinha6c.

⁸³⁰Torch milgi brenhin, 6yth geinha6c *kyfreith*. ⁸³¹Torch milgi breyr, pedeir keinha6c *kyfreith*. ⁸³²Kynllyfan olreat, 6yth geinha6c *kyfreith*. ⁸³³Kynllyfan milgi brenhin, pedeir keinha6c *kyfreith*.

⁸³⁴Kynllyfan milgi breyr, d6y geinha6c *kyfreith*. De6i Brefi yn kanhorth6y!

⁸³⁵Der6en, 6heugeint a tal. ⁸³⁶Or tyllir tr6ydi, trugeint a telir dros hynny. ⁸³⁷Pop keig arbenhic o'r der6eni, dec ar hugeint. ⁸³⁸Auallen per, trugeint. ⁸³⁹Auallen syr, dec ar hugeint.

⁸⁴⁰Kollen, pymthec. ⁸⁴¹Draynen, seith a dimei. ⁸⁴²Y6en sant, punt. ⁸⁴³Y6en koet, pumthec.

⁸⁴⁴Ffa6den, trugeint. ⁸⁴⁵Pop pren arall ny dycco ffr6yth, or byd ir, pedeir keinha6c *kyfreith*.

815[†] vle6

⁸⁴⁶Offer gof, 6heugeint. ⁸⁴⁷Gradell, 6yth geinha6c kyfreith.

⁸⁴⁸Ysc6yt eyrlli6, pedeir ar hugeint. ⁸⁴⁹Ysc6yt li6 y phren, deudec keinha6c.

⁸⁵⁰Cledyf g6ynseit, pedeir ar hugeint. [40^v] ⁸⁵¹Cledyf breulif, deudec keinha6c. ⁸⁵²Cledyf a vo eur neu aryant, g6erth damd6g a vyd arna6. ⁸⁵³G6ay6, pedeir keinha6c kyfreith.

⁸⁵⁴G6erth deu vaen breuan, pedeir keinha6c kyfreith. ⁸⁵⁵B6a a deudeg saeth, pedeir keinha6c kyfreith. ⁸⁵⁶Kyllell, keinha6c kyfreith.

⁸⁵⁷Or trychir prenneu yg koet dyn arall amgen no'r tri phren yssyd ryd y pop adeil6r maestir, keinha6c a tal o l6yth deu ychen neu o l6yth march y perchenna6c y coet, a chaml6r6 y'r brenhin. ⁸⁵⁸Os g6adu a 6na, reith g6lat a dyry. ⁸⁵⁹A'r gyfreith honno yssyd y pop dyn am y goet.

[ARFERION CYFRAITH]

⁸⁶⁰Beth bynnac nyt yscrifenn6yt y my6n kyfreith o'r a aller tr6y dilyet y gyffelybu y'r hyn a yscrifenn6yt yn ossodedic, kynhalyad6y vyd yn lle kyfreith yn y dadleuoed, kany ellir yscrifenu pop peth o'r a vo reit y d6edyt neu y varnu. ⁸⁶¹Kyfreith hefyt a dy6eit, 'O'r kyffelybion, kyffelyp varn a rodir'.

⁸⁶²P6y bynnac a dy6etto ar y brenhin neu ar neb o'e pleit 6neuthur g6rthtrymder ida6 yn erbyn kyfreith, ef a dyly kaffel deturyt g6lat am hynny; ac os deturyt g6lat a dy6eit y vot yn 6ir, yn y lle y dylyir y ia6nhau; a h6nn6 y6 y dosparth kyffredin pennaf yr6g g6lat ac argl6yd yn erbyn keternit argl6yd.

[BRAWDWR LLYS]

⁸⁶³Or myn y brenhin doddi neb vn rull aghyfr6ys yn vra6d6r llys, yn y llys y dyly [41] bot, yg ketymdeithas y brenhin, yn gofyn ac yn g6randa6 ygneit a delhont o'r 6lat y'r llys; ac yn dyscu kyfreith a gossotdedigaetheu a berthynn6ynt 6rth audyrda6t, ac yn penhaf teir colofyn kyfreith, a g6erth g6yllt a dof o'r aneueileit yd aruerho dynnyon ohonunt; ac yn g6randa6 ha6l6yr yn holi ac amdifynn6yr yn ateb y my6n dadleuoed; ac yn bot git ac ygneit 6rth rodi barnneu; ac yn g6randa6 eu amryssoneu ot anuonant at y brenhin yr hyn a vo petrys gantynt ac y vynu tr6yda6 ynteu y amlycau. ⁸⁶⁴G6naet velly tr6y vl6ydyd g6byl. ⁸⁶⁵Ac yna y dyly y kaplan y brenhin y d6yn ef y'r egl6ys, a chit ac ef y deudec s6yda6c arbenhic llys 6rth efferen; a g6edy offeren ac offrymu o pa6p, paret y kaplan ida6 tygu y Dy6, ac y'r kreir ar alla6r, ac y'r g6enyeitheu a vo yno, na rodo ef gam vra6t yny g6ypo, nac yr atol6yn neb, nac yr g6erth, nac yr kariat, nac yr kas neb. ⁸⁶⁶G6edy hynny doent y gyt at y brenhin y d6etyt beth a 6naethant yghylch hynny. ⁸⁶⁷Ac yna y brenhin a dyly rodi s6yd ida6 a'e lehay y my6n eistedua dilyedys. ⁸⁶⁸Ac yna y dylyir rodi ofertlysseu ida6: ta6lbort y gan y brenhin, a modr6 eur y gan y vrenhines; ac na rodet ynteu, ac [41^v] na 6erthet byth 6ynt. ⁸⁶⁹Ny dyly bot yn vra6d6r llys namyn y neb a dyscer velly, neu a vo kyfar6yd y my6n kyfreith, a tygho na varnho kam yn y mod vry yn y uo6yt.

[BRAWDWR A BRAWD]

⁸⁷⁰Tri pheth a perthyn 6rth vra6d6r. ⁸⁷¹Vn y6 dill6g kyfarcheu 6rth reit y brenhin. ⁸⁷²Eil y6 datgany a dosparthu kynheneu y my6n llys. ⁸⁷³Trydyd y6, yr hyn a dospartho tr6y varn, y gatarnhau tr6y 6ystyl a bra6tlyuyr or ym6ystlir ac ef, neu os gofyn y brenhin ida6, heb ym6ystla6 ac ef.

⁸⁷⁴O deruyd rodi braët y dyn ac amheu y vraët o'r neb[†] y barnöyt idaë mal y bo dir y'r neb a'e barnöys y detrut, a bot llaëer o ygneit örth y barnu a bot amrysson pöy a dylyho y detryt, ae paëb ae vn, *kyfreith* a dyëeit or byd ygnat llys örth y barnu, ef a dyly y datganu; ony byd ef, ygnat kymhöt bieu y detryt, or byd; ony byd hönö, yr ygnat a'e datganaëd gynt a'e datgan yna o gyfreith. ⁸⁷⁵Sef achaës yë, roc annuundeb rög yr ygneit, a dëetyt o'r gyfreith mae y naëuet dyn a gredir y dystoliaeth ehyn yë braëdër[†] am y vraët rög döy pleit or byd amrysson yrydynt. ⁸⁷⁶Ny ellir hefyt ymöystlaë am vraët onyt ar y neb a'e datgano, kanys gëedy datganer y vraët y mae rodi göystyl yn y herbyn.

⁸⁷⁷Tri amheu braët yssyd. ⁸⁷⁸Vn yë bot amrysson rög haëlor ac amdiffynör am varn a rodet vdunt, ac yna y dosparth a a ar y braëdër a rodassei y varn. ⁸⁷⁹Eil yë bot amrysson rög haëlor a braëdër, ac ymöystlaë [am y varn]. [42] ⁸⁸⁰Trydyd yë bot ymöystlaë rög amdiffynör a braëtör am y vraët. ⁸⁸¹Ac am y deu ymöystlaë hynny yt vyd y dosparth ar aëdyrdaët lythraë, kanys diledif gyffredin vyd aëdyrdaët; sef vyd hynny, braëdlyfyr. *Deëi Brefi!*

[SWYDD A BRAINT BRAWDWR]

⁸⁸²Tri ryë vraëtör yssyd yg Kymry heröyd kyfreith Hyëel Da: braëtör llys peunydiaë heröyd sëyd, gyt a brenhin Dineför neu Aberffraë yn ëastat; ac vn braëtör kymhöt neu gantref heröyd sëyd ym pop llys o dadleu Göyned a Phoëys; a braëtör o vreint tir ym pop llys kymhöt neu gantref o Deheubarth, nit amgen pop perchen tir. ⁸⁸³Pop braëtör sëydaëc a geiff pedeir keinhaëc *kyfreith* o pop braët a talho kymeint a hynny y gan y neb y barno idaë. ⁸⁸⁴Braëtör hagen o vreint tir, ny cheiff gëerth y tros y vraët, kanys gëassanaeth tir yë.

⁸⁸⁵Yspeit pop braëtör y rodi barn rög dadleuöyr onys göybyd, pymthec diëarnaët; kany dylyir gossot oet dadleu yn llei yspeit no hynny. ⁸⁸⁶Ac os braëtör sëydaëc vyd, yna barnet y dadyl a oed ar oet, neu atueret y sëyd y'r brenhin heb amgen gollet, kany dyly neb gynhal sëyd yn höy noc y gallo y gëassanaethy yn amseraë. ⁸⁸⁷Os braëtör o vreint tir a archant oet am varn, [42^v] ae o pedruster, ae o eisseu rei o öyr y llys, y rei kyndrychaë a gaffant oet heb tög; a'r brenhin a dylu kymhell y rei absen o öys tröy vechniaeth, neu afel pop vn ohonunt, y'r eil llys. ⁸⁸⁸A phöy bynhac ohonunt yn yr oet kymeredic hönö a tremycco y ryë öys honno heb achaës aduöyn, kamlyrus vyd; y rei kyndrychaë hagen barnent y dadyl, neu tygent nas gëdant, rac colli kamlyrieu. ⁸⁸⁹Ac yn yr eil oet yn y tryded lys, barnent y dadyl yn diescus, neu'r brenhin a gymero elchöyl gafel paëb ohonunt ac a'e kynhalyo hyt pan varnont y dadyl honno a'e theruynu yn gëbyl.

⁸⁹⁰Nyt oes amgen dial onyt kymhell dröy gyfreith am ëassanaeth diffyc a difficco mal dylyet neu rent y brenhin, ony ëedir yn y erbyn, eithyr gëassanaeth a difycöy ac ny aller y enill. ⁸⁹¹Ny dylyir rydhau gael a gymerer tros vn o'r tri diffyc hynny hyt pan ëneler cöbyl drosti.

⁸⁹²Kyt bo llyaës o vraëtör o vreint tir yn vn vraët, vn eissoes a varn, nyt amgen y neb a datganho y vraët yn y llys yrög y dadleuöyr tröy gitdundeb göyr y llys; a rei ereill a vydant gyghoröyr idaë ynteu yn y vraët. ⁸⁹³Ac o dygöyd ef ygëerth y tafaët o achaës y vraët gyffredin a datganöys ef drostaë a throstunt öynteu oll yn y llys, y braëtör ac ynteu oll a gytalant ëerth y tafaët ef ynn gyffredin, kymeint pop vn a'e gilid, kanys o gyffredin gyghor a

874 [†] ned
875 [†] barëdër

chytduundeb y rodassant y vraët ac velly kyffredin [43] talu a dylyant bynteu dros y vraët.
⁸⁹⁴Ac velly os braëtör o vreint tir a gyll kamlörö o achas braët a rother velly, pop vn o gyffelyp yn yr vn ry6 vraët a gyll y gymeint.

⁸⁹⁵Ny dygöyd neb ygberth y tafaët onyt y braëtör ehunan, neu y neb a ymbystlo ac ef, pan rodont eu deu bystyl erbyn yn erbyn yn lla6 y brenhin am y vraët—nyt amgen, gbystyl a g6rth6ystyl. ⁸⁹⁶Pan dygöydo braëdör s6yda6c llys neu gymh6t neu gantref ygberth y tauaët, tri pheth a gyll yna. ⁸⁹⁷Kyntaf y kyll y s6yd. ⁸⁹⁸Odyna y kyll vreint braëtör o eisseu s6yd. ⁸⁹⁹Trydyd, gberth y tauaët.

⁹⁰⁰Y neb a vo braëtör o vreint tir, kyt dygöydo ef ygberth y tafaët tr6y y gam vraët, ny chyll ef eissoes vreint braëtör tra vedho ar y tir [yr] yr h6n y mae ida6 vreint barnu; kans yn y peth bynhac y bo breint, yn yr vn ry6 h6nn6 y byd priodolder di6ahan. ⁹⁰¹Megis y mae breint anyana6l [yn] priodolder corff, velly breint tir yssyd priodolder tir, velly breint s6yd yssyd priodolder s6yd; 6rth hynny, pan 6ahaner braëdör s6yda6c o'e s6yd tr6y gyfreith, velly y g6ehenir a breint y s6yd.

⁹⁰²Yspeit y dosparth braët amrysson r6g deu bystyl a rother erbyn yn erbyn yn lla6 y brenhin, pymthec di6arnaët. ⁹⁰³Ac val hyn y dosperthir: yn gyntaf y dyly y brenhin [43^v] yn hedycha6l g6aranda6 yn llys amrysson y neb a 6rth6y[ne]ppo y'r braëdör. ⁹⁰⁴Kanys y neb a dy6etto yn erbyn y braëdör a dyly datganu tr6y lyfyr *kyfreith* braët teilyngach no'r hon a dangosses y braëtör, os dica6n, ac velly y goruyd ef y braëtör; onys dica6n, y braëtör a oruyd, kany dica6n neb anheilygu braët yn erbyn gbystyl y braëtör onyt gan dangos braët a vo teilygach no honno yn yscrifenedic. ⁹⁰⁵Os yr amrysson o'r d6y pleit a vyd yghyfreith yscrifenedic[†] erbynn yn erbynn, y dosparth yna a dodir ar ganon6yr a arueront o 6irioned; a'r hyn a 6eler yn nessaf y'r 6iryoned, teilygach y6 y gynhal yn y gyfreith.

⁹⁰⁶Or dyry neb y bystyl yn erbyn braët a rotho braëtör ac a datgano heb lyfyr *kyfreith* kydrycha6l, y braëtör bieu de6is ae rodi gbystyl yn y erbyn, ae godef tr6y y g6rth6yneb h6nn6, ae yna ay ar oet, braët teilygach o gyfreith yscrifenedic. ⁹⁰⁷Or rodir gbystyl yn y erbyn, y neb y gorffer arna6, collet 6erth y tafaët. ⁹⁰⁸Os godef[†] ef kyn gorffo y llall, ny chyll y braëtör onyt kamlör6; ac ony oruyd y llall, kamlör6 hefyt a gyll.

⁹⁰⁹Ny byd kylus neb braëtör yr rodi a datganu braët o a6dyrdaët yscrifenedic, kyny bo ia6n, onys katarnha tr6y bystyl; namyn yr a6dyrdaët a gebilir.

[44] ⁹¹⁰Or datganha braëdör braët heb lyfyr *kyfreith* ynn y llys, ac nas katarnhao o bystyl ynn y erbynn gbystyl y llall, talet ef gamlör6 y'r brenhin; ac yspeit a geiff y rodi braët o ne6yd r6g y pleiteu ac y gatarnhau ae honno ae arall.

⁹¹¹Or dyry braëtör braët ffalst r6g deu dyn a godef y vraët ohonunt ynn y llys, a g6edy hynny rodi braët ia6nn ohona6 y my6n dadyl gyffelyp, talet y'r brenhin gamlör6 dros y vraët ffalst a rodes gynnt, kanys ehunan megis tyst kredad6y a danngosses tr6y vraët ia6nn ry rodi ohona6 ef vraët gam kynn no hynny.

[CYNGAWS]

⁹¹²O tri mod y dosperthyr braët gyga6s. ⁹¹³Kyntaf y6 tr6y odef, kanys godef a tyrr pop kygha6s. ⁹¹⁴Os braëtör a odef rodi gbystyl yn erbynn y vraët yn tagnefedys, heb rodi gbystyl

905 [†] yghyfrerifene / dic
908 [†] gedef

yna y gatarnhau y vraßt, dygbydedic vyd y varn. ⁹¹⁵Eil y6 braßtlyfyr r6g deu 6ystyl; sef y6 hynny, g6ystyl a roder yn erbyn braßt a g6ystyl arall a roder gyt a'r vraßt honno. ⁹¹⁶Trydyd y6 braßt6r bieu dosparth r6g deu dyn yn kygha6s am y varn a rodassei udunt heb ym6ystla6 ac ef.

[CAMFARNAU]

⁹¹⁷Or dyry braßd6r gam vraßt yn erbyn dyn ny allo o gyfreith ym6ystla6 ac ef am y gam vraßt, namyn or dica6n dangos yna, neu ar oet pymthec di6arna6t, tr6y lyfyr kyfreith yn erbyn braßt6r, braßt teilygach yn yscrifenedic, y teilyghaf a seif ida6 a'r braßd6r a gyll kaml6r6.

⁹¹⁸Tri dyn ny allant ym6ystla6 yn erbyn braßt o gyfreith: [44^v] vn y6 brenhin, kani dica6n o gyfreith sefyll y my6n dadyl ger bron braßt6r y holi neu y ateb tr6y vreint anyana6l neu vreint tir[†] mal breyr neu arall. ⁹¹⁹Eil y6 dyn egl6issic r6ymedic ynn vrdeu kyssegredic. ⁹²⁰Trydyd y6 dynn egl6issic r6ymedic yg crefyd, kani dica6nn neb her6yd kyfreith rodi g6ystyl ynn erbyn braßt onyt dann pericyl g6erth y tafaßt, ac nat oes 6erth gossotedic yg kyfreith Hy6el ar aelaßt a g6aet a sarhaet dyn egl6issic; ac 6rth hynny ny eill neb ohonunt rodi g6ystyl yn erbyn braßt na chida braßt. ⁹²¹Holl arg6ed segyrllt a 6neler y dyn egl6yssid a dyllyr y talu ida6 yn senet her6yd kyfreith egl6issic.

⁹²²Tri pheth a dily pop braßd6r y 6randa6 y gann y dadleu6yr kynn barnu neb ohonunt y ennil nac y gollet, nyt amgen: c6yn, a deisif[†], ac ateb.

⁹²³P6y bynnac a gollo peth tr6y varn tremic, ef a dica6nn rodi y 6ystyl yn y erbyn pan y myno o vy6n vn dyd a bl6ydynn; yn y vl6ydyn gyntaf y kaffo [ia6n] y gan y brenhin, y braßt6r a roes y varn ynn sefyll 6rthi tr6y y veint[†] amser h6nn6. ⁹²⁴Os o vy6n yr amser h6nn6 yd ym6ystla yn erbyn y vraßt, ef a dyllyr eturut ida6 y holl gollet yn diohir; ac ynteu a dily kynhal h6nn6 yn r6ymedic 6rth gyfreith hyt pan vo [45] y dosparth tr6y lyfreu kyfreith yryda6 a'r braßd6r am y varn tremic, megis y g6ypper p6y a orffer neu a orffo. ⁹²⁵A'r braßt6r a dily eturut dros y brenhin yr hyn a varn6ys y'r brenhin o'r da h6nn6. ⁹²⁶A'r hyn a varnassei y ereill, 6ynt a dilyant y eturut heb amgen dial, ony oruyd k6yna6 rocdunt val roc y braßd6r. ⁹²⁷Os y braßd6r a oruydir, attueret y'r c6yn6r y da oll trachefyn. ⁹²⁸Kani heni6 o 6assanaeth braßd6r rodi barn tremic, 6rth hynny ny dily y brenhin ateb dros y vraßt am yr hyn a 6nel y maes o'e 6assanaeth dilyedys.

⁹²⁹Tri ry6 varn tremic yssyd. ⁹³⁰Vn y6 barn a rother yn erbyn dyn nys cly6o pann datganer gyntaf yn y llys, nac ympell y bo yna nac yn agos. ⁹³¹Os yn agos y bei, y rigill a dily y al6 mal y kl6o y varn a[†] rodit arna6. ⁹³²Os ympell y bei, y arhos a dylit hyt pann ymdangossei ynn y llys, or gellit y gaffel yn amsera6l 6rth gyfreith. ⁹³³Eil y6 barnn a rother ar dyn kydrycha6l tr6y 6rthrymder o pleit y brenhin, neu y braßd6r, neu 6yr y llys. ⁹³⁴Trydyd y6 barn braßd6r anheil6g.

⁹³⁵Tri dyn ny eill vn ohonunt vot yn vraßd6r teil6g o gyfreith: vn y6 dyn anafus megis dall, neu vydar, neu glaf6r, neu dyn gorb6yllic—sef y6 h6nn6 dyn a orffo y r6yma6 vn 6eith am y ynuytr6yd—neu dyn ny [45^v] allo dy6edyd yn ia6n megis cryc aniana6l. ⁹³⁶Eil y6 dyn

918 [†] t / tir
922 [†] defnyd
923 [†] vreint
931 [†] a / a

eglbissic r6ymedic 6rth urdeu kyssecredic nneu 6rth grefyd. ⁹³⁷Trydyd y6 lleyc heb ally o gyfreith ida6 varnu o vreint tir neu o vreint s6yd.

⁹³⁸O teir fford y gellir g6rthot bra6d6r teil6g. ⁹³⁹Vn y6 o'e uot yn aghyffredin r6g y pleideu yn llys kyn barn. ⁹⁴⁰Eil y6 o'e vot ynn gyfranna6c ar yr hyn y bo y dadyl ymdana6, pei gellit y enill tr6y varn. ⁹⁴¹Trydyd y6 kymryt gobyr am y dadyl ar ny bo gossotedic yn y gyfreith o'r bra6d6r.

⁹⁴²Ny ellir kymell dyn eglbissic y 6rtheb y neb o vaes y senet o'r kameu a dy6eter arna6. ⁹⁴³Os g6r egl6yssc a gynheil tir tr6y dilyet dan y brenhin a berthyno g6neuthur g6assanaeth y'r brenhin ohona6, ef a dily g6rtheb yn llys y brenhin o'r tir a'e perthuneu, kanis y brenhin bieu tir y teuyrnas oll, ac oni 6rtheb yn ufyd o'r tir, y brenhin bieifyd y tir.[†] [46] ⁹⁴⁴Kyt gallo g6r eglbissic bot y my6n barn o vreint y tir git a lleygyon hyny vo amser y datgan, ny dica6nn ef datganu barn tr6y gyfreith r6g dadleu6yr, kanyt oes 6erth gossotedic yn y gyfreith ar y tafa6t, tr6y yr h6nn y poenir pop bra6d6r a rotho kam vra6t, os katarnha tr6y ym6ystla6.

[RHAITH GWLAD A DEDFRYD GWLAD]

⁹⁴⁵Tri g6rtheb yssyd: adef, neu 6at, neu amdiffin. ⁹⁴⁶Nyt c6byl vn g6at hyny taler c6byl reith a berthuno 6rth y dadyl, ae ll6 vn dyn ae ll6 llya6s.

⁹⁴⁷Lle y perthuno reith g6lat, yno y dily y brenhin kymhell y reith6yr y tygu yn dilyedus gyt a'r g6ad6r neu yn y erbyn, ar y de6is. ⁹⁴⁸Reith g6lat y6 ll6 deg 6yr a deu vgeint o 6yr tiryac dan y brenhin. ⁹⁴⁹Lle ny pherthuno reith g6lat, yno y dily y g6ad6r keissa6 reith6yr tr6yda6 yhunan mal y barner ida6.

⁹⁵⁰Nyt c6byl vn amdiffyn ac nyt palledic hyt pan el deturut g6lat ymdana6 r6g ha6l6r ac amdiffyn6r, gan tygu yn dilyedus y vot yn 6ir neu na bo g6ir. ⁹⁵¹Ac yno y dily brenhin hefyt kymhell y reith6yr y'r creir y tygu eu de6is.

⁹⁵²Lle y perthuno deturut g6lat, g6yr y llys oll bieu tygu eithyr y rei y gallo y bleit eu llyssy o gyfreith.

[GWARANT]

⁹⁵³Pedeir taryan yssyd ac a gerdant yn llys r6g y kynhenusson a reith g6lat [46^v] neu deturut g6lat, megis kad6 g6stei am ledrat kyss6yn, neu gad6 kyn koll, a geni a meithryn, am ledrad g6aessaf neu treis, neu aghyfarch heb treis a heb letrat. ⁹⁵⁴Ac nyt k6byl diheura6, ac nyt c6byl amdiffin vn o'r teir kyntaf y'r neb a'e kaffo, namyn canhorth6y mal y bo ha6s y gredu tr6y y taryan no hebdi. ⁹⁵⁵Ac velly gal6 g6arant, nyt c6byl 6rtheb ac nyt c6byl diogelr6yd, namyn keissa6 neb vn a 6rtheppo drosta6 ac a 6nel c6byl.

⁹⁵⁶Ac 6rth hynny, y neb a gaffo g6arant, safent ell deu 6rth gyfreith yn y llys hyny teruynher y dadyl oll yrydunt a'r ha6l6r, kany ellir g6ybot o neb fford kyn barn teruynedic ae vn ohonunt a vo kylus, ae ell deu, ae na bo vn kylus; ac na 6is hefyt a vynho y g6arant 6neuthur c6byl drosta6 ehunan a thros y da kynnhennus a thros yr amdiffyn6r, ae nas myno; ac na 6is hefyt ae gallo ae nas gallo.

⁹⁵⁷Tri pheth a dily g6arant diball eu g6neuthur. ⁹⁵⁸Vn y6 g6rtheb yn diohir drosta6 ehunan, a thros y da kynhenus, a thros amdiffyn6r y da. ⁹⁵⁹Eil y6 sefyll 6rth gyfreith a barnu

943 [†] *Digwydd yr adnod hon ddwywaith yn olynol gyda mân amrywiadau orgraffyddol.*

tros yr holl dadyl tr6y detrut g6lat. ⁹⁶⁰Trydyd y6 g6neuthur c6byl dros yr holl [47] dadyl mal y barner ida6.

⁹⁶¹Ny ellir g6arantu vn da kyffro na digyffro a dyccer yn erbyn kyfreith, nac vn g6eithret a 6neler yn erbynn[†] kyfreith, os deturut g6lat a'e hamlycca.

⁹⁶²Bra6d6r a dyly g6ybot a deall tr6y deturut g6lat ae tr6y gyfreith ae yn erbynn kyfreith y dyccp6yt y da, neu y g6naethp6yt y g6eithret, kyn roder barn teruynedic r6g yr ha6l6r a'r g6arant; hynny g6edy y ateb yr amdiffyn6r.

⁹⁶³Y neb a gaffo g6arant y my6n dadyl, ny cheiff tafodia6c amgen no'e 6arant yn y dadyl honno, kanys y g6arant a dyly g6rtheb drostunt ell deu, a chanyt oes amgen o 6aranr6yd noc amdiffin a rudhau.

⁹⁶⁴P6y bynnac a vo g6ell ganta6 arall y dadleu drosta6 yn llys noc ehunan, kanhyat y6 ida6 te6i heb dadeleu dim tra dynho kynhal y tafodia6c. ⁹⁶⁵P6y bynnac a vynho tustu g6all y my6n dadyl yn erbynn perchen y tafodia6c, tystet ar y tafodia6c kany ellir profi g6all ar y perchen, kans canhat y6 ida6 te6i o gyfreith tra vo y dadyl oll.

⁹⁶⁶Llyssu tyston a vyd val y de6isso y tafodia6c, ae tr6y alanas o'e pleit ef, ae tr6y alanas o pleit y perchen, kanys yn eu herbyn ell deu y tystir.

⁹⁶⁷Ny dylyir r6yma6 vn dadyl tr6y tystoliaeth ar 6alla6geeir heb ganhat [47^v] y brenhin, or perthynn ida6 dir6y neu a vo m6y am y dadyl ony[†] thystir; kans or llyssir, ny cheiff y brenhin dim; ac ony lyssir, ny cheiff m6y no chaml6r6 am y dadyl honno.

[TRIOEDD]

⁹⁶⁸Tri oet kyfreith y dial kelein r6g d6y genedyl ny hanffont o'r vn 6lat. ⁹⁶⁹Vn y6 enynu ha6l yn y dyd kyntaf o'r 6ythnos gyntaf g6edy llather y gelein, ac ony da6 ateb erbynn penn y pythe6nos, kyfreith yn rydhay dial. ⁹⁷⁰Eil y6, or bydant y d6y genedyl yn vn gantref, ennynu ha6l yn y trydyd dyd g6edy llather y gelein, ac ony da6 ateb erbynn penn y na6uetdyd, kyfreith a rydha dial. ⁹⁷¹Trydyd y6, [os] yn vn gym6t y bydant, enunu ha6l yn y trydydyd g6edy llather y gelein, ac ony da6 ateb erbynn penn y ch6echet dyd, kyfreith a rydha dial oher6yd na deyth ateb.

⁹⁷²Teir dir6y brenhin ynt: dir6y ymlad kyfadef, a dir6y treis, a dir6y lledrat. ⁹⁷³Dif6yn dir6y ymlad, deudeg mu. ⁹⁷⁴Dif6yn dir6y treis mor6ynn y6 g6yalenn aryant a ffiol eur a chla6r eur val y dy6esp6yt am eu messureu yn dif6yn sarhaet y brenhin. ⁹⁷⁵Dif6yn dir6y letrat y6 kyss6ynna6 lletrat ar y dyn, a [48] g6ady ohona6 yn da ar y tafa6t, a gossot reith arna6 a'e phallu—lleidyr kyfadef kan pall6ys y reith; g6irion o'e pen ehunan a'e tafa6t, ny delit yn y la6, ny chauhat[†] dim ganta6—deudec mu dir6y arna6.

⁹⁷⁶Teir r6yt brenhin ynt: y teulu, ac ass6ell[†] y veirch, a'e preid 6arthech. ⁹⁷⁷Pedeir keinha6c kyfreith a geiff y brenhin o pop march ac eidon a gaffer ym plith [y] veirch a'e 6arthech.

⁹⁷⁸Teir r6yt breyr ynt: all6est y veirch, a'e prid 6arthech, a'e genvein voch. ⁹⁷⁹O pop ll6dyn a gaffer yn eu plith oc yn eu kyfry6, pedeir keinha6c kyfreith a geffir.

961 [†] erb / bynn

967 [†] dadyl o ony

975 [†] chanhat

976 [†] ass6ell, wedi'i danddotio ac all6est ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.

⁹⁸⁰Teir r6yt taya6c ynt: y 6arthech, a'e voch, a'e hentref. ⁹⁸¹O pop ll6dyn a gaffer yn eu plith o galan Mei hyt amser medi, pedeir keinha6c cota a geiff y taya6c.

⁹⁸²Tri chorn buelyn y brenhin: y gorn kyfed, a'e gorn ky6eithas, a'e gorn hela yn lla6 y pennkynydd. ⁹⁸³Punt a tal pop vn o'r tri.

⁹⁸⁴Teir telynn kyfreitha6l ynt: telynn y brenhin, a thelyn pennkerd (6heugeint a tal pop vn o'r d6y hynny; ky6eirgorn pop vn o'r d6y hynny, deudec keinha6c a tal), a thelynn ychel6r (trugeint a tal; a'e chy6eirgorn, pedeir keinha6c kyfreith).

⁹⁸⁵Tri pheth nyt ryd y vilein eu g6erthu [48^v] heb ganhat y argl6yd: march, a moch, a mel. ⁹⁸⁶Os g6rthut y argl6yd gyssefin, g6erthet ynteu y'r neb y mynho.

⁹⁸⁷Teir keluydyt nys dysc taya6c y vab heb ganhat y argl6yd: ysgolheicta6t, a bardoniaeth, a gofanyaeth; kans or diodef y argl6yd hyny rother corun y'r ysgolheic, neu hyny el y gof yn y efeil, neu vard 6rth y gerd, ny dica6n eu keithi6a6 g6[e]dy hynny.

⁹⁸⁸Tri anhebcor brenhin ynt: y offeirat y ganu offeren ac y vendiga6 y b6yt a'r llyn; a bra6t6r llys y varnu brodieu ac y rodi kyghoreu; a'e teulu y 6neuthur y negesseu.

⁹⁸⁹Tri anhebcor breyr ynt: y telyn, a'e vrycann, a'e ta6lbort.

⁹⁹⁰Tri anhebcor taya6c ynt: y gafyn traet, a'e trothy, a'e talbren.

⁹⁹¹Tri pheth ny chyfran brenhin a neb: y eurgra6n, a'e heba6c, a'e lleidir.

⁹⁹²Tri phet6ar yssyd. ⁹⁹³Kyntaf ynt: ped6ar acha6s yd ymch6oylir bra6t; o ofyn g6r kadarn, a chas galon, a charyat kyfeillo[n], a serch da. ⁹⁹⁴Eil ped6ar: pedeir taryan a ant r6g dnyon a reith g6lat rac ha6l letrat. ⁹⁹⁵Vn y6 kad6 g6stei yn gyfreitha6l, nit amgen: y gad6 o pryt gorchyfayr6y hyt y bore, a dodu y la6 [49] drosta6 o'e gy6ely teir g6eith y nos honno, a[†] hynny tygu o[hona6 a] dynnyon y ty ganta6. ⁹⁹⁶Eil y6 geni a meithryn[†]: tygu o'r perchenna6c ar y trydyd o 6yr vn vreint ac ef geni a meithryn yr anefeil ar y hel6 heb y vynet teir no[s] y 6rtha6, nac o 6erth nac o rod. ⁹⁹⁷Trydyd y6 g6arant. ⁹⁹⁸Nyt oes 6arant namyn hyt ar teir lla6; a'r trydyd, amdiffynet tr6y gyfreith. ⁹⁹⁹Ped6ryd y6 kad6 kyn koll, a hynny y6 g6neuthyr o'r dynn ar y trydyd o vyr vn vreint ac ef kyn colli o'r llall y da, bot y da hynny[†] ar y hel6 ef. ¹⁰⁰⁰Trydyd petd6ar y6: pet6ar dyn nit oes na6d vdynt nac yn llys nac yn llan gan y brenhin. ¹⁰⁰¹Vn y6 dyn a torho y na6d y brenhin yn vn o'r teir g6yl arbennic yn y llys. ¹⁰⁰²Eil y6 dyn a 6ystler o vod y'r brenhin. ¹⁰⁰³Trydyd y6 y g6ynnossa6c—dyn a dylyo y porthi y nos honno ac nas portho. ¹⁰⁰⁴Pet6eryd y6 y gaeth.

¹⁰⁰⁵Tri tha6eda6c gorssed: argl6yd g6ir yn g6aranda6 a[r] eu 6yrda yn barnu eu kyfreitheu; ac ygnat yn g6aranda6 ha6l6r ac amdiffyn6r yn ymatteb; a mach yn g6aranda6 ha6l6r a thala6dyr ynn ymatteb.

¹⁰⁰⁶Tri g6anas g6ay6 kyfreitha6l yn dadleu. ¹⁰⁰⁷Vn y6 g6an y arllost yn y dayar ac vn lla6 hyny vo abreid y tynny a d6y la6. ¹⁰⁰⁸Eil y6 g6an y penn y my6n [49^v] t6yn hyny gudyo y m6n. ¹⁰⁰⁹Trydyd y6 y dodu ar l6ynn a vo kyfy6ch a g6r. ¹⁰¹⁰Ac ony byd y g6ay6 yn vn o'r teir g6anas hynny, a mynet dyn arna6 a'e var6, trayan y alanas a dyg6yd ar perchen y g6ay6.

¹⁰¹¹Tri ofer ymadra6d a dy6edir yn llys ac ny ffynnant: g6at kyn detryt, a llys kyn amser, a chygha6s g6edy bra6t.

¹⁰¹²Tri ofer llaeth yssyd: llaeth gast, a llaeth kath, a llaeth kassec; kans ny dy6gir dim ymdannunt.

995 [†] a / a

996 [†] meithrym

999 [†] **nny

¹⁰¹³Teir sarhaet ny dy6gir or keffir tr6y ved[d]a6t: sarhaet yr offeirat teulu, a'r ygnat llys, a'r medic teulu; kany 6dant 6y py amser y bo reit y'r brenhin 6rthynt, ny dilyant 6ynteu vod yn ved6 byth.

¹⁰¹⁴Teir palua6t ny dy6gir: vn argl6yd ar y 6r yn y reoli yn dyd kat a br6ydyr; ac vn penkenedyl ar y gar er y gyghori; ac vn tat ar y vab er y gospi.

¹⁰¹⁵Teir g6raged a dyly eu meibonn tref mam: g6reic a[†] roder yg6ystyl dros y that ,a chaffel mab oheni yn y g6ystloriaeth; a g6reic a roder o rod kenedyl y alltyt; a g6reic a lather g6r o'e chenedyl, a dial o'e mab h6nn6; ny dilyir y odi am tref y vam nac aros na6uetdyd yn y erbyn.

¹⁰¹⁶Teir sarhaet g6reic ynt [50] (vn a drycheif, ac vn a ost6g, ac vn yssyd sarhaet c6byl). ¹⁰¹⁷Kyntaf y6 bod genti o'e hanuod, a honno gan vn drychafel y telir. ¹⁰¹⁸Eil y6 rodi kyssan idi o'e hanvod, a honno a ost6g—y trayan yssyd eisseu. ¹⁰¹⁹Trydyd y6 y ffaluu o'e hanvod, a honno yssyd sarhaet g6byl idi.

¹⁰²⁰Tri dyn a gynnyd eu breint yn vn dyd. ¹⁰²¹Taua6ctref y kyssecrer egl6ys yndi gan ganhat y brenhin, dyn o'r tref honno a vei y bore yn taua6c, y nos honno yn 6r ryd. ¹⁰²²Eil y6 dyn y rodo y brenhin ida6 vn o'r pedeir s6yd ar hugein llys brenhina6l, kyn rodi y s6yd ida6 yn taya6c, a g6edy y rodi yn 6r ryd. ¹⁰²³Trydyd y6 ysgolheic, y dyd y kaffo corun yn vab taya6c, a'r nos honno yn ryd.

¹⁰²⁴Tri che6ilid kenedyl ynt, ac o acha6s g6reic y maent ell tri: vn y6 llathryda6 g6reic o'e hanvod; eil y6 d6yn arall ar y phen y'r ty; trydyd y6 y hyspeila6.

¹⁰²⁵Tri chadarn enllip g6reic ynt: vn y6 g6elet y g6r a'r 6reic yn dyfot o'r vn ll6yn, vn o pop parth ida6; eil y6 eu kaffel ell deu dan yr vn vantell; trydyd y6 g6elet y g6r r6g d6y vord6yt y 6reic.

¹⁰²⁶Tri chyffro dial yssyd: diaspedein karesseu, a g6elet elor eu kar, a g6elet bed eu kar heb ymdif6yn.

¹⁰²⁷Tri pheth[†] [50^v] a ha6l dyn yn lletrat ac ny chygein lletrat yndyt: adeilat, a diot koet, ac eredic.

¹⁰²⁸Tri meib ny dilyant gyfran o dir gan eu brodyr vn vam vn tat ac h6ynt. ¹⁰²⁹Vn y6 mab a gaffer yn ll6yn ac ym perth, ac yn anedua6l, a g6edy hynny kymryt mam y mab ohona6 o rod kenedyl a chaffel mab arall ohonunt; ny dyly h6nn6 kyfranu tir a'r mab a gahat kyn noc ef yn ll6y[n] ac ym perth. ¹⁰³⁰Eil y6, kymryt o ysgolheic 6reic o rod kenedyl a chaffel mab ohonei, ac odyna kymryt yrdeu offeiradaeth, ac odyna kaffel o'r offeirat vab o'r vn 6reic; ny dyly y mab a gahat kyn noc ef kyfranu tir a h6nn6. ¹⁰³¹Trydyd y6 myt, kany rodir g6lat y uut kany dyly tir nit attebo drosta6.

¹⁰³²Tri g6erth kyfreith beichogi g6reic. ¹⁰³³Vn y6 g6aet kyn del6at, 6yth a deugeint a tal or kollir tr6y greulonder. ¹⁰³⁴Eil y6 kynn dyfot eneit ynda6, or kollir tr6y greulonder trayan y alanas a telir yna. ¹⁰³⁵Trydyd y6 g6edy y del eneid ynda6, or kollir tr6y greulonder y alanas oll a telir.

¹⁰³⁶O tri mod y g6edir kyss6ynblant o genedyl. ¹⁰³⁷Vn y6 y neb y dy6etter y vot [51] yn tat ida6, or byd by6, a eill y 6adu ar y l6 ehunan. ¹⁰³⁸Ony byd by6 y tat, penkenedyl a seith la6 kenedyl ganta6 a'e g6atta. ¹⁰³⁹Ony byd penkenedyl, ll6 deg6yr a deugeint o'r

1015[†] o

1027[†] pheth [50^v] pheth

genedyl a'e g6atta. ¹⁰⁴⁰Ac velly mam neu genedyl [mam] a dich66n d6yn y kyfry6 etifed h6nn6 y genedyl gann y diodef. ¹⁰⁴¹Ny dyly vot pra6f o pleit etifed kyss6yn yn erbyn g6at c6byl o'r parth arall; namyn[†] pra6f a dyly bot gan y odef o'r pleit arall, kans godef ym pop peth a tyrr y gygha6s. ¹⁰⁴²Os g6reic a'e d6c ef, tyget yn alla6r gyssegyr ony chredir heb y ll6, neu ony 6edir k6byl ynn y herbyn.

¹⁰⁴³Teir gormes doeth ynt: medda6t[†], a godineb, a dryc anyan.

¹⁰⁴⁴Tri dyn a dyly tafodia6c yn llys drostunt: g6reic, ac alltut aghyfyeithys, a chryc anyana6l. ¹⁰⁴⁵Vn dyn a dyly de6is y tafa6t hagen: argl6yd.

¹⁰⁴⁶Tri ll6dyn digyfreith eu g6eithret ar anifeilet mut: ystal6yn, a thar6 trefgort, a baed kenuein; kans ryd vyd y tar6 o galan Mei hyt galan gayaf tra vo yn keissa6 g6arthech g6assa6t, ac ystal6yn tra vo yn keissa6 kessic g6ynhed, a baed tra vo llotigr6yd ar y moch y bo arnunt.

¹⁰⁴⁷Ny di6ygant a 6nelhont yna.

¹⁰⁴⁸Tri llydyn nyt oes 6erth kyfreith arnunt: kny6 [51^v] h6ch, a bitheiat, a charl6nc.

¹⁰⁴⁹Tri g6aet digyfreith yssyd: g6aet o pen crach, a g6aet deint, a g6aet ffroen, ony thre6ir tr6y lid.

¹⁰⁵⁰Tri than digyfreith yssyd os dyd dyn yn y tir ehunan: tan godeith o hanher Ma6rth hyt hanher Ebryll; a than odyn trefgort; a than gefeil a vo na6 kam y 6rth y tref a vo to banadyl neu ty6arch erni.

¹⁰⁵¹Tri edyn y dyly y brenhin eu g6[e]rth py ty bynnac y llather: heba6c, a g6alch, a chicvran; perchenna6c y tir y llather arna6 a dyly dec a deu vgeint y gan y neb a'e llatho.

¹⁰⁵²Tri phryf y dyly y brenhin eu g6erth, py ty bynnac y llather: llostlydan, a beleu, a charl6nc; kans o eu kr6yn y g6yneir[†] amry6 dyllat y'r brenhin.

¹⁰⁵³Tri pheth ny at kyfreith eu damd6ng: bla6t, a g6enun, ac aryant; kans kyffelyb a geffir vduint.

¹⁰⁵⁴Tri phren ryd yn fforest y brenhin: pren krib egl6ys, a ffren pelydyr a elhont yn reit y brenhin, a phren elor.

¹⁰⁵⁵Tri cheheryn canastyr yssyd. ¹⁰⁵⁶Vn y6 lletrat, fford y cerdo kyfran ohona6, kanys na6 affeith yssyd ida6. ¹⁰⁵⁷Eil y6 hyd brenhin, y neb a'e kylllello. ¹⁰⁵⁸Trydyd y6 abo bleid, y neb a 6nel kam ymdana6.

¹⁰⁵⁹Tri pheth a tyrr ar gyfreith: amot, [52] a defa6t gyfya6n, ac agheu.

¹⁰⁶⁰Tri edyn ny dylir eu llad ar tir dyn arall heb y ganhat: eryr, a garan, a chicvran; y neb a latho vn ohonunt, talet dec a deu vgeint y perchenna6c y tir.

¹⁰⁶¹Tri pheth or keffir ar fford nyt reit ateb y neb ohonunt: pedol, a not6yd, a cheinha6c.

¹⁰⁶²Tri dyn ny dyly y brenhin eu g6erthu: lleidyr g6edy barner y groc, a chynll6yn6r, a brad6r argl6yd.

¹⁰⁶³Tri en6 righyll yssyd; g6aed g6lat, a gar6 gych6edyl g6as y kyghella6r, a righyll.

¹⁰⁶⁴Tri ergit ny di6igir: y gar6 yn yt, ac y gi yn yt, ac y eba6l g6yllt yn yt.

¹⁰⁶⁵Tri chyfr6ch dirgel a dyly y brenhin eu kaffel heb y ygnat: gyt a'e offeiriad, a chyt a'e 6reic, a chyt a'e vedic.

1041 [†] mamyn

1043 [†] medda6 / 6t

1052 [†] gyneir, gyda saeth ac 66 uwchysgrifol.

¹⁰⁶⁶Teir not6yd *kyfreitha6l* yssyd: not6yd g6euniga6l y vrenhines; a not6yd medic llys y 6nia6 y g6elioed; a not6yd y penkynyd y 6nia6 y k6n r6ygedic. ¹⁰⁶⁷Pedeir keinha6c *kyfreith* a tal pop vn ohonunt. ¹⁰⁶⁸Not6yd g6reic ky6rein arall, keinha6c *kyfreith* a tal.

¹⁰⁶⁹Teir kyfrinach yssyd 6ell y d6edyd noc eu kelu: brat argl6yd a'e golledy; a chynll6yn; a llad o dyn y tat, or adefir yghyfrinach.

¹⁰⁷⁰Teir sarhaet kelein ynt: pan lather, pan yspeiler, pan ythyer yn y gor6ed o'e sefyll.

¹⁰⁷¹Teir g6arthryd [52^v] kelein ynt: gofyn, 'P6y a lada6d hyn?'; 'Pie yr elor honn?'; 'Pieu y bed ne6yd h6nn?'

¹⁰⁷²Tri aneuail vntroyda6c yssyd: march, a milgi, a heba6c. ¹⁰⁷³A torro troet vn o'r tri hynn y 6erth oll a tal.

¹⁰⁷⁴Tri phrenn ryd y pop adeil6r maestir eu kaffel y gann y neb bieffo y coet, mynho y koet6r neu na vynnho: nenbren, a d6y nenfforch.

¹⁰⁷⁵Tri pheth ny thelir kyn koller yn ranty: kylllell, a chledyf, a lla6dyr.

¹⁰⁷⁶Teir gafel nyt atuerir: vn dros ledrat, ac vn ar vach ny chymhello, ac vn dros alanas.

¹⁰⁷⁷Tri ry6 tal yssyd y g6yn6r: geut6g, neu at6erth, neu eturyt.

¹⁰⁷⁸Tri ymdill6g o r6ym ha6l yssyd: g6irt6g, neu 6aessaf, neu ynnvytr6yd.

¹⁰⁷⁹Tri chargych6yn[†] heb atych6el: vn y6 g6reic g6edy yd yscarho a'e g6r yn *gyfreitha6l*; a chyss6ynvab g6edy g6atter o genedyl yn *gyfreitha6l*; a threftada6c g6edy del y dilis g6edy y bo yn argl6ydiaeth arall; o ia6nder nyt ymchoel trachefynn.

¹⁰⁸⁰O tri acha6s y gossoded *kyfreith*. ¹⁰⁸¹Kyntaf y6 y geissa6 dysc rac g6neuthur aghyfreith. ¹⁰⁸²Eil y6 g6aret aghyfreith or darffei y g6neuthyr. ¹⁰⁸³Trydyd y6 yr cospi y neb a 6nelei aghyfreith tr6y dir6y a chaml6r6 a'r kyfry6 a dyliei.

¹⁰⁸⁴Tri da nyt reit mach arnunt: da a rotho argl6yd y 6r; a chymyn a del y offeirat y gan y mar6; a da a del y vedic y gann y klaf.

¹⁰⁸⁵Tri h6rd ny di6gir. ¹⁰⁸⁶Vn y6 h6rd g6r ac aryf yn y elyn am y gar g6edy as gofynnho [53] yn tri dadleu a heb gaffel ia6nn; kyt as llatho, nys di6c. ¹⁰⁸⁷Eil y6 h6rd g6reic brya6c yn y chy6yres a'e d6y la6 yn y kyfarffont; kyt boet mar6, ni di6gir. ¹⁰⁸⁸Tryd[yd] y6, o rodir t6yllvor6yn y 6r, a g6edy y phr[o]fi y chaffel yn t6yllvor6yn g6edy rodit mach ar y mor6ynda6t; kyt as g6anho y g6r a'e la6 neu a'e troet dros y g6ely ac nas llatho, nys di6c idi. ¹⁰⁸⁹Yr h6rd hefyt a 6anher yndi a bonllost ny di6gir idi. ¹⁰⁹⁰Llather y chrys hagen tra'e chefyn yn gyfy6ch a thal y phetrein, a thy rocdi yn gyfy6ch a g6arr y chont, a'e gell6g a'r h6rd h6nn6 a dylir heb y dif6yn idi. ¹⁰⁹¹A hynny y6 *kyfreith* t6yllvor6ynn.

¹⁰⁹²Teir mar6 tystoliaeth yssyd am tir ac a ssafant yghyfreith a barn. ¹⁰⁹³Vn y6, or kyffroir dadyl am tir yn llys a'e theruyny yg6yd g6yr y llys, g6edy bo mar6 y rei hynny oll, tystoliaeth eu hetifedion hyt y gor6yron neu ach6anec a gredir am yr hynn a vy gynt ac a gl6ssant gan y ryeni o'r dadyl honno; a rei hynny a el6ir 'g6ybydiet am tir'. ¹⁰⁹⁴Eil y6 henadyreit g6lat, y 6ybot ach ac etryt r6g kenedyl a charant y dyn a ovynno tir tr6y ach ac etryt o na6uetdyd Mei neu Racuyr. ¹⁰⁹⁵Trydyd y6, pan 6eler pentanvaen tat y dyn a ofynho tir, neu y hentat, [53^v] neu y orhentat, neu ereill o'r genedyl, neu le adeil, neu tir y ryeni; y rei hynny a safannt yn lle tystonn ar y dyllet ida6.

1079 [†] chargych6el

¹⁰⁹⁶Tri thorllŷyth yssyd vn 6erth ac eu mam, nac vn a vo na lliabŷ, or dygir letrat: torllŷyth gellast, a thorllŷyth hŷch ar eu thyleu, a nyth hebaŷc.

¹⁰⁹⁷Tri llydyn vn 6erth yn y genuein pop amser: baed kenuein, ac arbenhic y moch, a hŷch a gatŷer yg kyfeir gŷestua arglŷyd.

¹⁰⁹⁸Tri ryŷ 6ybydieit yssyd am tir. ¹⁰⁹⁹Vn yŷ henadurieit gŷlat y 6ybot ach ac etryt y dŷyn dyn ar dyltet o tir gyt a'e gereint. ¹¹⁰⁰Eil yŷ amhinogyon tir, nyt amgen gŷr o bop rantir o'r tref y 6ybot raneu a ffinieu rŷg y 6elygord. ¹¹⁰¹Trydyd yŷ meiri a chyghellorion a rigylleit y gadŷ teruyneu y kymhydeu, kans y brenin a bieu y teruyneu hynny.

¹¹⁰²Tri pheth a geidŷ kof ac a seif yn lle tyston y dyn ar dyltet o tir: lle hen odyne, neu bentanvaen, neu esgynvaenn.

¹¹⁰³Tri dyn y teli[r gŷeli] tafaŷt† udunt: y'r brenhin pan dyŷeter geir hagyr 6rthaŷ; ac y'r braŷdŷr pan ymŷystler ac ef am y iaŷn vraŷt; ac y offeirat ynn y eglŷys yn y teir gŷyl arbenhic, neu yn darllein llythyr rac bron y brenhin, neu yn y 6neuthyr.

¹¹⁰⁴Tri choŷyllaŷc llys: kerŷynn ved, a braŷt†, a chathyl kyn y dangos y'r brenhin.

¹¹⁰⁵Tri dyn a geidŷ breint llys yn aŷsenn brenhin: [54] offeirat teulu, a distein, a braŷdŷr llys; py ty bynnac y bŷynt ell tri yg kyt, breint llys a vyd yno.

¹¹⁰⁶Teir hela ryd yssyd ym pop gŷlat ar tir dyn aral: hela iŷrch, a hela kadno†, a hela dyfyrgi.

¹¹⁰⁷Tri cheŷilid morŷyn ynt: vn yŷ dyŷedut o'e that 6rthi, 'Mi a'th rodeis, y vorŷyn, y 6r.' ¹¹⁰⁸Eil yŷ pann el gyntaf y'r gŷely at y gŷr. ¹¹⁰⁹Trydyd, pann del gyntaf o'r gŷely.

¹¹¹⁰Dros y kyntaf y telir y hamobyr. ¹¹¹¹Dros yr eil y rodir y choŷyll idi. ¹¹¹²Dros y trydyd y dyry y that y hegŷedi y'r gŷr. Deŷi Brefi!

¹¹¹³Tri argae gŷaet yssyd: gŷaet o penn† hyt gŷll, a gŷaet o gŷll hyt 6regis, a gŷaet o 6regis hyt laŷr. ¹¹¹⁴Os o penn y gollygir hyt y llaŷr, dogyn 6et y gelŷir. ¹¹¹⁵Or gŷedir y gŷaet kyntaf, o lŷ naŷ nyn y gŷedir. ¹¹¹⁶Yr eil, o lŷ 6hech dyn. ¹¹¹⁷Y trydyd, o lŷ tri dyn. ¹¹¹⁸Ny byd na mŷy na llei gŷerth gŷaet pop ryŷ dyn no phedeir ar hugeint, py gyfer bynnhac o gnaŷt dyn y gellyger, kyt symutter y reitheu herŷyd yr argaeu.

¹¹¹⁹Tri pheth ny ellir eu dŷyn rac gŷreic kyt gatter am y cham: y choŷyll, a'e hargyfreu, a'e hŷynebŷerth os ry gafas kyn no hynny o gymryt o'e gŷr 6reic arall ynn y herbyn.

¹¹²⁰Tri defnyd haŷl yssyd: golŷc, a geir, a gŷeithret.

¹¹²¹Teir golŷc a dygir yghyfreith: golŷc tyst [54^v] o'e tystoliaeth; a golŷc managiat o'e vanac; a golŷc llygatrud kelys am lad neu losc neu letrat.

¹¹²²Tri geir kelus yssyd: geir y bo gŷeli tafaŷt ymdanaŷ; a gŷallaŷgeir yn llys; a thafaŷtrydiaeth am lad neu losc neu letrat.

¹¹²³Tri ryŷ 6allaŷgeir yssyd: geir gŷall yn holi o rŷy neu eisseu; a geir gŷall yn amdiffin o rŷy neu eisseu; a geir gŷall yn gŷady. ¹¹²⁴O'r kyntaf y kyll haŷlŷr y haŷl o'r a perthyno 6rth y geir or dygir tystonn ynn y herbyn; ac ny chyll kamlŷrŷ, kanyt oes kam gŷyn kelys yghyfreith eithyr tri. ¹¹²⁵O'r eil neu o'r trydyd y kyll amdiffynnŷr gamlŷrŷ, a difŷyn yr haŷl o'r a perthyno 6rth y geir y tystŷyt o'e 6all.

1103 † teli tafaŷt, *gyda saeth a Gweli ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

1104 † bragaŷt

1106 † kadne

1113 † pem

¹¹²⁶Tri theruyn ha6l yssyd: g6ady, neu brofi, neu lyssu tyston.

¹¹²⁷Tri pheth ny chygein yghyfreith: pra6f ar 6eithret eithyr tri, g6at dros 6assaf, a chof g6edy bra6t.

¹¹²⁸Tri g6eithret yssyd ar pra6f: llafyr kyfreitha6l neu aghyfreitha6l ar tir, y megis torri ffin, neu 6nethyr ffin, neu lafyr arall; a g6eithret ll6dyn yn llad y llall yg6yd bigel trefgort (tystoliaeth y bigel a seif am hynny); a g6eithret kytleidyr lleidyr a grocker am ledrat (tystoliaeth h6nn6 ar y gitleidir a seif; tystoliaeth g6ybydieit hefyt a seif am tir).

¹¹²⁹Tri g6aessaf yssyd: ardel6, neu [55] 6arant, neu amdiffyn heb 6arant.

¹¹³⁰Tri chof g6edy bra6t yssyd: godef o vra6t6r rodi g6ystyl yn erbyn y vra6t heb rodi g6ystyl yna y chadarnhay[†] a g6edy hynny kynnic y 6ystyl, ny dylyir y erbynnua6 o gyfreith onyt barn tremic vyd; neu rodi g6ystyl yn erbyn bra6t g6edy y godef; neu ada6 ymadra6d yn 6allys ar gyfreith a barn, a g6[e]dy barn keissa6 g6aret g6all nys dyly.

¹¹³¹Tri lle y ty6ys kof llys: am gyfyndeb pleideu; ac am teruyn dadyl or da6 kygha6s vn yn d6etyt y theruyny, a'r llall yn d6edyt na theruyn6yt; ac am aghyfreith a 6nel argl6yd a'e 6r yn y lys.

¹¹³²Teir tystoliaeth dilys yssyd: tystoliaeth llys yn d6yn y kof; a thystoliaeth y g6ybydiet a gredir pop vn ynn y gyfreith ar 6ahan, megis tat r6g y deu vab, neu yn llyossa6c am tir; a thystoliaeth y g6rthtystonn.

¹¹³³Teir tystoliaeth mar6a6l yssyd: tysty ar dyn kynn y holi o'r hyn y tyster; neu tysty ar dyn na 6ad6ys neu nat amdyffyn6ys er hyn a daroed ida6 y 6ady neu y amdiffin; neu tysty ar dyn d6edyd yr hyn nys dy6at. ¹¹³⁴Y llys a'r bra6t6yr a'e kly6ho a dylyant eu d6yn yn var6ol tr6y arch yr amdiffyn6[r], os koffa. ¹¹³⁵A llyna y tri lle y mae trech g6ybydiet no thyston.

¹¹³⁶Tri g6ahan yssyd r6g g6ybydiet a thyston. ¹¹³⁷G6ybydiet am yr hyn a vy [55^v] kynn yma6l ynn y llys y dygant eu tystoliaeth, ac nit ef y d6c tyston. ¹¹³⁸Eil y6, g6ybydieit bieu detryt eu g6ybot yghyfreith tyston, kynny ry tyster vdunt, ac nis pieu tyston. ¹¹³⁹Trydyd y6, g6ybydieit bieu d6yn eu tystoliaeth yn erbyn g6at ac amdiffin; sef y6 hynny, g6ybydieit bieu profi g6ir g6edy geu, ac nis pieu tyston.

¹¹⁴⁰O teir fford y mae kadarnach g6ybydieit no thyston. ¹¹⁴¹Vn y6 gallu d6yn llya6s o 6ybydieit am vn peth ynn y gyfreith, neu vn g6ybydiat megis mach, ac ny ellir d6yn na m6y na llei na deu o'r tyston. ¹¹⁴²Eil y6 gally dir6ya6 dyn neu y 6erthu tr6y 6ybydieit, ac ni ellir tr6y tyston o gyfreith. ¹¹⁴³Trydyd y6 gallu o 6ybydieit profi yn erbyn g6at ac amdiffin, ac nis dica6n tyston.

¹¹⁴⁴Pan tysto tyst ynn y tystoliaeth peth yn gyfreitha6l [y] ereill yn erbyn amdiffynn6r, neu pan tysto amdiffynn6r peth yn gyfreitha6l yn erbyn tyston, y rei hynny a el6ir g6rthtyston yg kyfreith ac ny ellir eu llyssu.

¹¹⁴⁵Teir tystoliaeth yssyd ar eir ac ny dygir y greir: tystoliaeth lleidyr ar y gyleidyr 6rth y groc; a thystoliaeth nyt elher ynn y herbryn pan dyccer ar eir; a thystoliaeth y g6rthtyston.

[56] ¹¹⁴⁶G6ybydieit ym pop dadyl, grym tyston a gynhalyant a chystal a allant ym pop dadyl ac a dica6n tyston. De6i Brefi!

1130 [†] chada / darnhay

¹¹⁴⁷O tri mod y telir dir6y treis. ¹¹⁴⁸Vn y6 pan pallo y amdiffin y amdiffynn6r yn erbyn dyn. ¹¹⁴⁹Eil y6 pann pallo y reith y dyn yn g6ady treis. ¹¹⁵⁰Trydyd y6 pann pallo y 6arant y dyn a'e gal6o yn dadyl treis.

¹¹⁵¹O tri mod y kyll dadyl treis y breint m6yhaf: [o] na 6neler y theithi; ac o tystoliaeth vy6a6l yn dadyl treis; ac o g6yna6 o'r ha6l6r d6yn o'r eida6 ef yr hyn a dycp6yt y treis rac arall, ac nyt y ganta6 ef. ¹¹⁵²Nyt m6y hagen y reith ynn y tri ph6nc hynny no ll6 tri dyn, ac nyt m6y y dial no thri byhyn caml6r6, ony ellir y 6adu neu y amdiffin.

¹¹⁵³Vn o tri pheth a gyll y neb a treisser: y dyn, neu y tir neu y da arall kych6ynna6l, neu y vreint.

¹¹⁵⁴Tri ry6 amdiffin yssyd. ¹¹⁵⁵Vn y6 nat attepper yn anamssera6l yr gofyn. ¹¹⁵⁶Eil y6 amdiffin val nat attepper byth yr gofyn. ¹¹⁵⁷Trydyd[†] y6 amdiffin gann attep mal na choller dim ar yr ha6l.

¹¹⁵⁸Tri pheth nyt reit attep y neb ohonnunt. ¹¹⁵⁹Vn y6 peth ny bo diebredic yn erbyn kyfreith. ¹¹⁶⁰Eil y6 g6eithret y galler dangos y argy6ed, or g6neir ac ny dangosser. ¹¹⁶¹Trydyd y6 [56^v] kollet ny 6yppo g6lat [o] neb ry6 hysbysr6yd y'r ha6l6r y golli.

¹¹⁶²Tri ry6 diebryt yssyd. ¹¹⁶³Vn y6 d6yn peth ac nat atuerer trachefyn. ¹¹⁶⁴Eil y6 ada6 argy6ed ar dyn neu ar yr eida6 heb 6neuthyr ia6n na hed6ch ymdana6. ¹¹⁶⁵Trydyd y6 diebryt dyn o'e dilyet dros amsser etryt.

¹¹⁶⁶O tri mod y kae *kyfreith* r6g ha6l6r ac amdiffynn6r. ¹¹⁶⁷Vn y6 o golli y amsser, a h6nn6 a dam6eina o la6er mod. ¹¹⁶⁸Eil y6 o ha6l heb perchen. ¹¹⁶⁹Trydyd y6 o teruynu y dadyl kynn no hynny.

¹¹⁷⁰Tri theruyn ha6l *kyfreitha6l* yssyd. ¹¹⁷¹Vn y6 teruynn o gyfynndeb pleideu. ¹¹⁷²Eil y6 teruyn gossodedic r6g pleideu tr6y gymrodod6yr. ¹¹⁷³Trydyd y6 teruyn tr6y varn.

¹¹⁷⁴Teir dadyl a dilyant eu iachau ac eu barnu tr6y detryt g6lat yn erbyn haerlluged. ¹¹⁷⁵Vn y6 dadyl am venfic neu 6ystyl neu afel yssyd vn *gyfreith*. ¹¹⁷⁶Eil y6 dadyl y bo amdiffin yndi, nyt amgen g6at am tir. ¹¹⁷⁷Trydyd y6 dadyl o 6rthtrymder brenhin yn erbyn *kyfreith*.

¹¹⁷⁸Teir kynefa6t yssyd: kynefa6t a erlit *kyfreith*, a honno yssyd kynhalyad6y; kynefa6t a racvlaena *kyfreith*—or byd idi a6dyrda6t brenhiniaeth, kynhalyad6y y6; kynefa6t a l6gyr *kyfreith*, ac yna [n]y dily y chymhell.

¹¹⁷⁹Tri pheth a gatarnha defa6t: a6dyrda6t, a gallu, ac adu6ynder.

¹¹⁸⁰Tri pheth a 6anha kynefa6t: g6rthtrymder, ac agheugant voned, a dryc agreith.

[57] ¹¹⁸¹O tri mod y kyll bra6d6r gaml6r6 o varnu, ac ny chyll g6erth y tafa6t. ¹¹⁸²Vn y6 pann difarno kyfry6 a varnessei ef *gynt* tr6y y kyffelybion ach6ysson. ¹¹⁸³Eil y6 pan el ar gyffeilorn yn dattganu datyl or katarnha m6y neu lei ynn y datyl noc a fu o eireu grym. ¹¹⁸⁴Trydyd y6 na rodo g6ystyl git a'e varn pan rodher g6ystyl arall ynn y herbyn. ¹¹⁸⁵O'r mod kyntaf, y varn gamhaf a dileir. ¹¹⁸⁶O'r eil, y datgann a ia6nheir. ¹¹⁸⁷O'r trydyd, [y] varn hefyt a dyleir yna, kyn boed ia6nn, kanis katarnha6ys y bra6d6r hi yn amssera6l tr6y 6ystyl. ¹¹⁸⁸Os y dadley6r a ebryfycca ym6ystla6 a bra6t6r, nid amgen pan y datgano *gyntaf* ida6, ny cheiff ym6ystla6 ac ef am y varn honno byth g6edy hynny, kyt boet kam y varn. ¹¹⁸⁹Yn gyffelyb y hynny, ot ym6ystla ef ynn amssera6l ac nat ym6ystlo y bra6d6r ac ef, y varn hefyt a dyg6yd.

1157[†] Trydydyd

¹¹⁹⁰Tri ry6 vannac yssyd, ac am pob vn ohonunt y gossotir reith g6lat ar dyn am ledrat. ¹¹⁹¹Vn y6 dyfot y kolledic, a'r manag6r gyt ac ef, a dygho yn erbyn arall klybot a g6ybot arna6 y lledrat. ¹¹⁹²Eil y6 tygy o'r manag6r g6elet a g6ybot arna6 y lletrat; a h6nn6 y6 lli6. ¹¹⁹³Trydyd y6 lludia6 rac dyn keissa6 i da [57^v] yn y lle y tebyccei y bot. ¹¹⁹⁴Ny dily neb rodi reith g6lat am ledrat heb vn o'r manageu hynny yn y erbyn, onyt pallu o l6 g6eilyd a 6nna y'r golledic. ¹¹⁹⁵Or palla, nit reit manac arna6 eithur hynny y gymhell reith g6lat arna6. ¹¹⁹⁶Or g6edir ha6l a defnydyer o amryfaylon ach6ysson, tr6y vn reith a berthyno 6rth yr acha6s m6yaf o'r ha6l y g6edir oll yr ha6l; kans pob vn ha6l vn reith a dily ynnny g6atter.

¹¹⁹⁷G6ys a 6nel rigill, credad6y y6 o pleit y neb a 6yssyer. ¹¹⁹⁸G6ys rigill gan tyston ad6yn neu tara6 y post teir g6eith, ny eill neb vynet yn y herbryn onit tr6y lys. ¹¹⁹⁹G6ys righyll heb tyston, o teir lla6 y g6edir.

¹²⁰⁰O tri mod y kedernir g6ys: o tyston, neu vechniaeth, neu afael.

¹²⁰¹Teir g6ys a ellyr eu g6ady kyn amsser tyston. ¹²⁰²G6ys gan tyston ad6yn ny 6neir onit am tir a ofyner o ach ac ettryt tr6y na6uetydyeu Mei neu Racuyr. ¹²⁰³Or gofynir tir yn amgen no hynny, neu peth arall, a g6ady vn 6ys tr6y t6g ymdana6, tr6y vechni y dilyir katarnhau yr eil 6ys ar y neb a'e g6atto. ¹²⁰⁴Y lle y pallo mechni vn 6eith, gafael a dilyir y gymryt yno; ac os tir a ofynir, tir a efeilir.

¹²⁰⁵Pally mechniaeth [58] y6 na roder mach yn y dilyer, neu y rodi a'e tremygu. ¹²⁰⁶Tremygy g6ys neu vechniaeth y6 na del dyn yn y dyd gal6 y lys ossotedic y ateb neu y amdiffin rac ateb.

¹²⁰⁷Tri dyn ny dilyir y g6ssya6: tyst, a g6arant, a g6eithreda6l kyss6yn neu gyfaded—mechni a dilyir ar h6nn6.

¹²⁰⁸Tri ry6 6ady yssyd: g6ady oll y dadyl a dotter ar dyn; a h6nn6 a 6edir tr6y reith ossodedic heb na m6y na llei. ¹²⁰⁹Eil y6 adef ran o dadyl dryc6eithret a g6ady k6byl 6eithret; ac yna y g6edir gan ach6aneccau reith ossodedic megis y mae yg kolofneu *kyfreith* am lofrydiaeth a'e haffeitheu oll: ynn y lle y tygeu deg6yr a deugeint, gan 6ady llofrydiaeth a'e haffeitheu oll, yno y t6g kant, neu deucant, neu trychant, gan 6ady llofrydiaeth ac adef affeith. ¹²¹⁰Trydyd y6 g[6]ady rann ac adef rann arall o dadyl heb 6eithret yndi; ac yna gan leihau reith ossodedic y g6edir megis y my6n mechni: y lle y tygei y mach ar y seithfet, yna y t6g ehunan gan adef rann a g6ady rann arall o'e vechniaeth.

¹²¹¹Tri meich yssyd ny cheiff vn ohonunt d6yn y vechni ar y l6 ehunann, kyt g6atto rann ac adef rann arall o'e v[e]chni: vn y6 dyn a el yn vach yg g6yd llys, a mach diebredic, a mach kynnogyn. ¹²¹²Beth bynnac [58^v] a 6atto y kyntaf, y llys a dily tygy gyt ac ef neu ynn y erbyn. ¹²¹³Yr eil neu y trydyd, ar y sseithvet o'e gyfnesseifeit y t6g, kanis tala6dyr vyd pob vn o'r deu o *gyfreith*.

¹²¹⁴Tri ry6 t6g yssyd: katarnhau g6ir gan tygu tr6yda6 berfed; eil y6 g6adu geu gann tygu tr6yda6 berfed; trydyd y6 tygu peth pettrys oher6yd kit6ybot— sef y6 peth pettrys, yr hyn ny bypper beth vo, ae g6ir ae geu.

¹²¹⁵Tri lleidir kamlyryus yssyd: lleidyr ki; a lleidyr llysseu ynnny tyfont o'r dayar; a lleidyr a tyster arna6 yn g6ady lletrat, onis llyssa.

¹²¹⁶Tri lleidyr dir6yus yssyd: lleidyr hyd brenhin g6edy ass llado y g6n; a lleidyr a lado ll6dyn dyn arall ynn y ty neu ynn y vyarth yn lletrat; a lleidyr y pallo y reith ida6.

¹²¹⁷Tri lleidyr gberth yssyd: lleidyr a gaffer dogyn vanac arna6 tr6y egl6ys; a chytleidir lleidyr a groccer am ledrat; a lleidyr a dalher gberth pedeir keinha6c kyfreith ganta6, neu lei, o da mar6a6l ynn ledrat.

¹²¹⁸Tri lleidir krogad6y yssyd: lleidir da by6a6l a dalher ll6dyn ar y li6 ganta6; a lleidir da mar6a6l a dalhyer gberth pedeir keinha6c kyfreith ganta6, neu a vo m6y; a lleidir da by6a6l a dalhyer croen ar y li6 ganta6, ac ny diheurer am y ll6dyn yn g6byl.

¹²¹⁹Tri lleidyr a dieinc o ledrat kyfadef: vn y6 reydu6 a gyr6ytr6 [59] teir tref a na6 tei ym pob tref heb gaffel alussen a'e g6aretto na g6estua, kit dalher a ledrat ymborth ganta6 ryd vyd o gyfreith; a lleidyr edyn dof, eithyr talu y berth kyfreith o'e perchenna6c; a g6reic o gitledratta a'e g6r pria6t.

¹²²⁰Tri lle y dyly g6reic ateb heb y g6r. ¹²²¹Vn y6 o lofrydiaeth kelein a lado hi o 6eithret lla6 a throet. ¹²²²Eil y6 o ledrat[†] a 6nel hi heb y g6r. ¹²²³Trydyd y6 o anianolder tir a dayar.

¹²²⁴Tri dyn ny allant ych6anecau anssa6d y neb ar dir: g6agla6, a gorcheid6at, a chamoressgyn6r; sef acha6s, am nad oes berchnogaeth dilis gantynt euhunein.

[DEOL]

¹²²⁵P6y bynnac a deholer o vra6t kyfreith, ia6n y6 ida6 vot yn 6r kych6yn drannoeth, ac o hynny allan di6arnot 6rth bop kantref [a vo] y'r argl6yd a'e deholo; a h6nn6 y6 oet dehol6r.

¹²²⁶P6y bynnac a dalho lleidyr a ledrat yn y la6, gan y ell6g ohonna6 ae er cerenud ae er gberth, os adef, talet seith punt; a chyt boet eneit vadeu y lleidyr, nid eneit vadeu ef.[†]

¹²²⁷Onny eill ynteu talu seith punt, deholer ef mal y lleidir.

¹²²⁸P6y bynnac a deholer o vra6t kyfreith a'e gaffel yn y 6lat dros yr oet a roder ida6, bit eneit vadeu onny cheiff a'e pryno, kanny dyly y 6lat yn oes yr argl6yd a'e deholo, onny gan dygymot ac[†] ef.

¹²²⁹P6y bynnac a deholer o vra6t kyfreith vn 6eith, a'e vot yn fflema6r ac yn diaber6r [59^v] a ia6n a diebryt yr argl6yd gantha6 g6edy tygy kyfoeth yr argl6yd ohona6, o cheffir g6edy hynny dros yr oet a varna6d kyfreith ida6 g6edy hynny drachefyn na6 kantref o gyfoeth yr argl6yd y tygo y dir, [bit eneit vadeu kyn kaffer ar dir] egl6ysic neu nodfa, na myn6ent na chreireu nit ryd ida6, ony bei y gaffel ar fford y brenhin yn dyfot ar y brenhin am y 6eithret y deholer amdana6; a dyly bot yn negyd amdana6, a ryd y6 y'r brenhin kymrut ia6n y ganta6; sef acha6s y6 hynny, ryd oed y'r brenhin y dihenydia6 ef am y kam a 6naeth ida6.

¹²³⁰Ac am vynet a'e diebryt gantha6, ny dyly egl6is na chyreireu y nnodei ynteu; sef y6 nas dyly, tygy kyfoeth yr argl6yd a 6naeth ef y Dy6 a'r kreireu, a hynny yn y da[d]lua yn gyhoeda6c, a'e 6neuthur yn v6yd 6ahard yn llys ac yn llann, a g6edy hynny y doeth y gyfoeth yr argl6yd heb genat nac argl6yd nac egl6ys; a chan doeth, anydon kyhoeda6c a dyga6d, a'r neb a dygho anydon kyhoeda6c vn 6eith ny dyly yr egl6ys na'r kreireu y amdifffin o gordi6edir kyn ymd6yn amgen. ¹²³¹Ac 6rth hynny y dy6edir, 'ny ry berchir ni ry barcho': kany ffarch6d ef y kreireu, ny dyly y kreireu y berchi ynteu.

¹²³²Ple bynnac y g6nel dyn y ardel6 ar derfyn trag6da6l neu ar distry6edigaeth dadyl y llall yn drag6da6l, r6ymeric y6 y sefyll 6rth y ardel6, ll6ydio na l6ydio.

1222[†] lodrat

1226[†] Golygwyd trefn yr adnod hon; gw. y Nodiadau am union ddarlleniad y llsg.

1228[†] ac / ac

¹²³³Pob ettifed or a hanzffo y vam o dir y brenhin, ymreint y brenhin y byd.

[CYNNAL GORSEDD GYFREITHIOL]

[60] ¹²³⁴Kyn no hyn y de6esb6yd o so6ydogyon llys benydia6l[†] y brenhin a chyfreitheu y llys benydia6l. ¹²³⁵Bellach y de6edir o s6ydogyon y 6lad a'r gyfreith gyffredin a ossoded o bleid y brenhin rong y brenhin a'e 6yr ymhop g6lad o'e deyrnas. ¹²³⁶Nyd amgen s6ydogyon a ossoded ym pob llys o dadleuoed k6m6d neu gantref yG6yned a Pho6ys: maer, kyghella6r, righill, offeiriad u yssgrifenu dadloeoed, ac vn bra6d6r o vreint s6yd; a phed6ar s6ydoc megis y rei kyntaf ymhop llys o dadleuoed k6m6d neu ganteref yNeheubarth, a llya6s o vra6d6yr o vreint tir, nyd amgen no phob perchen tir megis yd oedynt kyn Hy6el Da her6yd kyfreith Dyfyn6al.

¹²³⁷Val hyn hagen y dylir kynal gorssed gyfreitha6l her6yd mod ac arver kyfreith gyffredin Gymry, nyd amgen: dyd gossodedic a lle en6edic hysbys, y'r lle yna pann deler y'r plas kyfreitha6l yn gyntaf, eisteder ynn gyfreitha6l megis y d6eid kyfreith ynn lle arall. ¹²³⁸Sef y6 meint y plas h6nn6, er6 gyfreitha6l, a hynny o g6mpas; a hynny hefyd y6 meint myn6ent gorfflan.

¹²³⁹G6edy yr eisteder yn gyfreitha6l, yna y dylu y righill doddi g6stec; sef y6 hynny, doddi na6d, a g6ard y g6nel neb annostec na thervysk o ve6n v'r plas kyfreitha6l. ¹²⁴⁰Sef y6 anostec, dy6edyd geir dysk neu ganhorth6y yr yr ha6l6r neu yr amdifffyn6r, eithur y neb a vo sefydla6c ac ynn gyn6ysedic ynn bleid v'r dadyl megis kyga6s neu ganlla6 y berchen y dadyl. [60^v] ¹²⁴¹Kosp yr anostec y6 kaml6r y'r brenhin, a'r geir ynn ofer y'r neb a d6etto ac y'r neb y d6etter o'e acha6s. ¹²⁴²Sef y6 tervysk, ymlad ac arveu neu ymgeinia6 a geirieu, nyt amgen d6edyd geireu g6arthrydys o neb vn 6rth arall. ¹²⁴³Kaml6r6 hefyd y6'r kosp y'r aghyfreith h6nn6 kanny chaffo y neb y d6etter 6rtha6 dim o'r ia6n. ¹²⁴⁴Kans tri lle y dylu y brenhin gaffel kosp am eireu g6arthrydus a d6etter kynny chaffo y neb u d6etter 6rtha6 dim, nyd amgen: ymgeinia6 o neb vn a'e gilud me6n egl6ys. ¹²⁴⁵Eil y6 me6n myn6ent. ¹²⁴⁶Trydyd y6 me6n gorssed gyfreitha6l.

¹²⁴⁷Eil tervysk y6 ymlad ac arveu, onny disgun ynn ymlad kyfaded neu waedlydya6 tir y brenhin o ve6n plas yr orssed; kaml6r6 hefyd y6'r kosp u'r brenhin, a di6c y syrhaed neu arg6ed y'r neb u g6neler yda6, a hynny ynn diohir, kanns pob aghyfreith a 6neler me6n gorssed gyfreitha6l, ia6nhaet kynny y vnyed o'r orssed u maes.

¹²⁴⁸O dervyd y dyn 6neythur sarhaed neu arg6ed y arall, by arg6ed bynnac vo, os ynn amdifffyn rac y neb a arg6eder neu a sarhaer y hardisginn y g6eithred o'r kyffelyb vod ac y keisser y argy6edu ynteu, ny dylu ymd6yn kosp tyac att argl6yd na phleid; kanns aghyfreith oed oblegid y kyntaf, a ryd y6 y ba6b her6yd kyfreith ymdifffryd o'r kyffelyp vod a defnyd ac y keisser y argy6edu ynteu neu sarhau; ac 6rth hynny ny da6 arna6 ynteu na thal na dial er g6neuthur yr hynn a rydha6d kyfreith ida6. [61] ¹²⁴⁹Ac ynn gyffelyb a hynny am eirieu g6arthrydus a d6etto dyn 6rth arall: kyd g6nel y di6ethaf erbyn d6edyd o'r gyfry6 eireu, ny dyg6yd kosp yr argl6yd arna6. ¹²⁵⁰Y kyntaf a gosbir o'r gyffry6 a dylu val y d6eid kyfreith vry.

¹²⁵¹Trydyd tervysk y6, g6edy y deler y'r plas kyfreitha6l anyfydhau o wyr y wlad o gynnal gorssed na dadleu y gyd a'r neb y dyluunt 6neuthur ufyllda6d wassanaeth a berthneue vdynt v 6neuthur y'r brenhin, nyd amgen: d6edyd na chynhelynt datleu, neu na 6nelu

1234 [†] llys y benydia6l

dosbarth ar gynheneu a chyfreitheu a berthynau ydynt y bneuthur ynn amsera6l o bleid y brenhin; a chyd kynnyckynt vfullda6d g6edu negyduaeth, ni dylir y erbynnya6 ganntynt heb genad y brenhin, kanns vch oed y negyduaeth a'r tremic kynntaf no'r vfullda6d g6edy hynny. ¹²⁵²Os ynnteu y gorsseda6c a erbyneu vfullda6d y gynal breint gorssed a datleu g6edu y tremic a'r negyduaeth, nyd oed diogelr6yd ynn y gynalodraeth honno ydynt h6y nac y'r gorsseda6c, namynn y bod ynn vn ry6 gosp a dial y'r brenhin, sef y6 hynny ynn e6llus y brenhin o'r gally y perthynneu ydynt wneuthur vfullda6d wassanaeth amsera6l y'r brenhin her6yd breint tir neu vreint s6yd.

¹²⁵³Or damch6eina y s6yda6c g6neithur llynnuaeth yg6lad y brenhin y dosbarth kynnheneu neu varnneu ynnadloyed y brenhin, megis symud kyfreith y brenhin, ny dyly y wlad y erbynna6, [61^v] kans nyd oes breint y neb wneuthur kyfreith na'e symyd eythur y brenhin, a hynny o dyndeb g6yr u deurnas. ¹²⁵⁴Ac o symytid kyfreith, raid vydeu adnabod a dyallu bod yn deilygach y gyfreith a ossodit no'r honn a dileid. ¹²⁵⁵Os o anvod y 6lad y gossodei y gorsseda6c, gorthrymder vydei o beleid y brenhin, ac ny vydeu dervynn am neb ry6 gynen er y dosbarth a 6nnelid o'r gyfry6 llynnuaeth honno, kans ynn erbyn kyfreith vydeu hynny, ac nad g6[n]euthuredic dim o'r a 6nelid ynn erbyn kyfreith, ac nad tervyn odieithur tervyn kyfreitha6l. ¹²⁵⁶Os o dyndeb y 6lad a'r gorsseda6c y symytid kyfreith vrenhina6l, ynn e6llys y brenhin y bydent a'e holl allu kyffroedic ac aghyffroedic; kans y p6gk honn6 a diellir ynn kyfy6ch a diargl6ydiaethu y brenhin o deurnas pann symytid y gyfreith heb y gennad ef.

¹²⁵⁷Amsser y dechreu kynnal gorssed gyfreitha6l y brenhin y6 pann adnaper y bod ynn antarth o'r dyd; sef y6 antarth, hanner yr hanner kyntaf y'r dyd; a chynnal hyd pan vo llithiredic amsser y dyd, kans ni dylir kynnal gorssed hyd nos na dechreu kyfreith g6edy haner dyd—sef y6 hynny, kyfreith ny ordi6edid dyn ynn bleid idi kynn no haner y dyd h6nn6. ¹²⁵⁸Ac velly y mae kyfreith tir a dayar.

[ARFERION CYFRAITH]

¹²⁵⁹Tri arver kyfreith yssyd. ¹²⁶⁰Kyntaf y6 kynnal dyd kyfreitha6l y dechreu dadyl, megis na6vedyd Mai neu galan gayaf am dadyl tir a dayar tr6y ach ac etryd, neu dyd y adofyn dadyl ebryfegedic, nid amgen noc o ve6n vn dyd a bl6ydyd o'r pann dechreu6yd. ¹²⁶¹Eil [62] arver y6 kynnal mod kyfreitha6l y dadleu gann ymha6l val y de6isso g6yr y llys a'r bra6d6yr, ae geir tra geir, ae g6eres tra g6ers; kans g6yr y llys bieu datkanu pob dadyl ynn gofa6dr kynn barn, a g6edy hynny eu bra6d6yr [bieu] barnu a dadganu y dadl a'r varn pan vo reid.

¹²⁶²Pob kof llys a phob dedryd g6lad gann dygu tr[6]yda6 berved y kofa6dryon, a th6g y sa6l a dyuno ac h6ynt oher6yd eu kid6ybod. ¹²⁶³Kof llys a dedryd g6lad vn rym ynt, ac nid am yr vn peth y perthynnant. ¹²⁶⁴Kof llys am yr hynn a vy yg6yd llys y perthyn.

¹²⁶⁵Dedryd g6lad g6irioned a dengys me6n y llys am yr hynn a[†] vu ynn absen y llys.

¹²⁶⁶Trydyd arver y6 kynnal amser kyfreitha6l y bneuthur grym a chrynnodeb me6n dadyl, megis amser y dystu, neu y dif6yna6 tystolyaeth var6a6l, neu y lyssu tystolyaeth vy6a6l, neu y al6 g6ybydyeid, neu g6rthneu, neu eu llyssu, neu amser y ym6ystla6 am varn.

¹²⁶⁷Tystu y6 pann darffo kau ar y dadyl ynn erbyn ha6l6r. ¹²⁶⁸Or gede6ir dim o'r ha6l heb 6ady neu y hamdiffyn, neu or dy6eid ha6l6r ne amdiffynn6r dim ynn gam neu ynn

1265[†] a a

aghyfreitha6l, or dy6eid vn ohonynt geir kam parth a'r llall, ny pherthyn y holi o hynny namyn tysty arna6 ynn deissyfeid. ¹²⁶⁹Mar6a6l y6 pob tystolyaeth euthur y rei hynny. ¹²⁷⁰Y neb a vynno dif6yna6 tystolyaeth var6a6l, aed ynn erbyn a'e tysto. ¹²⁷¹Y neb vynno llyssu tystolyaeth vy6a6l, aed ynn erbyn y tyston [62^v] ynn gyntaf ar eu geir, odyndy g6edy eu ll6; a thyged nad tyst kyfreitha6l arna6, ac en6ed yr achos, a dy6eded tygu o'r tyst anydon, a thysted y deu 6r nad aeth y tyst ynn y erbyn o'r acha6s y llyss6yd; a'r deu 6r hynny, g6rthtyston y gel6ir a dilys vydant.

¹²⁷²Gal6edigaeth g6bydieid vyd yr amsser y mynno y neb eu gal6o, ae kynn g6ad ac amdiffyn ae g6edu; kans yr hynn a vy kynn y dadyl a brofant r6g dadleu6yr.

¹²⁷³G6rthneu g6ybydieid y6 pan ymdangossont gyntaf ynn erbynn yr amdiffynn6r o'r ach6ysson hynn: ae o annydon kyhoeda6c, ae o ledrad, ae treis ar hed6ch, neu o ysgymynda6d geir eu hen6, neu o digassed honneid ynn erbyn yr amdiffynn6r, a'r kyfry6 a hynny kynn eu myned yn eu kof. ¹²⁷⁴Onny dycha6n ef eu g6rthneu h6ynt ynn gyfreitha6l, g6edy hynny llysser h6ynt megis tyston, ae o elynnaeth, ae o odinneb, ae o dirtra.

¹²⁷⁵Amser y ym6ystla6 a bra6d y6 pann roder y vra6d ynn gyntaf ynn y dadyl, nyd amgen kynn dechreu dadyl arall a'e gada6 hitheu ynn hed6ch. ¹²⁷⁶P6y bynnac a bryfycco yr amser h6nn6 y ym6ystla6, na'r bra6d6r ynn erbyn dadleu6r, na'r dadleu6r ynn erbyn y bra6d6r, ny dycha6n byth g6edy hynny ym6ystla6 her6yd kyfreith, na'r bra6d6r gyd a'e vra6d, na'r dadleu6r ynn y herbryn y vra6d.

¹²⁷⁷P6y bynnac ny 6ypo arver kyfreith, ny dychon arver o gyfreith.

¹²⁷⁸Teir gossodedigaeth yssyd her6yd kyfreith y g6plau y gyfreith a'e harveroed ynn pryffeith, [63] hyt na aller eu kably o eisseu, neu o ormoder, neu o betheu annheil6g. ¹²⁷⁹Kyntaf y6: o'r kyffelypyon, kyffelyp varn a[†] rodir. ¹²⁸⁰Eil y6: o'r d6y gyfreith ysgrifenedic erbynn ynn erbyn ynn dosparth yr vn peth, yr vn a vo teilygach no'r llall a gynhelir. ¹²⁸¹Trydyd y6: pob ry6 gyfreith ysgryfenedic ar ni bo g6rth6yneb idi ynn ysgrifenedic a dylir y chad6 hyd gyfynnont y penndefic a'e 6lad y dileu honno, gann ossod arall a vo teilygach. ¹²⁸²Odynna pann ym6ystlont yr amdiffynn6r a'r bra6d6r o bop parth ynn erbyn bra6d, os y bra6d6r a dycha6n dangos y vra6d ef yghyfreitheu ysgrifenedic[†], neu y chyffelyp, megis na allo yr amdiffynn6r dangos arall wrth6yneb idi a vo teilygach yghyfreith ysgrifenedic, y bra6d6r a orvyd; onys dycha6n, ef a orvydir.

¹²⁸³Ny seif y neb y amdiffin ac ny thyckia y amdiffynn6r ony byd amsera6l ynn y dadyl her6yd kof llys, a g6ir her6yd dedryd g6lad, ac a berthyno ynn brioda6l her6yd kyfreith ynn erbyn yr ha6l6r ar u dadyl o'r hon y d6etter. ¹²⁸⁴Pob g6ad hagen, gann dygu k6byl, a vyd diga6n[†] y'r g6ad6r ac y'r reith6yr agattoeth^{††} kynny bo g6ir, kanny allo g6ir a chyfreith gidgerded ymhop lle kyt kidgerdont yn vynychn.

¹²⁸⁵P6y bynnac a d6etto ar y brenhin neu ar neb o bleid y brenhin, ae ymreint s6yd, ae ymreint arall, 6neuthur gorthrymder ynn [erbyn] kyfreith ida6 ef, ef dyly kaffel dedryd g6lad yn diohir am hynny; ac os dedryd g6lad a d6eid y vod ynn 6ir hynny, [63^v] ynn y lle y dylir y ia6nhau; a h6nn6 y6 y dosparth kyffredin pennaf r6g yr argl6yd a'e 6yr yn erbyn kedernid argl6yd.

1279 [†] ar
1282 [†] ysgrifenedic
1284 [†] digiga6n
1284 ^{††} o gattoeth

¹²⁸⁶Y neb a batto galanas a'e haffeitheu heb adef dim, ll6 deg6ir a deugeint a dyru.

¹²⁸⁷Y neb a batto ymlad lle ni lader neb, her6yd meint y sarhaed y dyru reith. ¹²⁸⁸Or g6nneir anaf ar dyn tr6y ymlad, or g6edir, ll6 deg6yr a deugeint a rodin. ¹²⁸⁹Or byd g6aed neu gleis: g6aed o benn hyt g6ll, o l6 tri dyn y g6edir; o ben hyd 6regis, o l6 6he dynn; o ben hyd la6r, o l6 na6 nyn y g6edir; ac velly y g6edir kleis a drickio dri na6 ni6arnod.

¹²⁹⁰Y neb watto llosk neu haffeitheu[†], ll6 deg6yr a deugeint a dyru; ac or llogir dyn ynn y [tan] h6nn6, tri dyn diofreda6c a dilyant vod ynn y reith.

¹²⁹¹O lofrydyaeth[†] a vo kynll6yn neu vyrd6rn, megis kydua6 kelein, neu lad dyn heb 6eli, neu ynn lledrad hyt nos, os g6edir, reith deudyblic a rodin. ¹²⁹²Os telir, tal deudyblic a delir y'r brenhin dros y dir6y, ac y'r genedyl dros sarhaed a galanas.

¹²⁹³Y neb a batto lledrad neu haffeitheu, ll6 deg6yr a deugeint a dyru. ¹²⁹⁴Ac velly am dreis, neu kyrch kyh6yda6c, neu dor g6archeu, or h6lir ynn dreis neu ynn lledrad.

¹²⁹⁵Y neb a batto sarhaed heb 6aed ne gleis, g6aded ar y l6 eyhynnan ynn erbyn geireu y llall.

¹²⁹⁶G6ybydeid ymhob dadyl, grym tyston a gynhalyant, a chystal a allant ac dycha6n tyston ymhob acha6s. De6i Breui o'r Bryn G6yn!

[LLEDRAD]

¹²⁹⁷Brad6r argl6yd, a lladron, a ffyrnic6yr, a phob [64] dyn a vo eneid vadeu o vra6d y gyfreith, ni dylir galanas amdanynt. ¹²⁹⁸Ffyrnic6yr, o g6adant y ffyrnic6yd, deu kymeint a g6ad lledrad vyd; sef y6 ffyrnic6yd, dif6yna6 da y'r perchena6c ac yda6 ynteu ehyn. ¹²⁹⁹Sef y6 lledrad, pob peth a dycker yn absen ac a batter. ¹³⁰⁰Sef y6 aghyfarch, pob peth a dycker yn absen ac ni batters. ¹³⁰¹Sef y6 treis, pob peth a dycker yg6yd ac o anvod. ¹³⁰²Sef y6 anodeu, peth a dycker ynn ryth peth arall; ni dylir dim am anodeu namyn dieissi6hau y dyn o'e da.

¹³⁰³Ni dyliyr dieneida6 kaeth os pryn y argl6yd ef, ac ony cheffir dim ynn y la6 y argl6yd a eill y diheira6; ac o achos yd udis yn defodi gadel y'r argl6ydi diheura6 y g6eisson[†] alltydion. ¹³⁰⁴[Alltydion] dros vor ne o 6lad arall, o her6yd kyfreith ni dylir dienydya6 dyn am v6yd[†] a diod hyt ymhen tri dieu a their nos kans ryd vyd, namyn dif6yn y da y'r neb a'e pieiffo.

[CAMDDOSBARTH]

¹³⁰⁵Tri ry6 gamdosbarth yssyd y keffir ymod6ared amdanynt her6yd kyfreith hep vod ynn reid nac ynn berthyna6l ym6ystla6 a bra6d6r; ac ni chyll amsser yghyfreith y ameu y dosparth o bleid godef hyt pan vo llithiredic vn dyd a bl6ydyd o dyd y kamdosbarth, nac yn erbyn y ettifed os am dir y tyf y gynen. ¹³⁰⁶Ac or damh6eina karcharu kyfreith o bleid argl6yd, er hyd y bo heb ia6n ny chyll amser y gyfreith o hameu, onyd gan 6allokau kanlyn g6edy kenatter kyfreith ida6 hyd pann lithro vn dyd a bl6ydyd. ¹³⁰⁷Ac ny chyll amser y gyfreith hefyd y'r neb a dechreuo [64^v] kynhebr6g dadyl or dam[6]eina ryfel kynn tervynu y gynen, onyd gann ebyrgofi vn dyd a bl6ydyd g6edy g6astataer hed6ch ac ydnabod yr argl6yd a 6ledycho.

1290[†] haffeitheitheu

1291[†] lofrydyaeth

1303[†] geissa6

1304[†] vo6yd

¹³⁰⁸Kyntaf y6 rodi barn o dyn yn erbyn pleid hep allu yda6 y varnu o vreint tir, neu o vreint s6yd, neu r6ymeric ynn yrdeu kyssecredic, neu dyn anafys neu beiys, neu dyn o glefyd aniana6l, a'r pygkeu hynny ynn dehor yda6 deilygda6d y vod ynn vra6d6r o gyfreith; neu vra6d6r a dottid ynn y erbyn lyssiant kyfreitha6l neu 6rthnead kyfreitha6l hep dervynu a vei ynn[†] yr acha6s, neu g6edy darffai y vod yn yr acha6s rodi barn; neu rodi barn o vra6d6r kyn argeu ar y dadyl a deisif o pob parth, neu kynn dodi o bleid argl6yd ynn ol deissif o pob parth; neu rodi barn o vra6d6r ynn dissyfed kyn kyfarch dyundeb y gidvra6d6yr; neu rodi barn o vra6d6r ar dyn ynn [erbynn]^{††} kyfreith dr6y gymell o bleid argl6yd; neu geisso m6ynant dosbarth ynn llynnyaeth barn^{†††}, neu gymroded am berchnogaeth tir a dosberthid odieuthur g6eithred gorssed gyfreitha6l, onyd ynn y lle y damch6eineu y argl6yd o'e dir ehyn ystynny perchnogaeth y 6r yda6, ae yghyfar6s ae ynn rybychet arall: llynna yr vn lle y gellir kadarnhau perchnogaeth y dyn ar dir a dayar odieithur g6eithred gorssed gyfreitha6l.

¹³⁰⁹Eil dosbarth y6 gallu dodi yn erbyn bra6d6r neu rei o'e gidvra6d6yr vn o'r ped6ar acha6s yd ymhoiliyr bra6d, [65] nid amgen: kas o bleid gelynyaeth, sef y6 hynny[†], gallu profi ar vra6d6r rodi kam varn neu gadarnhau geu, ae ef ae rei o'e gidvra6d6yr, me6n kof neu dedryd yn erbyn dyn, a hynny o gas o acha6s gelynnyaeth; neu brofi ar vra6d6r o vreint tir, neu rei o'e gidvra6d6yr, erbynya6 g6erth neu obyr neu ede6id arna6, neu vra6d6r s6yda6c euthur yr hynn y ossoded yghyfreith ida6 dros varnu, ac o'r acha6s h6nn6 barnu kam^{††} neu gadarnhau geu dr6y gof neu dedryd ynn erbyn pleid, a hynny o serch da; neu ally dodi ynn erbyn bra6d6r neu rei o'e gidvra6d6yr deundeb dr6y r6ym ac ede6id, nyd amgen rodi hofynder y bleid dr6y gedernid py dadyl bynnac y dangosso ynn ha6l6r neu ynn amdiffynn6r ynn y godefyd ynn vra6d6r kadar[n]hau y e6llys ida6 neu dosbarth, a'r p6gk h6nn6 a eilo kyfreith 'gariad kyfeillion'; neu allu profi ynn erbyn bra6d6r neu rei o'e gidvra6d6yr gossod b6g6th arnathunt, megis arg6edy korff dyn neu y eida6 hyd na lafasei rodi tervyn [ia6n], a'r p6gk h6nn6 a eil6 kyfreith ynn 'ofynn g6yr kedyrn': sef mod y dylir profi hynny, dr6y dederyd g6lad, eithur y lle y damcheino ac y perthynno y orch6iro y gof llys.

¹³¹⁰P6y bynnac gynheprygo yghyfreith gorssed ar vra6d6r y golledy dr6y ry6 vn o'r pygkeu a d6esb[6]yd ychod, ef a dyly kaffel kof neu dedryd yn diohir rygta6 [65^v] a'r bra6d6r neu rei o'e gidvra6d6yr y gosotter yr acha6s ynn y erbyn; ac os kof neu dedryd a amlykaa bod ynn 6ir a dy6eid y neb yssyd ynn profi yn erbyn y bra6d6r neu y gidvra6d6yr, kosber y neb a ordi6eder ynn ach6yssa6l y'r aghyfreith ynn y mod y d6etto kyfreith oreu, a g6neler tervyn o ne6yd am y gynen tr6y gyfreith a chyfia6nder.

¹³¹¹Trydyd y6 lle gorffo ar y neb y perthynno ar6ein kynen ymrysson rac bron kanon6yr: nid amgen pann uo d6y gyfreith ysgrifenedic erbyn ynn erbyn ynn dosparth yr vn peth, ac nad adnappo y bra6d6r o'r d6y gyfreith p6y deilygaf onadynt; neu od amaeu ha6l6r ne amdiffynn6r y dosbarth a 6nel y bra6d6r kyfr6g y d6y gyfreith hynny; neu or dervyd y'r ha6l6r neu y'r amdiffynn6r ameu y dosbarth a 6nel g6yr a6dyr a voynt al6edigion o bleid y brenhin y dosbarth kynen amrysson kyfr6g g6ystyl a g6rth6ystyl erbyn ynn erbyn a roder ynn lla6 y brenhin; neu al6edigaeth barn a roder ar dyn ny allo her6yd kyfreith rodi g6ustyl ynn

1308 [†] ynnny

1308 ^{††} Ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.

1308 ^{†††} bran

1309 [†] hymy

1309 ^{††} kann

erbyn barn; yna y dyly y brenhin arbein y gynen honno a'e chadeiria6 ynn r6ymedic ynn oed y dyd gossodedic yghyfreith geir bron kanon6yr y 6neuthur diledef dervyn trag6da6l dr6y dyall y ganon6yr, a chyd g6nel pleid ameu a gal6 ar y dosbarth a 6nel kanon6yr, nid erbynir ac ni 6rande[6]ir her6yd kyfreith: kanys Hobel Da, vrenhin Kymry, o gygor y deuthon a6durda6d6yr a ossodes [66] ynn y gyfreith ef goruod a pherthynu erbynya6 dyall y gannon6yr y dosbarth perigl a phetryster her6yd syn6yr kannon diledyf, a hynny lle[†] nid adneppit gallu o'e a6dyrdod6yr ef 6neuthur tervyn teil6g dlyedys her6yd y gyfreith ef ynn y lleoed dy6ededigion trag6ydolyon.

[GORSEDD DDYGYNNULL]

¹³¹²Teir gorsedd dygynnyll a ossoded yghyfreith Hobel Da mal na bai neb ry6 diffic ynn y gyfreith, na neb ry6 eisseu o deligda6d na chyfia6nder, ac ni rodid breint bra6d6yr y neb o'r g6yr dygynull hynny oher6yd na braint tir na braint s6yd; kanys pann darffei y 6yr y llys honno racreitha6 kof a chadar[n]hau y dyll dr6y d6g henyrieid am yr hynn a ossodid arnadynt, ynno y dyly y bra6d6r a ossotter o bleid y brenhin rodi barn rog y kynhenysson her6yd dyll g6yr y llys honno, y rei a voynt odefedigion o pob parth hep na'u llyssy na'u g6rthneu. ¹³¹³Sef y6 hynu, pann damch6einio bod amrysson am dir kyfr6g amrafailion argl6ydiaethau, megis kymydeu neu gantrefod, na bar6nieid euhyneint bieiffynt nac argl6ydi ereill, lleigia6l neu egl6yssid, yr hei a gynhelynt eu hargl6yddiaethau dann argl6ydiaeth y brenhin, y ry6 orssed honno a gynhelir oblegid y brenhin, kans 6rth vreint y brenhin y gossoded ynn digyffro y r6 lys honno her6yd kyfreith. ¹³¹⁴Sef fford y6 hynny, argl6yd y6'r brenhin ar ba6b o'e deyrnas, ac nad argl6yd neb o'r argl6ydi [66^v] ereill ar y gilyd, ac 6rth hynny y dyall6yd her6yd y gyfreith na alleu neb gynal y ry6 lys honno euthur y brenhin; ac 6rth hynny y dyliyr o bleid y brenhin gymell o 6ys a rybyd hena6dyrueid a doythion o'r kygylloryaetheu o bop parth o'r hei kymhenaf v'r lle amryssona6l, a hynny yn nydyeu y gyfreith a'e hoedeu, megis yd amlykeid me6n kynen amrysson kyfr6g llys a llan a chymyde a chantrefod. ¹³¹⁵Neu vod neb vn ynn kynal tir tr6y 6eithred gan y brenhin, ae ida6 ehyn ae y vn o'e rieni, a dyfod neb vn arall y ganlyn am y tir h6nn6 [gan dy6edyt pan 6ahan6yd y tir h6nn6] nac ac ef y d6etto nac ac vn o'e rieni, mae dr6y othrymder y g6ahan6yd ac aghyfreith; neu dyfod vn y ofyn y tir o bleid g6eithred a geffid gan argl6yd y tir, ae'r neb a vei kanlyn ae[†] vn o'e rieni y kaffei y tir ac y tyfei yr ia6n ida6 ynnteu o'e blegid, a bod neb yn kynal y tir h6nn6 dr6y oresgyn o'r ry6 vod arall. ¹³¹⁶Y deu le[†] hynny hefyd a dyliyr eu ky[n]al yn llys dygynnyll ac eu tervynu, kans ni ossoded y neb ac a vei ynn kynall tir tr6y 6eithred o bleid ia6n argl6yd pa vod bynnac y kaffei, ae ar 6erth, ae yghyfar6s, ae ynn r[y]bychet arall, ateb ynn llys a dadleu kymod neu gantref dr6y na chof na dedryd megis breur neu arall, kany ossoded yghyfreith teruynu ia6n argl6yd ynn y [ry6] lys honno.

¹³¹⁷Os y llys dygynnyll a ymlykaa g6nneuthur gorthrymder megis y d6esb6yd vry, y brenhin a dylu yn diohir g6ared yr aghyfreith, kanny dyly neb her6yd kyfreith gynal g6eithred a 6nelid yn aghyfreitha6l.

1311 [†] lleu
 1315 [†] ac
 1316 [†] y deleu

[67] ¹³¹⁸Or dervyd na allo goresgynŵr aghyfreithloni y gŵeithred ac ameu iaŵn yr arglŷd y kafad y tir gantaŵ, y braŵdŵr a dyly barnu y tir y berchen y gŵeithred val y dŵetto y gŵeithred oreu, ac a ordiŵedo ar y tir o da kyffro a'e pieifyd ynn dilis.

¹³¹⁹Eil yŵ, ni ellir kanlyn kŵyn galanas euthur geir bron y brenhin neu y neb a gynhalo ynn lle y brenhin, kans ni osoded gallu o neb gymell kŵbyl dal dros alanas euthur y neb a vei arglŷd ar baŵb, sef yŵ hŵnnŵ y brenhin, kanys ni chygein o gyfreith kŵyno o orssed y orssed y ganlyn am yr vn defnyd; am hynny y gynen honno ynn llys dygynull y gossoded. ¹³²⁰[Gossoded] y'r brenhin trayan o bob galanas ar y gymhelo yn lle kosb dros gymell yr ran arall y'r genedyl, megis y ran kyfreith rygtynt.

¹³²¹Tryded orssed dygynull yŵ ynn y lle y bo amrysson kyfrŵg adyrdaŵdŵyr am dyall dŵy gyfreith erbyn yn erbyn yn dosbarth yr vn peth hep vod vn ohonynt yn koelo dyall y gilyd, neu na ŵypynt pŵy deilygaf o'r dŵy gyfreith hynny. ¹³²²Ynna y dyliyr o bleid y brenhin kymell o ŵys rybydyaŵl kanonŵyr†, na gŵyr o grefyd voynt nac eglŷyssŵyr ereill, y dervynu y gynen honnŵ trŵy dyall kannon dileded, gann gadarnhau drŵy dŵg or byd a tybyo; ac yna y dyly braŵdŵr o bleid y brenhin rodi barn herŵyd dyll y gannonŵyr. Deŵi Brefi!

[TREMYG]

¹³²³Tri ryŵ dremic kydrychaŵl yssyd. ¹³²⁴Vn yŵ [67^v] rodi barn ar dyn y perthyno idaŵ ysbeid vn dyd a blŷdyn o'e hameu; sef yŵ hynny, llydyas o ŵyr y llys neu y braŵdŵyr neu ereill y dyn rodi gŵystul diohir, neu ballu o bleid y brenhin neu'r argllŷd bieiffeu y llys o erbyniaŵ gŵystyl, ac brth hynny ny chyll ef y amser hyd pann vo llithiredic vn dyd a blŷdyn o'r pan ganattaer kyfreith gyntaf idaŵ; ac ef a gygheineu vod y varn ynn da ac ynn briodaŵl ynn y defnnyd herŵyd dadylŵryaeth y dadyl.

¹³²⁵Eil tremic kydrychŵl yŵ barnu rŵym amherthynaŵl ar amdiffynnbleid kyŵlad y brandaŵ kof a barn gŵedy kadeiriaŵ dadyl yn ol deisif o bop parth; a'r tremic hŵnnŵ yssud yn pŵyso ar yr haŵlbleid: kans o gyfreith amser [y] vraŵdŵr [rodi] barn, gŵedu deissif o bop parth.

¹³²⁶Trydyd tremic kydrychaŵl yŵ roi barn ynn erbyn dyn yn llŵrŵ colled neu enill kyn kadeiriaŵ† dadyl.

¹³²⁷Deu ryŵ dremic absenn yssyd. ¹³²⁸Vn yŵ divedianu dyn o'e dir kyn bod ynn aedved amser yghyfreith, kans hyd ynna y dyliyr y aros ef. ¹³²⁹Eil tremic absen yŵ rodi barn ynn erbyn dyn ynn llŵrŵ kolled tragyŵydaŵl kynn kadeiraŵ dadyl. ¹³³⁰Y tremic kyntaf o'r deu a diellir o anamsserolder, a'r eil a diellir oblegid amserolder kymyskedic yn y defnyd, kynny aller ameu y varn o gŵbyl o bleid y defnyd odieuthur kyflad yr amser; pei gŵedy kadeiriaŵ dadyl, ni bydeu varn absen, kans y deissif a goffa y kydrycholder y dremygu y varn.

[DADL]

[68] ¹³³¹Pob ryŵ wall dadylŵryaeth ny chyflado a grym dadyl eu defnyd o gŵbyl a beir gohir datyl heb goll tragŵdaŵl, ac am hynu y mae kenattedic kyrchu kyfreith o neŵyd.

¹³³²Pob ryŵ 6all dadylŵryaeth a gyflado a grym dadyl ae defnyd o gŵbyl hyd na bo yn pŵyso ar vod dadyl [ac] arver datylŵryaeth a gyngain y dysgynu ynn golled tragoŵydaŵl,

1322 † kamonŵyr

1326 † kadeiriaiaŵ

odieithur datyleuoed a ossoded tervyneu hysbys o *gyfreith* ydynt, megis me6n ha6l drabl6ydyn a'e chyffelyp; a hynny argaeuedigaeth enill y6 hyd ar dervyn gossededic. De6i Brefi ora!

¹³³³Kans tri ry6 argaeuedigaeth dadyl ynt: vn onadynt y6 peu damch6eineu y dyn gofyn tir y arall tr6y g6yn a ha6l gan ar6ein ia6n disginedic hyd atta6 ehyn, neu neb vn o'e rieni, neu estylyssya6n oblegid kidettifed, kynu hanffeu y tir o ja6n rieni; ac gallu o'r ateb6r doddi ynn erbyn yr ha6l6r g6ahanu yr ia6n a h6ynt dr6y *gyfreith* dilis, a'e dyfod dr6y *gyfreith* dilis y vn o'e rieni ynteu y gallo ynteu ar6in ia6n didiffodedic hyd atta6 ef yhyn neu gidettifed ida6, kyd bai g6r dyfod, [neu] ida6 ehyn neu estra6n y kaffeu y tir ganta6, megis y gallai dadleu yn eu hia6n, neu amser y ym6ystla6 a barn.

¹³³⁴Eil argaeuedigaeth y6, gallu o'r ateb6r doddi yn erbyn ha6l6r ardel6o ia6n o bleid rieni, neu o'e ansa6d ehyn, neu pa vn bynnac arall a vai, diffodi[†] yrr ia6n tr6y dadyl6ryaeth datyl aniana6l a barn ymhersson y^{††} [68^v] neb y hardel6o ia6n o'e blegid, neu y gidettifed, dr6y ordi6es neb vn o'e rieni ynn gamoresgyn6r; neu allu o'r ateb6r gadar[n]hau perchnogaeth hvn no'y ansa6d yhvn ac a geisser y 6neuthur ynn gamoresgyn6r, neu v6r6 ardel6 *kyfreitha6l* ynn erbyn yr ha6l6r: megis peu damch6eineu y dyn erbynya6 perchnogaeth ar dir, sef y6 hynny dr6y ystyn argl6yd, a g6edy hynny dyfod neb vn arall yn absen h6nn6 y'r orssed ac erbynya6 ystyn anallu ar yr vn tir o la6 y gorsse6a6c, a thr6y hynny redec ynn y goresgyn h6nn6; y kynntaf a dycha6n y v6r6 y maes pann y myno o ve6n vn dyd a bl6ydyn, a chyd k6ynno y llall racda6 am y kamosesgyn h6nn6, nyd enill dedryd arna6, kans trech y6 pob goresgyn kymyssgedic ynn yr ia6n no goresgyn odieithur yr ia6n, a bod *kyfreith* ynn dyallu bod ansa6d yr hynnaf ynn ll6ro perchnogaeth ynn ia6naf hyd pan diffoder tr6y *gyfreith* a barn. ¹³³⁵A honno ynn argaeuedigaeth trago6yda6l y kynnhelir megis y rei ychod, am damch6eina6 perchnogaeth dr6y datyl6ryaeth 6yneb ynn 6yneb yr ha6lbleid ar yr amdiffynbleid tr6y *gyfreith* a barn. ¹³³⁶Neu allu doddi ynn erbyn ha6l6r argaeuedigaeth oessoed rieni o ve6n vn orssed kym6d neu gantref; kans p6y bynac a vo yn kynal, na dyn dirgeledic o'r g6aed y tyfo yr ia6n [ida6] oblegid y hir odef nac estra6n a herbyno g6edu bo enilledic yr ia6n tr6y amseroed y teir oes, kans y h6nn6 y mau dirgeledic y *gyfreith* meis y'r neb a hanffeu o'r g6aed, [69] ony bai allu profi y vod ynn gamoresgyn6r ar y neb y tyfeu yr ia6n ida6 o'e blegid. ¹³³⁷A'r datyl6ryaeth honno nyd perthyna6l ynn erbyn y kamosesgyn6r h6nn6 onyd lle y retto vn o'r hen dyledogion ar u oresgyn gan d6edyd ynn y ymdiffyn na damcheina6d ettif[ed]iaeth ida6 ef gan y neb a ardel6o, ac ynn y mod h6nn6 ameu y berchnogaeth yn g6byl ynn [y] lle pallo ida6 ar6ein ia6n ar gyfflybion. De6i Brefi yn ganhorth6y!

¹³³⁸Trydud argaeuedigaeth datyl y6, gallu o'r atebor doddi yn erbyn ha6l6r godef ohonna6 ehyn ha6l drabl6ydyn, neu ofyn dlyed kych6yna6l ynn y dydyeu dedon, neu ofyn tir a dauar o ach ac etryd ynn amser kaedic *kyfreith* am dir a dauar, neu de3re *kyfreith* g6edy hanner dyd profedic hysbys, a'r kyffelybyon. ¹³³⁹A'r gyfry6 argaeuedigaeth honno a'e chyffelyb a gynhelir ynn argeuedigaeth[†] amseroed; a'r d6y ereill a'e kyffelybyon trago6ydolyon ynt, a hynu o acha6s y bod ynn tervynu ar yr ia6n. G6enoc helpa!

1334 [†] diffodedic

1334 ^{††} y [68^v] y

1339 [†] argeuedidigaeth

¹³⁴⁰Grym argauedigaeth y6 dehor rac dyn y r6ym a'r kedernid[†] a dotto y or6iro ymadra6d, megis kof llys neu dedryd g6lad am dadyl tir a dauar, neu vachniaeth ar gyfne6id, neu 6ybydieid, neu amod6yr ar amod a ardel6er ny boynt gygheina6l, sef y6 hynny am da kych6ynedic, gan drosi y datyl6ryaeth a'e defnyd a'e dyall *kyfreith* diledef. ¹³⁴¹Y[m]hop lle y dycha6n dyn gofyn ja6n aniana6l o bleid rieni, a'e enill, lle ni aller dodi ynn y erbyn diffodi yr ia6n me6n g6eithred y *gyfreith*, a hynu y gad6 amser.

[69^v] ¹³⁴²Ped6ar r6ym datyl ynt: p6y a holych, beth a holych, py vaint a holych, a pha amser y holych. ¹³⁴³Sef mod y6 hynny, manegi[†] ynn gyntaf en6 pria6d yr ha6l6r a en6 pria6d yr amdiffyn6r, a hefyd py att y bo dy g6yn megis 6rth y kyghella6r neu s6ydogion yr orssed honno.

¹³⁴⁴Eil y6 pa[†] beth a holych: sef y6 hynny, pa fford y'th 6ahan6yd otha, ae o drais, ae o ledrad, ae o aghyfarch^{††}, ae o loc, ae o adnouaeth, ae o venffic, ae by arg6ed bynac a 6neler yt neu ar dy eidia6; a hedyd pa ry6 da voynt, ae anifeilieid, ae eur, ae ariant, ae dlyedogaeth o dir a dauar tr6y vn o'r dadanhydeu, ae o gamoresgyn o^{†††} by vn o'r tri, ae tr6y ach ac edryd. ¹³⁴⁵Os [o] loc neu o adneuaeth ne o venthic, een6i pa ry6 gedernnyd yssyd ar y kaffel drachen; neu os dr6y gyfne6yd neu amod neu lynyaeth arall, en6i pa ry6 gedernid a vo arnynt.

¹³⁴⁶Trydyd y6 manegi pa veint a holych: sef y6 hynny, manegi pa rifedi o anifeileid[†] neu eur neu ariant, a pha deithi a voynt: os arg6ed, pa veint vo, a pha vreint vo'r ha6l6r; os am dir, hen6i pa rifedi o er6yd, a pha beth a dylir dros yr eida6; os am goed, pa rivedi vynt a pha ry6 goed, a pheth a dylyer dros yr arg6ed her6yd *kyfreith*, ae arian *kyfreith* ae arian k6ttaon.

¹³⁴⁷Ped6eryd y6 py amser y holych: sef y6 hynny, menegi y dyd a'r vl6ydyn y'th 6ahan6yd o'th eidia6, neu y g6naethb6yd yr arg6ed neu'r amod neu'r llynyaeth, a pha le; os kyfn[e]6id, pa dyd y bu; neu loc, neu [70] adneuaeth, neu venthic, pa dyd a pha vl6ydyn y dylid y gael drachen neu daly dros y gyfne6id; os tir, pa dyd ythioresgyn6yd, a phle y mae y tir, a pha vraint yssyd ida6; a manegi pa vn o'r tri diebryd ythiober6yd o'th eidia6 neu y'th arg6ed6yd, a menegi[†] pa bresonolyaeth vo y'r ha6l6r neu'r amdiffyn6r yr amser y g6naethb6yd aghyfreith a thi. ¹³⁴⁸A velly y *tervyna*.

¹³⁴⁹P6y bynac a ada6o vn o'r ped6ar r6ym racde6ededic hep d6edyd, y mae anhysbysr6yd yn y ha6l ac ni dylir ateb o'e ha6l odieuthur amser megis ynn bleid atteba6l; ac o d6edir peth o bob vn o'r ped6ar r6ym hep d6edyd k6pyl, megis na deisyfyer dros yr eida6 onyd m6y neu lei noc a dylyer drosta6 her6yd *kyfreith*, g6alla6geur y6 val y dyly yr ha6l6r golli y ha6l val y perthyno 6rth y g6alla6geir, ac ni dylir ateb ond gan golli o'r ha6l6r ynn y mod y de[6]esb6yd vry: a llynnu y g6ahan yssyd r6g g6alla6geir ac anhysbysr6yd. ¹³⁵⁰Ac ony ellir kadarnhau bod yn 6ir vn o'r ped6ar r6ym racde6ededic, ni dylir ateb vyth yr ha6l. De6i dyfr6r, ora *pro nobis*!

1340 [†] kededernid

1343 [†] mamegi

1344 [†] pa / r

1344 ^{††} aghygarch

1344 ^{†††} ae

1346 [†] anife / eileid

1347 [†] mene / egi

[TIR]

¹³⁵¹Tri dyn a gyneul tir ac a'e herbyn o ve6n llys kym6d neu gantref ac ny dilyant vod ynn bleidieu y ateb y neb o'e tired ynn ll6r6 k6neu, na bod yn vra6d6yr ygneid o vreint tir megis brehyryon, nid amgen: dyn egl6ysic y rodo y brenhin dir ida6 dr6y 6eithred, a hynny o'e dir dilis euhyn. ¹³⁵²Eil y6 llyc y rodo y brenhin [70^v] dir ida6, ae yghyfar6s ae yn rybychet arall ynn y k[yff]elypyon[†] vod[eu]. ¹³⁵³Trydyd y6 dyn a gynhalo perchnogaeth o daua6gdir dan y brenhin. ¹³⁵⁴Y kyntaf a'r eil, rac bron y bra6d6r penaf y dylan ateb or byd a'e gofynno, ac nid y llys vreuhurya6l. ¹³⁵⁵Y trydyd ynn llys y daua6cdref y dylu ateb, ac nid y llys ychod.

¹³⁵⁶Or byd dyd gossodedic r6g ha6l6r ac amdiffyn6r y ateb am dir a dauar, ac nat atepo yr amdiffyn6r yn oed y dyd, kolledic vyd yr amdiffyn6r o'r tir, kany dyly neb gynnal tir nyd atepo drosta6 yn amsera6l, o acha6s bod kyfreith yn d6edyd na saif ac na thukya y neb vn g6rtheb anamsera6l.

¹³⁵⁷Perchen tir diettifed o'y gorff a dycha6n priodoli y dir y'r neb y myno. ¹³⁵⁸Or byd ettifed hagen y berchen tir, nys dycha6n, kany dycha6n perchen tir diettifedy y ettifed na defnydya6 y dir y neb hep genad y ettifed onyd ynn y kydles, nid amgen ynn y amser ef yhyman, neu dr6y vod arna6 vn o'r aghenion gossodedic a rydha y dyn 6erthu y dir hep genad y ettifed, nyd amgen noc agen am void neu diod neu da y daly y dylyed.

¹³⁵⁹Dlyed a vo ar berechen tir hep dalu a disgyn ar yr ettifed y daly y'r neb a'e dylyo, nid amgen ettifed a gaffo[†] anianolder yn y ol ynteu. ¹³⁶⁰Nyd ettifeda6l neb y dalu dlyed dros y rieni onyd dyn a gaffo ettifediaeth o dir dr6y ia6n a dylyed o barthred y rieni, megis dyn a gaffeu dir y dad neu hendad neu orhendat, neu dyn a gaffeu dir kitetti[f]ed yda6 a vei var6 hep ettifed o'e gorff, a hynny gan y ofyn o bleid y [71] rieni o bei nesaf car yda6.

¹³⁶¹Rieni dyn ynt: tad a hendad a gorhendat. ¹³⁶²Kidettifedion ynt: brodyr a chefender6 a chyfer[der]6. ¹³⁶³Nyd ettifed neb y dyn euthur dyn a hanffo o'e gorff, ac 6rth hynny ni cheiff dyn dir y gidettifed a vei var6 hep ettifed o'e gorff, ac ni thal dim o'e dylyed euthur her6yd y tir a darffeu yda6 y gaffel o bleid y kynhalia6dyr a vyses ar y tir o vn o['i] rieni kyn noc ef.

¹³⁶⁴Teir datyl yssyd aghyn6yssedic yghyfreith. ¹³⁶⁵Vn y6 datyl o bleid ha6l6r a disgyno ar 6alla6geir, neu anysbyr6yd, neu llithra6 amser. ¹³⁶⁶Eil y6 datyl o bleid amdiffyn6r o'r gyffelyp vod. ¹³⁶⁷Trydyd y6 lle y g6nel dyn ardel6 me6n dadyl a vo aghyn6yssedic yghyfreith her6yd anian datyl6ryaeth datyl.

¹³⁶⁸Tri ry6 warcheid6ad yssyd ar dir her6yd kyfreith. ¹³⁶⁹Vn y6 argl6yd a vyd g6archeid6ad ar dir a disgynno yn y la6 o var6olaeth perchena6c hynny del yr ia6n dlyeda6c y ofyn. ¹³⁷⁰Eil y6 kidettifed a 6archatt6o dlyed y gidettifedion hynny delont y gymeryd y hen ia6n a dylyed, meis brodyr neu gefender6 neu gyferder6; kans y rei hynny yssyd gidettifedion. ¹³⁷¹Trydyd y6 dyn y rodo perchena6c tir g6archeid6adaeth yda6 o'e dir dr6y amod gaffel y dir a'e vreint pann y mynno drachefen.

¹³⁵² † kelyp / yon. *Tanddotiwyd kelyp, a cheir kyffelyp ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*
¹³⁵⁹ † ganffo

[SIARTR HYWEL DDA]

¹³⁷²Charter Hoβel Dda y6 honn yma.

¹³⁷³Pan adne6da6d Hoβel Da, brenhin Kymry, gyfreitheu Kymry ynn hollha6l, ef a gadar[n]ha6d amryfaylon vreineu y amryfaylon dynyon o'e deuyrnas ef. ¹³⁷⁴Ac yn gyntaf y bob argl6yd egl6yssid, megis [71^v] ar[ch]esgob[†] Myni6, neu esgob neu abad, y kynyttaod braint brenhina6l y gynhal datleuoed ar eu lleygon^{††} dr6y gyfreith gyffredin Gymry.

¹³⁷⁵G6edy hynny ef a gynatta6d y pob penaeth o'r a vai ida6 gym6d neu ach6anec gynal brenhina6l lys peunydyaa6l o s6ydogyon breinia6l ynn y rifedi y myno megis ida6 euhynan, a breint y gynal brenhina6l lys o dadleuoed ynn u 6lad ar eu ychel6yr.

¹³⁷⁶A g6edy hynny ef a gynnytta6d y bop yuchel6r o'r a vo yn kynal y dir prioda6l dann y argl6yd vreint y dir, ac argl6ydia6 y vileineid her6yd kyd6ed amoda6l ynNeheubarth a chaethi6ed trago6yda6l yG6yned.

¹³⁷⁷Tauogeu y brenhin a dylir y kynal her6yd breint a chyfreith y daua6cdref y boynt ynn press6yilia6 yndi, a hynny her6yd g6ssanaeth y daua6cdref.

¹³⁷⁸A g6edy hynny ef a gynyttaod y bob dyn o'r a vai hep s6yd vrenhina6l neu vreint tir ida6 y breint aniana6l y ganed ynnda6.

[BRAWD]

¹³⁷⁹Tri ch6yna6dyr kelus yssyd a dylir y poni am eu k6yneu h6y euhynein. ¹³⁸⁰Kyntaf y6 dyn a rodo g6ystyl ynn erbyn barn a aller y chadarnhau o 6rth6ystyl dr6y a6dyrda6d ysgrifenedic o gyfreith: h6nn6 a gyll g6erth y dafa6d. ¹³⁸¹Eil y6 dyn a rodo g6ystyl ynn erbyn g6ystyl a roder ar dynn arall amgen[†] noc arna6 ef yhyn: a h6nn6 a dylir y boini dr6y gaml6r6. ¹³⁸²Trydyd y6 dyn rodo g6ystyl ynn erbyn barn ar na bo breint ida6 ym6ystla6 a barn, megis yffeirad neu dun arall krefydu; [72] kenattedic hagen y6 y'r kyffelyp dyn h6nn6 g6rth6ynebu y'r varn dr6y a6dyrda6d o gyfreith, ac os yr adyrda6d a balla yda6, kaml6r6 a gyll. ¹³⁸³Ni chyll neb m6y no chaml6r6 y lle ni bo ym6ystla6 dr6y rod g6ystyl a g6rth6ystyl.

[TIR]

¹³⁸⁴P6y bynac a 6nel afles ida6 euhyn neu y ettifed am da kyffroedic neu aghyffroedic, megis tir a dayar tra vo mab o ve6n pedeir bl6yd ar dec, neu dyn med6, neu dyn klaf, ni seif neb ry6 amdiffin ynn eu herbyn pann delont ynn eu syn6yr perffeith y adofyn y dadyll[†] honno geir bron bra6d6r, nac yn erbyn eu hettifedion os am dir y bydeu y gynnen. ¹³⁸⁵Kans deu ry6 oed a vyd ar y gyfry6 vab h6nn6: pan vo ynn seith ml6yd, o ve6n yr oed h6nn6 ni byd pleid atebol y neb namyn o deir dadyll: o godyant a 6nel ef y arall odieuthur sarhaed, ac o dir a enillo ef ida6 ehyn o le arall, ac o dir a holer ida6[†] o dadanyd ac o ach ac edryd, a hynny gann vod arffeda6c ffydla6n a rodo argl6yd ida6 g6edy bo mar6 y dat; ac yna gyntaf y dycha6n dygu. ¹³⁸⁶Oed arall yssyd ar vab pan vo pedeir bl6yd ar dec, ac ynno gyntaf y dycha6n rodi a g6erthu da kyuodedic ac anghyfodedic, ac y byd persson oed k6byl ida6 y sefyll yghyfreith gorssed a barn her6yd kyfreith gyffredin Gymry. De6i Brefi!

1374 [†] aresgob, gyda ch uwchysgrifol mewn llaw arall (?).

1374 ^{††} lleygon

1381 [†] angen

1384 [†] da / dadyll

1385 [†] ida6 da6

[MACH]

¹³⁸⁷Tri lle yssyd o rodir meicheu ni ellir y bady: vn y6 yghyhoed pl6yf; eil y6 ygorssed *gyfreitha6l*[†]; [72^v] trydyd yghyndrycholder argl6yd; 6rth vod y tri lle hynny yn dri chyoad *kyfreith* ac nad oes dim o'r a 6neler yn gyhoeda6c a aller y bady yghyfreith. ¹³⁸⁸A chyn na dylyo yr amdiffyn6r bady meicheu, nid ydi6 *kyfreith* ynno yn katarnhau na dylyo y mach bady y vynt ynn vach ynn erbyn gyr y rigill, kans *kyfreith* a d6eid pann 6atto mach y vech[n]iaeth yn erbyn gyr y rigill, roded l6 ar y ch6eched o 6yr vn vreint ac ef, kany dyly g6rthd6g vod euthur ar vach am gyndylyed; euthur mach a el yghyhoed, g6aded dr6y dedryd g6lad, euthur le u perthyno kof llys.

[Y TAIR UCHEL-LYS]

¹³⁸⁹Teir vchel llys yssyd yGhymry, nid amgen: llys Aberffra6, a llys Dinef6r, a llys Mathrafael. ¹³⁹⁰Pob argl6yd o argl6ydi G6yned a'r Deheu a dylyant ateb ynn y llys nessaf y gyfoeth euhyn o'r teir ychel llis ychod o bob ha6l a gofyn o'r vei arna6.

¹³⁹¹Kyd gallo argl6yd vod yn ha6l6r ynn y lys ehyn ar y neb a vynnno, ni dyly ef her6yd *kyfreith* vod ynn amdiffyn6r ynn y lys euhyn o neb ry6 ofyn o'r a vo arna6, kanny dyly ef sefyll geir bron bra6d6r o'e lys ehyn, ac ni dylir y ofyn ynteu ynn y lys ehyn o neb ry6 ha6l ac vo arna6. ¹³⁹²Ny dyly vn bra6d6r hefyd her6yd *kyfreith* rodi barn hep deir pleid kyndrycha6l val y d6esb6yd vry, nid amgen: ha6l6r sefydla6c ynn holi ac ynn kynhepr6g, ac amdiffyn6r sefydla6c ynn amdiffin, ac argl6yd g6ir kyffredin ynn g6randa6.

[MACH]

[73] ¹³⁹³Tri mach yssyd ni cheiff vn ohonynt d6yn mechni ar y l6 euhyn kyd g6atto ran ac adef ran arall o'r vechni: vn y6 dyn a el ynn vach yg6yd llys, a mach diebredic, a mach kynnogyn. ¹³⁹⁴Peth bynac a dygo y kyntaf, y[†] llys a dyly tygu gyd ac ef neu ynn y erybyn^{††}. ¹³⁹⁵Eeil neu y dryded y6, beth bynac a dygo, ar y seithued o'e gynyseifeid o 6yr y t6g, kans taladyr o *gyfreith* vyd pob vn ohonynt yn amser kynocnaeth. ¹³⁹⁶A llyma y g6an[†] yssyd rog mach diebredic a mach kynnogyn: mach diebredic y geil6 *kyfreith* mach a ballo y mechniaeth gid a ha6l6r, gann [y] rybydya6 ynnnydyeu gorssed; mach kynnogyn o *gyfreith* y gel6ir y neb a el ynn vach dros dyn ni allo sefyl 6rth *gyfreith* oblegid talodi, ac yn y lle h6nn6 y kymell y bleid y mach yn gynogyn.

¹³⁹⁷Deu ry6 balledigaeth a gyngain ar vach y sefyll 6rth *gyfreith*. ¹³⁹⁸Vn onadynt y6 talodi o eisseu tri thudedyn, megis y galleu daly deu bop amser a chynal y trydyd ida6 ehyn; amser y ry6 dal h6nn6 y6 o 6yth ni6arna6d y gilid o'r pann eniller y da, ac ynn y dyd y dyffykio y kynocvn, taled y mach g6byl ac oed yn ol hep daly; a llymna vachniaeth a bara dros oed dyd tal. ¹³⁹⁹Eil y6 o ada6 y 6lad o'r knogyn kynn oed dyd tal; ynno taled y mach haner y dylyed a pharhaed y vachniaeth ar yr haner arall hyt ar dervyn vn dyd a bl6ydyn, ac ynna taled y mach g6byl ac a vo yn ol ony seif y knogyn 6rth *gyfreith*; a bid y'r mach ofyn [73^v] y kynogyn pann y myno. ¹⁴⁰⁰Os g6edy yr oed dyd tal, edrycher ae o 6all yr ha6lbleid am gyrchu amsera6l, ae nad ef. ¹⁴⁰¹Amser y *gyfreith* y6 g6neuthur kyffro o ve6n y dervyn

1387 [†] *gyfreitha6l* [72^v] *gyfreitha6l*

1394 [†] ynnny, *gyda llinell ysgafn trwy nny*

1394 ^{††} erbyn, *gyda saeth ac y uwchysgrifol*.

1396 [†] g6an, *wedi'i danlinellu, a gwahan ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach*.

na6 ni[6]arnod, gan rifo oed y dyd tal, 6rth nad perffeith rodi amser a vo byrach no hynny rac damch6eina6 dlyed ha6lb[1]aid ynn amryfaylon leoed; ac onys kyffry dr6y *gyfreith* gorssed a ch6yn, bid llithiredic amser r6ym y vachniaeth yn ll6ybr ymdill6g ynn vn mod a ffei darffei y'r gofyna6dr rodi oed y'r kynnogyn yn absen y mach g6edy oed dyd tal.

[AMRYWION]

¹⁴⁰²Ble me6n *kyfreith* y mae y dyn y[n] gally katarnhae y oresgyn ar y da a dyco arall o'e vediant o'e anvod? ¹⁴⁰³*Kyfreith* a d6eid, pa le bynac y g6elo dyn arall ynn y divediany o'e da perchenoga6l, na chyfroedic na digyffroedic, vod yn ryd ida6 gad6 y oressgyn dan y ol6c, ac er hynny na chyngein k6yn racda6 me6n *kyfreith*.

¹⁴⁰⁴Ny byd eneid vadeu neb y daler da ar garn gantta6 er mar6 y 6arnt neu er[†] na allo dyfod ida6, os dr6y dedryd g6lad y dycha6n ymdiheira6 euhun.

¹⁴⁰⁵Dirgel y6 pob datyl g6aranr6yd o anian *kyfreith* dioed llynyedic hyt ar berchnogaeth tir a dayar, ac yna y disgyn yghyfreith gyffredin.

¹⁴⁰⁶Pob ymadra6d o amrafael dyall, y dy6eda6dyr bieu dyallu euthur lle u retto mediant ar da dyn arall dr6y eireu t6yll euhyn.

¹⁴⁰⁷O dervyd prothi [74] dyn deholedic o[†] vra6d y *gyfreith* neu v6yd 6ahard o genad argl6yd hyd y d6etto rei y vod yn dir6ys, *kyfreith* hagen a d6eid na dylir ar y neb a'e portho namyn kaml6r6.

¹⁴⁰⁸Llyma yr oed y dylir g6neuthur dyn ynn ynad: yn y vo pylm6yd ar hygeint. ¹⁴⁰⁹Sef acha6s y6 hynny, 6rth na byd kyfla6n o syn6yr a dysk hyd pan vo baraf arno hyt yna, ac na byd g6r neb hyd pan del baraf arna6, ac nad tec g6eled mab ynn barny ar 6r hen.

¹⁴¹⁰O dervyd gossod barn ar vra6d6r, a chyn datgan y varan dyfod y bleid ac ymgynnig y *gyfreith* diohir, a cheissia6 o'r gorsseda6c neu o'r bleid m6ynant o'r varn, ny dylir m6ynant o'r varn kany ellir barnu barn absen ar kydrycha6l; bod breint y gyndrycholder ynteu ynn diffodi grym a defnyd y varn ac ynn radhau *kyfreith* amsera6l ida6 ynteu, kany reda6d tervyn ynn v erbyn kyn no'y dyfod y blas yr orssed. ¹⁴¹¹Ac os y 6rthod ynteu a 6neir o *gyfreith* y dyd h6nn6, bid ryd o'r ha6l a'r gofyn, a chaml6r6 ar yr ha6l6r o 6all gynhepr6g.

¹⁴¹²Os amdiffyn6r gor6lad a dyru mach ar ateb yghyfreith yn erbyn k6ynpleid, a thremygu ohonna6 yr orssed ynnvd gal6, ony 6atta y mach y vachniaeth taled g6byl o'r ha6l y'r ha6l6r, kans mach diebredic y6 ynn l6ybyr na alla6d d6yn y vechniaeth ynn vn dydya6c ac [yn] diffodedic; kanyd [74^v] oes[†] fford o *gyfreith* y gymell r6ym gafel ar amdiffyn6r gor6lad, kany tremic g6ys neu vechniaeth y6 na del dyn yn dyd gal6 y lys ossodedic y ateb neu y amdiffyn rac ateb. ¹⁴¹³Or dam6eina y'r mach geissa6 sefyll ymreint yr amdiffyn6r y 6ady neu y amdiffin y dady, nys dyly o *gyfreith*, kany dyly ac na dycha6n neb dadleu defnyd aniania6l y datyl onyd yr amdiffyn6r ehyn a vo yfyd y *gyfreith*.

¹⁴¹⁴Tri pheth nys dycha6n mach y gaffel dros pleid ystrona6l: vn y6 amdiffyn o r6ym; eeil y6 oed dyd kof; trydyd, datleu yghyfreith y bleid nis dyly.

¹⁴¹⁵Tri meis yssyd ni dylyant gaffel ran o deref eu tadeu her6yd *kyfreith*, nid amgen: mab effeiriad a eniller g6edy ymr6yma6 me6n vrdeu effeiriadaeth. ¹⁴¹⁶Eil y6 mab claf6r a

1404 [†] ar

1407 [†] a

1412 [†] kany [74^v] nidoes

eniller gbedy gbahaner y 6rth y bobyl oblegid clefri. ¹⁴¹⁷Trydyd y6 mab a dalo y dat y dir dros gelein ynn 6aettir er hed6ch y'r mab val y'r tad.

¹⁴¹⁸Lleidir a [ym]rodo ar veicheu, ny dyly bod ynn eneid vadeu her6yd kyfreith.

¹⁴¹⁹Reid vyd y'r neb a holo vod ped6ar peth yn y ha6l, nid amgen: g6ybod p6y a holo; a phu beth a holo; a phu veint a holo; a phu acha6s y holo ynn amsera6l.

¹⁴²⁰Tri ry6 brogaeth yssyd: kledren 6aesaf6r, ac ass6yn6r, [ac] adlam6r.

¹⁴²¹Tri pheth ni dyly tafodia6c y datyleu dros neb vn arall: vn y6 rodi g6ystyl yn erbyn [75] barn. ¹⁴²²Eil y6 dadleu dros 6arant arall. ¹⁴²³Trydyd y6 datleu dros dyn ymherigl eneid ac aelodeu.

¹⁴²⁴Tri ch6yn gorychel yssyd. ¹⁴²⁵Vn y6 k6yn am dir o ach ac edryd. ¹⁴²⁶Eil y6 k6yn y ym6ystla6 a barn. ¹⁴²⁷Trydyd y6 k6yn galanas.

¹⁴²⁸Ny dyly g6ir a chyfreith vod hep ped6ar defnyd: argl6yd kyffredin, ac ygnad kadeiria6c, a d6y bleid kydrycha6l; ymhop dadleu y dyly vod y ped6ar hynny.

¹⁴²⁹Tri ry6 6ssanaeth yssyd ar effeiriad llys neu gaplan y g6neuthur. ¹⁴³⁰Vn y6 kad6 pob datyl ynn ysgrifenedic hynnu vo tervyn kyfreitha6l arnynt. ¹⁴³¹Eil y6 dileu pob dadyl o'r llyfreu ar a vo tervyn kyfreitha6l arnynt. ¹⁴³²Trydyd y6 bod yn barod pob amser 6rth arch y gorsseda6c.

¹⁴³³Ny byd eneid vadeu neb er treis; sef acha6s y6 hynny, sarhaed y6 y'r neb a dreisser, a dir6y dreis a delir i'r brenhin.

¹⁴³⁴Tri ry6 perchnogaeth yssyd ar dir her6yd kyfreith. ¹⁴³⁵Vn y6 estyn hep oresgyn. ¹⁴³⁶Eil y6 goresgyn hep estynn. ¹⁴³⁷Trydyd y[6] goresgyn ac ystyn.

¹⁴³⁸O deir fford yd a kogeil ymreint paladr. ¹⁴³⁹Vn y6 o'e odef, kanys godef a dyr pob kyga6s. ¹⁴⁴⁰Eil y6 o eisseu ettifed kyfreitha6l o 6r. ¹⁴⁴¹Trydyd y6 o brynu, kans y dryded ettifediaeth kyfreitha6l y6.

¹⁴⁴²Tri argeu tervyn yssyd: ry6, a braint, a chyg6archad6.

[75^v] ¹⁴⁴³Tri aela6d a dylu g6neuthur ja6n dros dyn a a'e gymryd er na bo argl6yd odef ida6: tad, a bra6d hynnaf, a ch6egr6n.

¹⁴⁴⁴O byd anvndeb rog bra6d6yr am eu kof neu am eu barn a chadarnhau[†] o'r deuparth y dyll dr6y d6g ynn erbyn y trayan, kyfreith a de6eud meu kyfreitholach y6 dyll y deuparth no'r trayan, kans y deuparth a d6yssant y trayan ymhop lle.

¹⁴⁴⁵Teir datyl nid oes oed y vra6d6r am y barnu: vn y6 dadyl y bo ymdystu vndi.

¹⁴⁴⁶Eeil y6 dyll6g kyfarcheu 6rth reid y brenhin. ¹⁴⁴⁷Trydyd y6 barnu dadanhyd y dyn a'e dylyo o gyfreith.

¹⁴⁴⁸G6reic amrodo[†] yhynan yn ll6yn a pherth hep genad y chenedl, ny cheiff y phlant ran o dir gan genedl eu mam onyd ynn rybyched, kanny dyly plant ll6yn a pherth ran o dir.

¹⁴⁴⁹Ny byd galanas am leidr yn llys na llyssiant r6g d6y genedl amdana6 nac er y dienydya6.

¹⁴⁵⁰Himp[†], pedeir keinha6c kyfreith a dal hyd galan gauaf rac 6yneb; o hynny allan d6y geinha6c bob tymor a drycheif arna6 hynny dyko ffr6yth, ac ynna trigeint a dal.

1444 [†] charn / hanu

1448 [†] amodrodo

1450 [†] Hinnp

¹⁴⁵¹Nid oes vn llynnyaeth dirgeledic perssona6l a 6nel dyn a'e gilyd a llesteirio dattal6ryaeth me6n llys euthur lle damch6eino llithro amser neu dervynu y datyl kynn no hynny.

¹⁴⁵²Kyfreith a d6eid, lle amdifffiner pen y dadyl bod ynn var6a6l y keigeu oll.

¹⁴⁵³Or byd amryfaelyon g6yneu aniana6l roc [76] dyn am vn peth, na thir na dauar na pheth arall vo, megis k6yn ach ac edryd, neu dadanhyd, neu gamoressgyn, y kyntaf ohonynt a holo a dylir y dervynu ynn gyntaf, ac odynd o gyntaf y gilid o g6yn y gilyd y dyliyr eu tervynu; a hefyd or bydant llya6s g6yneu perssona6l rac vn dyn am vn peth, tervyner velly.

¹⁴⁵⁴Sef y6 k6yn perssona6l, r6ymedigaeth amod neu ymr6ym arall dirgeledic[†] a 6nel dyn a'e gilyd.

¹⁴⁵⁵Or byd amryfaelon g6yneu rac vn dyn am vn peth, megis k6yn aniana6l neu g6yn persona6l, y k6yn aniana6l a dylir y dervynu ynn gyntaf; kans ple bynac y kyffarffo kyfreith aniana6l a chyfreith berssona6l, y gyfreith aniana6l a lyd ac a distri6 y gyfreith berssona6l.

[TIR EGLWYSIG]

¹⁴⁵⁶Rac lla6 y treithir or tyf kynen kyfr6g d6y vagyl, ac amrysson am dervyn ffinieu. ¹⁴⁵⁷Ae h6ynt yn essgyb, ae h6ynt yn abadeu, ae h6ynt yn egl6yssid dynyon ereill, yr ychaf y vreint o anadynt bieu tervynu ar y llall or bydant kyg6archado gogyfy6ch; ac ony bydant, yr hyn a vo y kyg6archad6 ganta6, ae batty ae esgotty, bieu tervynu ynn y blaen, euthur nag aed vn onadynt dros vn o dri argae tervyn parth a'e gilyd; sef ynt y rei hynny, prifdyf6r, a randir gyfreitha6l, a chyfaned. ¹⁴⁵⁸O bydant gogyfy6ch o gyg6archad6, ran deu hanner a dyly [76^v] vod rydynt her6yd kyfreith kyhyded. ¹⁴⁵⁹A'r kynheneu hynny a dylyant dyfod geir bron bra6d6r llys benadyr 6rth ae dosbarth ae barn.

¹⁴⁶⁰Or dervyd y'r argl6yd keissa6 kymell lleicion yr abad v lyd, yr hei ni boynt ystynolyon o dir o ve6n y gyfoeth ef, neu yn y deylu r6ymedic ida6 ar 6asanaeth, neu vn o[r] s6ydogion brenhina6l a s6ydeu llys beynydia6l, ni dylyr llyd udynt o gyfreith; sef fford y6 hynny, bod tir yr abad yn garda6dtir ryd, ac na dyliyr llyd ohona6 o vreint tir, a'e bod h6ynteu yn 6yr amoda6l kargych6yn o'r tir h6nn6 ar dervyn amseroed. ¹⁴⁶¹Kans tri ry6 6assanaeth yssyd ar dir: llyd, a dadleu, a chymanva; ac na dylyr llyd y neb o gyfreith onyd y 6r breinia6l, neu deuly6r argl6yd, neu s6ydogion llys benadyr yr argl6yd; kans h6nn6 y6'r trydyd dyn y gellid dadleu drosta6 yn absen her6yd kyfreith, hyd na chollid dim o'e da kyffroedic neu aghyffroedic er na del y dadleu y brenhin ynud gal6, sef y6 h6nn6 dyn a el y lyd o vreint g6ssanaeth tir, kans penaf g6assanaeth dir y6 llyd yr argl6yd vrenhin. ¹⁴⁶²Ac o dervyd gofyn o bleid yr argl6yd p6y bieu y g6yr hynny, g6yr ynt ynn sefyll 6rth briodolder amoda6l a chyffreith kenedl ydynt y gaffel sarhaed a galanas or lledir h6ynt ynn aghyfreitha6l, a h6ynt a phob dyn ar na drychafo breint tir neu s6yd vrenhina6l. ¹⁴⁶³G6yr kaith [77] amoda6l ac allidydon, y rei hynny a dycha6n y hargl6yd y g6erthu a'e rodi o gyfreith, ac ny dylyant gaffel ia6n amdanynt or lledir aghyfreitha6l, kans nid oes genedl ydynt a'e gofyno.

1454 [†] dirgelgeledic

[CYFRAITH Y CREFYDDWYR]

¹⁴⁶⁴Rac lla6 yd amlykeir o gyfreith y krefyd6yr, y rei a amrodynt y broffoes eu hargl6yd abad.
¹⁴⁶⁵O bob aghyfreith krefyd6yr lla6 a throed o'r a 6nelynt o'r a berthyno eu bod ynn eneid vathaeu o'e achas, neu g6erth, neu ynn dir6ys, neu yn gamlyrys o'e blegid, yr abad a dylu eu d6yn her6yd kyfreith o orssed yr argl6yd y gabid6l ehyn, kans kapid6l yr abad yssyd drydyd kapid6l kyfreitha6l. ¹⁴⁶⁶Kans kyfreith a debeid na ellir kymell vn dyn egl6yssic r6ymedic 6rth vrdeu kysygreidic neu 6rth grefyd arall y ateb y neb o vaes o'e sened or d6edir dryc 6eithred arna6.

¹⁴⁶⁷Llyma'r g6ahan yssyd her6yd kyfreith r6g g6r krefydys proffessa6l a g6r arall egl6issic: g6r proffessa6l, ny dycha6n g6ranty vn dadl dros arall, n[a] b6r6 y dillad k[r]efydys odi 6rtha6, nac ymrodi y gyfreith llys, kans ny dycha6n dynny datl o orssed yr argl6yd y gabid6l yr abad. ¹⁴⁶⁸Kans d6y var6olaeth yssyd: mar6olaeth y gyfreith a mar6olaeth anyana6l. ¹⁴⁶⁹Mar6olaeth y gyfreith y6 megis y d6edir am y rei a darffei ydynt ymrodi y broffes abat ac a gyssylldid a krefyd[†] yn diamada6; yr hei hynny a diffyd ac a dreingk y breint yn y gyfreith leicia6l hyd na dyly amreint arnadynt. [77^v] ¹⁴⁷⁰Mar6olaeth aniana6l y6 pan 6ahaner y eneid a'e gorff.

¹⁴⁷¹Or byd k6yneu a holyon ar y ry6 6yr hynny oblegid dlyeidon, ny ellir kymell neb onodynt y ateb geir bron bra6d6yr oblegid r6ym perssona6l megis mechniaeth, neu amod, neu 6ybydeid, neu lynaeth arall o ede[6]id perssona6l. ¹⁴⁷²Kans ry6 dynyon yssyd ar rydheir o'r ry6 r6ymedigaetheu hynny, sef ynt: dynyon a voynt r6ymedic kyssegredic ynn anian du6older a braint, a dyn a dylyo her6yd kyfreith braint penadyryaeth, ac a 6ahano kyfreith a breint dyn a gysylltier ac ef hyd na atto r6ym ymbleid y gymell o vn mod y dadl r6ym nac ed6id persona6l, val y d6esb6yd ychod ynn y lle ni aller her6yd kyfreith g6neuthur penadyr yn pleid y'r defnyd. ¹⁴⁷³Sef y6 yr heu hynny, g6yr proffessa6l neu ganon6yr ynn r6ym krefyd, kans breint penadyryaeth yr abad a diryma y breint h6ynt hyd na allant vod ynn blaid y'r dadyl. ¹⁴⁷⁴R6ym neu grefyd arall perssona6l y6 g6reic a vo argl6yd g6ialen erni o vreint p[r]iodas, kans breint y benadyryaeth ef a diryma y breint hitheu hyt na dycha6n 6neuthur neb ry6 r6ym nac ede6id perssona6l. ¹⁴⁷⁵Am hynny ni ellir eu kymell ynn bleid o'r gyfry6 r6ym hynny, nac h6ynt na'e kyfflybyon dynyon.

[AMRYWION]

¹⁴⁷⁶A holo da o gyfne6id, holed dr6y vach. ¹⁴⁷⁷A holo da dr6y amod, holed dr6y amod6yr.
¹⁴⁷⁸A holo [78] da dr6y ede6id, holed [o] vridu6[†]. ¹⁴⁷⁹A holo da dr6y ech6yn, neu venthic, ne adneu, neu lynaeth a 6nel yg6yd kyhoed, holed dr6y 6ybydeid.

¹⁴⁸⁰Ni ellir doddi g6ybydeid ar alanas, nac ar sarhaed, nac ar 6aed, nac ar 6eli, nac ar ffurnigr6yd, nac ar gynll6yn, nac ar losk, nac ar ledrad, nac ar dreis, nac ar odineb, nac ar gyrch kyhoeda6c, nac ar vach, nac ynn vn lle ac y perthyno bod reith ossodedic yghyfreith.

¹⁴⁸¹Kyfreith dlyedys ossoededic yssyd dr6y gyfyndeb g6lad ac argl6yd, nid amgen no'r dynyon hynn yma ny dilyant sefyll eu tystolyaeth yn vn lle: kyntaf y6 onadynt klaf, myd, bydar, a hael byrllofya6c g6edy troyla6 a vo o da ar y hel6, ac a doru y briodas ynn gyhoyda6c, ac annydonys kyhoeda6c, ac a dycco kamdystolyaeth dan y 6ybod, a mab hyd ar

¹⁴⁶⁹ [†] ar kefyd

¹⁴⁷⁸ [†] holed vridu6, *gyda saeth ac o (aneglur) uwchysgrifol mewn llaw arall (?)*

oedran pedeir bl6yd ar dec, a g6r a gydtyo a g6r arall neu ac enifeil, ac a dycko da kysegredic neu da arall o gyssegir, a brad6r argl6yd, neu dyn a lado y dad neu y vam, ac ynvyd kyhoeda6c neu rythra6c, neu a lykro ia6nvath y brenhin neu 6nel kamvath, ac a rodo kam vra6d dan y 6ybod ida6.

¹⁴⁸²Lledrad y6 pob peth a dyker ac a 6atter. ¹⁴⁸³Aghyfarach y6 pob peth a dycker ac ni 6atter. ¹⁴⁸⁴Treis y6 pob peth a dycker yn gydrycha6l o anvod.

¹⁴⁸⁵Tri dyn ny myn *kyfreith* y g6erthu: lleidir or byd g6erth pedeir *keinhabc kyfreith* yn y la6 ynn gyfadef; [78^v] a chynll6yn6r y veistir; a brad6r y argl6yd.

¹⁴⁸⁶Pob dadyl ynn y hamod; nid amod hep amod6yr. ¹⁴⁸⁷Ny dily neb 6neuthur amod dros y gilyd hep genad, na'r tad dros y mab, na'r[†] mab dros y tat, kans ny ffara amod namyn ynn oes y neb a g6nel. ¹⁴⁸⁸Kyn g6neler amod odieuthur *kyfreith*, dir y6 y gad6. ¹⁴⁸⁹Amod a dir ar y *gyfreith*. ¹⁴⁹⁰Trech amod na g6ir.

¹⁴⁹¹Tri ryd o gaeth: ysgoleic, a bard, a gof. ¹⁴⁹²Tri chaeth o ryd: y meibon h6ynteu.

¹⁴⁹³Y neb a 6atto amod, g6aded ar y seithued o'r dynyon nessaf y 6erth, y deuparth o ran y tad, a'r trayan o ran y vam.

¹⁴⁹⁴G6ys rigill, kredad6y y6 o bleid y neb a 6ssier. ¹⁴⁹⁵G6ys rigill gan dyston adv6yn, neu daro y post deir g6eith, ni eill neb vyned yn y erbyn onyd tr6y lys. ¹⁴⁹⁶G6ys rigill hep dyston, o l6 tri dyn y g6edir.

¹⁴⁹⁷Tri dyn ni ellir kanlyn k6yneu vnic racdynt: manach hep y abad; a g6reic hep y g6r priod; a mab dioedran hep y dad neu geid6ad tra dilyo vod drosto.

¹⁴⁹⁸Or dervyd bod amrysson p6y a dily g6archad6 ettifed kyn y vod yn oedran, ae kenedyl y tad ae kenedl y vam, *kyfreith* a d6eid mae g6r o ran y vam ef a dily, rac ofyn y neb o genedl y tad g6[n]euthur y vrad am y dir neu 6en6yna6.

¹⁴⁹⁹Tri da dilis divach yssyd. ¹⁵⁰⁰Vn y6 da a rodo argl6yd y 6r ida6, y da a dilyeu ef y arall dr6y *gyfreith*. ¹⁵⁰¹Eil y6 da a gaffeu[†] 6reic gan y g6r yn y h6yneb6arth pan kytio ynteu a g6reic arall. ¹⁵⁰²Trydyd y6 da a dycker [79] neu a gaffer ynn ryfel deu argl6yd.

¹⁵⁰³G6erth racdant dyn: pedeir ar hygeint gan dri drychafael. ¹⁵⁰⁴Sef val y drychefir: y drychafal kyntaf y6 6yth geinia6c; a'r eil drychafael y6 dec a dimeu a thrayan dimeu; trydyd y6 pedeir ar dec a thrayan dimeu a'r na6ved ran y dimeu. ¹⁵⁰⁵Sef y6 hynny pan gyfrifer oll: vn ar bymthec a deugeint a dimeu[†], deubarth dimeu a'r na6ved ran y dimeu. ¹⁵⁰⁶A ph6y bynac a vyno g6ybod y drychyfaelon ar yr ariant, reid vyd ida6 drychaf ynn y drychafael kyntaf kymeint a thrayan y sump y bo y drychyfaelyon ohona6, a gossod hynny ynn vn sump; a'r eil drychafael y6 kymryd trayan y sump hynny a'e dodi ynn yr vn s6mp; a'r trydyd yn yr vn mod, kymryd kymeint a'r trayan val y mae *kyfreith* o'r blaen ar 6erth racdant dyn; ac velly kyfrifir pob drychafael yghyfreith oher6yd y s6mp kyntaf.

¹⁵⁰⁷Sarhaed ygnad llys y6 na6 mu a na6 vgeint o ariant, kans y na6 vgeint ariant yssyd ynno ynn lle drychyfaelon. ¹⁵⁰⁸Y alanas a delir o na6 mu a na6 ygein mu gan dri drychafael. ¹⁵⁰⁹Val hvn yd ymlykeir y drychyfaelon: y drychafael kyntaf y6 trigein mu, yr eil y6 ped6ar ygeint mu, trydyd y6 ch6e bu a chan mu a thrayan d6y vu. ¹⁵¹⁰Ac velly y drycheif ar alanas pob Kymro her6yd y vreint. [79^v] ¹⁵¹¹S6mp galanas ygnad llys oll r6g drychyfaelon y6 h6e

1487 [†] nor
1501 [†] ga / affeu
1505 [†] dineu

bu ar hygeint a phed6ar cant[†] o 6arthech a thrayan d6y vu, hep gyfrif y na6 mu yssyd ychod ymlaen y na6 vgeint mu kyntaf. ¹⁵¹²Sef acha6s na chyfrifir yr hei hynny ac na drychefir arnynt, her6yd mae saraed y6 honno ac nad oes her6yd *kyfreith* drychafael ar sarhaed a daler ymlaen galanas.

¹⁵¹³Tri dyn a gyneil tir ynn llys y brenhin ac a'e herbyn gan y brenhin os her6yd ia6n ettifediaeth y disgyn ydynt y tir, ac ny dilyant 6neuthur y'r argl6yd vn o'r tri ry6 6assanaeth yssyd ar dir euthur talu y rent a'e 6estva ida6: g6reic 6ed6, a mab dioedran, ac ysgolheic r6ymedic 6rth yrdeu kysegredic; sef acha6s y6'r 6reic a'r mab, o eisseu a6dyrda6d, syn6yr a phersonda6d, ac ysgolheic am nad oes 6erth ar y dafa6d yghyfreith, ac na dycha6n neb varnu euthur dan perigl g6erth y dafa6d.

¹⁵¹⁴Tri dyn a dyly y berenhin neu y s6ydogyon vynu meicheu gantynt [er] diogelr6yd y ba6b o 6erin ef, rac g6neuthur kam ohonynt er na bo na ch6yn na chanlyn arnynt gan neb. ¹⁵¹⁵Vn y6 gorssed6r a vunno prys6ylya6 me6n g6lad hep rodi g6rogaeth y'r brenhin nac y vn uchel6r. ¹⁵¹⁶Eil y6 dyn a vygytho arall ynn y absen yg6yd yr argl6yd neu u s6ydogion. ¹⁵¹⁷Trydyd y6 dyn a[80]m6rthotto a chyfreith ynn y llys neu ynn vn o'r tri chyhoed, gan d6edyd y mynei i e6ylllys odieuthur kanlyn *kyfreith* neu g6yneu.

¹⁵¹⁸Pob ry6 dyn o'r a g6yno k6yn bog6th eneid a chorff, neu aelodeu neu da rac arall dr6y dog ar greir, ef a dylu kaffel meicheu ar diogelr6yd ido. ¹⁵¹⁹P6y bynac a g6yno k6yn dr6y ach ac edryd am dir a dayar ac a dycko y acheu ar gogeil v6y no their g6eith, koledic vyd o'e ha6l yn dragy6yda6l.

¹⁵²⁰Tri dyn ny dyly vn ohonynt sefyll me6n barn: vn onodynt y6 dyn gorff6ylla6c o envydr6yd ac a orffo y[†] r6ymo neu gado 6euthu. ¹⁵²¹Eil y6 dyn a ambryno o ledrad kyfadef vn 6eith, neu a ordi6eder ynn lleidir ar gyhoed hed6ch. ¹⁵²²Trydyd y6 dyn a dyg6ydo yg6erth y dafa6d vn 6eith obl[e]gid kam vra6d a rodassay kyn no hynny.

¹⁵²³Tri chyffredin g6lad yssyd: kyman, dadleu, a egl6ys.

¹⁵²⁴P6y bynnac a al6o tyston neu 6ybydieid ynn y llys *gyfreitha6l*, ony deuant 6rth yeu gal6, kolledic vyd y gal66r o'e dadyl.

¹⁵²⁵Oed am 6arant tra m6r, vn dyd a bl6ydyd. ¹⁵²⁶Oed 6rth borth, o'r llys y gilyd.

¹⁵²⁷Or lledir lladron na'r neb a vo y maes o *gyfreith* a hed6ch yr argl6yd dr6y 6eithred kyhoyda6c neu deol *kyfreitha6l* a phrosses, ny byd llyssiant ynn y llys r6g ha6l6r dadyl a'e amdiffyn6r, kans ryd y6 llad y neb a vo y maes o *gyfreith* onyd amrodant y *gyfreith* ynn gared yr argl6yd.

¹⁵²⁸Tri pheth nid oes na6d racdynt: gorr6voda6th, a mechniaeth, [80^v] a goresgyn.

¹⁵²⁹Y ran6yr a dyliyr y kredy am pob peth ac a ranont kynno hyny.

¹⁵³⁰Tyst ar dyst nid oes oed amdana6 yghyfreith. ¹⁵³¹Ni chredir neb ynn dyst yn y dadyl ehyn.

¹⁵³²Y neb a vo keid6eid gorr6voda6c neu orcheid6ed dros dyn arall, ony dycha6n y d6yn 6rth *gyfreith* ynyd gal6, bid ehyn ynghyfreith y neb y del drosta6.

1511 [†] camt
1520 [†] yr

[PROFI YNADON]

¹⁵³³Profi ygneid ßeithion.

¹⁵³⁴A oes deu vroder ni dylyont m6y noc vn? ¹⁵³⁵Oes: o genir deu vab yn vn dorll6yth y 6reic, ny dyly yr hei hynny euthur ran vn ettifed.

¹⁵³⁶A oes a dylyo galanas hep gyfranu a'r genedl? ¹⁵³⁷Oes: argl6yd am ynvyd a ynnvytto yn vab a 6rthotter arna6 yn y iegtid, ynna y telir galanas y'r argl6yd ynn diran.

¹⁵³⁸A oes vn lle y barner oed *am* dienydya6 dyn a ledrad ynn lla6 hep ardel6 kyfreitha6l? ¹⁵³⁹Oes: o byd g6reic ynn veicha6c, hi a dyly oed nes esgor o'e hettifed ac nad ardel6o o veichogi; argl6yd a dylu kidsynyeid na dycker deu eneid am ledrad yr vn dyn.

¹⁵⁴⁰A oes vn lle ni allo mab gofyn tir a dayar y bai perchena6c y dad yda6 ac [y] defnydyeu y tad hep genad y6 vab, nac vn o'r tri agen kyfreitha6l? ¹⁵⁴¹Oes: bei darffei y berchen tir ettivedy neu rodi i dir y arall kynn ida6 gael ettifed o'e gorff, a g6edy hynny briodi g6reic ac enill ettifed, ny dylu h6nn6 ofyn y tir a athoed o la6 y tad kyn y greaedigaeth ef.

¹⁵⁴²A oes vn lle y dylyo dyn golli y [a]dail ac ny chyll y tir? ¹⁵⁴³Oes: o dervyd bod [81] amrysson r6g deu dyn am dir, a rodi o'r argl6yd groes ynn y tir hynny vei diamrysson, a g6neuthur adeil o vn oh6nynt, ef a dyly kolli yr adeil ac ny chyll y tir.

¹⁵⁴⁴A oes vn groes y dylir deu gaml6r6 amdeni? ¹⁵⁴⁵Oes: o dervyd y deu dlyeda6c amrysson am dir a chroissi o'r ha6l6r y tir, ac na bei yr amdiffyn6r 6rth y groes a barnu y tir y'r amdiffyn6r, yna y mae ia6n barnu kaml6r6 ar yr ha6l6r am gamgroissi y tir a barnu kaml6r6† ar yr amdiffyn6r am na bu 6rth y groes.

¹⁵⁴⁶A oes vn estra6n a dylu talu galanas gyd a'r llofryd, a chereint hep y dalu? ¹⁵⁴⁷Oes: o dervyd y dyn lad arall a dyg6yda6 galanas arna6, a chyn talu yr alanas y d6yn o'e vam y dad arall, ynna y tal y genedl y bu ef ar eu breint y gid ac ef yr alanas honno; ac ynna y dylu estra6n dalu kymeint a bra6d neu gefender6.

¹⁵⁴⁸A oes vn aghyfarch adefedic ny dylyer y dif6yn? ¹⁵⁴⁹Oes: o dervyd y dyn bod da ida6 gyd ac† arall, a droela6 ohonna6 hep groes, hep 6ahard, ni thal na dir6y na chaml6r6 namyn [enill] y'r dyn da drachefyn; a llynnu yr aghyfarch ny dylir dial amdana6.

¹⁵⁵⁰A oes vn 6reic o'r a dylyo y thad dalu ebedi6 ac ni dylu hitheu dalu amobyrr? ¹⁵⁵¹Oes: g6reic a dycker treis erni.

¹⁵⁵²A oes vn lle y barner reith am ledrad yn lla6 a'r perchena6c yn bara6d [y] damd6g hyd y barno kyfreith ida6? ¹⁵⁵³Oes: or keffir da dall gan ladron, ynna y dylir barny [81^v] reith am ledrad ynn lla6 a'r perchena6c ynn bara6d y damd6g.

¹⁵⁵⁴A oes vn lle y dylyer dihenydyda6 dyn am ledrad ynn lla6 a g6arant ynn bara6d y gymryd? ¹⁵⁵⁵Oes: o geil6 dyn 6rant o effeiriad neu grefyd6r arall, a bod h6nn6 yn barod y gymryd y ledrad o† la6 y dyn y delid gantta6, ny dyly y rodi atta6 ac ynnteu ac vrdeu arna6; a llyna y lle y dyllyr dienydya6 dyn am ledrad a g6arant ida6.

¹⁵⁵⁶A oes vn lle y dyly affeith6r daly m6y no'r llofr6yd? ¹⁵⁵⁷Oes: or dervyd y dyn lad kaeth a bod affeith6r ida6, m6y daleu yr affeith6r yna no'r llofryd.

¹⁵⁵⁸A oes vn lle y dylyo mab bod yn argl6yd ar y dad o gyfreith? ¹⁵⁵⁹Oes: o dervyd y vchel6r rodi y verch y alltyd a bod plant a meibon ydynt, [a] g6edy hynny mar6 o'r vchel6r a

1545 † kaml6r6

1549 † gyda ac

1555 † a

chaffel o veibon yr alltyd vam6ys a dyfod y tad ydynt ynn eu ran o'r alltydyon, yna y mae y mab yn argl6yd ar y tad o *gyfreith*.

¹⁵⁶⁰A oes vn lle y sarhaer dystein y bo llei y[†] sarhaed no na6 mu? ¹⁵⁶¹Oes: o dervyd y gaeth sarhau g6r ryd, yna y mae llei sarhaed, kanny dylir namyn tori lla6'r kaeth neu ch6e bu a ch6eigeint o ariant ynn y lle.

¹⁵⁶²A oes vn tir a vo kymeint dial y eredic a thor tervyn? ¹⁵⁶³Oes: o dervyd bod amryson r6g d6y bleid am dir, a g6ahard o'r argl6yd y tir hynny vai diamrysson, a thros y g6ahard h6nn6 g6neuthur o'r neill o'r dynyon m6ynant, m[e]gis y mae kymeunt dial eredic a thor tervyn.

¹⁵⁶⁴A oes vn lle y dylyo ampria6dr gyry [82] pria6dr y ar y briodolder dr6y *gyfreith*? ¹⁵⁶⁵Oes: o dervyd y dyn lad arall a dyg6yda6 galanas arna6, ac na bo fford y taler yr alanas ynnamyn o geina6c baldyr, y mae ia6n taly y tir yn 6aetir yna, ac yna y gir yr amria6dr y pria6dr y ar y briodolder; a llyna yr vn lle y dycha6n tad defnydya6 dlyed y vab hep y genad.

¹⁵⁶⁶A oes vn alanas na bo vn affeith idi? ¹⁵⁶⁷Oes: or llad enefeil dyn, h6nn6 y6'r lloffryd; ny dyly bod affeith idi.

¹⁵⁶⁸A oes vn lloffryd ny dyly talu galanas? ¹⁵⁶⁹Oes: o dervyd y gaeth lad dyn bonhedic, ni thelir galanas namyn eneid y kaeth h6nn6; a llyna lloffrydyaeth ny dyly taly galanas, kanny kymeint g6erth y eneid ef a galanas y g6r bonhedic.

¹⁵⁷⁰A oes vn enifeil y dylyer bod dan y deithi vyth? ¹⁵⁷¹Oes: h6ch ryderic.

¹⁵⁷²A oes vn lle y dycker ysgrybyl o garchar y deilad hep daly a hep 6ystla6? ¹⁵⁷³Oes: o dervyd y dyn gadel y yd hep vedi hyd galan gayaf, a g6edy hynny dal ysgrybl arna6, yna y dyly ef daly na6 ygeint y'r argl6yd o anghyfarch a gel6g yr ysgrybl yn ryd.

¹⁵⁷⁴A oes vn dyn a vo m6y g6erth y la6 no g6erth y eneid? ¹⁵⁷⁵Oes: kaeth.

¹⁵⁷⁶A oes vn lle y dylyo y tad dalu galanas ac nys dyly[†] y vab? ¹⁵⁷⁷Oes: gorcha6[†] a dyly taly galanas ac nys tyly y vab.

¹⁵⁷⁸A oes vn mab a vo reid y 6ady neu y gymryd hep y d6yn? [82^v] ¹⁵⁷⁹Oes: mab g6reic vyd; kanny dycha6n hi y d6yn ef ynn y bo6yd, ynteu a dycha6n g6edy y bo mar6 y vam ymyru ar y tad ac ar genedyl y tad, ac yna y mae reid y 6ady neu y gymryd hep d6yn.

¹⁵⁸⁰A oes vn lle y dylyo dyn golli kaml6r6 am bally o da ehynan? ¹⁵⁸¹Oes: os bilein a gyneil tar6 a ffally o'e venffic, kamlyrys vyd.

¹⁵⁸²A oes vn anifeil y mae g6eirgla6d ynn gaeth [ida6] bop mis? ¹⁵⁸³Oes: h6ch.

¹⁵⁸⁴A oes vn lle y mae kyfy6ch g6erth kaeth neu alltyd a brenhin neu vreur? ¹⁵⁸⁵Oes: o dervyd kymryd kaeth neu alltyd yg6ystoloryaeth dros vrenhin neu vreur[†], kannys vn 6erth yghyfreith vyd y neb a 6stler a'r neb y roder drosta6.

¹⁵⁸⁶A oes vn lle y raner yn deu haner dr6y gamoresgyn? ¹⁵⁸⁷Oes: o dervyd y ampria6dr disgin yn br[i]a6d6r ar dir, a'r hen bria6dyr yn didiffodedic y priodolder ac yn k6yna6 k6yn kamoresgyn racda6 ynnteu am y tir, ynna y mae ia6n ranny y tir yn deu haner rygtynt; am disgin yr ampria6dr ynn bria6dr, ac am na diffodes priodolder y pria6dr, [mae] *kyfreith* yn dyallu na dycha6n vn ohonynt g6rthlad y gilyd o'e priodolder; a llyna yr vn lle y

1560[†] y y

1576[†] nys dy / ly nas dylyo

1577[†] gorchna6

1585[†] vrenhin

renir yn deu haner dr6y gamoresgyn, kans nid oes namyn kolli y k6bl neu enill y k6byl euthur yn yr vn lle h6nn6.

¹⁵⁸⁸A oes vn tala6dr didal, a mach digymell, a ha6l6r eneid vadeu? ¹⁵⁸⁹Oes: o dervyd y dyn ada6 g6erth y arall am dryc 6eithred val llad dyn, a rodi mach ar y da, a g6neuthur y gyflafan a bod negydaeth [83] gan y dyn o daly y da, a dyfod y dyn a 6naeth y g6eithred y ofyn y mach a phop vn [yn adef] y 6eithred, yna y kyll y mach a'r tala6dr dir6yon kans affeith6yr ynt, a gofyna6dr y groc. De6i Brefi a'nn kan[orth6y].

[TIR]

¹⁵⁹⁰Pob er6 o dir kyg6archad6 a dal kymeint a'e gilyd y'r argl6yd yn y vl6ydyn.

¹⁵⁹¹Py amod bynnac a 6nel perchen, ni seif ettifed y perchen 6rtha6 kanys myn ehyn, euthur am gyllid tir, a thir a[†] dayar a daler yn 6aetir dros alanas er hed6ch y'r ettifed val y'r ll6fryd; a hefyd ny dyly neb daly kyllid y'r argl6yd euthur her6yd maint [y] tir a vo ynn y la6, kans ar y tir y mae y kyllid ac nid ar yr ettifed.

¹⁵⁹²Pria6d6r a gych6yn tridyg6r. ¹⁵⁹³Tridyg6r a gych6yn treftada6c. ¹⁵⁹⁴Treftada6c a gych6yn g6r dyfod. ¹⁵⁹⁵Sef y6 g6r dyfod: g6r a del dr6yda6 ehyn hep neb o'e rieni yn y blaen ar y tir h6nn6. ¹⁵⁹⁶Sef y6 treftada6c: ef yhyn a'e dad o'e valaen. ¹⁵⁹⁷Sef y6 tridyg6r: ef yhyn yn ol y dad a hendad. ¹⁵⁹⁸Sef y6 pria6d6r: ef yhyn yn ol y dad a'e hendad a'e orhendad. ¹⁵⁹⁹*Kyfreith* a d6eid, g6edy del dyn yn br[i]a6d6r ar dir na diffyd y briodolder hyd y na6ved dyn; kans p6y bynac a orffo arno ado y 6lad, ae o var argl6yd hep 6eithred *kyfreitha6l* val menyc trioed *kyfreith* yn lle arall, ae o acha6s galanas hep ally y talu, ae o eisseu kyng6r, neu o var argl6yd, ne vod yn karcharu *kyfreith* yn y erbyn, kyd bo ef hep dref y dad hyd y na6ved dyn, ni diffyd y [83^v] prio[do]lder[†], a chymeint a dyly ef y gaffel ac a dyluei y kyntaf a'e deholed o'r tir. ¹⁶⁰⁰P6y bynac o'r kyntaf a deleu hyd y na6ved dyn ae el6ir 'diasbad ych advan', a honno a dylu *kyfreith* y g6randa6, a chymeint a dyly y gaffel a'r g6r m6yaf a vo ar y tir yn g6archad6 yna; ac o hynny allan kyd g6neler ha6l neu diasbad, ni 6rande6ir *yghyfreith*.

[AMRYWION]

¹⁶⁰¹Tri chena6l yssyd *yghyfreith*. ¹⁶⁰²Vn y6 kena6l y gadar[n]hau kyfia6nder. ¹⁶⁰³Eil y6 kena6l y gado k6irdeb. ¹⁶⁰⁴Trydyd y6 kena6l y eglyrhay g6irioned. ¹⁶⁰⁵Sef ynt y tri hynny: argl6yd, a mach, a bra6d6r teil6g rog pleideu.

¹⁶⁰⁶P6y bynac a holo ha6l defnydya6l y amdiffynbleid, a gomed o'r amdiffynbleid deir g6ys, yr ha6l6r a dodir ynn y mediant y gymell yr amdiffyn6r y ateb a vo kynt. ¹⁶⁰⁷Or da6 yr amdiffynbleid o ve6n y vl6ydyn y rodi kedernid y sefyll 6rth *gyfreith* tr6y vechniaeth neu afael, y mediant a geiff drachefen; o byd negyd yntteu y rodi kedernyd ar sefyll 6rth *gyfreith*, g6edy penn y vl6ydyn yr ha6l6r a vyd g6ir berchen yr ha6l dr6y gad6 amser dedva6l amdiffin yn erbyn priodolder yr amdiffunbleid.

¹⁶⁰⁸Tri pheth yssyd vuch no *chyfreith* ac a dyr ar *gyfreith* pan gyfarffont a hy: argl6yd ynn y lle y g6nel 6ell no *chyfreith* y dilid g6irioned neu 6nethur trygared; a breint ni aller provy yn y erbyn; ac amod adefedic.

1591 [†] a a

1599 [†] priolder, *gyda saeth a do uwchysgrifol mewn llaw arall (?)*.

¹⁶⁰⁹Tri ph6gk yssyd ia6n y g6ady ynn y sarhaed: na 6nathoed na sarhaed [84] na mefel, [n]ac yda6, nac o'e argl6yd, nac o'e genedyl; sef acha6s y g6edir y'r argl6yd, rac y dir6y; sef acha6s y g6edir y'r genedl, rac y dial ohonynt, kans g6arad6yd y6 y'r genedyl sarhau eu kar, ac ony thelir neu ony 6edir, *kyfreitha6l* y dial; o telir ida6 ynteu y sarhaed, neu or g6edir, di6rad6yd vyd y genedyl, a'r lle ni bo g6rad6yd ni byd ha6l. ¹⁶¹⁰Ni pherthyn deu boen am yr vn g6eithred.

¹⁶¹¹Pob g6ystyl a dyg6yd ymhen y na6ved dyd, euthur kalla6r, a ch6lld6r, a b6ell gynyd. ¹⁶¹²Arveu egl6yssid, eur ac ariant a llestri eureid, y rei hynny, kyd g6ystler, ni dyg6ydant hyd ymhen vn dyd a bl6ydyn.

¹⁶¹³Vn *gyfreith* y6 gafael *gyfreitha6l* a g6ystyl; sef y6 gafael *gyfreitha6l*, gafael a dycker am dylyed adefedic yng6yd y tala6dr.

¹⁶¹⁴Ha6l6r bieu gofyn; taladr bieu kynic; argl6yd bieu kymell.

¹⁶¹⁵P6y bynac a varner yn eneid vadeu, dim o'e da ni dylir, kany dylir dif6yn a dial euthur taly y'r kolledic o acha6s na dyly ef ada6 dylyed ynn y ol.

¹⁶¹⁶Nyd a ebedi6 yn ol tir kynyd, ac o dervyd defnydya6 y tir ynn y vo6yd, pan vo mar6 nid a yr ebedi6 yn ol tir namyn yn ol da a vo ida6 pan vo mar6; ac ony byd da ida6, bid diffodedic yr ebedi6.

¹⁶¹⁷Ny dyly neb vn perch[en]a6c[†] tir na g6erthu y dir na'u bridia6 y 6r o 6ahan argl6ydiaeth heb genad y argl6yd, m6y noc y dyly aillt breur g6erthu moch [84^v] heb genad y argl6yd, neu veel neu eba6l; ac os g6erth, kolledic vyd o'r da a gaffer drostynt.

¹⁶¹⁸Ni thyf defnyd reith yn ha6l kyrch kyhoeda6c lle nid en6er g6eithred yn y kyrch.

¹⁶¹⁹Nyd defnydya6l neb ry6 gydvod otheuthur gorssed y lesteiria6 tervyn dadyl6ryaeth tr6y 6eithred gorssed lle nid ardel6er redec tervyn[†] tra[g]6yda6l neu dervyn amsera6l, am nad kyingheina6l kydnabod o *gyfreith* y ry6 dadyl honno. ¹⁶²⁰Defnydya6l y6 pob r6ym perssona6l o'r a vo perthyna6l yn y dadyl y dotter o vreint amod, neu vachniaeth, neu 6ybydieid—sef y6 hynny, ymhop lle odieuthur perchnogaeth tir a dayar, ar yr h6n a disgyn ac a seif her6yd *kyfreith* aniana6l; kans ni chygein y ede6id perssona6l garcharu grym ia6n aniana6l o amod, nac enil goressgyn ar dir, bellach noc ysbeid pedeir blyned.

¹⁶²¹Or tebic neb na bo k6yn vn k6yn ar ni ch6yno yn y dyd aniana6l y g6neler defnyd y g6yn, y *gyfreith* a do6eid bod ynn g6yn pob k6yn o'r a g6yner hyd ymhen vn dyd a bl6ydyn, odieuthur ymlad neu ymsarhau.

¹⁶²²P6y bynac dyn a doru y broffes o grefyd, na manach, na bra6d, nac agkar, na meud6y, na neb ry6 grefyd o'r a vo r6ymedic yg6asaneuth Du6, nac offeiriad a gymero g6reic g6edy r6ym offeiriadaeth, ny dylir kredy eu tystolyaeth yn vn lle euthur y gadel y maes o'r [85] *gyfreith*, onys brynant gan y pab neu'r esgob dr6 benyd kyhoeda6c.

[DAMWEINIAU]

¹⁶²³O dervyd y dyn ynn y ymdiffyn ehyn neu eidia6 lad arall neu sarhau, ny dylu di6c os dr6y g6irdeb y dycha6n brofi hynny ynn 6ir mae yn y amdiffin ehyn neu y eidia6 y g6naethoed y g6eithred.

1617[†] percha6c, *gyda saeth ac en uwchysgrifol mewn llaw arall* (?).

1619[†] tervyd

¹⁶²⁴Y mae amseroed yn y vl6ydyn ni ellir kynal *kyfreith* na dadleuoed yndynt her6yd *kyfreith*, nid amgen: g6yleu kad6edic, neu Sylveu, neu hyt nos, neu amseroed kaedic *kyfreith* am dir a dayar, neu ynn y dydeu dedon—sef ynt yr hei hynny, o'r Pask Ma6r hyd y Pask Bychan, o'r Nadolic hyd y Kalan, o'r Sulg6yn hyd Sul y Drindod; a pha beth bynac a 6neler o dervyneu kynheneu dr6y orssed, nid safedic her[6]yd *kyfreith* ynn yr[†] amseroed ychod.

¹⁶²⁵Or dervyd y'r mor v6r6 llog neu da arall y dir yr esgob, neu'r abad, neu py benaeth bynac bieffo y tir, yr argl6yd a bieffo y 6lad bieu y neil haner.

¹⁶²⁶O dervyd y dyn amrysson paham leiaf y dylir kolli kaml6r6, *kyfreith* a d6eid mae am vn geinia6c; sef acha6s y6, na ellir k6yna6 am lei na cheina6c, ac nad perthyna6l dodi kaml6r6 v6y s6mp noc enill y bleid.

¹⁶²⁷Ny dily brodyr na chefender6 daly ebedi6eu am dir, kans nis kaffant hep y bryny.

¹⁶²⁸Ni eill pria6d6r rodi y dir y sant, nac y egl6ys, nac y nodva arall hep genad y argl6yd, ac nid ia6n. ¹⁶²⁹Ny dylu vn [85^v] esgob gysegry vn tir ar ni bo kyssygreduc o'r blaen hep genad yr argl6yd, na'u d6yn[†] dan ardel6 egl6yssic.

¹⁶³⁰Nid oes yghyfreith vn lle ond vn y dyluer anreith grybdeil: am lad kelein ky6lad.

¹⁶³¹Or byd dyn ynn anll6ytha6c me6n g6lad arall ni hanffo oheni, a cheissa6 ohonna6 ef vreint o'e 6lad ehynnan ynn honno, ny dily gaffel, kans ia6nach y6 difa breint vn dyn no breint g6lad a chyffredin oll.

¹⁶³²Deu le y dily dyn golli y dir dilyed yndynt: kynll6yn a brad argl6yd; or keffir eu daly, eneid vadeu vydant yn dybrydach no lleidir, nac vn na llya6s voynt. ¹⁶³³Os tagnovedy a vynant a'r argl6yd ac a chenedl, deudybolic vyd y tal am bop vn o'r deu le. ¹⁶³⁴Trydyd lle y6: o byd argl6yd ynn d6yn kyrch y 6lad arall, or rybydya vn o'e 6yr ef y 6lad honn6, kolli tref y dad a'e dir kynyd a dily.

¹⁶³⁵Os reith vyd, deudyblic vyd y reith yn y lle y g6atter y byngkeu ychod. ¹⁶³⁶Os ynnneu neu h6ynneu a gyrchant at y pab neu vediant Ryfein, ac o dygant ynn ysgrifenedic mal y adnapo yr esgob neu y neb a vo drosta6 ry gymryd penyd tyac att Du6 dros y g6eithred h6nn6, y dir dlyed a geiff, neu y gyffelyp y hynny.

¹⁶³⁷Bei lladei dyn 6r egl6yssic neu 6r r6ymedic 6rth yrdeu, or kymer [86] benyd ny chyll y dir euthur talu y'r genedl yr alanas ac y'r argl6yd, a'e dir a geiff ynn ryd.

¹⁶³⁸O dervyd y dyn 6neuthur kam ynn y kym6d ny hanffo ohona6, di6cied ynno y kam a 6nel.

¹⁶³⁹O dervyd y dyn 6neuthur kam yn y g6mod ehyn a'e daly me6n k6m6d arall, anvoner ef y g6m6d euhyn y ateb neu y ymdiffin am y kam a 6naeth, kans hysbyssa lle y6 ynno.

¹⁶⁴⁰O dervyd ysgymuna6 dyn, by acha6s bynnac y esgymyner, a bod yr argl6yd yn y geissa6 yn anreith odef, *kyfreith* a dy6eid nas dilyei nes y vod ynn yr yssgymynda6d vn dyd a mis g6edy g6yper yn gyhoeda6c, ac ynna yr argl6yd a dily.

¹⁶⁴¹O dervyd y dyn 6neuthur kam me6n llyd a cheissa6 o'r neb y g6naeth y kam ida6 y holi, ny dily ateb tra vo ynn agen yr argl6yd y bo dano neu'r brenhin.

¹⁶⁴²P6y bynac a diodefo m6ynhau y dir vn dyd a bl6ydyn hep d6r6f a hep eni6ed ac ef yn gy6lad a'r tir, y *gyfreith* a dy6eid na dily h6nn6 gael ateb o'r tir g6edy hynny yn oes y

1624[†] ynn y yr
1629[†] dy6yn

neb a'e godefo, namyn bod ynn difbynedic ac ynn drabl6ydynd; sef y6 t6r6f ac eni6ed, llosgi tei, neu dori erydr, neu ganlyn kyfreith ynn y llys y kaffeï gyfia6ndr hep othrymder o bleid argl6yd.

¹⁶⁴³Nid safedic dim o'r a 6nel dyn med6 na dyn llesmeiredic o lynyaeth na r6ymedigaeth arall mal machniaeth neu amod, [na] dyn[†] a vo yg[86^v]harchar, or gellir gorchiro y vod velly pan y g6naeth y r6ym y bae^{††} yn y holi ida6, a hynny dr6y dedryd g6lad.

¹⁶⁴⁴P6y bynac a geisso g6ady dyn ac ef me6n ha6l, ac nas g6atto kyn no'r ha6l, kyfreith a d6eid nas dyly kanys anamsera6l y6 y g6ad.

¹⁶⁴⁵Or g6na dyn deu amod a vn dyn am vn peth, y di[6]ethaf a dyly y gad6. ¹⁶⁴⁶Or g6na dyn deu amod a deu dyn am vn peth, y kyntaf a dyly y gad6.

¹⁶⁴⁷P6y bynac a holo tir o ach ac edryd, reid vyd ida6 dygu, ef a hena6dyrieid y llys, y hanfod a d6yn y ach hyd y kynhalia6dr i bai yn gofyn y tir o'e blegid.

¹⁶⁴⁸Hynn o leod y dylir taly kaml6r6 deudyblyc y'r argl6yd: or g6archea dyn da ar yd a vo heb vedi hyd galan gauaf, kaml6r6 deudyblic a dal y'r arg[l]6yd, a'r da ynn ryd y'r perchena6c; ac am eredic priffo[r]d, kaml6r6 deudyblic y6'r kosb a g6neuthur y fford kystal ac y bu gynt; a phan daler g6eli tafa6d y'r argl6yd; a phan nessao dyn hep genad att vra6d6yr tra vont ynn ymdyllyo am gofyon a barneu neu dedrydeu; ac o k6yn dyn rac arall y orssed yr argl6yd a pheri g6yssio yr amdiffyn6r, a phan del yr amdiffynbleid y'r orssed ac ymgynic y gyfreith diohir kilia6 o'r ha6l6r ac ym6rthod a'e ha6l, or byd yr argl6yd ynn y llys, talu o'r ha6l6r gaml6r6 deudyblic; ony byd yr argl6yd [87] yhynd yn y llys, kaml6r6 vndyblic a dal, ac yn oes yr argl6yd h6nn6 ni cheiff y 6randa6 am yr ha6l h6nn6.

¹⁶⁴⁹Os amdiffyn6r ky6lad a dyry mach ar ateb, o tremyka yr orssed ynn dyd gal6, ony 6atta y mach y vechniaeth, taled gaml6r6 y'r argl6yd ac yna y dervyd braint y vechniaeth, a'r amdyffynbleid a gymhellir dr6y afael hyd pann del y ateb yr ha6lbleid. ¹⁶⁵⁰Ac vellu y mae k6yn pleid gy6lad.

¹⁶⁵¹Ped6ar peth a gynhelis y brenhin ynn y la6 euhyn hep gyfran y neb her6yd kyfreith. ¹⁶⁵²Kyntaf y6 kad6 breint y vanachlogoed. ¹⁶⁵³Eil y6 kad6 nodvae priffyrd. ¹⁶⁵⁴Trydyd y6 g6neuthur kyfreith neu vath yn deueyrnas. ¹⁶⁵⁵Ped6ryd y6 kynal arholyon brenhina6l gorychel a berthyno att y goron y brenhin a'e aelodeu.

¹⁶⁵⁶Ny thal g6reic onyd vn amobyr byth o gyfreith; sef y6 y mod y tal hitheu h6nn6, o vreint y tir y heni6 ohona6; sef a'e tal, hi ehyn neu'r neb a'e rodo y 6r, ae that, ae bra6d, ae vn o'e chenedyl; sef acha6s na thal hi onyd vn amobyr, 6rth nad ymchoel hi 6rth vreint argl6yd y tir byth, nac 6rth vreint y chenedyl, namyn 6rth y g6r y roder ida6.

[TRIOEDD]

¹⁶⁵⁷Tri pheth ni dylir y ranu euthur her6yd y ffr6ytheu: melin, kored, a pherllan.

¹⁶⁵⁸Tri pheth ni ellir ynn absen: tysty, a g6aranty, a threissa6.

[87^v] ¹⁶⁵⁹Tri godef yssyd ynn kidgerded a chyfreith hyd ar amser, ac nyd ynt gorgyfy6ch a chyfreith, ac ni dylir m6yniant ohonynt her6yd kyfreith; sef y6 hynny, dangos yr ach6ysson. ¹⁶⁶⁰Vn y6 godef o dyn orthrymder gan s6yda6c argl6yd yn g6neuthur aghyfreith arna6 ynn lle kyfreith; a h6nn6 a eil6 kyfreith ynn anreith odef. ¹⁶⁶¹Eil y6 godef o

1643 [†] amod dyn, *gyda saeth a na uwchysgrifol mewn llaw arall (?)*.

1643 ^{††} baer

dyn dyn kebyd, neu agidna6s a vei yn kyg6archad6 s6yd, neu didysk dida; a'r heni a eil6 kyfreith yn anheil6g odef, a her6yd kyfreith ni dylir m6ynant o vn gofef anheil6g, namyn y diffr6ytha6. ¹⁶⁶²Trydyd y6 gofdef o dyn y argl6yd y gymell ar y afles yg6yd y llys; a h6nn6 a eil6 kyfreith yn d6yll aniana6l[†] yg6yd yr ygneid6yr, a h6nn6 a dylir y adver her6yd a d6eid kyfreith val y haduerir treis; kans kosbad6y y6 llys y brenhin y rodi kygor y neb pryd nas gofyno, ac er yr aghyfreith honno, ymod6ared a 6nna kyfreith ida6 pann y gofyno.

¹⁶⁶³Tri ch6yn a diffyd pob k6yn pan gyfarffont yn y llys. ¹⁶⁶⁴Vn y6 y kyntaf a gaffer g6ssanaeth ynn y llys arna6. ¹⁶⁶⁵Eil y6 k6yn dlyeda6c. ¹⁶⁶⁶Trydyd yr k6yn gorthrymder.

¹⁶⁶⁷Tri pheth ni byd dilis yghyfreith: t6yll, a cholissi6n, a cham varn, odieuthur llithro amseroed.

¹⁶⁶⁸Tri dyn nid geir y geir ar neb: krefyd6r g6edy [88] tori broffes, a thyst a dyko kamdystolyaeth, a lleidir kyhoededic.

¹⁶⁶⁹Tri pheth nid ateb kyfreith dilys drostynt: vn y6 barnu yn drygar6c. ¹⁶⁷⁰Eil y6 ysgy[m]uno dyn kyn ateb. ¹⁶⁷¹Trydyd y6 krogri dyn am bedeir *keinhabc* kyfreith, ac ni ellir ont krogri am gan pynt.

¹⁶⁷²Tri aghid6ybod kyfreith yssyd. ¹⁶⁷³Vn y6 d6yn tervyn yn g6byll kyn ymofyn g6ir. ¹⁶⁷⁴Eil y6 barnu ar dra6s agen. ¹⁶⁷⁵Trydyd y6 kymell dyn ar y afles.

¹⁶⁷⁶Tri chyfeiliorn kyfreith yssyd: ha6l anhysbys, ac ateb agh6byl, a chof aghytyn.

¹⁶⁷⁷Tri aghyfreith yssyd. ¹⁶⁷⁸Vn y6 gofed ia6n y arall yn lle kyfreith. ¹⁶⁷⁹Eil y6 d6yn enifeil yn vn o'r teir gafael ryd m6y no'r deuparth a'r trayan. ¹⁶⁸⁰Trydyd y6 d6yn tervyn y dyn m6y no messyr y ha6l.

¹⁶⁸¹Tri pheth yssyd voy no chyfreith, sef y6 y tri hynny: g6ir brid ar dir yn lle y galer y brofi ac ni aller myned ynn y erbyn; ac argl6yd yn erlid g6irio[n]ed r6g deu 6r; a hir odef g6lad a vo yn lle kyfreith. ¹⁶⁸²Ac yn [y] tri lle hynny ny dyly bra6d6r varnu kany henyd o gyfreith, ac na dyly ynteu varanu namyn kyfreith; g6lad ac argl6yd aghen a dyly barnu yna.

[AMRYWION]

¹⁶⁸³Ni dylir her6yd kyfreith gredy tystolyaeth g6r ar 6reic, [n]ac vn 6reic ar 6r, kans trayana6c y6 pob g6raic ar 6r; ny dyliyr y chredy hithei arna6 ef kanny dyly[†] y trayan y gredy ar y deuparth.

[88^v] ¹⁶⁸⁴Tystolyaeth a [e]llir ar eir ac ar 6eithred, ac ni ellir a[r] ved6l kalon, ac ynna y tervyna y d6y gyfreith[†], kyfreith egl6yssid a chyfreith Ho6el, kan y breint, onyd y tri lle y mae kystal amriodol a^{††} phrioda6l: vn y6 ynn y breint y ganer; eil yn y l6; trydyd y6 lle ni aller dangos o'r korff vn dyn deilygach noc ef, kanys kyfreith a d6eid na byd amrioda6l yr ettifed h6nn6 peu vn o'r dynyon g6ahardedic veu, kans ef a bieu holl ofynyon y dad a'e holl amdifffynyon.

¹⁶⁸⁵Kyfreith a d6eid y dycha6n y brenhin roi tir y deuyr[n]as[†] y'r neb a 6assanaetho drosta6 ac ynteu ynn barod y roi yr aghenion; yna d6eid kyfreith, vn lle y perthyn barn ar dra6s aghenion.

1662 [†] ania / ana6l

1683 [†] kandyly

1684 [†] tervynva y d6y / y gyfreith

1684 ^{††} a / a

1685 [†] deuyras, *gyda saeth ac n ar ymyl y ddalen mewn llaw arall.*

¹⁶⁸⁶Ni chyghein vn esgys y'r neb ni allo y 6irio, neu arall drosto. ¹⁶⁸⁷*Kyfreith* a d6eid, y neb a doro y gorchmyneu a d6c y poeneu.

¹⁶⁸⁸Y 6ady march o ledrad, ll6 ped6ar dyn ar hygeint, deudec nod a deudec dinod.

¹⁶⁸⁹P6y bynac yd ymli6er ac ef am ysbeilia6 arall, ne vod 6rth ysbeila6, amdihoered o ll6 dec dyn a[†] deugeint. ¹⁶⁹⁰Od ymli6ir a dyn am anreitha6 dyn arall, ll6 deg6yr a deugeint a'e diheira.

¹⁶⁹¹P6y bynac a dadleuo am dir a dayar, dyged y gereint[†] gyd ac ef, ac ony 6yria hynny ni rodir ateb ida6. ¹⁶⁹²Os h6ynteu a deuant a cholli onadynt, [89] ni cheiff ateb yn oes yr argl6yd h6nn6. ¹⁶⁹³Os yn alldyded y byd vn onadynt h6ynteu yn hir, ac na holo y dir yn y vl6ydyd gyntaf y del drachefen pan 6elo eredic y dir, nid atebir ida6.

¹⁶⁹⁴P6y bynac a doro nod aml6c r6g trefyd neu diroed, teir bu kaml6r6 y'r brenhin, ac y'r perchena6c y tir pedeir keina6c *kyfreith*, a g6naed y nod ar y tir megis y by gynt.

¹⁶⁹⁵Ffin r6g d6y dref, os tir vyd, g6ryd a haner. ¹⁶⁹⁶Ffin r6g [d6y] randir, os tir vyd, pedeir troedved. ¹⁶⁹⁷Ffin r6g d6y er6, d6y g6ys. ¹⁶⁹⁸Messyr priford y brenhin, deudec troedved.

¹⁶⁹⁹P6y bynac a 6nel kynll6yn yn deudyblic y tal, kans treis y6 ar y dyn a lader, ac yn lledrad y gydyaa6. ¹⁷⁰⁰Lle bo kynll6yn y kyngein treis a lledrad yghyfreith, ac velly y g6edir: ll6 deg6yr a deugeint y 6ady koed a maes. ¹⁷⁰¹A llyna yr vn lle y kyngein treis a lledrad ynda6 yghyfreith. ¹⁷⁰²Randir gyfreitha6l r6g r6yd a dyrys, a choed a maes, g6lyb a sych; ac ar ni allo 6ady hynny yn gyfreitha6l, ni dycha6n 6ady koed a maes. ¹⁷⁰³Ny byd kynll6yn or byd ar fford neu ynn lle arall hep gyd neu hep gel arna6. ¹⁷⁰⁴Or lledir ynteu ar y fford gyfreitha6l a'e d6yn neu y lysga6 pypm kam kyfreitha6l a their troedved ym pob cam, neu ynn lle arall a'e gydyaa6, kynll6yn vyd; [89^v] a llyna yr acha6s y g6edir vellu neu y telir ynn deudyblic, a hefyd y perthyn kroc ac anreith am y llyas h6nn6.

¹⁷⁰⁵Or llad dy anifeil di vy enifeil i, neu os brath, a dyfod dy enifeil di att vy enifeil i ynn y bres6yluod, tal di dros yr enifeil a 6naeth [y] kam neu y kolled. ¹⁷⁰⁶Os vy enifeil ineu a ar dy enifeil ditheu ynn y kyffelybr6yd, ni 6naf[†] ia6n dros y kam a 6nel, kanys nid yr dynyon yhynein y mae kenad y 6rthlad treis y 6rthynt, namyn yr anifeileid anyallys.

¹⁷⁰⁷P6y bynnac a lado neu a vratho anefeil dyn arall ynn y amdiffyn ef ehyn, ny dylir g6neuthur moleist ida6 ef er hynny amgen no hyn, na 6nel ef namyn amdiffyn kymhedrol[†] megis y bo diogel o'e eneid.

¹⁷⁰⁸O dervyd roi barn ynn erbyn dyn ni bo ky6lad ac yr[†] ynad, g6edy bo ky6lad ef a'r ynad y dycha6n ym6ystla6 pan vyno o ve6n vn dyd a bl6ydyd. ¹⁷⁰⁹Ony chyffry ha6l hyd[†] ymhen vn dyd a bl6ydyd eil6ith, kaedic vyd *kyfreith* ryda6 a'r ynad.

¹⁷¹⁰Keina6c y[6] g6erth pob ble6yn o amrant dyn. ¹⁷¹¹Or torir dim o'r kic neu'r kroen neu assg6rn, g6erth kreith ogyfarch a dal a'e toro.

¹⁷¹²Vn enifeil y mae g6eirgla6d yn gaeth bob mis: h6ch.

1689 [†] a / a

1691 [†] y gereint y gereint

1706 [†] ni a 6naf

1707 [†] kymheprol

1708 [†] yn

1709 [†] hyd hyt (*yn sgil cywiro darlleniad gwallus*).

[MACH]

¹⁷¹³O dervyd y vach geissia6 d6yn gafel neu 6ystyl hep y kynogyn yn kyffroi, nis tyly ony byd negydaeth yn y erby[n]. ¹⁷¹⁴Or g6elas ef negydaeth yn y erbyn kyn no [90] hynny, ynteu a aill rodi g6ystyl y kynogyn y'r ha6l6r yn y absen.

¹⁷¹⁵O chynatta y kynogyn y'r mach rodi g6ystyl punt yn lle vn geina6c, a chyn oed y g6ystyl kolli y g6ystyl h6nn6, ni d6eid *kyfreith* y dylu ohonna6 namyn dimeu, kans hynny y6 trayan *keinhabc kyfreith*.

¹⁷¹⁶O dervyd y dyn rodi ky6erthyd punt yg6ystyl yn lle vn geina6c, a dyg6yda6 y g6ystyl, ni vernir drachefen kymeint ac vn ffyrllig, kans ef ehyn a lygr6ys braint y 6ystyl.

¹⁷¹⁷O dervyd y'r mach rodi peth ma6r ynn lle peth bychan yg6ystyl, *kyfreitha6l* y6 y'r ha6l6r gymryd yr hyn a rodo ida6 yg6ystyl; a chyd kollo h6nn6 kyn yr oed, ni di6c drachefen ynamyn y trayan y'r mach a'e roes atta6. ¹⁷¹⁸Y mach a'e di6c yn *gyfreitha6l*, kanas yn *aghyfreitha6l* y dyc.

¹⁷¹⁹O dervyd bod mach ar deudec *keinhabc* ac na bo ar hel6 y kynnogyn namyn march a daleu punt, a dyfod yr ha6l6r a'r mach y gymell y deudec *keinhabc*, a d6edyd o'r kynnogyn, 'Nid oes genyf i a dal6yf y ch6i ynamyn vy march, a h6nn6 nis talaf y ch6i ac nis g6ystlaf', ny dily y mach d6yn gafa6l h6nn6, ac ni dylu yr ha6l6r d6yn g6ystyl a'r mach, ynamvn kyrchu yll deu y oed[†] att yr argl6ydiaeth a manegi y'r argl6yd nad oes namyn peth ma6r y [90^v] gaffel yn lle peth bychan. ¹⁷²⁰Ac ynna y mae ia6n y'r argl6yd rodi [kanhat y'r mach rodi] peth ma6r yg6ystyl peth bychan, rac bod yr ha6l6r yn golledic o'e da.

¹⁷²¹O dervyd y dyn rodi mach y arall, a g6edy rodi y mach myned y na6d rac dilyed, *kyfreith* a d6eid na dyly na6d rac hynny, ac y dyly y mach rodi y 6ystyl ef y'r ha6l6r neu ynteu a 6atto y vechni, neu gymell y kynnogyn y dalu.

¹⁷²²Ni dyly neb gymryd mach yn vn dyda6c, kans onys ha6l y dyd h6nn6 nid ydy6 yn amsera6l ac nid oes vach ida6. ¹⁷²³Ny dyly [neb] gymryd mach a chynoc kans deu ardel6 ynt, ac na chaiff ynnteu namyn de6is y ardel6: os o vach y de6is, nid oes kynogyn; os o gynogyn, nid oes vach; ac 6rth hynny ni eill vn dyn vod yn vach ac ynn gynogyn. ¹⁷²⁴Ni dyly dyn d6yn g6ystyl ar y kynnogyn ac ef yn negesseu yr argl6yd, neu ynn y agen ehyn, neu ynn 6ann; ac ni dyly y ha6l6r d6yn g6ystyl y mach kyt a hynny o amser.

¹⁷²⁵O dervyd y dyn gymryd mach ar da, a g6edy hynny deol y kynogyn o acha6s lledrad ae o achos agen arall hyt na dylyo ef y 6lad, a mynny o'r ha6l6r y da gan y mach, sef 6yl *kyfreith* bod ynn ia6n rannu y kolled ynn deu haner rydynt; kans droc y6 g6eled talu o'r mach g6byl o'r ha6l ac [91] ef 6irion, ac nad tekach kolli y k6byl o'r ha6l6r. ¹⁷²⁶A llyna vn o'r lleoed y ran *kyfreith* ynn deu hanner. ¹⁷²⁷Os y kynnoc a da6 y'r 6lad eil6ith, h6ynteu a dilyant gymell y dilyed arna6 ef, ac yna y mae ia6n kaffel o'r mach yr haner a dalod. ¹⁷²⁸A llyna y lle y byd kymhell6r mach ar da ida6 ehyn.

¹⁷²⁹O dervyd bod mach ar dilyed, a mar6 y mach kyn talu y dilyed a gada6 mab ohona6, y mab a dylu sefyll ynn dyledion y tad. ¹⁷³⁰Rei a d6eid, ony myn y mab sefyll ynn y vechni pan y6 ychben bed y tad y dylu ef y g6ad; a'r *gyfreith* a d6eid na dilyr, kans ni dylir erlid vn dyn nac y nef nac y yfferm namyn ynn[†] el y'r dayar ynn e6llys Du6. ¹⁷³¹Ac 6rth hynny, dyn a el y'r dayar nid oes ida6 ynteu *gyfreith* ynamyn a 6elo Du6. ¹⁷³²Ac 6rth hynny,

1719[†] oeded
1730[†] vnn

ia6n y6 y vab y mach mar6 h6nn6 g6ssanaethu *kyfreith* dros y dat val y g6ssnaethe y dad bei by6.

¹⁷³³O dervyd y dyn rodi mach ar dylwed, a dyg6yda6 yr oed yn vn o'r teir g6yl arbenic—y Nadolic, a'r Pask, a'r Sulg6yn—er y holi ohona6, ni dylir ont y oedi. ¹⁷³⁴O di6 Nadolic y ha6l, ni chaiff ateb hyt dranoeth g6edy du6 Kalan. ¹⁷³⁵Os du6 Pask vyd, hyt du6 Ma6rth g6edy du6 Pask Bychan. ¹⁷³⁶Os y Sulg6yn, hyt du6 Ma6rth yn ol Sul y Drinda6d. ¹⁷³⁷A'r teir 6ythnos hynny a'e braint a el6yr yn vn [dyd] dydyon.

[91^v] ¹⁷³⁸O dervyd y dyn gymryd mach gan arall, a chyn dyfod oed y dylwed mar6 y kynoc, y mach a dyly kymell mab y kynogyn megis e dad. ¹⁷³⁹O dervyd na bo mab ida6, safed yr argl6yd yn lle mab ida6 a thaled drosta6 neu 6aded; os g6ady a vynn, g6aded val y g6adei y g6r y daeth yn vab ida6. ¹⁷⁴⁰Kan by 6ell gantta6 vyned ynn vab y'r g6r hynny er da no bod ynn argl6yd, bid ynn^{teu} ym vrent y g6r yth aeth yn vab ida6 er da; os g6ady y vechni, g6aded ar y seithved o genedl ehyn, ac nid o genedl y kynogyn.

¹⁷⁴¹Pan dyg6ydo g6ad ar vab am vechniaeth y dad, ny dyly neb o genedl y vam ef 6ady dros y dad ef.

¹⁷⁴²O dervyd y 6reic rodi vridu6 ar beth a'e 6ady ohenni yn *gyfreitha6l*, *kyfreith* a d6eid ta6 g6raged a'e g6atta y gid a hi.

¹⁷⁴³Rei a d6eid na dyg6yd g6ystyl o la6 mach hyt ymhen[†] vn dyd a bl6ydyn; y *gyfreith* a d6eid y dyg6yd o la6 tri dyn yn oed. ¹⁷⁴⁴Sef y6 yr hei hynny: argl6yd, a mach, a pherchena6c y da. ¹⁷⁴⁵Sef acha6s y6, kanys argl6yd a vyd mach ar bop da adedefic divach ar na bo mach arna6, ac 6rth hynny y dyg6yd g6ystyl o'e la6 ynteu neu o la6 y 6assanaeth6yr. ¹⁷⁴⁶O la6 argl6yd ac o la6 mach nid reid mach ar dilyssroyd g6ystyl, kans ony 6adant rodi ac h6ynteu ynn [92] vach y dylent vod yn veicheu ar dilyssr6yd y g6ystyl h6nn6. ¹⁷⁴⁷Gan perchena6c da y dylir k[y]mryd mach ar dilyssro[y]d g6ystyl rac y 6ady eil6eith, ae o ch6ant da ae [o] beth arall nas rodasseu.

¹⁷⁴⁸Ny dyly neb d6edyd nad el ynn vach dros y gilyd o byd y gyfry6 ac a dylyo myned ynn vach. ¹⁷⁴⁹Lla6er o dynyon ny dyly myned ynn vach; sef acha6s, kany dylant h6y wady mach, ny dylant h6ynteu rodi mach, nid amgen: manach, a meud6y, a dyn aghyfyeth, ac ysgolheic ysgol, a phob dyn ni allo dyfod hep genad arall y 6assanaethu *kyfreith*.

¹⁷⁵⁰O dervyd y vach a chynogyn gyfarvod ar bont vnpren, ny dylu vod yn anegydd ida6 o 6neuthur vn o dri pheth: ae talu, ae g6ystla6, ae kyrchu *kyfreith*; ac ny dylu ef gych6yn y va6d ynn y hyd ar y sa6d6l hep 6neuthur vn o'r tri hynny. ¹⁷⁵¹O [byd] negyd ynteu o 6neuthur vn o'r tri hynny, roded y mach y 6ystyl ynte y'r ha6l6r. ¹⁷⁵²Or byd g6ell ganta6 ynteu, kyrched *gyfreith* yn diannod. ¹⁷⁵³Ny dylir rodi oed 6rth borth am ha6l mach a chynoc, kans diannod y dylu vod.

¹⁷⁵⁴O dervyd y ha6l6r g6rthod *kyfreith* geir bron ynad, bid ryd y mach a bid golledic ynteu o'e ha6l, kanu ffarha mach ond tra barao ha6l. ¹⁷⁵⁵Os kynogyn a 6rthyd *kyfreith* bod y mach yn vach adedefic, a'r ha6l ynn ir, y gymell o'r mach y'r ha6l6r g6byl o'e dylwed.

¹⁷⁵⁶O dervyd y deu dyn bod *kyfreith* rydynt, a'r neil ohonynt [92^v] yn gal6 am vach ar *gyfreith*, a'r llall yn d6edyd nas dyly namyn y dyly ef oed 6rth borth, a d6edyd o'r ha6l6r, 'Mach a dylaf i y ti'; 'Ni dyly di dim', hep y llall, 'Nid mach mach ni bo ar dim, ac ni dyli di dim, ac adedefic genyd dy hyn nas dly'; y *gyfreith* a deid na dyly ef vach ar *gyfreith*, kans

1743[†] ynnhen

ardel6is y llall o oed 6rth borth, a ffeu rodeu y mach, *gyfreith* dianod vydeu kanyd oes oed y ha6l mach a chynogyn.

¹⁷⁵⁷Nid reid [rodi] mach ar dilysroyd ariant neu gymryd, nac ar dlysseu treigiledic—kae, a chylllell, a g6regis—nac arveu hefyd.

[AMRYWION]

¹⁷⁵⁸Y 6ady by6ch ne ych o ledrad, ll6 seith dyn: ped6ar o ran y tad, a deu o ran y vam, ac ynnteu ehyn seithued.

¹⁷⁵⁹P6y bynac a 6atto h6ch o ledrad, neu dafat, neu afar, neu llo, neu beth bynac ac a dycker yn veich kefen, ll6 pimp dyn hep gaeth a hep alltyd a'e g6atta.

¹⁷⁶⁰O deryd y dyn 6neuthur kam yghomod ni hanffo ohonna6, nat yno y daler namyn ygh6m6d arall, anvoner ef y'r k6mod y hanffo ohona6 y ateb am [y kam a 6naeth]; yr hynn a d6edassam ni ychod os vn argl6ydiaeth vyd y dynyon[†]. ¹⁷⁶¹O deryd y dyn 6[n]euthur kam o argl6ydiaeth y gylyd, dy6gied y kam yn [yr] hon y g6nel.

¹⁷⁶²P6y bynnac a gaffo da dyn arall ac a'e kelho hyt pan y gofynno y perchena6c neu y keissa6, a g6edy hynny nas manako ida6, a gally profi hynny arna6, y gely ohona6 [93] ef y da ar a gl6sseu y gofyn, poen neu dial mal am ledrad kyh6ydys, nid amgen no h6n6 [a] deu gyffelyp ida6 taled yn dridyblic.

¹⁷⁶³P6y bynac a al6o k6n dynyon ereill ac a'e dyhyno ac a'e hanoko ac [a'e] kyffro, ac o'e anoc ef dyfod kolled o 6eithred y k6n y neb vn, ny dylir gofyn dim o'r kolled h6nn6 y'r neb bieffo y k6n, namyn y neb a gel6is ac [a'e] hanoges ac a 6naeth y k6lled a'r g6eidred, taled.

¹⁷⁶⁴P6y bynac a lloko enefeil y d6yn ll6yth neu eredic ac ef, ony 6neir aghyfreith ac ef, kyd kollo y eneid ni thelir dim andana6; o g6neir aghyfreith ac ef mal y del anaf neu vri6 arna6 megis y bo g6aeth, ef a dylir y daly.

[CYFRAITH DYFNWAL MOELMUD A MESUR]

¹⁷⁶⁵Kynn d6yn koron Lyndein a'r deurn6ialen o'r Saesson, Dyfyn6al Moelmyd oed vrenhin ar yr ynnys honn, a mab oed ef y Iarll Kerni6 o verch brenhin Lloyger. ¹⁷⁶⁶A g6edy diffodi ta[d]6ys[†] y vrenhiniaeth y kafas ef y deuyrnas o [go]geil^{††}, 6rth y vod yn 6yur y'r brenhin. ¹⁷⁶⁷A'r g6r h6nn6 a oed 6r adyrdodys doeth, ac ef a ossodes *gyfreitheu* da yn yr ynys hon yn gyntaf, a'r rei hynny a byrha6ys hyt ynn amser Ho6el Da.

¹⁷⁶⁸Ho6el Da g6edy hynny a 6naeth *kyfreith* ne6yd ac difa6ys rei Dyfyn6al; ac ni symyd6ys ef eissoes messyreu tiroed yr ynnys hon namyn val y ged6is Dyfyn6al, kany [93^v] goreu mesyr6r oed. ¹⁷⁶⁹Ef a vesyr6ys yr ynys hon o Benryn Blathaon yn y gogeled hyt ym Penryn Peng6aed yGherni6[†], sef y6 hynny na6 kant milldir, a hynny y6 hyd yr ynnys hon; ac o Grygyl yMon hyt ynn Soran yglann Mor Yd, sef y6 hynny pym kant milldir, a hynny y6 lled yr ynys honn. ¹⁷⁷⁰Sef acha6s y mesur6ys ef, er g6ybod mod yr ynnys, a'e hymtheith, a milldireu r6g y threfyd.

1760[†] dynnyon

1766[†] ta6ys *wedi'i danddotio*, a tadwys ar *ymyl* y *ddalen mewn llaw ddiweddarach*.

1766^{††} geil *wedi'i danddotio*, a gogeil ar *ymyl* y *ddalen mewn llaw ddiweddarach*.

1769[†] o benryn peng6aed yny gogeled hyt ygherni6

¹⁷⁷¹A hynny a vessyr6ys ef 6rth y gronyn heid: tri hyd y gronyn[†] heid ynn y vodved; teir modved ynn lled y balaf; tri lled palyf^{††} yn y droedved; teir troedved ynn y kam; tri cham yn y neid; tri neid yn y tir (sef y6 hynny yGhymraec ne6yd, gr6n); a mil o dir y6 milldyr. ¹⁷⁷²Ac o'r messyr h6nn6 yd ydys yn arver etto. ¹⁷⁷³Ac ynn a y g6naethb6yd messur er6 gyfreitha6l 6rth y gronyn heid, nid amgen: pedeir troedved ynn hyt y verieu; ac 6yth droedved yn y veinieu; a deudec yn y gesselieu; ac vn ar bymthec ynn yr hirieu. ¹⁷⁷⁴A g6ialen kyhyd a'r ieu honno ynn lla6 y geil6ad, a'r ysgor berved y'r ieu ynn y lla6 aral ida6, a hyt y kyrhaydo ef [a] honno gann y vreich y6 deu eirionyn y tir; sef y6 hynny, lled yr er6 gyfreitha6l, a dec ar hygeint y6 y hyd. ¹⁷⁷⁵Pedeir er6 o honno ymhob tyfyn; ped6ar tyfyn ymhob randir; pedeir randir ym pob gafael; pedeir gafael ym pob tref; pedeir [94] tref ymhob maena6r; deudec maena6r a d6y dref ynn y komod. ¹⁷⁷⁶A[r] d6y [dref] a dylu vod y[n] raid y brenhin, vn yn vaerdref ida6 a'r llall ynn diffeith hauodir ida6. ¹⁷⁷⁷A chymeint ac a d6edasam ni ymhob vn o'r kymydeu ereill. ¹⁷⁷⁸Sef y6 hynny, pymigein tref, a hynny y6 kanntref; a dec deg6eith y6 kant, ac nid pellach rif na dec.

¹⁷⁷⁹Hynn o rif er6eu a vyd ynn y kantref: pedeir er6 ymhob tydyn; vn ar bymthec ymhob randir; pedeir er6 a thrigeint ymhob gavael; vn er6 ar bymthec [a deugeint] a de[u] kant[†] ymhob tref; pedeir er6 ar hugein^{††} a mil ymhob maena6r; deudec mil a deu kant ac 6yth a phed6ar ygeint o er6eu ynn y deudec maenor; yn [y] d6y dref a berthyn ar y llys, deudec er6 a phym kant. ¹⁷⁸⁰Sef y6 hynny g6edy yr el oll yghyd o er6eu ynn sump y k6m6d, deudec mil ac [6yth] cant[†], a chymeint a hynn ymhob k6mod arall. ¹⁷⁸¹Sef y6 o rif er6eu y kantref, h6echant a phymil ar hygeint, nid m6y ac nid llai.

[DADL]

¹⁷⁸²Bra6d6r nid ym6ystlo ynn erbyn g6ystyl arall am vra6d, kamlyrys vyd.

¹⁷⁸³O deryyd bod dadleu r6g deu dyn am dir, ac yn [y] dadleu h6nn6 barny o'r bra6d6r gam vra6d, a gal6 o'r ha6l6r ystyn o'r tir, a d6edyd o'r amdifffyn6r yn ateb ida6, 'Kam vra6d a varn6yd arnaf i, a llyma vy g6ystyl ar y bod yn gam vra6d; ac ar y gyfreith y dodaf na dylir ystynu y tir h6nn6 ynn[y] vo dilis y vra6d amdana6, kan eythyf ynn y herbyn ynn y lle y dyly6n dyfod, a'r bra6d6r ynn y vra6dle'; ac ateb o'r ha6l6r ida6, 'Kyfreith a vy yma o bed6ar def[n]yd: argl6yd kyffredin, [94^v] ac ygnad kadeiria6c, a chyfyndeb d6y bleid kydrycha6l; a g6edu hynny barnu y mineu vy nhir o gyfreith, ac ar y gyfreith y dodaf i y dylyaf i y tir a varn6yd ym'; kyfreith d6ed, p6y bynac bieffo y g6archado pann aethb6yd y'r gyfreith, na dylir symydia6 y g6archad6 h6nn6 hyn[y] vo dilis y vra6d. ¹⁷⁸⁴Onyd aethb6yd ynn erbyn y bra6dr yn y vra6dle, amgen no diodef y vra6d hyd pan 6sgarer y pleideu, yr argl6yd a dyly ystynu y tir y'r ha6l6r kid boed kam y vra6d, kanny deuthb6yd ynn y herbyn.

¹⁷⁸⁵O deryyd rodi kam vra6d ynn erbyn bleid me6n dadleu, a dyfod y neb y barn6yd y gam vra6d arna6 yn erbyn, a gofyn y'r ygnad a'e kadarnhaeu, 'Os kadarnheu, mi rodaf vy g6ystyl i'th erbyn'; ac ateb o'r ygnad, 'Mi gymeraf gygor'; a d6edyd o'r neb a'e hamhoy6ys, 'Ni dyly di gymryd kynghor am y vra6d hon, kans [o] gygor y berneist a g6edy barnu y

1771 [†] gornyn
 1771 ^{††} palyl
 1779 [†] kant
 1779 ^{††} a thrigain
 1780 [†] mil a chant

datg[en]eist; 6rth hynny, ny dyly di eil gygor amdeni'; *kyfreith* a debeid bod yn y dehis ef ae kadarnhau tra vo ynn y vra6dle ae nas kadranhao, ac ef a dyly kymryd kyghor, ef a'r ynifer a vy gyd ac ef ynn y vra6d. ¹⁷⁸⁶Os keiff yn y gygor nas kadar[n]hao, bid diffoddedic y vra6d ac anolof; am y kamdadganu taled yr ynad gaml6r6 y'r argl6yd. ¹⁷⁸⁷Os keiff ynn y gygor y gadarnhay y vra6d, rodent y deu 6ystyl yn lla6 yr argl6yd, a'r hyn a ballo onadynt, kosber mal y d6eid *kyfreith* tafa6d a sarhaed[†].

¹⁷⁸⁸O dervyd y ynad varnu ynn erbyn bleid me6n dadleu, a g6rth6ynebu ida6 o'r neb y barn6yd arna6 [95] y vra6d a chynic g6ystyl ynn y erbyn kynn y gyfodi o'e vr[a]6dle hep dyfod neb ynn y erbyn, ac ar hynny g6asgary yr orssed a'r pleideu, a bod ynn ydifar gan yr ynad nas kadarnha6ys a mynu ym6ystla6 ynna, a d6edyd o'r neb y barn6yd arna6, 'Ny dyly di ym6ystla6 ynna kanid ym6ysteleist ynn[†] dy vra6dle'; *kyfreith* a d6eid na ellir nac ym6ystla6 na chadarnhau bra6d namyn yn y datleu y barn6yd, a bod yn anolof y vra6d. ¹⁷⁸⁹Kaml6r6 a dal yr ygnad a'e barn6ys, kanid ia6n d6yn g6erth y dafa6d gan ballu y 6ystoloryaeth ida6.

¹⁷⁹⁰Vn lle *yghyfreith* y dylir ym6ystla[6] ac ygnad hep vod ynn y vra6dle: o varnu kam vra6d ar dyn dr6y dremic. ¹⁷⁹¹H6nn6 a dycha6n hyd ymhenn vn dyd a bl6ydyd ym6ystla6 pann vynno o byd ky6lad ef a'r ynnad; o hynny allann y mae kaedic *kyfreith* rydynt ac ni dycha6n, namyn y bod ynn ha6l drabl6ydyd.

¹⁷⁹²O dervyd y dyn holi peth o dreis, ac ateb o'r amdiffyn6r o 6ad, ia6n y6 barny y 6ad ida6 kani ellir g6y[by]dyeid[†] ar dreis; sef acha6s na ellir, am vod reith ossoddedic *yghyfreith* erni ac na dyly g6ybydyeid lle dylyo reith vod; sef y[6] meint y reith, ll6 deg6yr a deugeint. ¹⁷⁹³Os adef a 6na ynteu, aduered y treis drachefen a dir6y y'r argl6yd. ¹⁷⁹⁴Os yr amdiffyn6r a d6eid, 'Ny dilyaf i dy ateb di am yr ha6l hon; sef acha6s y6 hynny, mi a advereis i ti drachefen y[†] [95^v] da a holy ym, ac a dygymym a thi *amdana6*, ac od amhey di hynn y mae ym diga6n a'e g6yr', reid y6 y'r ha6l6r g6ady hynny neu ardel6 o beth arall a vo g6ell. ¹⁷⁹⁵Os g6ady a 6na, m6ynhaer g6ybydyeid yr amdiffyn6r, kanid ar drais y dodes ef y 6ybydyeid namyn[†] ar yr edryd a'r dygymod. ¹⁷⁹⁶Od adef ynteu yr edryd a'r dygymod, trigied arna6. ¹⁷⁹⁷Os ef a debeid yr ha6l6r, 'Ni 6adaf i adver a adver6yd ym o'r treis, sef y6 hynny, grod, a phynt oed y treis; mineu dodaf ar y *gyfreith*, kan na dyly6yf namyn vn geinia6c o dreis, y dilyaf 6ad am honno gymeint ac am punt, neu aduer ym vy *nreis* drachefen'. ¹⁷⁹⁸Os g6atta yr amdiffyn6r, g6aded val y d6edasam ni ychod; os adef ynteu, adverer y treis drachefyn a dir6y y'r argl6yd. ¹⁷⁹⁹Os ef a d6eid yr amdiffyn6r doddi ygof y llys na 6ad6ys ar vod edryd a'r dygymod, euthur na chafad k6byl o'r da, a doddi ymarn y *gyfreith* hyt nad treis hitheu bellach, namyn dlyed, 'Ac y 6ady dlyed na da6 ar[n]af namyn vy ll6 vy hyn'; *kyfreith* a d6eid am dlyed hep gedernid a hep bra6 na da6 yn erbyn vn tafod [y] yru ond arall y 6ady.

[19 O BETHAU ANGENRHEIDIOL MEWN GORSEDD]

¹⁸⁰⁰Ped6ar peth ar pymthec yssyd reid y bod kyn h6anokau dlyed gorssed ar neb. ¹⁸⁰¹Tri a berthyn y'r gorssoeda6c y 6neuthur: eisteu yn gyfyon a chad6 ia6n y brenhin; *kyfreithloni*

1787 [†] harhaed

1788 [†] ynnny

1792 [†] g6ydyeid, *gyda saeth a by uwchysgrifol mewn llaw arall (?)*.

1794 [†] y [95^v] y

1795 [†] manyn

pleideu; roi ryfic y *6ann ynn* erbyn y kadarn a'e dilyssu y ofyn ac y ateb. ¹⁸⁰²Deu a berthyn ar yr higill: tystu a g6ssio. ¹⁸⁰³Pymp peth yssyd reid y amdiffyn6r y gaffel kyn kollo: g6ys, ha6l, [96] ateb, barn, a thygnodef y dyfod y'r llys. ¹⁸⁰⁴A seith gynedef bra6d6r. ¹⁸⁰⁵Ac o llythra amser ynn erbyn g6ystyl, o dervyd y'r amdiffyn6r [vn] o'r pygkeu hynn, reid y6 kymryd tervyn amdana6. ¹⁸⁰⁶P6y bynac a d6etto y vod ynn kael kam ynn vn o'r defnydyon hynn, *kyfreith* a dyly y 6randa6.

[PEDAIR ALLWEDD YNADAETH]

¹⁸⁰⁷Pedeir all6ed egnedaeth yssyd. ¹⁸⁰⁸Vn y6 mynnych ofyn dy dysk. ¹⁸⁰⁹Eil y6 kad6 genyd y dysk a geffych. ¹⁸¹⁰Trydyd y6 kary ac ofynnhu dy athro. ¹⁸¹¹Ped6ryd y6 kary ky6rdeb a chassau kam, a hynny er kariad Du6 a'e ofyn, a thremygy yr oes: o byd[y by]6[†] hedi6, nu 6d6st a vydy yforu. ¹⁸¹²A hefyd *kyfreith* a d6eid, pan vo y tafa6d ynn barnu y byd yr eneid ynn krynnu. ¹⁸¹³Ac 6rth hynny deu beth yssyd deuthineb o *gyfreith* yghyd, nid amgen: dysk a deuthineb natyryol; ac 6rth hynny y d6edir ny byd ynad neb er dysk ac ni byd ynad neb heb dysk; sef y6 hynny, er a dysko dyn, ny byd ynad ef ony byd doythineb ynn y galon, ac er maint vo y deuthineb nattyryol ni byd ef ynad heb dysk. De6i Brefi!

[CEIDWAID]

¹⁸¹⁴Llyma y lleoed y dyly keid6id vod. ¹⁸¹⁵Kynntaf y6 kad6 tir gan dyn. ¹⁸¹⁶Eil y6 kad6 kyn koll. ¹⁸¹⁷Trydyd y6 kad6 geni a meithrin. ¹⁸¹⁸Ped6ryd y6 kad6 alldyaeth gan dyn. ¹⁸¹⁹Pymed y6 kad6 breint gan dyn. ¹⁸²⁰Ch6eched y6 kad6 g6gesteu. ¹⁸²¹Ereill a d6eid y dyly keid6eid o dyn y[†] gad6 rac pob peth ar yrer arna6.

[LLWON]

¹⁸²²Ll6 keid6ad y6 kymeint ac a dotto y gynga6s [96^v] ynn y benn, tygu bod yn 6ir pob p6gk. ¹⁸²³Ll6 g6ybydyad y6 tygu [g6ybot a g6elet] yr hyn a dotter ynn y benn. ¹⁸²⁴Ll6 tyst y6 tystu ida6 gynt g6all a dyster ida6 g6edy ha6l a g6rtheb. ¹⁸²⁵Ll6 g6r nod y6 tr6y lith y perchen, tygu y gyfry6 l6 ac dygo lofryd ynn y blaen. ¹⁸²⁶L6 reith6r arall hep lith y6 bod yn dybykaf ganta6 bod ynn 6ir yr hynn a dygo yr enlibi6r ynn y blaen yn y dadyl honno. ¹⁸²⁷Ll6 enllibi6r y6 tygu y Du6 a'r kreireu hyt y gyrrer arna6 o'r a vo perthynna6l 6rth y dadl honno dr6y gof a barn bra6d6r yn erbyn haerlygr6yd. ¹⁸²⁸Ll6 llofryd y6 g6ady hyt y gyrrer arna6.

[OEDI CYFRAITH]

¹⁸²⁹Hyn o dynyon a oeta *kyfreith* ynn diodor ydynt: hen, a heint gor6ida6c, neu vri6 neu vrath hyt na allo nac ar varch nac ar draed, ac na bo hydrym nac ida6 nac y genad, neu vord6y o acha6s g6eilgi, neu gam6ynt ryda6 a'hy ettyl, neu garchar kynogyn, neu agen argl6yd, neu na ry gl6o y 6ssia6. ¹⁸³⁰Pob vn o'r pyngkeu[†] hynny, nid o bleid yr amdiffyn6r y maent yn llesteira6, namyn y bod yn agenion gossodedic ynn y *gyfreith*; ac 6rth hynny nyd ymh6elant h6ynteu ynn *aghyfreith* y'r neb y bo y dadyl arna6.

1811 [†] o by6, *gyda saeth a d uwchysgrifol*.

1821 [†] dynyon

1830 [†] pymgkeu

[AMRYWION]

¹⁸³¹Tri dyn a gaiff da kyffroedic[†] a dilyed kyffroedic^{††} [o] varbolaeth y perchen o *gyfreith* ettifedion, ac ni ellir kymell vn ohonunt ynn bleid y daly yghyfreith ettifedion, nid amgen: eillt brenhin neu vreur, yr h6nn a eil6 kyfreith yn eillt prioda6l, yr h6nn a drikio gida y argl6yd ynn disymyd hyd [97] y ped6ryd dyn o bob parth. ¹⁸³²Eil y6 brenhin pann damch6eino ettifediaeth ida6 o da y vab eillt a vo mar6 hep ettifed o'e gorff. ¹⁸³³Trydyd y6 pynn damch6einou y vreur disgyn yghyfreith ettifed yn y gyffelyp vod y vab eillt a vo mar6 hep ettifed o'e gorff.

¹⁸³⁴Ni ellir kymell neb ynn bleid y daly dilyed dros arall yghyfreith ettifed neu gidettifed ony byd disgynedic neu dreigyledic y'r ettifed neu gidettifed ia6n aniana6l oblegid y rieni neu gidettifed; ac 6rth hynny ni thal mab alldyd, yr h6nn a el6ir ynn vab aillt, dilyed y rieni neu gidettifedion 6rth na cheiff ynteu anianolder o'e plegid h6ynteu o ia6n disginedic neu dreigiledic. ¹⁸³⁵Ni ellir kymell neb yn daladr dros dyn a vo mar6 kyn taly dilyed odieuthur tri dyn, nid amgen: ettifed a gaffo anianolder oblegid tad; eil y6 mach; tryd[yd] y6 kidettifed a gaffo anianolder oblegid kidettifed arall.

¹⁸³⁶Tri dyn a saif tafodya6c absen drosdynt: vn y6 dyn a vo me6n pererinda6d tya Ryfein neu a bed Krist; a dyn a vo klaf gor6eida6c o vri6 neu vrath neu glefyd aniana6l arall hyd na alleu dyfod nac ar varch nac ar draed; a dyn a vo me6n kaethi6ed karchar; a hefyd dyn a vo me6n llyd argl6yd, kans penaf g6ass[an]aeth tir y6 me6n llyd o rif neu yfyllda6d, a h6nn6 yssyd pe[d]6ryd acha6s. De6i Brefi!

[97^v] ¹⁸³⁷O deryd y dyn k6ynno k6yn aniana6l am dir a daear, a cheissa6 o'r amdiffyn6r symyda6 y berchnogaeth y arall kyn tervynu y k6yn, *kyfreith* d6eid nas dycha6n, kans k6yn a garchara y tir yn ll6r6 yr amdiffynbleid hynny retto *kyfreith* a barn rygta6 a'r ha6l6r.

¹⁸³⁸Sef y6 *kyfreith*, kena6l kyfa6nder kyfr6g ha6l6r ac amdiffyn6r ac argl6yd. ¹⁸³⁹Sef y6 argl6yd, distein neu pentteuly neu y neb ossotto ynn y lleu, ony byd y brenhin ehyn, kans mediant ystynnu a chymryd a vyd gan yr hei hynny, a g6neuthuredic vyd yr h6n a 6nelont gan yr ygneid6yr, a thr6y arch y gorsseda6c h6nn6 y rodant h6ynteu barneu a dosbartheu *gyfreith* r6g y pleideu.

¹⁸⁴⁰Ny dily y brenhin y'6 6lad vn llyd oheni yhyn namvn vn 6eith bop bl6ydyd, ac ny dily bod yn h6nn6 namyn peth6nos a mis. ¹⁸⁴¹Ynn u 6lad ehyn ryd vyd brenhin [y] lydya6 pann y mynno, odieuthur g6yr y vaerdref.

¹⁸⁴²Tri dyn yssyd ni dilyir her6yd *kyfreith* erbynia6 neb neu 6randa6 [yn] kanhepr6g k6yneu racdynt yghyfreith gorssed *gyfreitha6l*, megis me6n dadleu brenhin; ni red *kyfreith* d[r]emic arnynt o neb ry6 defnid nac achos ynvd gal6. ¹⁸⁴³Kyntaf y6 g6r a el y lyd brenhin o 6assanaeth tir a gynhaler dan y brenhin, kans penaf g6ssanaeth tir myned y lyd y brenhin 6rth y reid neu yfyllda6d; neu dyn a rodid yg6ystyl y arall 6lad o dyndeb g6lad ac argl6yd yn gyd[98]ernid ar gado hed6ch kyfr6g argl6ydiaetheu a pendefigion; ac 6rth hynny y dilyir her6yd *kyfreith* gad6 pob peth o'e heidia6 h6ynteu yn gymen megis y beu ynna, na da kyffro vei na da digyffro vei; kans yn reid y brenhin a 6assaneth yr oedynt h6ynteu, ac acha6s hynny y dilyir ynn dilesteir gynhal y hansa6d h6ynteu o bleid y brenhin hynny delont o'r

1831 [†] kyffroedidic

1831 ^{††} a dilyed kyffroedic a dilyed kyffroedic

g6ssanaeth dlyedys h6nn6. ¹⁸⁴⁴Eil y6 dyn a damch6einei ida6 6neuthur g6eithred hyd na alleu gaffel kymedi6eu egl6ys Du6 hyt pann gaffei y rydhay gan y pab; os g6edy darffei ida6 gymryd y fford y'r brerinda6d y kyffrod ha6l arna6, ni dylir g6randa6 yr ha6l6r na chyn6ys y deissif me6n g6eithred *kyfreith* hyny vei lithiredic vn dyd a bl6ydyd o'r dyd y hadnepid kych6yn y pererin o'r gynylloryaeth allan, kani dylir ker6yd *kyfreith* symydya6 ansa6d na mediant dyn a orffei arna6 geissia6 rydid du6a6l o achas6s g6eithred andu6a6l hyt ar yr amser y gallei dyfod drachefen. ¹⁸⁴⁵Trydyd, gor6eidia6c o glefyd aniana6l neu dyrnod neu vrath; tystolyaeth y medic neu periglor a gredir ynn y lle h6nn6, gan dygu na allei y kl6yfys dyfod wrth *gyfreith*. ¹⁸⁴⁶A llyna y tri lle ni dylir o bleid argl6yd kymell ar vra6d6r varnu[†] ar absendra pleid yghyfreith tremic, na chyn6ys deisif ha6l6r ar vediant neb o'r hei hynny; [98^v] kans y pygkeu hynny a vydant adnabydys a chyhoйда6c gan y bra6d6yr^{††}, kans tystolyeth kyhoed [yssyd] gredad6y yghyfreith gyffiredin ynn y lleoed hynny. ¹⁸⁴⁷A llyna y tri lle y seif dadl6ryaeth dros bleid absen ac y dyl y argl6yd oedi *kyfreith* hep 6randa6 deisif na llafyrya6 bra6d6yr me6n g6eithred *kyfreith* ynn y lleoed d6ededigion ychod.

¹⁸⁴⁸O dervyd bod amrysson r6g llys kym6d neu gantref am varn ac [na][†] beint gyfyn, ettrycher ble bo y deuparth ac ynno barnner, kans y deuparth a d6yssa y trayan ymhop lle.

¹⁸⁴⁹Or byd y oressgyn6yr neu dlyeda6c tir ettifedion *kyfreitha6l* ac ereil aghyfreitha6l, y *kyfreitha6l* a geiff g6edy y tad holl dref y tad. ¹⁸⁵⁰Ony byd y'r tad ettifed *kyfreitha6l* namyn yr aghyfreitha6l, efo vyd ettifed o dref y dad. ¹⁸⁵¹Ac velly mae ia6n y'r ettifedion hynny, or bydant gy6i6 yg6assanaeth y brenhin perthyna6l att y tir. ¹⁸⁵²Euthur tri ettifed *kyfreitha6l* yssyd yghyfreith nid ynt gy6i6 yg6ssanaeth y brenhin, ac ni dilyant gynal tir dann y brenhin g6edy y tadeu, nid amgen: dall, a bydar, ac efryd, o achas6s na allant g6blay g6ssanaeth perthyna6l y'r brenhin o'e dir, a hynny o diffic nerth korffora6l me6n dadleue, a llydyeu, a lla6er o leoed ereill. ¹⁸⁵³Y dianaf o'e klysteu a'e traed a'e llygeid, er y bod h6ynt aghyfreitha6l, tir y tadeu g6edy eu tadeu a enilliant her6yd *kyfreith* gan y brenhin ynn hollha6l, ac a'e kynhalant ynn berthyna6l [99] ydynt euhynein ony byd y'r hei annafys hynny ettifedion dianaf o'e kyrff.

¹⁸⁵⁴Or kyll perchen tir y lygeid megis na 6elo, a'e glysteu megis na chl6o, neu draed megis y bo efryd, ni dily[†] ef gynal tir dan y brenhin g6edy hynny namyn or byd ettifed ida6, neu gidettifedion tir megis brodyr neu ereill, rac diffigio g6ssanaeth y'r brenhin o'e dir.

¹⁸⁵⁵P6y bynac a gymero dlyed dyn anafys o dir, pryderu y dyn anafys a orvyd arna6 tra vo by6 o v6yd[†] a dillad tra vo by6.

¹⁸⁵⁶Tri dyn a ellyr y llyssu o'r vn ry6 ach6ysson, nid amgen no galanastra, a thirtra, a g6reicdra: tyst, g6ybydyad, a lli6ad *kyfreitha6l*.

¹⁸⁵⁷O dervyd gal6 ar dyn me6n dadleu, a chyn rodi barn arna6 dyuod ac ymgynic y *gyfreith* dioir, os y 6rthod a 6neir ida6 bid ryd o'r ha6l a'r gofyn, kanni dylir g6rthod y neb amgynikio y yfyllda6d; ac or g6rthodir, breint kad6 g6edy g6rthod vyd, a'r kosp a dlyyeu vod ar yr amdifffyn6r bid ar y s6yda6c a g6rthodes, achos o 6all y s6yda6c yr aeth yr amdifffyn6r yn ryd.

1846 [†] vranu

1846 ^{††} bra6d6d6yr

1848 [†] *Ar ymyl y ddalen mewn llaw arall.*

1854 [†] dyl / dylu

1855 [†] vo6yd

[Y TRI LLYFR CYFRAITH]

¹⁸⁵⁸Pan symydaðd Hoðel Da *gyfreitheu* kyffredin Kymry o dyll Dyfynôal, tri llyfyr a ossodes: vn 6rth y lys benydaðl bressôyl[†] ydað euhy; a'r eill ynNinef6r o vrent Deheubarth; y trydyd yn Yberff[r]að o vrent G6yned a Pho6ys. ¹⁸⁵⁹Amrafael vreineu a ossodes [99^v] y amryfaelon lyfreu; a hefyd yG6yned a Pho6ys vn braðd6r s6ydaðc, a *chyfreith* penkenedyl, a *chyfreith* kaith ac alldydion, a'r dadanhydeu byryon, a phraðf y haðl6r, a datl ym6rthrym, ac oed 6rth borth; ac ni ossodes ef ynn llyfreu Deheubarth vn o hynny bygkeu dðededicion. ¹⁸⁶⁰Ac ef a 6ahanaðd amryfaelion vreineu y amryfaelon drefyd a chymydeu a chantrefoed racdeðedigion. De6i Breui!

[HAWL]

¹⁸⁶¹Mae *yghyfreith* Hoðel haðl, ac g6rth-haðl, ac araðl, ac arabaðl. ¹⁸⁶²Sef y6 dyall hynny, megis pei damch6eineu y dyn 6erthu march y arall tr6y vechni erbyn di6arnðd ar gaffel tal, a ch[6]ynað am y 6erth, a do[d]i[†] o'r hamdiffyn6r yn erbyn yr haðl6r am y march a brynssei vn o'r pyngkeu hynn, ae'r dera, ae'r llynveirch, ae'r dy esgefeint, a[e] bod yn lly6ygys, a dðedyd y dylieu edryd idað yr hyn a varneu *gyfreith* idað am yr hyn a dotteu ynn y erbyn o'r pyngkeu hynny; *kyfreith* a dðeid na dylir yl6yað idað yr ateb h6nn6; sef achaðs, am y bod ynn 6rth-haðl a bod *kyfreith* ynn dðedyd na dylir dodi g6rth-haðl ynn erbyn haðl.

¹⁸⁶³Sef y6 dyall arahaðl: or damch6eina y dyn venthykiað march neu beth arall gann dyn, a chyn dyfod y march adref att y berchen kyfodi haðl o arall ar y march yn llað benffyi6r a g6neuthur ry6 dal o da y'r neb a'e holei, ac rodi meicheu ar y march y'r neb a holei me6n di6arnaðd ony chaffeì 6arant [100] amdanað; a g6edy hynny dyfod att y neb a'e benffygiaðd idað a cheissiað gantað dyfod y 6rantu y march idað[†] neu daly y da y'r benffyi6r a dalyessau y'r neb a holyseu y march idað, ni dyly y neb a roes y march y venthic vyned y 6aranty ydað na thalu neb ry6 da y'r benthigi6r am lynyaeth na masnach a 6nelei benffyi6r yn absen y neb a rodassay y march ymenthic, kans bod hynny ynn arhaðl ar y benthic, a bod *kyfreith* ynn dðedyd p6y bynac a venffykio enifeil na dim arall, y dyly dyfod adref hep haðl a hep arhaðl drachefen arnyn.

¹⁸⁶⁴Dyall arabaðl y6: pei damch6eineu y dyn gofyn a holi peth a darffeì y dervyny ynn y blaen dr6y dervyn *kyfreitha*ðl, nis dyly; kans arabed ma6r a g6at6ar y geil6 *kyfreith* g6yno am y ry6 haðl honno m6y, ac ni 6rande6ir byth. De6i!

[DADL LLYS AC EGLWYS]

¹⁸⁶⁵Or dervyd y 6r o'r egl6ys holi g6r o lys, holed ynn y llys. ¹⁸⁶⁶O dervyd y 6r o lys holi g6r o'r egl6ys, holed yn yr egl6ys. ¹⁸⁶⁷Wrth hynny, ni dyly g6r o lys hepr6g y haðl y'r egl6ys m6y no g6r o'r egl6ys y'r llys; sef achaðs nas dyly, am gymell o'r kledyf ia6n y'r vagyl. ¹⁸⁶⁸Eisoes seith ragor a ordinha6yd ac a 6nethb6yd y'r egl6ys ar y llys 6rth vod yr egl6ys ynn ben, ac am y seith hynny dyly g6r o lys hebr6g y haðl y 6r o'r egl6ys hyt yr egl6ys; sef y6 y seith hynny: deg6m, daered, priodas, kymvn mar6, ysbeil alla6r, trais goleu ar 6r e[gl]6issic, a sarhau grad6r egl6ys. ¹⁸⁶⁹Vn ragor yssyd y'r egl6ys roc y llys vrenhinaðl am dir: tervynny ynn y blaen [100^v] o byd bagyl ac efegil idi.

1858 [†] bress6 / 6yl

1862 [†] doi, *gyda saeth a d uwchysgrifol mewn llaw arall.*

1863 [†] idiað

[DADL TIR A DAEAR]

¹⁸⁷⁰Am dadyl tir a dayar.

¹⁸⁷¹P6y bynac a vynno holi tir a dayar, o vn o h6ech fford y dyly holi: sef ynt yr hei hynny, ach ac edryd, a phriodolder, dadanyd, prid, a lloc, a benthic. ¹⁸⁷²Ac o vn o deir fford yr atebir ida6: sef y6 y teir hynny, ae o 6ad, ae o adef, ae ardel6 *kyfreitha6l*.

¹⁸⁷³O dervyd ida6 mynnu holi tir dr6y briodolder, ef a dylir rodi ida6 y tir onys kyll [tr6y] dryc dadl.

¹⁸⁷⁴Os o ach ac edryd y ha6l, ni dylir ateb ida6 hynny adnnabo hena6dyryeid g6lad y ach a edryd, ac o g6dant bod ynn ia6n ac ynn 6ir; ac onys tygant hynny, kaedic vyd *kyfreith* ida6 hynny tygont. ¹⁸⁷⁵Os tygant, yr amdyffyn6r a dyly doddi ardel6 *kyfreitha6l*, or byd ganta6, ae [o] vod g6yd6aled ky6lad, ae [o gar]kych6yn, ae o ardel6 arall *kyfreitha6l* or byd, yn erbyn yr ha6l6r hyd na dyllyer y 6randa6. ¹⁸⁷⁶A gallel ohona6 proffi yr ardel6 h6nn6 dr6y dyston ad6yn ni aller na llyssiant nac ameu arnynt, kaedic vyd *kyfreith* ida6 ony dycha6n y hagori. ¹⁸⁷⁷Ac yna y dyly yr ha6l6r dangos y ha6l ac y dyly yr amdiffyn6r [dangos] y amdiffyn, ae o 6ad ae o adef; a honno a el6ir 'g6ir a chyfreith'. ¹⁸⁷⁸A'r dyd h6nn6 y kyll y lleill ac y henill y llall, a'r dyd h6nn6 y dylyant rodi g6ystlon ar dag[ne]ued teil6g. ¹⁸⁷⁹Ac os vn ohonnynt pan vo ha6l ac ateb rygtynt a dysta ar y llall, a d6yn [101] o'r tyston y tystolyaeth yn da, ac na aller y llyssu na'u hameu, yr ynad a dyly barnu y'r neb a tysta6d gael, ac y'r llall golli. ¹⁸⁸⁰O dervyd na phallo vn ohonynt, [n]ac ar air nac ar dystolyaeth, raner ynn deu haner.

¹⁸⁸¹Os dr6y dadanyd y ha6l a bod dadanyd kynn noc ef, ny eill yr eil dadanyd g6rthlad y kyntaf. ¹⁸⁸²Ony byd ynteu dadanyd kynn h6nn6, a mynu o'r ha6l6r ardel6 o briodolder, a'r amdiffyn6r yn ardolo hefyd o briodolder, ac na aill vn ohonynt g6ady y gylyd; a honno a el6ir 'dadyl ym6rthrym'[†].

¹⁸⁸³Os o gyfne6id y ha6l a d6edyd rodi da dros dir, mab y neb a'e kyfne6idia6d[†] a aeill d6yn y tir drachefen gann daly y da, kans pob tir trag6da6l y6, a phob da draghedic y6, ac ni dylir rodi peth trag6da6l er peth traghedic; ac 6rth hynny ni dylir kyfne6idia6 tir dros da.

¹⁸⁸⁴Os tr6y loc y mynn y holi, ef a dyly profi bod[†] m6ynant ida6 o'r tir tr6y dyston ad6yn, ac ony eill yr amdiffyn6r myned ynn y erbyn, roder y tir y'r ha6l6r; os dycha6n ynteu, ef bieu tygu am y tir kans ganta6 y mae kyg6arachad6.

¹⁸⁸⁵Os o venthic y myn y holi, ef a dyly dangos hanvod y tir h6nn6 o'e dylyed ef, a'e vod yn dref tad ida6, neu gaffel gan y gidettifedion, a chaffel onadynt h6ynteu dy a thal ganta6 ef dros y tir h6nn6, a bod mediant bl6ydynd a blynyded, a bod ida6[†] [101^v] a'e g6yr, ac nad aeth ganta6 o rod, na o 6erth^{††}, na o ymydadleu, ynnamvn o venthic; kanys pob benthic a dyly dyfod ynn gystal ac i roder y'r neb a'e benthylgua6d, ia6n y6 dyfod^{†††} h6nn6 adref.

¹⁸⁸⁶Or dychon yr ha6l6r profi hynny, ef a dyly kaffel y dir; holed yr amdiffyn6r y tir os myn.

1882 [†] ymr6rthrym

1883 [†] kyfne6ididia6d

1884 [†] pod

1885 [†] ida6 [101^v] ida6

1885 ^{††} na oeirth

1885 ^{†††} dyfod dyfod

¹⁸⁸⁷Ony dycha6n yr ha6l6r profi hynny, yr amdiffyn6r a dyly kad6 y tir, kans keid6ad neu orcheid6ad y6. La6rens verthur!

[ADNAU]

¹⁸⁸⁸P6y bynac a gollo adneu a roder atta6 y kad6 tr6y y 6all ef, talet gymeint ac a golles; ac os yn lledrad y dyc keid6ad, taled yn deudyblic.

¹⁸⁸⁹Ynn lyfyr a el6ir Byched y Tadeu y mae ynn dangos ynn ysgrifenedic gymryd o vanach adneu y kad6, a g6edy y var6 nid adeu yr agel erbyn yr eneid y orff6yssua yr eneidu hynny daleu yr adneu; ac 6rth hynny, ymchoelyd yr eneid ynn y korff y daly yr adneu a drachefen adref. ¹⁸⁹⁰Pan geisid kymeint a hynny gan y mar6[†] am adneu, ia6n y6 keissa6 peth ma6r gan y by6.

¹⁸⁹¹Pob adneu a dylir y dalu ond adneu egl6ys. ¹⁸⁹²Lle glendid y6'r egl6ys a mam bop dyn, a g6ahardedic y6 kad6 adneu ynndi, kans ty g6edie y[6] ac nid ty ladron; kans g6ahardad6y y6 kad6 adneu y[n]di, ni dylir talu adneu a dyker ynn lledrad oheni.

[TRIOEDD etc.]

[102] ¹⁸⁹³Ped6ar dyn a dyly dadanyd o gorff y neb a vy var6 yn berchen y dir: mab, ac 6yr, a gor6yr, ac ettifed kyssyfeina6l o'r lliacs ettifedion.

¹⁸⁹⁴Ped6ar dyn a geiff estyn. ¹⁸⁹⁵Vn y6 kidettifed g6edy ranno brodyr dref y tad rygtynt, a diffodi y lleill ran hep ettifed o'e gorff: y by6 y geiff estyn o'r tir h6nn6. ¹⁸⁹⁶Eil y6 eil ha6l o'r lliacs ettifedion, kyn rany, y keiff ystyn o'e lath dlyed. ¹⁸⁹⁷Trydyd y6 dyn a dyly ystyn o dir kynyd a enillo tr6yda6 ehyn. ¹⁸⁹⁸Ped6ryd y6 ystyn g6archeid6adaeth. ¹⁸⁹⁹A llyna y g6ahan yssyd r6g dadanyd a ystyn.

¹⁹⁰⁰Tri pheth yssyd y dychon dyn golli y dadyl ohonynt er daed vo y defnyd o 6ir a chyfreith: sef ynt y tri hynny, llys kyn amser, a thyst ar vach, a chad6 g6edy g6rthod.

¹⁹⁰¹Tri brodyr y dyly vn ohonynt dref y dad ac nis dyly y deu ereill, ac ynn vn vam ac ynn vn dad o'r vn g6r priod ac o'r vn 6reic briod: sef y6 yr vn a'e keiff, dianaf; sef y6 vn o'r deu ereill, myd; arall y6 klaf g6an: seff fford y difer[n]ir y klaff g6ahan, am na heni6 o'r byd; trydyd y6 myd kanns agh6byl y6 o dafa6d, ac ny dyly ynteu vod yn vra6d6r, kans ni ellir c6byl o agh6byl, ac 6rth hynny nid dyn ynteu ac am nad dyn ef ny dyly vod ynn vra6d6r.

¹⁹⁰²Tir y llader kelein amdanna6, [102^v] neu m6y, hep negydaeth o *gyfreith*, h6nn6 a el6ir ynn 6aettir a phlant y neb a lader bieifid y tir h6nn6.

¹⁹⁰³Tri g6reidyn aniana6l yssyd y'r vn geir *kyfreith*: g6irioned, kid6ybod, a dysk. ¹⁹⁰⁴Ony chyflad y rei hynny, ni cheiff *kyfreith* y henn6. ¹⁹⁰⁵G6irioned y6 g6reidyn baran; kid6ybod y6 g6reidyn kyfraniad; dysk y6 g6reidyn kynhebrygiad dadyl; a'e herbynyad anhervynad6y y6 bop kyga6s ni thervyner dr6y y g6reideu hynny.

¹⁹⁰⁶Teir perchnogaeth yssyd ar dir hyt ar amser ac a vydant gargych6yn, ac oessoed yssyd ydynt: oes deilad ar dir dyn arall, vn dyd a bl6ydyn a thri ni6arna6d na6d; oes ystynol, hyd pan rodo y vreint a'e ansa6d o'e la6; oes g6rthriafiad, hyt pan y kymhello yr argl6yd y wellhay y vreint a'e ansa6d, ac os g6rthyd kaeedic vyd *kyfreith* ryda6 ac ef ynn vn o'r modyon y mae y dylyeda6c golli y dir; sef y6 g6rthgrifiad, yttifed kyssefin y gaffel dadanyd.

1890[†] gan y mar6 gan y mar6

¹⁹⁰⁷Tri goresgyn yssyd ni dylir kaffel m6y[ni]ant[†] ohonynt. ¹⁹⁰⁸Vn y6 goresgyn o anvod. ¹⁹⁰⁹Eil y6 goresgyn hep 6ybod. ¹⁹¹⁰Trydyd y6 goresgyn y bo ymr6ym[†] a phoen arna6 er hyd y bo yndo, megis obligassion neu esgrifen arall. ¹⁹¹¹Ny chyll dyleda6c y dir er myned rifiedi o dnyon dros ben na6ved ach pei galleu 6irio vod llef treisic yn ol ar yr amseroed kyfreitha6l, kans nid a [103] ha6l yn ll6r6 g6yd6aled yn erbyn dlyeda6c nes tervynny yr ach6ysson ychod.

¹⁹¹²Ni chygein k6yn sefydla6c namyn o dri mod, sef y6 y rei hynny: o dervyd y ha6l6r defnydya6 k6yn att s6ydogion yr orssed, ac yn y dyd kyntaf gal6 pleid ac na del yr ha6l6r 6rth y al6, ac ynno deisif o'r amdiffyn6r varn o rydid a'e varnu ida6, ac ar hynny yr ha6l6r ynn dyfod y'r orssed ac yn ach6yn 6rth yr argl6yd a'e s6ydogion vod y ia6n a dyled yn dioberu o gyfreith kyn llithra6 y dyd a rossoed y brenhin y rodi kyfreith; kans diodor y6 pob peth ar gymeint ac y g6allokaod yr ha6l6r y vyned dan y gaml6r6, ac 6rth hynny y dycha6n yr ha6l6r dysty y'r argl6yd nad ydy yr amdiffyn6r yn g6ady, ac ynna y dychon g6yna6 yn sefydla6c. ¹⁹¹³Eil mod y kygein k6yn sefydla6c: o dervyd y ha6l6r holi ynn y llys dygynyll, a g6r y brenhin yn eisteu ar y llys honno, nid oes oed ida6 y ateb; y dyd h6nn6 y dervyd y g6all gyfreitheu a'r kamdefodeu a g6an gymydeu, ac nid oes oed y amdiffyn6r, kans m6y y6 y dystolyeth honno noc oed. ¹⁹¹⁴Trydyd lle y kygein k6yn sefydla6c y6 pan ada6o s6ydoc y 6ialen s6yd; yn y lle h6nn6 ni ossoded oed yn y gyfreith honno, kans y brenhin a dyly dangos g6ialen y s6yd ynn digam y ba6p. De6i Breui, *et cetera!*

[DAMWEINIAU]

[103^v] ¹⁹¹⁵O deruyd y dynion wneuthur amod am bysga6d ynn hela, hep y neill, 'Y pysk kyntaf a lader y mi'; hep y llall, 'Y pysk di6ethaf a lader y mineu', ac na las namyn vn, kyfreith a d6eid lle bo kyhyded y dyly ran deu haner vod rydynt.

¹⁹¹⁶O dervyd y dnyon hela pysgod, ac ynn yr helynd dyfod dnyon ereill attynt 6rth lad a myny rann, h6y a dylyant rann ony dervyd y doddi ar latheu neu ar 6ydynd; o bydant velly ny dylyant dim.

¹⁹¹⁷O dervyd y vra6d adeiliad o valaen y llall, ni dyly kych6yn erda6 o'r lleu y hadeilia6d namyn rodi ida6 ynteu dy a thal am y lle h6nn6. ¹⁹¹⁸Sef y6 ty a thal, gan y neill ystylys y'r ty y bo ef yn eisteu arna6, a chan y dal; ac ony byd ty a thal ida6, kyfraned ac ef yna 6rth nad reid ida6 [vyned] odyna6, onyd ef a'e myn.

¹⁹¹⁹O dervyd holi mab am aghyfarch y tad, kyfreith a d6eid na dyly y mab ateb am aghy[f]arach y tad.

¹⁹²⁰Pob kyflafan a 6nel dyn o'e anvod, di6cied o'e vod.

¹⁹²¹Or llad dnyon ynnvyd dnyon ereill, taler galanas drostynt mal dros dnyon ereill, kans y kenedyl a dyly kad6 rac g6neuthur drok ohonynt. ¹⁹²²Pa dyn bynac a llado ynnvyd, taled alanas drosta6 val dros b6ylledic. ¹⁹²³Ni di6gir sarhaed a gaffer gan dyn ynnvyd, ac ni di6giry sarhaed[†] a gaffo ynteu.

¹⁹²⁴Nid g6neuthuredic dim a 6nel dyn med6, [104] na mach a rodo, na pheth arall ada6o.

1907[†] m6yant *wedi'i danddotio, a mwyniant ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

1910[†] ymr6yn

1923[†] di6giry y sarharaed

[AMRYWION]

¹⁹²⁵Tri lle yssyd herŷyd *kyfreith* y dyly datl gynhenys y thervyny trŷy dedryd gŷlad yn erbyn haerllygrŷyd kyfrŷg ettifedion o amryfaelyon deilygdaŷd neu vreint. ¹⁹²⁶Vn yŷ dadl o gidettifedion, yr hŷnn a dygŷyd drŷy dylyed anianaŷl: kyntaf yŷ o dervyd geni mab y ŷreic o'e gŷr priod, a geni mab arall o'e gorderch, a gŷbedy marŷbolaeth y gŷr briod dyfod y mab aneduaŷl gida'r defuaŷl y dadleu yr arglŷyd y ofyn ran o'r ettifediaeth o achas y eni ynn y gŷbely *kyfreithaŷl* a veuthrin vn dyd a blŷydyn ac achŷanec ar allu y tad *kyfreithaŷl*; *kyfreith* a dŷeid er yr achŷysson hynny na dyly[†] gaffel dim ony dychaŷn dŷedyd y vod ynn vab o gorff y neb y tyfŷys grym yr ettifediaeth o'e blegid, kans *kyfreith* a dŷeid na dyly neb dlyed anianaŷl onyd vn a hanffo o gorff y neb y tyfo y dyled o'e blegid, neu y neb a vo nesaf y'r neb a vo marŷ hep ettifed o'e gorff^{††}.

¹⁹²⁷Pŷy bynaac syrhaŷ y gilyd [o] ŷerin y pedeir gŷlad hynn: Deheubarth, Gŷyned, Poŷys, Lloyger; taled pedeir bu a phedŷar ygeint o ariant idaŷ. ¹⁹²⁸Pŷy bynac a dalo galanas y gilyd, teir bu a thrigein mu hep drychafael a dal.

¹⁹²⁹Cleifion *pann amadaŷont* [104^v] o'r byd hŷnn a dlyant daly eu ebediŷeu eu harglŷdi, a hynny ŷrth eu breint ehynn.

¹⁹³⁰Galanas propost Llann Ismael, Llonnyo, Dymbych, Llann Riein, hŷe bu a thrigeint mu, a davad a hŷch rŷg pob dŷy vu ohonynt, a maenor, a golchydes; a chymeint a hynny yŷ galanas pob propost ynn yr holl vyd. ¹⁹³¹Trayan galanas *propost* yŷ galanas aelaŷd, nid amgen y gar.

¹⁹³²Gŷerth gŷasgaŷd lŷyn, punt yŷ. ¹⁹³³Gŷerth glas derŷen, trigeint yŷ.

¹⁹³⁴Pŷy bynac a gynhattao llad y arglŷyd, eneid vadeu vyd megis bradŷr.

¹⁹³⁵Be saŷl naŷ yssyd ynn y *gyfreith*? nid amgen, naŷ affeith galanas, a naŷ affeith tan, a naŷ affeith lledrad, a naŷ tafodiaŷc, a naŷ kyn[yŷ]edy teithiaŷc (priodas, agŷedi, karadas, dei p[r]ivei a lladryd gida hynny, a llathryd tŷyll, a gŷreic llŷyn a pherth, naŷ gŷeith kyniŷedi ar lŷ [ac] arvoll, tŷyllvorŷyn), naŷ geir kyghaŷssed, naŷ nos gŷestei, naŷ nieu tervyn, naŷ ygeint diŷad, naŷ modved, naŷ dyrnved, naŷ troedved, naŷ gŷryd, naŷ mis tymp.

¹⁹³⁶Pymp prifei gŷreic, nid amgen: y hegŷedi, a'e hamoby, [a'e hargyfreu], a'e gŷhuyn, a'e sarhaed; y hŷeched y choŷyll.

¹⁹³⁷Pŷy bynac a doro y vaŷd ŷrth y laŷ, taler haner gŷerth y llaŷ.

¹⁹³⁸O dervyd y dyn holi tir a dayar o gyfran brodyr neu gefenderŷ neu gyferderŷ, iaŷn yŷ dyfod ar y tir a dŷedyd ohonnaŷ ef y haŷl herŷyd y dylyo, ae vod ynn briaŷdr ae vod ynteu ynn dlyedaŷc arall, a bod idaŷ ynteu [105] ran o'r tir hŷnnŷ; ac od oes a'e hamheuo y vod ef ynn briodaŷr, mae idaŷ digaŷn a'e kattŷo ynn briodaŷr; ac od oes a dŷetto kaffel ohonnaŷ, mae digaŷn ido a'e gŷyr y vod hep ran. ¹⁹³⁹Ony ŷedir y vod ef ynn dlyedaŷc, iaŷn yŷ kyfranny ac ef. ¹⁹⁴⁰O gŷedir, iaŷn yŷ mŷynhau y geidŷeid yr haŷlŷr[†]. ¹⁹⁴¹Os ef a dyŷeid, 'Ni ŷadaf dy vod ynn briodaŷr yma, eissoes ty a thal a gefeist am y lle hŷnn, a thitheu a'e kymereist a hŷnnŷ yssyd genyd; ac od amheu di hynny, mae ym digaŷn a'e gŷyr; ac ar y *gyfreith* y dodaf ŷrth gaffel ohonat di gŷbyl, ac na dly ditheu dim'. ¹⁹⁴²Od adef yr haŷlŷr hynny, bid ar y gafas. ¹⁹⁴³Os gŷatta ynteu, mŷynhaer y gŷybydyeid yr amdiffynŷr. ¹⁹⁴⁴Os ynteu a dŷeid, 'Dechreu holi a ŷneuthym, a dŷedyd vy mod ynn dlyedaŷc yno a'm bod hep

1926 [†] dylyly

1926 ^{††} *Dilewyd nifer o eiriau ar ddiwedd §1926, a gadawyd y triawd heb ei orffen.*

1940 [†] amdiffynŷr

ran o'r tir h6nn6; ac or bai a'e hamheuo vy mod ynn dlyeda6c bod ym diga6n a'e g6yr; ac o bai a'e hamheuo vy mod hep ran bod ym diga6n a'e g6ypei; ac nid vy mod ynn brioda6r a dodeis ymhen y g6ybydyeid, ynnamyn vy mod yr a6r honn; sef acha6s yd6yf, 6rth vy mod hep rann ohonna6, ac ni 6edeist vy mod i ynn brioda6r; ac ar *gyfreith* y dodaf vi nad llesteir arnaf i yr ardel6 a d6edeist di y v6ynhau vy nhyston a'm keid6eid.' ¹⁹⁴⁵Kyfreith a d6eid, ynn y lle y holo dyn peth dr6y dyston a cheid6eid, ony ch6byl 6edir yn y erbyn [105^v] y dyly m6ynhau y tyston neu geid6eid [o byd ha6l y dylyer doddi tyston neu geid6eid] erni. ¹⁹⁴⁶Od adefir yr ymadra6d a cheissa6 difa yr ha6l dr6y ardel6 arall *kyfreitha6l*, ofer y tyston yno, kanys nyd ydi6 y dyn yhyn ynn u adef yr hyn a doded arna6, ac 6rth hynny rydheid y bra6 arna6 y'r ha6l6r; sef oed hynny, y vod ef ynn 6ir brioda6r ac nis amheu6ys, namyn y vod yn brioda6r gynt; ac 6rth hynny y dy6eid *kyfreith*, k6byl adef hynny ac y dyly yr ha6l6r m6ynhau y tyston, ac o bydant safedic y dyly ranny ac ef yr amrysson. ¹⁹⁴⁷A pheu tysteu yr ha6l6r na 6ada6d yr hyn ad6ad ac erchi bra6d 6rth hynny, nid reid ida6 ynn^{teu} 6rth dyston ereill, namyn gann na 6ada6d ad6ad rac bronn ynad ranny ac [ef] a dyly ynteu.

¹⁹⁴⁸Ny dyly neb varnny ar y llys namyn bra6d6r y llys, nac ar y 6lad namyn bra6d6r y 6lad, nac ar nodua namyn bra6d6r y nodva, nac [ar] log namyn y ll6yth.

¹⁹⁴⁹Teir kyflafan nid oes sarhaed ynndynt: vn y6 dyrnod mab kynn oed *kyfreitha6l*, pedeir bl6yd ar dec; a dyrnod o ediged *kyfreitha6l*; a dyrnod o annvodeu. ¹⁹⁵⁰Y g6aed a'r 6eli a dylyr [y taly], a'r assg6rn t6nn o'r byd.

¹⁹⁵¹Teir diasbad y6ch advan yssyd. ¹⁹⁵²Vn y6 dlyeda6c am dir g6edy bo yg6lad arall hyd ymhen na6ved ach, a d6od ohonna6 att yr argl6yd a doddi diasbad geir y vron am y ia6n a'e dyled, a gofyn o'r argl6yd y'r hena6dyrieid [106] a'e tygant y ach, kanys y dlyeda6c bieu d6yn y ach ynn y blaen a hena6dyrieid g6edy ynte y dygu. ¹⁹⁵³Ac onys g6ybydant, a'r dlyeda6c ynn gofyn y'r argl6yd g6edy pallo yr hena6dyrieid o dygu y ach, ac ynteu ynn d6yn y ach y'r tir a'r dayar ac y'r dref y heni6 oheni, argl6yd a dyly rodi y tir ida6 kani thygo yr hena6dyrieid y ach, g6edy y bo yr hy6 dyn h6nn6 y maes o'e 6lad hyd ymhen y na6ved ach, ae ef o deol, ae o alanas, ae o var argl6yd, ae o bysloryaeth, a'r na6ved dyn h6nn ynn myned o brioda6r ynn amrioda6r; ynna y *gyfreith* ynn mynny y gyn6ys ar y dyled, sef y6 hynny, kymeint a'r g6r m6yaf a 6archatt6o ynn yr oes y del ef y'r tir. ¹⁹⁵⁴A h6nn6 a el6ir ynn diasbad y6ch advan, ac ni 6rande[6]ir dyn o'r na6ved ach allan. ¹⁹⁵⁵Eil y6 mab uchel6r am y alltydyon pan amada6ont ac ef hep 6neuthur ia6n ido. ¹⁹⁵⁶Trydyd y6 g6reic am y g6r, kanny dyly kenedl gymryd dilista6d hep y chenad g6edy g6ra.

¹⁹⁵⁷Ynn bed6eryd dyn yr a dyn ynn brioda6r; ni diffud y briodolder[†] hynny del y na6ved dyn.

¹⁹⁵⁸Tri pheth a dylir y kymryd hep genad: dyf6r hep vod me6n llester, a maen hep vod me6n g6eith, a than o geubren.

¹⁹⁵⁹Tri pheth ni ch[yg]lein: hocked me6n ll6, esgys yghyffes, ac ymdired y hir einoes.

[LLEDRAD]

[106^v] ¹⁹⁶⁰P6y bynac a gaffer lledrad ynn y dy neu ynn dibleu y ty gan vod kyfaned ynnda6, kyd boed ida6 a gatt6o y gorff rac lledrad, ef a dyly gad6 y ty; ac 6rth hynny y barn *kyfreith* y

1957[†] briodo / lleder

ty ynn halokty, ac a vo ynnda6, euthur adneu [dyn arall][†]; kanny dyly perchena6c yr adneu gad6 ty arall rac lledrad, ny byd kolledic ynnteu o'r adneu ac o'r eidia6.

¹⁹⁶¹Ny dylir maedy g6reic onyd o dri acha6s: am rodi peth ni dylyo; ac am gaffel g6r arall genthi; ac am dyuno mefel ar varaf y g6r.

¹⁹⁶²Tri dyn ny dyliyr y klady yghysegyr: lleidir a dienydyer am ledrad; a brad6r argl6yd; a ffyrnig6r a dienydier am y ffyrnicr6yd. ¹⁹⁶³Sef y6 ffyrnicr6yd: myrna6 dyn, a llad dyn a g6en6yn, a dif6yna6 da ida6 ef yhyn ac y'rr perchena6c.

¹⁹⁶⁴Tri dyn a diagk hep vod ynn enneid vadeu am ledrad kyfedef: ysgolheic corona6c ni dylir am y ledrad kyntaf namyn y diyrdad a'e ell6g ynn llyc. ¹⁹⁶⁵Eil y6 mab kynn y vynnied ynn bedeir bl6yd ar dec. ¹⁹⁶⁶Trydyd y6 dyn aghyfyeith ni 6ypo kyfreith y 6lad a'e defod, hyd ymhen tri dieu a their nos. De6i Brefi!

[GWADU MAB]

¹⁹⁶⁷O dervyd y dad 6ady mab o genedyl g6edy dycer ida6[†] ynn gyfreitha6l, ny eill h6nn6 gaffel taad byth g6edy hynny. ¹⁹⁶⁸V vam a'e dyc ynn gyfreitha6l, a'e dat a'e g6ad6ys ynn gyfreitha6l, ac 6rth hynny ni eill ynteu gaffel taad eil6eith. [107] ¹⁹⁶⁹Y tad a'e g6atto ynteu ynn gyfreitha6l, ny byd karrdych6el ynteu ar h6nn6 drachefyn, kanid ad6na kyfreith a 6nel.

¹⁹⁷⁰Y mab h6nn6 6eithion 6rth genedl y vam y byd y vreint: o llad ef dyn, deuparth yr alanas a a ar genedl y vam, a'r trayan ar y llofryd yhynan; ac o lledir ynnteu, kenedl y vam a dyly y deuparth o'e alanas. ¹⁹⁷¹A h6nn6 y6 vn o dri dygynngoll kenedyl. ¹⁹⁷²Eil y6: o llad g6r 6r arall a mechnia6 ar yr alanas, a chynn dyfod oed yr alanas d6yn o'e vam y dat arall; kyfreith a d6eid pann y6 y genedl a vachni6ys ar yr alanas a bieu taly, o deu acha6s: o 6neuthur ohona6 yr acha6s tra vy ar y breint h6ynt, ac o acha6s y dyly y neb a vachni6ys daly. ¹⁹⁷³Trydyd y6: o rodir Kymraes y alltyd a bod idi vab o'r alltyd, a llad ohonna6 dyn, deuparth y alanas a da6 ar genedl y vam, a'r trayan ar y llofryd yhyn, kanid oes genedl tad ida6 a'e talo. ¹⁹⁷⁴A h6nn6 a elbir yn varthec [di]vach, kanys dir divechnia6 ar [y g6arthech hynny, kanys ar] 6arthech y telid pob tal [gynt]. ¹⁹⁷⁵Y deu vab a d6edassam ni ychod, vn 6erth ac vn breint ynt a bonhedic kanh6yna6l, ac vn sarhaed.

¹⁹⁷⁶Mab diolef y6 mab a dycco g6reic ar y thafa6d leferyd y vod ynn vab y 6r, ac nas dycco ar dygyn. ¹⁹⁷⁷H6nn6 a ellir y 6ady pann vyner. ¹⁹⁷⁸Mab diodef y6 mab a dycco g6reic ynn gyfreitha6l y 6r, a'e diodef vn dyd a bl6ydyd a'r g6r hep y [107^v] 6ady. ¹⁹⁷⁹Ni eill y 6ady o hynny allan byth. ¹⁹⁸⁰O dervyd y h6nn6 6neuthur kyflafan, ni ellir y 6ady ynn yr ing kany 6ad6yd ynn yr eang y vod ynn vab.

¹⁹⁸¹Kyd boed brenhin a vo tad y vab alltydes a'e 6ady ohonna6, alltyd vyd o hynny allan. ¹⁹⁸²Os alltyd a 6atta mab Kymraes, bonhedic kanh6yna6l vyd o hynny allan, kanys 6rth vreint y vam y byd pob [mab] g6edy g[6]atter.

¹⁹⁸³Tad a dycha6n g6ady y vab dranoeth g6edy y dy6ikio y gyflafan drosto, os myn. ¹⁹⁸⁴O dervyd u dat rodi da er meithrynn mab, ni dyly y[†] 6ady, kanys trydyd kymeriad y6 ar vab.

¹⁹⁸⁵O dervyd mar6 tad, penkenedl a aill y 6ady ar y seithued ynn vn ffynyd ac y g6adei y tad by bai by6, ac [yn] yr vn egl6ys, a'e seith6yr gantta6 o oreug6yr kenedyl, gann y

1960 [†] Ar ymyl y ddalen mewn llaw arall.

1967 [†] ida6 ida6

1984 [†] y6

ll6 h6ynteu y vod ynn iach y l6 ynnteu. ¹⁹⁸⁶Ony byd penkenedl, vn g6r ar hygeint a'e g6atta. ¹⁹⁸⁷Oher6yd g6yr Po6ys, deg6yr a deugeint a'e g6atta.

¹⁹⁸⁸Ni eill neb er dyg6yda6 tir ynn y la6 y 6ady. ¹⁹⁸⁹Ni eill bra6d 6ady y gilyd; ac oni byd bra6d, ni eill kefender6 6ady rac y 6ady er y er6 ohonna6; ac ni eill neb er dyg6yda6 tir ynn y la6 y 6ady er y tir.

¹⁹⁹⁰O dervyd bod rei o genedyl mab ynn y 6ady ac ereill ynn y gymryd, io6naf y6 kredy yr hei yssyd ynn y gymryd, kans gna6daf y6 g6ady mab er tref y dat. ¹⁹⁹¹Os y rei yssyd ynn y gymryd a ryd ll6 nad er g6erth nac er gobyr y maent ynn y gymryd, io6naf y6 y kredy.

[108] ¹⁹⁹²Pob bra6d a dychon g6rthod y ch6aer ond vn lle: rac ranny da y mam a'e thad a hi. ¹⁹⁹³O cheisir y g6ady hitheu rac ranny da y mam a'e thad a hi, ni ellir. ¹⁹⁹⁴Ac velly pob alltyd a eill g6ady y vra6d neu ch6aer onyd rac ranny da eu mam neu y tad ac h6ynt, ac rac dy6gia6 kyflafan.

¹⁹⁹⁵Val hynn y dylir kymryd mab ygenedl: y dad ef yhyn a dychon gymryd mab g6edy as dycco y vam ynn *gyfreitha6l* gyssefin. ¹⁹⁹⁶Ony byd by6 y dad, penkenedyl ar y seithved a dycha6n y gymryd. ¹⁹⁹⁷Sef mal y kymeryd: kymryd o'r penkenedl d6y lla6 y mab r6g y d6yla6 ynnteu a rodi kyssan ida6, kanys ar6yd kyrenyd y6 kyssan; a g6edy hynny y rodi o'r penkenedl ynn lla6 yr hynaf o'r g6yr a rodi ohonna6 gyssan ida6; ac velly o la6 y la6 hyd ar [y] di6ethaf. ¹⁹⁹⁸Ony byd penkenedyl, vn g6r ar hygeint o oreug6yr kenedyl, a chymryd y mab o'r g6r ae vo ynn lle yr argl6yd erbyn y la6 deheu ida6, a'e rodi ynn lla6 y g6r hynaf o'r g6yr hynny a rodi kyssan ida6; a'e gymryd ohonna6 erbyn y lla6 deheu ida6, a'e rodi ynn lla6 y g6r nessaf ydo a rodi ohona6 gyssan ido; ac velly o la6 y la6 hyd ar y g6r di6ethaf. ¹⁹⁹⁹Her6yd g6yr Po6ys, deg6yr a deugeint a'e kymer ac a'e g6atta.

[TRIOEDD]

²⁰⁰⁰Tri dygyngoll kenedl: kyntaf y6 ohonynt, beu darffeu bod mab ar ardel6 y tad ynn vab diodef, a lad dyn ohonna6 gelein, a meicheu o genedyl y tad h6nn6 ar yr alanas drosto, a g6edy hynny y d6yn o'e vam y dad arall, a d6od o'r genedl a ry lader y kar y ofyn y alanas y'r genedl a ry veich[n]iasseu ar yr alanas, a d6edyd o'r genedyl [108^v] re d6gadoed y llofryd ohoneu ac na dylyant h6y daly galanas namyn dros gar ydynt, ac nad oed gar h6nn6 ydynt h6y y g6r a dycb6yd o'e pleid; ac odydda dyfod y genedl y ofyn galanas y'r lle y dathoed y llofryd, a d6edyd o'r genedyl na 6naeth ef dim kam er pan oed ef gar ydynt h6y, ac na dylynt h6y 6neuthur dim ja6n namyn dros y kam a 6nel ef ynn gar ydynt h6y; ac ynna her6yd y deu acco y d6eid *kyfreith*, 'Tal6ys a vechni6ys': sef y6 hynny, taly o'r neb a ry vechni6ys yn g6byl kyd boynt g6irion am y veicheu a'e tal. ²⁰⁰¹Yr eil y6, beu darffeu damch6eina6 meicheu ar alanas dros y llofryd, a bod vn geina6c ynn ol heb daly ac am hynny llad y llofryd, *kyfreith* a d6eid na dylir nac edryd yr alanas drachefyn na dim amdana6 ynteu kany thalod ef g6byl ac na ellir k6byl o agh6byl. ²⁰⁰²Trydyd y6, bei darffei kyss6yna6 dyn o lad arall ac nad ymardel6o ynnteu o 6ad ar y ll6on[†] y dylyeu, ac escaylyssu y genedyl a bocsachu am y gyflafan, *kyfreith* a d6eid o hynny allann na dylyd kymryd g6ad gantto, kanny dechreu6ys gymryd ardel6 a 6ad, sef oed hynny anvon at y genedyl ac att yr argl6yd; ac am golli da y gel6ir ynn dygyngoll kenedyl.

²⁰⁰³Tri g6arthryd kelein: kyntaf y6 llad kelein; a'r eil, ysbeila6; a'r trydyd, gofyn, 'Py gelein y6 hon?' a'e g6an g6th ynndi. ²⁰⁰⁴Am y tri hynny y telir sarhaed: am y kyntaf, syrhaed hep drychafel; ac am y deu ereill y dyg6yd y trayan y'r lla6r. [109] ²⁰⁰⁵Sef acha6s y6 na dylir ardrychafel ar y sarhaed gyntaf, 6rth na li6ir er a syrhaer dros 6erth y kyntaf; a llyma yr acha6s y gost6g y d6y sarhaed di6ethaf[†], 6rth vod ynn llei g6arthryd y mar6 no'r by6.

²⁰⁰⁶Tri argae g6aed: g6aed hyd ran, a g6aed hyd g6ll, a g6aed hyd la6r; sef y6 hynny, hyd 6yneb, g6aed hyd dillad, a g6aed a retto hyd la6r. ²⁰⁰⁷Am y g6aed di6ethaf, kani ch6yner amdana6, yr argl6yd a dyly emher6 6rth 6aedlydy y tir a'e dayar; ac sef y6 maint kosb am hynny: pedeir ar hygeint am y g6aed, a phunt am 6aedlydio y tir.

²⁰⁰⁸Tri g6aed ni di6cir: g6aed o ben krach, g6aed tr6yn, a g6aed o greith tra vo agored; sef acha6s na di[6]ygir y g6aedeu hynny, 6rth vod ynn aniana6l gantynt redec bop amser.

²⁰⁰⁹Teir kreith gogyfarch: kreith ar 6ynneb, ar la6, ac ar droed. ²⁰¹⁰Am y gyntaf, g6erth g6aed a g6eli a gogyfarch deir g6eith; am yr eil, g6erth g6aed a g6eli a gogyfarch d6y weith; am y dryded, g6erth g6aed a g6eli a gogyfarch vn 6eith. ²⁰¹¹Sef acha6s y ragora kosp am y kyntaf ynn v6y nac am yr eil, am yr eil ynn v6y noc am y dryded: kany amlycach ac anyrdedicaf y6 kreith ar 6yneb nac ar la6, ar la6 noc ar droed, ac 6rth hynny y drycheif yr hon rac y llall.

²⁰¹²O dri mod y sarheir pob dyn: o gyflafan arna6, a bod gan y 6reic, a thori na6d g6edy as rodo. ²⁰¹³Sef acha6s y di6cir sarhaed g6r o vod gan y 6reic ynn v6y noc arall, am y hanffod o alanastra.

²⁰¹⁴Tri anhepgor [109^v] brenhin ynt: y deuly 6rth 6neuthur y negeseu; a'e ynad 6rth dosbarth dadleu, a dadleu a da6 y'r llys [ac 6rth] gyghori; ac[†] yffeiriad 6r[th] gysyllia6 ac 6rth gymryd iechyd y eneid ganta6; ac na dyly ef her6yd ja6nder eneid a chorff vod hep y tri hynny, ac 6rth hynny y gel6yr h6ynteu ynn dri anhepgor brenhin. ²⁰¹⁵A deu ny dyly bod ynn [ved6] byth, a'r trydyd y6 medic o'r tri hynny, kanny dylyant vod ynn ved6, ac ny dylir g6lla6[†] arnadynt h6y namyn gan y bod.

²⁰¹⁶Tri maib ny dyly tref tad: mab effeiriad, mab klaf6r, a mab g6r a daler y dir ynn 6aedtir. ²⁰¹⁷A llyna yr acha6s nas dyly mab y claf6r, 6rth darvod y Du6 y dethol a g6ahanu y vrait y 6rth i ach veda6l; sef val y mae hynny, o vab a gaffo klaf6r g6edy y bo barnedic y glafdy, a mab a gaffo effeiriad g6edy yd yrder ynn effeiriad.

²⁰¹⁸Tri arga[e] tervyn: braint, a chyg6archa[d]6, a phriodolder. ²⁰¹⁹Sef val y mae hynny: breint breinia6c a'e hargeua rac anvreinia6c y tervyn, kany dyly anvreinia6c dervynny ar dor dyn a breint ydo; a hefyd prioda6r, kanny dyly tervynny arno; ac y gyd a hynny, hen 6archada6 a argeua tervyn rac vn a vo ieu noc ef. ²⁰²⁰Kyd boed deu prioda6r ogymerieid, a chyhyd y g6archad6, ac vn ry6 priodoryon, ac [ny] 6ypo henryeid g6lad ia6n dervyn rygtynt, rany ynn deu haner a dylir her6yd [110] kyfreith kyhyded.

²⁰²¹Tri dadleu am dir ni dylir aros vn amser m6y [no'y] gilyd amdanynt: tir llann, a thir a vyner y dervynny, a rany tir.

²⁰²²Teir g6raced a dyly y meibon dir o vam6ys: g6reic vonhedic a roder y alltyd o vod kenedyl a bod meibon idi o'r all[t]yd, yr hei hynny a dyly ran o dir gida brodyr y mam euthur

2005 [†] gyntaf
2014 [†] a ac
2015 [†] g6llay

o dir y bei vrent neu[†] deilygda6d ohonna6; o h6nn6 hagen ny dilyant ran hyd ymhen y ped6ryd dyn, gan vod neb o barth tad6ys a dilyeu ony bond yn veibion alltyd. ²⁰²³Eil y6 bei damch6eineu vod mor6yn ar vrent y brodyr a'e chenedyl, a'e threissa6 o alltyd: os mab vai[ʹr] dyn h6nn6, ran o'r tir gida brodyr y vam a dily. ²⁰²⁴Trydyd y6 be darffeu[†] rodi g6reic vonhedic yg6ystyl y alltydaeth, ac ynn hynny kaffel beichogi a bod mab idi, h6nn6 a dily ran o dir gida brodyr y vam. ²⁰²⁵A llyma yr achos y dily plant y 6reic gyntaf dir, kanys y brodyr alltdyd6ys y fflant pan y rodassant hi y'r alltyd; ac 6rth na dilyant rodi y ch6aer namyn y'r lle y kaffeu hitheu dir, wrth hynny y dily y phlant hitheu dir o vam6ys. ²⁰²⁶Llyma yr acha6s y dily plant yr eil 6reic mam6ys o dir, kanys hyd tra vai hi ar vrent y brodyr a'e chenedyl, h6ynt a dilynt y chad6 rac pob kam; wrth gaffel oheni hynny y dily y phlant hitheu vam6ys. ²⁰²⁷A llyma yr [110^v] achos y dily mab y dryded vam6ys, kanys a hi ynn y g6ystloryaeth y kafas hi y damchein; 6rth hynny y dily y phlant vam6ys o dir.

²⁰²⁸Teir gorsed *gyfreitha6l* yssyd: gorsed argl6yd, a hon esgop, a hon abad; a'r teir hynny [a dilyant] g6rogaeth g6yr, ac ny dily g6r o vn ohonynt g6neuthur ia6n namyn ynn y orssed ef yhyn, ony bei damch6eina6 y 6r yr esgob 6neuthur kam [ygorssed] yr argl6yd, neu 6r yr argl6yd ygorssed yr esgob, neu 6r yr abad ynn vn o'r d6y ereill; pob vn o'r rei hynny, g6naed ia6n lle g6nel y kam.

²⁰²⁹Teir g6anas g6ystyl yssyd: lla6, a braich, ac ysg6yd. ²⁰³⁰Sef achos y gel6ir yr hei hynny ynn 6anas g6ystyl: kanny dylir ar ny aller y ar6ein ynn vn o'r tri lle hynny, onyd yr ha6l6r a'e myn, onyd vn peth—bod y dilyed ynn kymeint ac na ellid g6ystla6 amdana6[†] namvn peth ma6r; sef achos na dilyir hynny, 6rth na dylir peth aghyfodadyn am dlyed kych6yn.

²⁰³¹Tri g6ystyl gogymerieid yssyd: o la6 mach; ac o la6 kynogyn; ac o la6 argl6yd neu 6asnaeth6r am dlyed adefedic hep vach arnei, a hep gadarn vach, ac eissoes y vod ynn adefedic.

²⁰³²Tri g6ystyl nid reid meicheu ar y dilyssr6yd: g6ystyl o la6 mach; a g6ystyl a dycco yr ha6l6r ar y mach or [111] na vyno g6ssnaythu y vechniaeth; a g6ystyl o la6 argl6yd ne wasnaeth6r. ²⁰³³Sef acha6s y6 nad reid mach ar dilyssr6yd g6ystyl o la6 mach neu o la6 yr argl6yd: kany 6atta hynny o dynyon ry 6ystla6 oc eu lla6, nac er ch6ant da nac er peth arall; bei g6edynt g6ystla6 h6nn6, h6ynt a[†] dilynt g6ystla6 vn arall. ²⁰³⁴A llyna yr achos nad reid mach ar dilyssr6yd g6ystyl a dyccer y ar vach, kanys o'e annvod y dygir; ac os ryd ynteu o'e vod, kymered yr ha6l6r vach ganta6 ar y dilyssr6yd rac g6ady ohona6 nas rodes.

²⁰³⁵Tri pheth nid reid mach ar y dilyssr6yd: kynysgaeth gan 6reic, ac enill medic gan glaf, a chyfar6s g6r gan y argl6yd.

²⁰³⁶Tri ry6 dadanyd yssyd, a'r tri hynny ny dylir y barny namyn y'r mab ynn lle y tad: dadanyd ar ac eredic, a dadanyd born a baich, a dadanyd kart. ²⁰³⁷P6y bynac y barner dadanyd o ar ac eredic, ef a dily eisteu ynn did6r6f dieni6ed hep ateb y neb hyny vo a'e gefyn ar y das, ac ynna ateb. ²⁰³⁸P6y bynac y barner ida6 dadanyd o vod tad ynn kyfanhedy, a march a char ganta6, ef a dily bod ynn dieni6ed hyd ymhen y na6ved dyd hep ateb, ac ymhen y na6ved dyd, *kyfreith*. ²⁰³⁹P6y bynac y barner yda6 dadanyd o vod tad yn

2022 [†] deu
 2024 [†] darffeu darffeu
 2030 [†] amdama6
 2033 [†] a a

gyfreitha6l, [111^v] a b6rn ac[†] a baich gantho ynn kyfanhedy, a dyly bod ynn did6r6f dieni6ed hyt ymhen y drydydyd hep ateb, ac ymhen y trydydyd, kyfreith.

²⁰⁴⁰Tri chargych6yn hep attych6el: mab a 6atto y dad vn 6eith neu a gymero vn 6eith; pa vn bynac a 6nel, ny dyly y ad6neuthur. ²⁰⁴¹A'r ail y6 dyn a el vn 6eith ynn kyfreitha6l o briodolder; ny dyly byth dyfod drachefen. ²⁰⁴²A'r drydyd y6 g6reic a el vn 6eith y breint ody 6rth y chenedyl ynn gyfreitha6l; ny dyly ymhoelyd byth drachen ymreint y chenedl. ²⁰⁴³Sef acha6s y6 hynny, 6rth nad ad6na kyfreith a 6nel, ac na dylir g6neuthur vn o'r tri hynny namyn ynn gyfreithol.

²⁰⁴⁴Tri gorssaf g6reic: kyntaf lle kysger genthi; hi a dyly bod ynno hyd ymhen na6ved dyd. ²⁰⁴⁵Eil y6 lle [y]d ysgaro y g6r a hi; hi a dyly bod yno hyd ymhen na6ved dyd y etrych ae kyfreitha6l yd ysgar6yd a hi, ac y bod ynno ar ol y geina6c di6ethaf o'r a eidieu. ²⁰⁴⁶Trydyd y6 g6reic y bo mar6 y g6r[†]; hi a dyly bod yno y6chben y hael6yd hyd ymhen y na6ved dyd, ac [o]dynna ar ol y geinia6c di6ethaf o'r a eidieu.

²⁰⁴⁷Teir r6yd brenhin ynt: y deulu, ac ass6ellt y veirz, a'e ree; sef acha6s y6, karcharor a dalo y deuly, y brenhin biefyd; ac anifeil a daler[†] ar ass6ellt y veirch, pedeir keinha6c kyfreith ohonna6; ac velly march a daler ar y ree, ef [112] a dyly pedeir keinha6c kyfreith ohonna6.

²⁰⁴⁸Teir r6yd mab ychel6r: ass6ellt y veirch, a'e genveint voch, a'e ree; ac o cheiff anifeil ni bo y eida6 ynn ass6ellt y veirch, neu ar y ree, neu ar y genveint voch, vn ry6 gosb yssyd yda6 ac vo y'r brenhin.

²⁰⁴⁹Teir r6yd mab eillt: y breid 6arthech, a'e voch, a'e hendref; o cheiff enifeil ni bo eida6 euhyn ar y breid 6arthech, ef a geiff pedeir keinha6c kotta ohonna6, ac enifeil a gaffei yn y hendref, neu ymlith y voch, ef a dyly pedeir keina6c kotta ohonna6.

²⁰⁵⁰Tri chygha6a6c kyfreith: raniad galanas, a g6erth tei a dodrefen, a dadyl mach a chynogyn. ²⁰⁵¹Sef achos y gel6ir y tri hynny y[n] gygha6a6c kyfreith: rac anha6ssed y d6yn ar gof ac ethrylith.

²⁰⁵²Tri myd gorssed: mach, ac ynad, ac[†] argl6yd. ²⁰⁵³Sef achos y gel6yr h6ynt ynn vydyon gorssed: 6rth vod amser y bob vn onodynt y dylieu vod ynn vyd; mach o'r pan eler y gyfreith am y vechni, ni dyly ateb namyn g6edy gofyno yr ynad ae mach ae nad mach; a'r ynad hefyd, nid reid ydo ateb ynny vo reid ydo dosbarth o'e ben; ac argl6yd hefyd, nid reid ydo vod ynn raclafar; ac 6rth hynny y gel6ir ynn dri mud gorssed.

²⁰⁵⁴Tri araf kyfreitha6l: cledyf, a g6ay6, a b6a a deudec saeth. ²⁰⁵⁵G6erth cledyf g6ynsaid, pedeir ar hygeint; [112^v] or byd breulif, vn ar bymthec; or byd grymseid, deudec keinha6c. ²⁰⁵⁶G6erth pob vn o'r deu ereill, pedeir keinha6c.

²⁰⁵⁷Teir helynt ryd yssyd: lle6yna6c, a dyf6rgi, a heid 6enyn. ²⁰⁵⁸Sef acha6s y mae y tri hynny ynn ryd: 6rth y bod ynn dri treiledic enifeil, ac na 6astadant ynn vn lle ragor ar y gilyd.

²⁰⁵⁹Teir assgavaeth milgi: ysgyfarnoc, y6rch, a lle6yna6c. ²⁰⁶⁰Sef achos y gel6ir yr hei hynny ynn asgafaetheu milgi: kanys y kyntaf a'e kotto bieifyd, onyd vn peth, kyfarvod k6n y

2039[†] ac ac

2046[†] y g6r y g6r

2047[†] a daler / a daler

2052[†] ac ac

brenhin neu gŵn yr arglŷd a'r llŷd a gyfotteu gŵn mab ychelŷ; pa gŵn bynac hagen a gyfodeu vn o'r tri enifeil a'e asgafaethe o'e vilgi, ef a'e pieifyd.

²⁰⁶¹Tri enifeil kymeint gŷerth eu troed a'e heneid: march, a hebaŷc, a milgi. ²⁰⁶²Sef achos yŷ hynny: kans bydr yŷ pob vn ohonynt, ac anifeil difŷyn ac annolo[†] byd gŷedy na aller arver ohonynt, ac arver o bop vn ohonynt yssyd o'e draed; ac 6rth hynny y mae kymeint gŷerth troed pob vn ohonynt a gŷerth eu heneid, pob vn o'r tri hynny.

²⁰⁶³Teir sarhaed ni diŷcgir: hon a gaffo mab gan y dat; a'r hŷn a gaffo gŷreic gan y gŷr am vn o'r tri achos kyfreithol; a sarhaed gŷr gan y arglŷd.

²⁰⁶⁴Tri achos ysyd y dylly gŷr vaydy y 6reic: o ynaŷ mefel ar y varaf; ac [113] am gyflyfany arnaŷ; ac am gaffel gŷr arall genthi. ²⁰⁶⁵Os maed ynnⁿteu amgen no hynny, can kymerth y dŷyn yn y laŷ ef yhyn, ni dylly iaŷn.

²⁰⁶⁶Tri lle y ran kyfreith ynn deu haner: kyntaf o damchŷeinue[†] vod dlyed a mach arneu a gadaŷ o'r kynogyn y 6lad, y mach a dylly taly haner y dlyed, kyd bo gŷyrion, am beri ohonaŷ y'r h[a]6lŷr y gredy. ²⁰⁶⁷A'r eil yŷ o damhŷeinue amrysson am dervyn ar 6yr ynn vn ryŷ briodoryon [o] vreint [a] gŷarchadŷ, ac na 6ypeu henryeid gŷlad yr iaŷn dervyn rydynt, ranny ynn deu haner y dyllyed rygthynt. ²⁰⁶⁸A'r trydyd yŷ o damchŷeinue vod ynys rŷg dŷy afon ac na bai nes y'r vn no'y gilyd, y rany ynn deu haner a dyllyant; velly y mae kyfreith kyhyded. ²⁰⁶⁹Sef yŷ kyhyded, pob dadleu a hebryger ynn kyhyd ac ynn kystal.

²⁰⁷⁰Teir dirŷy yssyd: dirŷy ymlad, dirŷy dreis, dirŷy ledrad. ²⁰⁷¹Am bop gŷeithred a 6nel dyn ny hanffo o'r tri hynny, kamlŷrŷ a dal amdanno; sef yŷ kosb am bop vn o'r tri ychod, teir punt, a messyr kamlŷrŷ yŷ naŷ ygeint.

²⁰⁷²Teir ofer groes: kroes risk pren, a chroes a wahardo llŷybyr, a chroes ny hepryger a llŷ[†]; am yr vn o'r teir hynny ni dylir na difŷyn na dial.

²⁰⁷³O dri achaŷs y dylir [113^v] amobyr y 6reic: o gyhŷelogaeth kyhoedaŷc ar ny bo na rod nac ystyn; ac o veich[o]gi; ac o rod ac ystyn kynny bo kyŷelogaeth. ²⁰⁷⁴Llathrydaeth hefyd, ef a dylir amobr, ac eissoes ni heniŷ o vn o'r tri achaŷs; sef achos yŷ, 6rth y hanvod o bop vn o'r deu, o rod ac [o] gyŷelogaeth, kanys pan aeth hi gan y gŷr ynn llathryd, ynna yd ymroes hi euhyn y'r gŷr. ²⁰⁷⁵O hynny yd heniŷ llathrydaeth: o rod ac ystyn [ac] o gŷelogaeth kyhŷydaŷc pann heniŷ, kanys kyfreith a dŷeid kany chysgo gŷr gan 6reic a dycco ynn llathryd, ony chymer gŷr y ty vach ganttaŷ ar y hamobyr, taled ef yhyn yr amobyr.

²⁰⁷⁶Tri dyn a dylly taly amobyr: y neb a vo rodiad arnei; a hitheu yhyn; a'r hynn a deŷedassam ni ychod.

²⁰⁷⁷Tri dygiad a vyd ar vab: vn y vam ar y llo[g]ŷyd; a dyg[iad] i tad neu genedyl ynn y vam eglŷys; a'r trydyd, ef yhyn ony ordiŷed y vam ynn vyŷ. ²⁰⁷⁸O gordi[ŷ]edassay y vam ynteu y dŷyn, a vod ynteu ynn amheuedic, kyfreith a dŷeid na dylly ef ymdŷyn na chenedyl y gymryd, kanys kyfreith gidsynyaŷd gŷybod oheni nad oed vap y mab hŷnnŷ y'r tad y tybygeu ef y vod ynn vab ydo, kanys duc y vam idaŷ a hi ynn gŷeled y vod ynn amheuedic.

²⁰⁷⁹Tri chymeriad a vyd ar vab: vn tafod a'e gŷatta ac a'e kymer, y dad yhyn yŷ hŷnnŷ. ²⁰⁸⁰A'r eil yŷ, ony byd byŷ y tad, penkenedyl ar y seithved [114] o 6yr ynn lle y tad gydac ef o'r genedyl. ²⁰⁸¹A'r trydyd yŷ, ony bai na thad na phenkenedyl, vn gŷr ar hygeint o'r genedyl a'e gŷatta ac a'y kymer: saith ynn lle y tad, saith ynn lle y penkenedl, a saith

2062[†] allo

2066[†] damchchŷeinue

2072[†] llaŷ

gida'r penkenedyl. ²⁰⁸²Sef y6 val y mae y gymryd, [y gymryd] o'r penkenedyl ynn y la6 a'e rodi ynn lla6 y g6r hynaf o'r g6yr; ac velly o hynaf y hynaf hyd ymhen y seithved g6r; [a'r g6yr] hyny nid oes nodiad arnadynt namyn y bod yn genedyl o'r ny dilynt rany dayar ac ef; vn anssa6d a hynny y kyme[r]ir. ²⁰⁸³Ac ynad a dyly varny yr h6nn a 6nelont, na'e 6ady na'y gymryd; ac velly y mae kymryd mab neu y 6ady.

²⁰⁸⁴O darffai bod mab ar ardel6 y tad ynn [vab] diodef, ac ymo6yd y tad h6nn6 nas dycco y vam ida6, *kyfreith* a d6eid na dyly y genedl na'y gymryd na'y 6ady, kans gollyg6ys hi yr amser y dilyeu y d6yn os myneu; ac am hynny y d6eid *kyfreith* na ellir d6yn mab y var6, namyn gally y d6yn o'e vam y dat arall os mynn, kanny dyc h6nn6 o'r blaen; os hitheu a'e dycassau h6nn6, na da na dr6c[†] vai y tad, *kyfreith* a d6eid na dyly ef gaffel tad byth g6edy hynny namyn h6nn6, ac am hyny y d6eid *kyfreith* na ellir d6yn mab y var6.

²⁰⁸⁵Teir kelvydyd ni dyly mab taya6c y dysgu heb genad y argl6yd: ysg6lheicda6d, a gofanyaeth, [a] bar[do]niaeth[†]. ²⁰⁸⁶O damh6eineu y vab [114^v] taya6c dysgu vn o'r teir hynny heb genad y argl6yd, *kyfreith* a d6eid na byd rydach no chynt, kannys ynn aghyfreithol y dysg6ys ac nad oes aghyfreith a dylyo dyfod ynn *gyfreith*; ac na dilyant h6ynteu 6rth dilyed mab ychel6r ymrydhay namyn o ardel6 *kyfreitha6l*, a ph6y bynac ny chaffo ardel6 *kyfreithol* y ymrydhay, bit gaeth val kynt.

²⁰⁸⁷Tri pheth ny dyly taya6c y g6erthu o byd ar y hel6—mel, a moch, a march keilla6c—heb genad y argl6yd. ²⁰⁸⁸Rei a d6id os g6erth y dyly o'r gyfne6id dyfod drachefen, kanyd oed *gyfreithol* y g6erthu, ac nad oed ellygedic[†] dim a 6nelid ynn aghyfreithol; eissoes m6yaf a gadarnha na dyly dyfod drachefen, namyn o g6naethoed y mab eillt gam y dilyeu y argl6yd [dial] arno os myneu.

²⁰⁸⁹Tri dyn a dylir taly g6eli tafod ydynt: argl6yd, ac yffeiriad, ac ynad. ²⁰⁹⁰Sef acha6s y dyly argl6yd g6eli tafa6d[†]: o damh6ineu ymgeina6 yn y orssed, ac ef a dyly sarhaed her6yd bieu breint yr orssed, a chaml6r6; a hefyd o darffei ym6ystla6 o dyn a'r ynad am vra6d, a gorvod o'r ynnad, ef a dyly 6yneb6arth arna6; ac yffeiriad pan d6etter geir gar6 6rtha6 ynn vn o'e deir g6yl arbenic ynn y egl6ys, neu ynn darllain llythur, neu ynn ysgrifenu geir bron y brenhin, ef a dyly tal sarhaed am hynny.

²⁰⁹¹Tri dyn a dyly dianck rac dihenyd am ledrad: [115] kyntaf y6 esgolheic corona6c; a mab a vo ar ardel6 y tad, sef y6 hynny hyd ymhen pedeir bl6yd ar dec; a dyn aghyfieithus a v6rier o log y dir hyt ymhen teir nos a thri dieu—ynny 6ypynt *gyfreith* y 6lad, ni dylir arnadynt namyn edryd y da y'r kolledic. ²⁰⁹²Ysgolheic corona6c ny dylir arna6 na dyr6y na dial am y lledrad kyntaf, namyn diyrdac[†] a da6 ar vreint llyc. ²⁰⁹³Mab hyt tra vo ar vreint y dad ny dylir arna6 na dir6y na dihenyd hyd ymhen pedeir blyned ar dec, kanyd ydi6 ynn oed y dyl[y] *kyfreith* argl6yd vod arno; y dad hagen a dyly g6neuthur ja6n drosta6 y'r argl6yd ac y'r kolledic.

²⁰⁹⁴Tri do6od yssyd ryd y dyn y kymryd y ar y fford: nod6yd, a pheda6l, a cheina6c; nyd ryd amgen no hynny namyn gan 6rtheb yr ha6l a deleu ynn y hol, ae treis ae lledrad.

2084 [†] na da na dr6c na da

2085 [†] barniaeth, *wedi'i danddotio a bardoniaeth ar odre'r ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

2088 [†] echedic

2090 [†] ta / tafa6d

2092 [†] dir6y

²⁰⁹⁵Tri phrif raniad a vyd ar dir: ran r6g b[r]odyr, adran rog kefynd[e]r6, a chyhyded r6g kyferder6. ²⁰⁹⁶Ny dyly na nai nac e6rth na rany, nac adranny, na chyhydedy; sef achos y6 hynny, o'r na ordi6edod ef ail rann, a na deyth atta6 ynteu y ran arall; sef fford oed hynny, os nei vab bra6d vei ef, yr e6yrthur h6nn6 ni ordi6edod ef y rann gyntaf (sef oed honno, rann brodyr), ac na deuth atta6 ynteu rann arall ([sef] oed honno, adrann [115^v] kefender6). ²⁰⁹⁷Ac velly y difernir y nai vap kefender6, neu nai vap keferder6, ny dyly kaffel ateb namyn kytir kenedyl. ²⁰⁹⁸Yr hyn a d6edassam ni ychod a dylyr o dir o'r a vai ran gynt arna6; tir kyd hagen ef a ellir y rany a nai ac e6ythur, ac e6ythur a nai. ²⁰⁹⁹O deryd y dyn myny adran ac arall o'r a dylyed, ef a dyly d6yn yr afel a vy ynn lla6 y tad beu damh6eineu[†] kolli peth o 6ir a chyfreith o hynny, ac o achos y dyfod ynn anilys atta6 ac na 6ypei y vod yn anilys pan dothod atta6.

²¹⁰⁰Teir mar6 dystolyaeth yssyd. ²¹⁰¹Kyntaf y6 ohonynt, o damh6eineu y dyn holi tir o ach ac edryd [neu] o fford arall, a dodi ymhen tyston barny o gyfreitheu tad neu hendad neu orhendad, a na bai a 6attai y d6yn ar y kreir a vo ynn lla6 ynad ry atta6 oc y tadeu gantyt h6y barnny o kyfreith rieni y neb yssyd ynn holi y tir h6nn6; neu [os] o ach ac edryd yd ha6l, a'e dodi ymhen y tyston, yr vn ry6 ll6 a da6 ar yr hei hynny ac ar yr hei ereill uchod. ²¹⁰²Ail y6 odyd. ²¹⁰³Trydyd y6 rych neu ffos. ²¹⁰⁴O deryd bod dyn a ryfedo kymryd dedryd gan dyst yr hyd a bello, kyfreith a d6edyd yn y lleoed hynny y dylir, kanys peth trag6da6l y6, ac 6rth hynny y dyly vra6d gyfreitha6l barhay ynn h6y no'r neb a'e barno. [116] ²¹⁰⁵6rth hynny y m6ynheir tyston o edryd y neb a'e ry 6eleu, ac 6rth nad er yr hyn a 6elsant yhyn a atve[r]lant namyn yr hynn ade6is y g6yr a vy var6 gantyt, 6rth hynny y gel6ir ynn var6 dystolyaeth.

²¹⁰⁶Tri llyssyant assyd ar dyston: tirtra, galanastra, a chrenyd nes. ²¹⁰⁷G6rei[c]tra yssyd lys, ac 6rth y hanvod o genedlaeth galanastra ni rifir namy[n] tri. ²¹⁰⁸P6y bynac a vyno llyssu tust o grenyd nes, ef a dyly d6yn tyston kidgenedyl, kany dyly estron d6yn kar y neb ac [ef a] dylu d6yn y grenyd.

²¹⁰⁹Tri pheth a r6g dyn a thalu damd6g: kad6 kyn koll, a geni a meithryn, ac ar6aessaf. ²¹¹⁰Sef val y mae kad6 kyn koll: g6edy edyno y kolledic yr amser y kolles yr eida6, kaffel o'r amdiffyn6r keid6eid ar vod y da h6nn6 gantta6 ef ynn y berchnogaeth ef kyn no'r amser h6nn6; sef y6 hynny, kymodoc y6chla6'r dros ac arall isla6'r dros; or keffir hynny diga6n y6, ac ony cheffir, advered[†] y'r perchen yr eida6.

²¹¹¹Tri pheth ni dylir y damd6g: kic heb groen, ac ariant hep lester, ac yd o'r a el y ar ysgyb. ²¹¹²Sef val y mae hynny: o cholleu dyn enifeil by6 ac na ordi6edeu y dyn lle bai y dyb namyn kic heb groen, kyfreith a d6eid na dyly [116^v] dyn damd6g a[r] ni 6el6. ²¹¹³A'r eil y6 ariant hep lester a gollo dyn, ny dyly y damd6g kanys vn ry6 vyd pob aryant a'e gilyd[†]; os kolleu ynteu ynn y llester, her6yd breint y llester y dyly damd6g. ²¹¹⁴Trydyd y6 bei koleu dyn yd ar y golofyn; kyfreith a d6eid na dyly ef y damd6g namyn y gyfry6 ac a gollo.

²¹¹⁵Tri g6ystyl ni dyg6yd ynn benvadeu: telyn, a phayol, a ffluf. ²¹¹⁶Os rodeu dyn o'e vod vn o'r tri hynny y vod ynn benvade ynn amoda6l, ef a dyg6yd val g6ystyl arall kanys ef yhyn a lygr6ys y vraitn pann y g6ystla6d. ²¹¹⁷Os dycke y mach y arna6 o'e anvod, ny

2099[†] da / damh6eineu

2110[†] adverved

2113[†] pob aryant ae gilydd pob ariant ae gilydd

dyg6yd hyd ymhen vn dyd a bl6ydyd; h6ynt a dyg6ydynt y'r ha6l6r ymhen na6vedyd, kans ef a dyly y mach roi g6ystyl *kyfreithol*; y mach hagen a'e dyc a vyd y'r kynogyn y k6byl.

[AMRYWION]

²¹¹⁸Ny dylir rodi barn ar absendra pleid tra vo vn dadyl gyndrycha6l hep dervynny ynn y llys honno, acha6s amsera6l y6 dyfod y dadleu tra vo dadleu ynn parhau, achos dyd dadleu yssyd ac nid dryll dyd dadleu; ac o rodir [barn] ar absendra pleid velly, kam varn y6 a thremic[†] o bleid yr amser; ac o achos hynny y mae ysbeid y hameu o ve6n vn dyd a bl6ydyd o'r dyd h6nn6.

²¹¹⁹By ha6l bynac a varner y dyn o *gyfreith* [117] a nad ym[af]aelo ynn y mediant or na 6ledycho vn dyd a bl6ydyd, *kyfreith* a d6eid vyned g6yd6aled rygta6 a'e ha6l, ac na dyly gorcheid6ad 6rtheb ida6 o hynny allan.

²¹²⁰O dervyd tebygu o argl6yd y dyly da kany ch6yner am aghyfarch, *kyfreith* a d6eid na dylir ony hebr6g y kolledic k6yn hyt y llys; g6edy y k6yno y kolledic, ny dyly na chymryd y eida6 drachefen na dim amdana6[†] hep genad argl6yd.

²¹²¹O dervyd y dyn mynny g6neuthur t6ryf ac eni6ed am dir a dayar y arall, g6naed ar y tir y bay y ha6l ymdana6; ac os g6na ar dir arall hep ha6l ida6, taled a'e g6nel, kany dyly ef diffeitho namyn y tir y bo y ha6l arno. ²¹²²Sef y6 t6r6f ac eni6ed, llosgi tei neu dori erydyr: hynny [y6] t6ryf. ²¹²³Eni6ed y6 k6yn mynych 6rth 6lad ac argl6yd; kynny chaffo ia6n yml6ydyd nac ymlynyded, nid dyffodedic y ha6l er hyd y bo hepda6. ²¹²⁴Am ha6l ysgrybl ac aryant a phob da arall, ny dylir g6neuthur t6ryf amdana6 namyn [eni6ed] a'y holi bop bl6ydyd, ac o byd ynteu hep holi vl6ydyd arna6 kany bod ynn gy6lat a'r ha6l, y vod ynn ha6l drabl6ydyd ac ynn diffo[d]edic yghyfreith. De6i Brefi!

²¹²⁵Ry6 dynyon yssyd ni ellir kymell vn ohonynt ynn blaid o dadyl geir bron [117^v] bra6d6r o ry6 r6ym personol, megis mech[n]iaeth, neu amod, neu ede6id, neu lynyaeth arall; sef y6 y rei hynny: mab othy ve6n y bedeir bl6yd ar dec hep genad y dad neu geid6ad tra dylyo vod drosto; a dyn med6 profedic; a dyn ynnvyd; a dyn r6ymedic 6rth yrdeu kyssegredic; a dyn a dirymo y vreint [y vreint] penadyryaeth ac a 6hano y dyn a gysylltyer ac ef hyd na aller [y] ar6ein ynn gysylltiedic na'u kymell me6n vn dadyl o r6ym nac ed6id perssona6l val y d6esb6yd vry, lle ni aller kymell y pena6dyr her6yd *kyfreith* ynn bleid y'r defnyd (sef y6 yr hei hynny, mynach proffessa6l r6ymedic me6n yrdeu kysegredic, kany braint yr abad a diryma y vrait ef hyt na dychon vn r6ym nac vn ede6id y neb arall; eil y6 g6reic ac argl6yd g6ialen priodasol erni, kannys braint [y] briodas a diryma y braint hi hyd na dychon hi vod ynn r6ym persona6l nac ynn ede6id; ac 6rth hynny ny ellyr kymell h6ynt na'y kyffelyp dynyon h6ynteu yn bleid y'r defnyd o *gyfreith*).

²¹²⁶O dervyd kadeiria6 kynga6s a gada6 y gadeir a'r vra6dle, *kyfreith* a d6eid na dyly dy6od y'r lle h6nn6 drachefen, a'e vod ynn golledic o'r ha6l y bo ynn y amdiffin.

2118 [†] threnic
2120 [†] am dama6

[TRIOEDD]

²¹²⁷Tri chanlyn di6all y[118]ssyd: kanlyn k6yn hyd ar r6ym; kanlyn r6ym hyd ar varn; kanlyn barn hyd ar dervyn. ^{1,128}Deu ry6 diffic kanlyn yssyd. ²¹²⁹Vn, na chanly[n]er dim. ²¹³⁰Eil y6 amryfaelu o'r kanlyn y'r llall.

²¹³¹Tri dyn her6yd *kyfreith* ni safant 6rth a 6nelont. ²¹³²Vn y6 dyn med6. ²¹³³Eil y6 mab kynn y[†] bedeir bl6yd ar dec. ²¹³⁴Trydyd y6 dyn a gymheller o'e anvod.

²¹³⁵Tri breint yssyd y gyghella6r: breint kastell, a braint amdiffynbleid[†], a braint dyn *disgyfreith*. ²¹³⁶Sef achos y mae breint kastell ido ef: karcharu a dychon pan y myno. ²¹³⁷Sef achos y mae breint amdiffynbleid ydo: am orvod arno ateb y othrymder. ²¹³⁸Sef achos y mae braint dyn *disgyfreith* ido ef: am nad oes y neb dasgy arno.

²¹³⁹Tri dyn ni adm6ynheir dim o'r a d6etton me6n llys: dall, a med6, a bydar; sef achos y6, am nad g6neuthuredic dim o'r a 6nelont *yghyfreith*.

²¹⁴⁰Tri dyn a dyly sarhaed ac ny dylyant galanas. ²¹⁴¹Vn y6, o dervyd tybya6 ar dyn lad arall ac nas g6atto kyd boed g6irion, ac am hynny y sarhau, ef a dyly tal sarhaed a pheu lledyd ni chai dim. ²¹⁴²Eil y6, o dervyd y dyn daly cobyl o alanas namyn vn geina6c, ac am hynny y sarhau, ef a dyly tal sarhaed a pheu lledid ni chau [118^v] dim. ²¹⁴³Trydyd y[6] kaeth: nid oes alanas ido, namyn taly y 6erth y argl6yd mal g6erth ll6dyn.

²¹⁴⁴Tri dyn a dyly galanas ac ny dylyant sarhaed: ynvyd; a dyn a lader a g6en6yn; a dyn a lader a saeth dr6y arall.

²¹⁴⁵Tri dyn ny dyly na galanas na sarhaed kyd llader h6ynt: vn y6 dyn a lado enifeil ef; a dyn a gaffer ynn rodio ystafell y brenhin hyd nos hep na than na goleuad yn y la6; a dyn a lader a phren ynn y v6r6 y'r lla6r gan y rybydia6.

²¹⁴⁶Teir merched a dylyant taly amobreu ac ny dyly y tadeu daly ebedi6: vn[†] y6 g6r a dienydio^{††} argl6yd, kany dyly argl6yd ebedi6 y g6r a dienydyo^{†††} euhyn, a'e verch a dal amobyrr; a merch g6r a dalo gobyr ystyn; a merch g6r o dref gifrif a vo mar6 hep vab ida6, y verch a dyly taly amobyrr.

[DAMWEINIAU]

²¹⁴⁷O dervyd y dynrodi ariant neu ysgrybl y arall, ac o'r da h6nn6 y gyfne6idia6 ac el6a o'r neb a deuyth y da atta6, a cheissio o'r neb a bieifyd y da ran o'r enill, *kyfreith* a d6eid nas dyly onyd amod[†] a'e d6c ida6, kanyd a s6llt dan diebryd, euthur a roes y'r llall; a h6nn6 a el6ir 'nid a s6llt dan diebryd'.

²¹⁴⁸O dervyd y dyn dyfod yn dr6yded y dy dyn arall ac ysgrybl ganta6 neu da arall, pan el y ymdeith ny [119] dyly myned ganta6 nac epil, na thail, na chlodeir, na neb deod6f o dim namyn a deyth gantta6, o byd h6nn6, onyd amod a'e d6c ida6.

²¹⁴⁹O dervyd y dyn d6yn by6ch ynn lledrad a meithryn oheni epil gan y dyn a'y dyc, a g6ybod o'r perchena6c lle [y]d oed y vy6ch a cheissia6 ohona6 hi a'e hepil, nys dyly namyn hi yhyndan, o byd; ac ony byd, ny dyly dim kanyd a s6llt dan diebryd.

2133 [†] ky / nny y

2135 [†] am / amdiffyn bleid

2146 [†] vn / vn

2146 ^{††} defnydio

2146 ^{†††} defnydyo

2147 [†] amo / od

²¹⁵⁰P6y bynac a 6rthotto y ia6n o achab6s tybygy y vod ynn argl6yd ar y ha6l a dylly holi pan vyno, gatter ida6 ynnteu beida6; ac [o] phaid enteu vn dyd a bl6ydyd, bid hitheu ynn [ha6l] drabl6ydyd, a honno ny dylir ia6n o hynny.

²¹⁵¹O dervyd y dyn d6yn adafael ynn aghyfreitha6l, advered yr afael drachefyn, a'r ha6l ynn ir. ²¹⁵²Ef a debedir na dylly kyfreith nis g6nel; am yr hyn y g6naeth ynteu aghyfreith amdana6, ef a 6naeth ia6n amdana6 ac adverb6yd drachefyn; a'r ha6l bid ir val kynt.

²¹⁵³O dervyd y dyn vod ynn vach, a chyn tervyny yr ha6l y vyned ynn glaf6r neu ynn vynach neu ynn di6yll, [ac] ny thebycco ef y dylly ateb o'r ha6l; kyfreith a d6eid y dylly ef gy6ira6 ado6ssei tra vo by6; ac vn o'r lleoed ny dylly y mab sefyll ynn lle y dad y6 h6nn6. ²¹⁵⁴Sef achos y6 nas dylly: 6rth nad [119^v] ede6is dim o'e da ida6 ond y e6llys.

²¹⁵⁵O dervyd y dyn holi peth ynn y dydyeu dydyon, na cholli na chaffel, ny byd ida6 ef hynny ony byd doddi oed kolli [a] kaffel yndynt; ac os hynny a dodir, k6pyl a gollir; ac velly am dir a dayar ynn amseroed y delyer karchary.

²¹⁵⁶O dervyd debedyd o vor6yn ar 6r d6yn treis erni, a'r g6r ynn g6ady, a d6edyd oheni hitheu ynn ateb, 'Ony dygoesty treis arnaf i, mor6yn 6yf i etto', sef a varn kyfreith, y hedrych; sef a'e hedrych, yr edlyg. ²¹⁵⁷O dervyd ydyn y chaffel hi ynn 6reic, ni eill y llall y 6ady; yna taled y g6r y d6a6d hi arno y threissa6 y cho6yll a'e h6yneb6arth idi hi, a'y hamodbyr o'e hargl6yd, a'e dilysr6yd. ²¹⁵⁸O dervyd ida6 ynteu y chaffel hi ynn vor6yn, bid hitheu ar vreint mor6yn ac na cholled y breint er y phrofi.

²¹⁵⁹O dervyd d6yn treis ar vor6yn, ac ynn y treis h6nn6 kaffel beichogi oheni, ac na 6ypo hitheu p6y vo y dat, a'r argl6yd ynn [myny] amobyr, a hitheu ynn d6edyd na dylir idi kanys treis a dycb6yd erni ac na dylly g6reic a dyccer treis erni daly amobr; sef a d6eid kyfreith yna, diffodi yr amobr y'r argl6yd kany all6ys y chad6 rac treis ac ef ynn dlyed y chad6, a hyhi kyfreithol oed. ²¹⁶⁰Eissoes kyd amheuer hi am hynny, ni cheir genti namyn y ll6 yhyn ar vod ynn 6ir a debedid hi. ²¹⁶¹Mab [120] y gyfry6 6reic honno, sef y bernir: 6rth genedyl y vam y breint, [ka]ny 6yper p6y vo y dad.

²¹⁶²O dervyd y 6r d6edid bod g6reic ynn veicha6c ohona6, a'r 6reic ynn g6ady a'r g6r ynn adef, a'r argl6yd ynn myny yr amobyr, taled y g6r yssyd ynn adef, kanyd oes 6ad dros 6assaf.

²¹⁶³O dervyd y dyn damd6g peth a g6erth kyfreith arna6, a bod ynn v6y y damd6g no'y 6erth kyfreith, yr ygneid a dyllyant edrych ae kam y damdyg6yd; ac os kam, g6neler kyfreith anydon arna6 (sef y6 hynny, na6 ugeint kaml6r6), a'r egl6ys ynn [y] ol.

²¹⁶⁴O dervyd y dyn gyry peth ar arall y greireu, a g6edy y gyrr y diheura6, hynny a el6ir kyfreith anydon, kany eill na bo anydon y neill ohonynt.

²¹⁶⁵P6y bynac a dycco kreireu y dadleu ac y keissa6 o'r llall oed ynn y erbyn y kreireu a deith gantha6 ef, kyfreith a d6eid na dylly h6nn6 y greirieu ef hynny darffo y datleu ef; o hynny allan kyffredin vyd y kreireu y ba6b ynn y maes. ²¹⁶⁶Nyd reid kreireu ynn y dadleu a gynhaler ymyn6ent ac egl6ys, kanys plas y kreireu y6.

²¹⁶⁷O dervyd bod kyfreith ynadleu ac na bont greireu ynn y maes, kyfreith a d6eid na dylly oed y geissia6 y kreireu namyn tra katt6o yr ynad y vra6dle, a hynny [6rth] e6llys yr ynad.

²¹⁶⁸O dervyd y vra6d6r barny kam vra6d a'e ameu [120^v] amdanei, ac na chynikier g6ystyl ynn y herbyn kynn y kyfodi o vra6dle, ny dylly y gymryd byth g6edy hynny onys myn.

[TRIOEDD]

²¹⁶⁹Tri chadarn byd: argl6yd, a dryd, a didym; sef achos y6, maen dros iaen y6 argl6yd; sef y6 dryd, dyn ynnvyd, ac ynnvyd ni ellir[†] kymell dim arno namyn y e6llys; dyn didim, sef y6 h6nn6, dyn heb da gantta6, ac 6rth hynny ny ellir kymell da lle ni bo.

²¹⁷⁰Dlyed kynghella6r y[6] sefyll a bod ynn lle y brenhin yn y 6yd ac yn y absen ymhob peth, a chroes y6 y groes, a g6ard y6 [y] 6ahard; ac ef a dyly gan y brenhin modr6y eur, a tha6lbord, a thelyn; hynny pan ystyno s6yd ydo, ac ynteu a dyly y kad6 h6ynteu vyth.

²¹⁷¹Ped6ar dyn y m6ynheir k6yneu[†] a del attynt: maer, a chyghella6r, a rygyll, a maer bis6eil.

²¹⁷²Tri argae g6aed yssyd: g6aed hyd ran, g6aed hyd g6ll, a g6aed hud la6r. ²¹⁷³O'r deu, o bydir dig6yn ni dylir dim am onodynt. ²¹⁷⁴O'r trydyd, od enllibir, ef a dylir am 6aedlydy y dayar ohonna6, ac o ch6ynir am bob vn o'r deu ereill ef a dylir; sef a dylir am bop vn onodynt, dr6y.

²¹⁷⁵Tri argae tervyn: breint, a prodolder, a chygh6archad6. ²¹⁷⁶Ni eill dyn a vo is y rad noc vn o'r hei hynny dervyny arnadynt h6ynteu.

²¹⁷⁷Kyd a hynn y dylir kad6 koed kad6: o 6yl Jeuan y M6ch hyd [121] y pymthecved g6edy y Kalan; ynn hynny o amser ni dylir mesobyr o cheiff dyn voch dyn arall ynn y koed, kyny chaffeï namyn tri ll6dyn. ²¹⁷⁸Ereill a d6eid pan y6 o'r dec l[yd]yn. ²¹⁷⁹Kyfreith y6 e neill, a'r gydvod y dec llydyn; a'r m6ch [yn] di6rthod[†] hynny o amser g6edy y llader y mes6byr ohonynt.

²¹⁸⁰Tri thl6s kenedyl: melin, kored, a pherllan; sef achos y gel6ir ynn dri thl6s kenedyl: 6rth allel o ba6p o'r genedyl bod yngyd amdanynt. ²¹⁸¹G6erth kored y6 punt. ²¹⁸²G6erth melin y6 punt. ²¹⁸³G6erth kyfreith yssyd ar bop afallen o'r perllan.

²¹⁸⁴Tri g6arthryd kelein: vn onodynt pan lader kelein, drychaf a gossod erni; a'r eil, ysbeilia6 kelein; a'r trydyd, y g6an a throed pan ofyner, 'P6y hon?'; a'r hei hynny yssyd kymeint a sarhaed, euthur[†] na drychefir erni: ereill a'e geil6 'teir sarhaed kelein'.

²¹⁸⁵Tri dygy[n]goll kenedyl: vn y6, o dervyd y vab ameu 6neuthur kyflafan, ac am y gyflafan keissa6 y 6ady ac nas g6adysynt gynt ef, ni ad kyfreith y 6ady hynny di6ikio y'r genedyl y gyflafan drosta6. ²¹⁸⁶Eil y6, o dervyd llad mab ameu diodefedic ac na ry gymerer, ny thelir y alanas; sef achos na thelir, kanny chymerssant h6y efo ynn gyfreithol ynn y vo6yd ny varn kyfreith gaffel da ohonynt h6y[n]teu [121^v] o'e ageu ef. ²¹⁸⁷Trydyd y6, o dervyd y dyn lad arall [ac] ynn ol y llad h6nn6 dyg6yda6 galanas a meichieu o'r genedyl a ohona6 ynteu ar yr alanas, a chyn dyfod oed y tal y d6yn o'e vam y dad arall, sef a d6eid kyfreith, y dylyant taly galanas euthur y ran ef, ac o hynny y debedir 'tal6ys a vechni6ys'.

²¹⁸⁸Tri phrifieu g6reic y6 y cho6yll[†], a'e g6arthryd, a'e sarhaed. ²¹⁸⁹Sef y6 y g6arthryd g6reic, pan gaffo g6reic arall gan y g6r; y treigil kyn[t]af y kaffo, cheigeint a dyly; yr eil treigil, punt; trydyd tregil y kaffo, ysgar a eill ynn digolled, a hi a'r aeidi. ²¹⁹⁰Ny dyly g6r sarhay y 6reic namyn o dri achos: vn y6 am rodi peth ny dyly y rodi; yr eil y6 am gaffel g6r genthi; trydyd y6 am vna6 mefyl ar y varaf.

2169 [†] ni ellir ni ellir

2171 [†] k6yneu k6 / yneu

2179 [†] didyf / yrchod

2184 [†] euthur euthur

2188 [†] y6 cho6yll, *gyda y fach uwchysgrifol mewn llaw arall (?)*.

²¹⁹¹Pob peth o'r daoed a dbedassam ni ychod y kaffel o breic a dychon doddi y daoed hynny ar neillty [ydy] a'e hepil, a chyd ysgaro ac ef ny dylir rany hynny ac ef, a chyd boed mar6 nys dylu. ²¹⁹²Ac os maed ynteu hi g6edy as kaffo gan 6r, ny dylu dim ia6n genthi namyn hynny, kany dylu dif6yn a dial. ²¹⁹³Ynn ysgar by6 a mar6, y mar6 bieu rany a'r by6 bieu de[6]is.

²¹⁹⁴Kyfreith aryf y6 damd6g ynn y lle y g6neler, ac [on]y lydir ni dylir amdeni na dir6y na chaml6r6, nac ar y dyn a'e damdygo [122] na ar y dyn y bo ganta6, namyn [y] kymryd ynn ryd; or llydir hitheu, bid ar y breint yd holer.

[TREFN CYFREITHA]

²¹⁹⁵P6y bynac a vyno g6neuthur kyfreith a'e gilyd, kynntaf y eisteu[†] ynn gyfreithol, ac ody na gal6ed y gyga6s am vach ar gyfreith. ²¹⁹⁶Differed yr amdifffyn6r os dychon, ac ony dychon y diffryd roded y ma6. ²¹⁹⁷Sef val y dylir eisteu ynn gyfreitha6l: eisteu o'r brenhin a'e gefyn ar yr heul, neu ar drechyn a fo val na bo y 6yneb ef ynn erbyn drychyn, a deu henefyd[†], vn o bob ty ida6, ac ody nna g6yrda ynn y gylch, ac ody nna bra6d6r llys geir y bron, a bra6dr y kym6d o'r neilldy ida6, ac yffeiriad o'r ty arall ida6. ²¹⁹⁸A heol gyfeir6yneb ac h6ynt y vyned y bra6dle ac [y] dyfod, a'r d6y bleid o bop ty y'r fford, a'r deu gyga6s ynn nessaf y'r fford o pob [ty] ydy, a'r deu berchena6c ha6l ynn y perved, a'r deu ganlla6 ynn euthaf. ²¹⁹⁹A phleid yr[†] amdifffyn6r ar y lla6 deuheu ar y fford, a ph[l]leid yr ha6l6r ar y lla6 ass6 ar [y] fford, a'r deu rigill ynn sefyl y6ch ben y deu gyga6s.^{††}

[122^v] ²²⁰²Ac yna y mae ja6n y'r ynad gofyn y'r ha6l6r p6y [y] gyga6s a ph6y y ganlla6. ²²⁰³Ac yna d6eded ynteu p6y voynt 6y. ²²⁰⁴Ac yna gofyn y'r ida6 a dyd ef kolli neu gaffel yn eu pen h6y. ²²⁰⁵Ac yna debedyd y doddi. ²²⁰⁶Ac yna gofyn y'r amdifffyn6r a dyd ynteu goll neu gaffel ymhen y bleid a vyd gydac ynte. ²²⁰⁷Ac yna y mae ia6n kymryd ganhynt h6y golli neu gaffel a d6edent. ²²⁰⁸Ac yna y mae ja6n gofyn ydynt h6ynteu a ss[af]ant h6y ynn erbyn a doded arnadynt h6y. ²²⁰⁹Ac yna y mae ia6n ydynt h6ynteu adef g6ir sefyll.

²²¹⁰Ac yna y mae ja6n kymryd gan pa6b onadynt [bod] 6rth hynny; honno a el6ir 'en tel6ed'. ²²¹¹Ac yna doddi yr ostec, ac d6edyd o'r ynad[†], 'Gosb yr anostec'. ²²¹²Ac yna y mae ja6n y gyga6s yr ha6l6r erchi mach ar gyfreith val y d6eidassam ni ychod, a g6edy hynny kygha6ssed. ²²¹³A g6edy hynny kymered yr ynad y d6y gygha6ssed a datganed h6y. ²²¹⁴A g6edy as datganno, aent [yr] ygneid a'r yffeireiad a'r righylleid y gyd ac h6y allan, a barned her6yd y d6y gyga6sed; ac o byd reid geir kyfarch, anvont deu o'e ofyn. ²²¹⁵A g6edy hynny doed ynteu y my6n a kymered vach ar obyr, a g6edy hynny datganed ynteu y vra6d, a g6edy hynny bid dilis y varn honno vyth.

²²¹⁶O dervyd doddi gostec ar y maes [ac ody na anostegu o vn], teir by6 kaml6r6 ar h6nn6 a bod yn anolo y geir ida6 [123] ef ac y'r gyga6s.

2195[†] eisteu eisteu

2197[†] hen / byn, *wedi i danddotio a henefydd ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

2199[†] ph / eur, *a phlaid ar ymyl y ddalen mewn llaw ddiweddarach.*

2199^{††} Am destun §§ 2200–1, gw. y Nodiadau.

2211[†] yrad

[AMRYWION]

²²¹⁷Nyd reid mach ar dylsyr6yd arveu, nac ar dlysseu kerdetic, y am 6regis a chyllell a chae, a b6yd troeledic, ar ariant. ²²¹⁸Sef acha6s nad reid mach arnynt: 6rth na ellir y herlid 6rth y hanilyssu.

²²¹⁹Tri dyn y trayana y brenhin ac h6ynt: y vrenhines, a'r penteily, a'r penkynynd. ²²²⁰Sef lle y ran ef a'r vrenhinees, nid amgen nac ymhop lle ynn y kyfoeth euthur gor6lad. ²²²¹O'r anraith o'r or6lad, y penteulu a dyly ran deu 6r ac a dyly trayan o drayan y brenhin. ²²²²O gr6yn enifeileid g6yllt, y penkynynd a dyly trayan o drayan y brenhin. ²²²³O pob anreith, y brenhin a dyly drayant y eifir, a'e ariant, a'y s6llt, a'e gyrn bielyn, a'y vein g6erthva6r, a'e essgynnu y bo urlys 6rthynt.

²²²⁴Pop peth a gaffo prioda6r yn y dir euthur eur ac ariant, ef yhyn biefyd hynny.

²²²⁵Messyr gorfflan y6 hyd er6 kyfreithol, a hynny ynn g6mpas yghylch y vyn6ent.

²²²⁶Am vrad argl6yd: p6y bynac a'e g6nel ac gaffo na6d, a mynu ymd6yn val y d6etto kyfreith, y gyfreith a varn ida6 goli tref y dad kyd diago y eneid her6yd y na6d a gafas.

[DAMWEINIAU]

²²²⁷O dervyd [y dyn] g6neuthur o gam g6erth vn geina6c, ac ef ar na6d a chreir arna6, ef a dyly kolli k6pyl o'r eida6 ac o'e anreith [123^v] yr [y] na6d h6nn6, ony cheiff na6d arall o ne6yd; sef achos y6 hynny, y na6d a anvreini6ys ef ny dyly ohonna6 vn na6d.

²²²⁸O dervyd y dyn vod kreir arna6 ac arveu yn y la6, a cheissa6 ohonna6 arvod ac h6ynt, ny dyly na6d y kreir. ²²²⁹Os y greir a de6is ynteu, g6ahaner y arveu ac ef a chat6er lle nis kollo.

²²³⁰P6y bynac [a vynno] na de6ikio kyflafan a 6neler a'e arveu, doded ynn y lle kyhoededic h6ynt, a doded na6d Du6 a na6d yr argl6yd arnynt; ac onys dyd, de6igied.

²²³¹O dervyd y rad6r g6neuthur kam y dyn arall, kymerer ia6n ganta6 val gan dyn arall; g6naed yr argl6yd a vyno ac ef.

²²³²O dervyd y rad6r gaffel kam gan lyc, di6gied val y d6etto yr egl6ys onyd ageu a da6 ohona6. ²²³³Os y ageu a da6 ohonnay, di6ikier y'r egl6ys y g6arad6yd a'e sarhaed, a thaler y'r genedyl y gorff ynteu a'e eneid.

²²³⁴O dervyd bod dyn a dylyo g6ira6d gyfreitha6l, ac ni myno namyn y uesyr a d6etto kyfreith amdana6, sef y6 messur g6ira6d kyfreitha6l: lloneid y llestri y g6allofyer yndynt o'r c6ryf, ac y haner o'r braga6d, ac y haner o'r med.

²²³⁵O dervyd bod dyn yn d6edyd na dylyeu yfed llaca6d, a bod amrysson am loneid lakaut, sef y6 meint y llakaut: kyhyd a ch6gyn yr ebin ar yr y6dvys.

²²³⁶Ni dylir taly t6nck o dir kyfrif; [124] sef acha6s y6, am nad oes er6 diffodedic ynda6.

[LLWGR YD]

²²³⁷Kyfreith dala a g6archeu ar yt a g6eir y6 honn.

²²³⁸O'r pann heer yt, kyfreitha6l y6 y gad6 rac ll6gyr yssgrubul ynn y elo y yssguba6r.

²²³⁹A hyt galan gayaf y dylyir eu gadu yn egoret, os mynn eu perchenna6c, y ell6g g6ynt yndynt. ²²⁴⁰Od a yssgrubyl yndunt a g6nneuthyr eissi6et, hyt galan gaeaf di6ygiet eu perchenna6c o yt. ²²⁴¹O hynny allan pa6b a dyly kay y yscuba6r a g6nneuthyr eu llogeil yn gyfreitha6l, val na allo yssgrubyl eu tori; ac onys kae velly, kyt llykrer nys di6ygir.

²²⁴²Drysseu yr yssgubaŕ a dylyir eu kadarnhau o dri rŕym: deu rŕym drachgefyn pob dor, ac vn racdi.

²²⁴³Pob perchen ydlan a dyly gŕnneuthur kae yn y chylch val na allo vn enifeil a dylyer difŕyn y llŕgyr vynet drostaŕ; [onys gŕna], o gŕnant eussiŕet ny dyŕgir.

²²⁴⁴Pŕy bynnac a vynno llafyryaŕ kennin neu gaŕl neu lysseu ereill, gŕnaet kae yn eu kylch val na allo vn enifeil vynet drostaŕ; onys gŕna, kyt llygrer nys diŕgyir, eithyr ieir neu ŕydeu neu adar ereill a allent hedeg dros gae, a rei hynny a dylyir difŕyn eu llŕgyr neu vŕynt eneit vadeu. ²²⁴⁵To tei a'e hachvreu a dylyir eu kau rac eu llygry o yssgrubyl, ac ony cheyir, kyt llyccrer nys diŕgyir.

²²⁴⁶Aryant a dylyir o yssgrybyl a ordiŕeder yn gyfreithaŕl [124^v] ar yt o'r pann heer yny el y yssgub, ac ody na yssgub iach yn lle y glaf.

²²⁴⁷Y gŕeirlodeu a dylyir eu kadŕ o galan Ebrill hyt galan gaeaf. ²²⁴⁸Vn gyfreith vyd y ŕeirlaŕd a'y yt yn hynny o amsser. ²²⁴⁹Ny dylyir o ŕeirlaŕd difŕyn llŕgyr kany ordiŕedo y pherchen yssgrybyl yndi, namyn ariantal neu lanhau yr yssgrubyl. ²²⁵⁰Sef achaŕs y kedŕir gŕeirlaŕd yn hynny o amsser: am y llad Aŕst a[c] y llad ŕyl Vihagel; ac o ŕyl Vihagel hyd galan gaeaff y kadŕ yn borfa meirch. ²²⁵¹Pob perchen gŕeirlod a dyly gŕneuthur terfyn hynot amlŕc yn y chylch; ac onys gŕna, kyt llyccrer nys diŕgyir.

²²⁵²Eirienyneu tiroed, kyny bo yt yndunt, os perchen yr yt a ŕna kae yn eu kylch ef a dylir y kadŕ yn vn vreint a'r yt; ac ŕedy y dyccer yr yt, ny dylyir kadŕ yr emyleu hynny.

²²⁵³Ny dyly neb o gyfreith gŕellt kadŕ, kans porfa a dyly bot yn gyffredin.

²²⁵⁴Ny dyly neb breint o'e anefeil val na ŕnel iaŕn drostaŕ am bob kam a ŕnel, na llygry yt na chyflafan arall.

²²⁵⁵O gordiŕedir march neu gasec ar yt, keinhaŕc dros pob vn onadynt. ²²⁵⁶O ebaŕl neu eboles o'r dyd y ganer hyt y pedŕeryd dyd ar dec, ny thelir dim drostaŕ; o hynny allan, o pob vn val eu mam.

²²⁵⁷O damhŕeina bot kasec a hual ernei neu ŕrth dit, ac ebaŕl genti yn llygru yt, dyget perchen yr yt y gasec hyt y lle y gallo dala yr ebaŕl, ac gŕedy [125] y darffo y dala, dyget y gasec yn y charchar val kynt o'e hen lle; ac yna y dyŕeit kyfreith, 'y dof a deila y gŕyllt'.

²²⁵⁸O chyll y perchennaŕc y gasec o'r dala hŕnnŕ, y deiliat a dyly y thaly o gyfreith; ac ny dyly arglŕyd yna vn dial, kani oryc y deiliat vn aghyfreith. ²²⁵⁹O byd anifeil ŕrth did val y kyraydo yssu yr yt, ac na del vn karn idaŕ ar yr yt, ny dyly y deiliat y dala kany by[†] y phedŕar karn ar yr yt; ac yna y dychaŕn y perchen y diheuraŕ os mynn; ac onys diheura, diŕgyiet y llŕgyr, kany dylyir aryant ymdanaŕ yna.

²²⁶⁰Ebol yn ol y vam, kyt el dros y fford a llygry yr yt, nys diŕgyr; ac yna y dyŕeit kyfreith na thelir saeth ebol.

²²⁶¹March dann y bŕnn, neu yn llaŕ y perchennaŕc, neu rac bronn ar gerdet, kyt yssu yr yt o bopty y'r fford o ar y fford, a chyt carno dros y fford a'y berchen yn y ol yn y achyb, ny dylyir y dala. ²²⁶²Ony byd a'e gyrru ynteu o'r yt, ryd yŕ y berchen yr yt y dala a'e dŕyn y gyfreith ohonaŕ. ²²⁶³Os perchen yr yt a ergennuyd yssgrubyl yn y yt a mynet ohonaŕ ynteu eu dala, a chyn y ergeittaŕ ohonaŕ ef yno daruot achyp yr yssgrubyl, eu perchennaŕc a dychaŕn eu glanhau os myn; ac onys glanha, diŕgyiet eu llŕgur y berchen yr yt, ac ny dyly aryantal [125^v] yna kany gordiŕedaŕd yn yr yt ac nat oes tystoliaeth ar eniueil. ²²⁶⁴Os

2259 [†] kany ny by

perchen yt a ordiðed ysgrubyl yn agos o'e yt ac na boynt ar yr yt, a myny o berchen yr yt eu dala y ar y maes, a dynnion yn edrych ar eu dala y ar y maes, yna y dyðeit kyfreith pan y6 yn ll6 y deiliat y byd kanyt oes tystoliaeth ar eniueil; ac ony ryd y deiliat y l6, talet gaml6r6 y'r argl6yd; or ryd ynteu y l6, rydhaet eu perchenna6c yr ysgrubyl o'e kyfreith.

²²⁶⁵O vch neu vuch: dimeu. ²²⁶⁶Llo o'r nos y ganer hyt galan gaeaf o'e kymysgu a'e mameu, vn 6erth a dilyir os keffir ar yt neu eu g6archeu o'r pryt py gilid. ²²⁶⁷O 6yn ac o vynneu o'r pan aner hyt 6yl Vihagel, vn gyfreith vydant a lloi. ²²⁶⁸G6ystlon a 6ystler dros loi ac 6yn a myneu, ny dlyir eu hattal namyn tra dlyit attal y lloi a'r 6yn y g6ystler drostunt; sef y6 hynny, vn dyd anyana6l o'r pryt py gilid.

²²⁶⁹Rei o'r ygneit a dyðeit, o'r pan didyner 6yn a myneu eu bot yn vn gyfreith a'e mameu; kyfreith a dyðeit, kyt dyccer gantynt laeth eu mameu na chollant 6y eu breint eu g6archeu hyt 6yl Vihagel. ²²⁷⁰Kyfreith a dyðeit, pob g6ystyl a 6ystler yn gyfreitha6l y dyg6yd yna6uetyd onyt amot a'e llyd, ac am hynny y dyðedir, [126] 'trech amot no g6ir'.

²²⁷¹O vn ll6dyn ar bymthec o voch o gordiðedir ar yt, de6is ll6dyn a dyly perchen[†] y moch, a'r eil de6is y'r deiliat. ²²⁷²Ony byd namyn vn h6ch, a gordiðes honno o berchenna6c yr yt yn y yt pymtheg6eit, dilys vyd yr h6ch yr vnvet 6eith ar bymthec y'r deiliat os g6archae yn gyfreitha6l y pymtheg6eith, ac nas gellygo namyn tr6y gyfreith. ²²⁷³Parchell o'r pan dechreuo tomuei[†], vn gyfreith vyd a'e vam am l6gr yt. ²²⁷⁴Pob ll6dyn a 6archeer ar yt a dilyir dyf6yn y l6gyr val y barno kyfreith; eithyr h6ch pan el y goet, kyt llyccro yt yna nac ar vaes nac yg koet nys di6ygir. ²²⁷⁵Sef achos nas di6ygyr: yna y ryd y heneit er y bo6yt. ²²⁷⁶Ott a h6ch y ysguba6r o'r pan darffo medi hyt galan gaeaf a llygry yt ohonei, y pherchen a dyly dif6yn y ll6gyr, kans yna y dyly pob ysguba6r bot yn ygoret y gymryt g6ynt.

²²⁷⁷O dec ll6dyn ar hugeint o defeit neu eivir o gordiðedir yn gyfreitha6l ar yt, de6is a dyly perchen y defeit, ac eil de6ys y berchen yr yt, [sef y6 h6nn6,] deiliat. ²²⁷⁸Ony byd namyn vn dafat y dyn, neu vn avar, a'y dala o berchen yr yt na6 6eith ar hugeint yn gyfreithol, ac nas gellygo o'e pherchen namyn dr6y gyfreith, dilis vyd y dafat y'r deiliat y degved 6eith ar hygeint. ²²⁷⁹O bym ll6dyn o defeit, keinha6c a dlyir. ²²⁸⁰Kyt bo kan llydyn o defeit neu eivir yn vn kad6 yn eida6 vn perchen, o gordiðedir ar yt bon a blaen ny dyly [126^v] perchen yr yt namyn de6is vn, ac eil de6is vyd honno.

²²⁸¹Jeir a dilyir eu dala y ar yt o'r pan heer yny el yn y la6n egin. ²²⁸²O'r pan el yn y la6n egin yny el yn y la6n ra6n, ny dilyir eu dala ac ny dy6gir eu ll6g[r][†]. ²²⁸³O'r pan el yn y la6n ra6n yny el yn y ysguba6r y dilyir eu dala a dif6yn eu ll6gyr, a'r decvet ll6dyn ar hugeint a dlyir onadynt, a de6is y'r perchen, a'r eil de6is y'r deiliat. ²²⁸⁴Ky6yon g6ydeu a chy6ion ieir o'r pan allant gassgly eu b6yt, vn gyfreith vydant ac eu mameu. ²²⁸⁵Rei o'r ygneit a dyðeit y dyly perchen yr yt llad a ordiðedo o ieir ac g6ydeu yn y yt a ffonn kyhyt a'e vreich. ²²⁸⁶Ereill a dyðeit na dliir llad yr vn onadunt onyt ll6dyn kymeredic; sef vyd h6nn6, vn a ordiðeder deir g6eith ar vn ty yn apsen y bygeil, a pherchen h6nn6 a dyðeit y dyly ohona6 vot yn eneit vadeu.

²²⁸⁷P6y bynnac a dalo ysg[r]ubyl ar y yt, ef a dyly eu dala yn gyfreitha6l. ²²⁸⁸Sef y6 hynny, o byd amgen berchnogion arnynt ac eu dala o deiliat y my6n ty, ef a dyly r6ymo pob vn onadynt ar neillty rac llad o'r vn onadynt y gilid; onys r6ym, o llad yr vn onadynt y gilid y

2271 [†] perch / chen

2273 [†] tonmuei

2282 [†] ll6g, gyda saeth ac r uwchysgrifol mewn llaw ddiweddarach.

deilat a'e tal. ²²⁸⁹Os ysgrubyl pob perchen a dyt ynteu ar neillty, kyt llado pob vn onadynt y gilid nys tal y deiliat.

[127] ²²⁹⁰March g6yllt y my6n g6acty y dylir eu dala. ²²⁹¹March dof ac yg6acty ac yn ty kyfaned y dylir eu dala.

²²⁹²Ny varn kyfreith y deilat r6ymo pen a thraet vn anifeil yn y 6archeu. ²²⁹³Ny dily deiliat, ony myn ehyn, mynegi y berchen ysgrubyl eu g6arche, kanys pob perchen ysgrubyl a dily kad6 y ysgrubyl rac llygru ar y gymydogion. ²²⁹⁴Os perchen ysgrubyl a'e gofyn, ny dily y deilat y kely: ac os kel a'e mar6 yn y g6archeu, y deilat a'e tal y y perchnogion a chaml6r6 y'r argl6yd.

²²⁹⁵P6y bynnac a dalo ysg[r]ubyl a'e gell6g y bori, ny chyll y vreint er hynny er g6neuthur g6ell noc a dilyeu. ²²⁹⁶P6y bynnac a dalo ysgrubyl a'e diagk o'r g6archeu hyt y kartreu, ny dylir eu dala yr eil 6eith, kany dliir deu dala am yr vn ll6gr. ²²⁹⁷P6y bynnac a dalo ysgrubyl a g6rthot g6ystl kyfreitha6l amdanynt er keisa6 aryant, o byd mar6 yr ysgrubyl ef a'e tal. ²²⁹⁸P6y bynac a dalo ysgrubyl la6er ac atal vn onadunt dros[†] 6eithret k6byl, ny dily ef onadynt namyn kyfreith yr vn a ettelis. ²²⁹⁹P6y bynac a del y ell6g ysgrubyl dros ereill, ia6n y'r deilat gofyn ida6 a seif ym pob peth drostynt, ac ony seif ny dily eu gell6g; kyt bont mar6 er nas kaffeil, nys telir. ²³⁰⁰Os ynteu a seif ym pob peth drostynt, kymerer g6ystl [127^v] y ganta6, a mach ar y dilyssr6yd y g6ystyl. ²³⁰¹G6ystyl a 6ystlo g6reic dros ysgrubyl, ny dily y g6r y anylyssu; ac velly ny dily y 6ric anylyssu y g6ystyl a rodo y g6r.

²³⁰²P6y bynnac y bo ll6gyr ma6r ar y yt a gordi6es yssgrubyl ynda6, a myny ohona6 k6byl o dal yr yt gan y neb y gordi6edo y ysgrubyl ynda6, ny dily perchen yr ysgrubyl taly ynnamyn 6rth y l6 ehyn dros y ysgrubyl; ac velly pob perchen ysgrubyl o'r a'u llygra6d a'e d6yn a dylir hyt ar y tir. ²³⁰³Sef a dylir gofyn h6n6: kyn kalan gaeaf.

²³⁰⁴Ny dylir dala tar6 vn amser yn ol by6ch deruend, nac ystala6yn o haner Ebrill hyt haner haf, na'r meherin na'r bycheu o 6yl Vihagel hyt galan gayaf. ²³⁰⁵Pob perchen anifeil a dily g6nethur ia6n dros bob aghyfreith a 6nel y anifeil onyt breint a'e differ, megis kyndared, kany thal neb g6eithret a 6nel enifeil kyndeira6c.

²³⁰⁶P6y bynac a rodo b6yt y dyn a vo b6yt 6ahard yn llys ac yn llan, talet y dir6y a'e gaml6r6 y'r argl6yd, a'e 6eithret oll.

[MACH]

²³⁰⁷Llyma gyfreith vach a chynnogynn.

²³⁰⁸O deruyd y dyn rodi mach y arall ar beth, ja6n y6 ida6 rydhay y vach o vn o dri pheth: ae taly drosta6, ae g6ystla6, ay g6ady nat mach. ²³⁰⁹Os g6ady a 6na, val hyn y g6edir: dyfot ar yr ynat, ac ynteu bieu keissa6 [128] y gan y d6y bleid adef ae mach h6n. ²³¹⁰‘Mach,’ heb yr ha6l6r; ‘Na vach,’ heb y kynnogyn: yna y mae ia6n y'r ynat gofyn y'r mach, ‘A 6yt vach di?’ ²³¹¹‘Wyf,’ heb y mach; ‘K6byl 6at,’ heb y kynnogyn, ‘nat 6yt vach di y gennyf i, nac ar hynny nac ar dim.’ ²³¹²[‘Dy6 a 6yr,’ heb y mach, ‘val y mae goreu y dily mach hepr6g y vot yn vach, yd hebrygaf i vy mod yn vach’]; ‘Dy6 a 6yr,’ heb kynnogyn, ‘val y mae goreu y dilyaf i 6ady mach, mi a'th 6adaf.’

²³¹³Yna y mae ja6n y'r ynat edrych pa ffynyt y g6atta; sef a 6yl kyfreith yna, kanyt oes namyn y vn taua6t ef yn gyrry arna6 na dily namyn vn taua6t y kynnogyn y 6ady. ²³¹⁴‘Je,’

2298[†] dors

heb y kynogyn, ‘mineu a’ e g6adaf.’ ²³¹⁵Yna y mae ia6n y’r ynat kymryt y kreir yn y la6 a dy6edyd 6rth y kynnogyn, ‘Na6d Dy6 ragot, a na6d yr argl6yd, na dos yn ll6 kam.’ ²³¹⁶Ot a ynteu yn ll6, tyget y Dy6 yn y blaen, ac y’r kreir yssyd yn lla6 yr ynat, nat mach ef y ganta6 ef, nac ar a dy6at nac ar dim. ²³¹⁷Ony 6rtht6g y mach arna6, bit ryd y kynnogyn o’r ha6l a thalet y mach y’r ha6l6r. ²³¹⁸Os ef a 6na y mach g6rtht6g ar y kynogyn, g6rthdyget tra vo y kreir yn lla6 yr ynat. ²³¹⁹Sef mal y g6rtht6g: ‘Myn y kreir yssyd yna, mach 6yf i genyti ar yr hyn a dy6edeis i, ac anydon a dygeisti, ac am y g6rthd6g a 6nneythym i arnati mi a vynaf vra6t o *gyfreith* gan yr ynat.’

²³²⁰Yna y mae ja6n y’r ynat vynet o’ e vra6tle. ²³²¹Sef y barn *kyfreith* yda6, [128^v] ll6 y kynogyn ar y seithuet y 6ady: ped6ar g6yr o genedyl y dat, a deu o genedyl y vam, ac ef yhyndan seithuet. ²³²²Sef vyd nesses kerenyd y reith ida6, val y dlyant daly galanas a’ e chymryt y gyt ac ef. ²³²³Sef vyd oet y reith, wythnos o’r Syl rac 6yneb. ²³²⁴Sef lle y tal y reith, y llan y bo y dyf6r s6yn a’ e vara yfferen. ²³²⁵O cheiff y reith, k6byl y6 ida6; onis keiff, talet y’r ha6l6r y dilyet, ac o myn yr argl6yd erlin *kyfreith* anudon arno, ef a’ e dycha6n.

²³²⁶Pa vach bynnac a 6rthdygo ar y kynnogyn, ryd vyd o’ e ha6l a’ e vechni kany[s] goryc teithi mach. ²³²⁷Pa vach bynac ny 6rthdygo, talet euhyn y’r ha6l6r kans ny oryc teithi mach. ²³²⁸Pann adefo mach y vot yn vach rac bron yr ynat, ja6n y6 y’r ha6l6r tystu y’r ynat adef ohona6 y vechni rac ida6 6ady yr eil6eith. ²³²⁹A llyna yr vn lle y byd tyst ar vach.

[TIR]

²³³⁰Tir korfflan ny dilyir y rranu namyn her6yd gardeu; kyt bo tei arna6, nys dily y mab ieuaf h6ynt m6y no’r mab hynaf, namyn eu rany her6yd ystevyll. ²³³¹Ny dily neb attal gardeu gantha6 her6yd breint teil namyn vn vl6ydyd, kans pob bl6ydyd y dilyir eu teila6.

²³³²Braenar, d6y vlyned a delir y eredic. ²³³³Braendeil, y [129] gyhut arall. ²³³⁴Sef y6 braendeil, lle y gnotao ysgrubyl gor6ed heb vyarth. ²³³⁵Tir g6yd a vo buarthdeil arna6, pym mlyned y dylir y eredic. ²³³⁶Buarthdeil ny bo tir g6yd, teir blyned y ddir y eredic. ²³³⁷Kardeil, pedeir blyned y ddir y eredic. ²³³⁸Tir a digoytter, pym mlyned y ddir y eredic.

²³³⁹Ny dily neb 6erthu tir na’ e bridia6 y neb heb *gennat* argl6yd, namyn y logi bob bl6ydyd. ²³⁴⁰G6yr a vo dan abbat a g6yr esgob a dilyant pridia6 eu tir, gan genat eu hargl6ydi, os mynant.

²³⁴¹Kyfreith a dy6eit y dily vchel6yr kynal argl[6]ydiaeth ar eu halltdydion megis y kynhalho yr argl6yd argl6ydiaeth ar y alltydion ynteu. ²³⁴²Mal ydd aa alltydion brenhin yn briodorion yn y ped6eryd dyn g6edy ystyner diffeith brenhin vdunt, velly ydd aa alltydion vchel6yr yn y ped6eryd dyn o buant yn g6archad6 yr vn tir danunt. ²³⁴³Ac ni dlyant h6ynteu d6y briodolder, vn yn y 6lat y hanffont ohonei ac arall yma. ²³⁴⁴G6edy b6ynt briodorion h6ynteu, eu tyddyneu a edir vdunt her6yd y dlyont, ac eu tir namyn hynny yn dir s6ch a ch6llt6r rydynt.

²³⁴⁵O myn yr alltydion mynet y 6rth y hargl6ydi kyn eu bot yn briodorion, h6ynt a dilyant ada6 haner y da vdunt. ²³⁴⁶Os o’r ynys hon y hanvydant, ny dlyant drigia6 yn vn [129^v] lle y ty h6n y Gla6d Offa; os tramor y hanvydant, ny dilyant trigya6 yma namyn hyt ar y g6ynt kyntaf a gaff6ynt y vynet eu g6lat; ac o thrigiant, ymchoelent ar eu hargl6ydi eu kaethi6et mal kynt. ²³⁴⁷Ereill a dy6eit na dilya[n]t vynet hyt ar y trydyd g6ynt. ²³⁴⁸Os yr ychel6yr a’ e gyrr h6ynteu o eu hanvod kyn eu bot yn briodoryon, ny dily yr ychel6yr o’ e da m6y noc o da priodorion pan vynn[n]t ymada6 a’ e hargl6ydi.

[HAWL LLEDRAD]

²³⁴⁹Ha6l lletrat.

²³⁵⁰P6y bynac a holo lledrat, val hyn y dyly y holi: en6i y dyn y holo y lledrat ida6, ac en6i y lledrat a holo, a phy veint o ledrat a holo; ac o bed6ar geir kolledic y dyly y holi her6yd *kyfreith*, a hynny yn llyossa6c. ²³⁵¹Ac yn ol hynny y dylir g6ady y geir yn y gilid a [thy]sty ar eir; ac or k6ympir ar eir, barny ar eir.

²³⁵²Ac val hyn y dy6eit yr ha6l6r, gan y en6i ef a'e dat os anifeil a ha6l: 'Ti a symydeist y myvi anifeil y ar y dyf6r a'e 6ellt, ac a gerdeist dyd a nos gantha6, ac a gefeist rif a ran ohona6, ac a'e g6dost arnat dy hyn neu ar arall, ac a'e g6naethost mevel a chy6ilid a g6rad6yd y'm hargl6yd, a chollet ac eisseu ac afles y mineu; [130] a choll eneit a ph[e]rigyl ageu y titheu amdana6 6rth dy vot yn eua6c ohona6, a hynny tr6y ynni lledrat a llofrydiaeth ac affeith[e]u[†], ac a gerdeist goet a maes, r6yd a dyryss, g6lyb a sych, brynn a phant, g6lat a gor6lat, *kyfreith* ac *aghyfreith*, knefin ac aghnefin; ac os amheu mi a'e profaf arnat.'

²³⁵³Val hyn y dyly ynteu y 6ady: 'K6byl 6at y6 gennyf i y tydi,' ac en6i y da a'e li6 a'e veint, a'e enn6i ynteu a'e dat, ac odyna y geir yn y gilid val y holo yr ha6l6r ef; 'ac y gyt a hynny, o g6yl *kyfreith* vot yn ia6n kymryt pra6f gennyf ti ar enllib lledrat, y mae gennyf i a'm keid6; a mi a dodaf ar y *gyfreith* pa vn ia6naf y grede, ae myfi yn g6ady y'm g6irioned ae titheu yn keissa6 profi arnaf i y peth nis g6eleist ac nis g6d6st.'

²³⁵⁴Yr ha6l6r yna a dyly dy6edyt, 'Pei as g6ypp6n i, nis g6ad6n; yn lledrat ym y d6gost, a thr6y ben hyny nis g6eleis, a chyt nas g6el6yf i y mae genyf a'e g6elas, ac a'e lly6a llygat yn llygat yn y 6ed y barno *kyfreith* oreu.' ²³⁵⁵Ac yna y dyly ynteu dy6edyd, 'Or da6 attaf i a'e lli6o, pan vo lle ac amsser y mineu vynet yn y erbyn, mi a af.'

²³⁵⁶Ac yna y dyly yr ha6l6r d6yn y lli6at rac bron yr ynat, [130^v] ac yna y dyly yr ygnat kymryt kreir a gofyn ida6, 'Ae ti yssyd li6at?' ²³⁵⁷Ac o dy6eit ynteu, 'Mi yssyd', archet yr ygnat ida6 dygu y'r kreir r[y] 6elet ohona6 y lletrat h6n6 li6 dyd goleu, a'e en6i ef a'r lledrat a di6a6d yr ha6l6r yn gyfli6 ac y d6at ac yn gymeint ac yn gyfref, a'r heul yn ychel yn ty6ny, ac nat ydi6 yn dy[6]edyd arna6 nac er kas na er digassed, nac er g6erth nac er gobyr, nac er kerenyd nac er kariat, namyn o'e 6ybot ac o'e 6elet ac o'e vot yn 6ir. ²³⁵⁸Ac yna y dyly y neb y gyrrer y lledrat arna6 y lyssy o vn o'r ffyrd y llyssir tyst; ac o dycha6n y lyssu, bit lyssedic a cholledic o'r datyl; ac onis dica6n, bit safedic. ²³⁵⁹Ac y mae yn y bra6tlyfyr y vra6t a dylir amdana6. De6i Brefi!

[CYFAR]

²³⁶⁰Pwy bynnac a vynno g6nneuthur kyfar a'e gilid, ia6n y6 ida6 bot 6rtha6 a chyfarfot y d6y la6 y gyt; a g6edy as g6nnelynt, h6ynt a dylyant y gad6 yny darffo eu magyl. ²³⁶¹Sef y6 magyl, deudec er6 *gyfreith*. ²³⁶²Y vessyr yr hirieu, dec pledrynn ar hugeint y 6ialen a vo kyhyt a'r ieu vyd hyt y er6, a d6y[†] yn llet yr er6.

²³⁶³Yr er6 gyntaf y'r amaeth, a'r eil y'r s6ch, a'r dryded y'r kollt6r, a'r bed6red y'r eith[ef]ic [131] ty6arch, y bymet y'r eith[ef]ic g6ellt rac torri yr ieu, y ch6echet y'r geil6at. ²³⁶⁴Ac velly y rodin y'r ychen o oreu y oreu euthyr na thorir ieu yrythunt hyt yr er6 di6ethaf.

²³⁵² [†] affeithu, *gyda saeth ac e uwchysgrifol mewn llaw arall*.

²³⁶² [†] dec

²³⁶⁵O deruyd vdunt myny g6ahany g6edy y darffo y magyl, h6ynt a'e digonant onyt amot a'e r6ym.

²³⁶⁶P6y bynnac a 6nel kyfar o dala hyt ell6g, ia6n y6 ida6 kynnal penn yr ieu a gymero arno nny darffo eredic, os dycha6n. ²³⁶⁷Ony 6nant gyfar amoda6l eidon a'e li6a6, kyt bo mar6 h6n6 ef a geiff y er6 kanyt ardo namyn vn kylch; a honno a el6ir 'er6 yr ych dy'.

²³⁶⁸O deruyd dy6edyt ar vn o'r emeith g6neythur kam ac vn o'r ychen, onyt ymdiheura talet yr eissi6et. ²³⁶⁹O derfyd bot vch yn glaf, ay o vri6 ay o nychda6t arall, ia6n y6 o'y berchen

kynal pen yr ieu. ²³⁷⁰O deruyd y dyn 6erthy vch o'r kyfar a gyfarer ynda6, ny dyllyr y 6erthy nny darffo kyfar. ²³⁷¹Os g6erth vn dyd kyn kaffel y er6, kollet y er6. ²³⁷²Os g6edy kaffel y er6 y g6erthir, kynhalyet y berchenna6c benn yr ieu nny darffo y kyfar.

²³⁷³Pa6b bieu d6yn y defnydieu y'r aradyr pann dalyer, nac ychen, na heuym, na defnydieu ereill a vo ydynt. ²³⁷⁴A g6edy y del [pob peth attynt, yr ameth a'r geil6at bieu kad6 y rei hynny yn di6all a g6neythur vdynt mal y rei a eidynt ehyn.]

[DAU DDYDDIAD PWYSIG]

[131^v] ²³⁷⁵Sef oed oed Krist pan aeth Ho6el Da vrenhin y Ryuein y gadarnhau y gyfreitheu dr6y [bab]a6l[†] vediant, xiiii a ix 6. mylyned. ²³⁷⁶Oed K[r]ist .xl. a .ix 6. mylyned pan vy var6 Ho6el Da, penn a moliant yr holl Vrytaniaid.

[CYD-ETIFEDDION]

[132] ²³⁷⁷

			g		
		b		b	
	k		h		k
k		b		b	k
	k		t		k
k		b		b	k
	k		m		k
k					k
			w		
			g		

²³⁷⁸Y ffygyr ychot a dengys y dyn wybot dossparth a ssun6yr ar y rieni, a'e gydetifedion, a'e blant. ²³⁷⁹Kanys rieni dyn y6 y dat a'e hendat a'e orhendat; kydetifedion ynt brodr [132^v] a chefyndyr a chyferdyr; etivedion y dyn y6 y rei a hanffo o'e gorff, megis mab ag 6yr a gor6yr.

²³⁸⁰Ac os kyfr6ys vyd y dyn a vyro y ffygyr en6edic ychot, pan vo mar6 dyn o vn o'r teir ach o gorff y kyff kynhala6dyr yn dietifed o'e gorff, ef a 6yr p6y a dily kaffel tir h6nn6

²³⁷⁵ [†] ***a6l, dilewyd llythrennau cyntaf y gair.

herôyd *kyfreith*. ²³⁸¹Kanys hyt y dryded ach y mae priaôt rann ar dir yn llys komôt neu gantref, ac y gellir y holi yn y gyfriô lys honno; ac ni ellir kanlyn kôyn ach ac edryt y maes o lys dygynnyll lle bo braôdôr penadyr o bleit y brenhin yn eisteu ac yn roi *kyfreith* trôy vreint penadyryeth y llys orychel heb neb ryô diffic yn y *gyfreith* honno na neb ryô eisseu teilyngdaôd na chyffiaônder; kanys sserten o byngkeu a berthyn ar y llis orychel y tervyny, o'r rai a geffir y gôelt rac llaô yn yssgrifenedic yn amlygach, ac ni ellir y tervyny ynn llys kymôt neu gantref oherôyd amryvaylon achôysson val y keffir y ôelet rac llaô; oherôyd na dylir tervyny nac arver o vn ran o aôdyrdaôt y *gyfreith* yn y gilid ond y gadel megis y gossodet o'r dechreu, ac oherôyd hynny y mae yn reit y dyn dyssgy a manoli ar dossparth pob ran o'r aôdyrdaôt val y tystolieithir rac llaô.

[GWYDDOR CYFRAITH HYWEL]

[133] ²³⁸²Pwy bynnac a vynnho gôybot beth yô *kyfreith* a eu ranneu, ac adnabot defnyd haôl, a pha ôed yr attepper y haôl, a hynny ar dyall a grym teir testynn o'r braôtlyfyr, nit amgen teir rann aôdyrdaôt *kyfreith*, ac ar dri defnyd haôl, ac ar dri ryô ateb yssyd ynn y *gyfreith*; a'r llyfyr hônn a elôir 'Gôyddor *Kyfreith Hoôel Da*'.

²³⁸³Pôy bynnac a vynnho dysgu *kyfreith*, reit vyd idaô ôybot beth yô *kyfreith*. ²³⁸⁴Kans *kyfreith* yssyd ossodedigaeth gyfiaôn ônneythyredic o gyfynndeb y brenhin a eu deurnas a dyall y doythonn y dosparth kynnhenneu amrysson kyfrôg haôlôr ac amdiffynnôr trôy gyfaruodedigaeth pedôar peth: arglôyd kyffredin, ygnat kadeiriaôc, a dôy bleit gyndrychaôl; ac ynn nessaf y gellit y ôiryoned.

²³⁸⁵Gôedy gôyppo dyn beth yô *kyfreith*, a phy ssaôl rann aôdyrdaôt yssyd, val y gallo dyall pop rann ar neillty a pheth a berthynn ar bop rann. ²³⁸⁶Kans teir rann yô yr aôdyrdaôt: nit amgen *kyfreith* llys benatyr y brenhin, a chyfreith y ôlat, ac aruer o pop vn ohonunt.

²³⁸⁷Ar y rann gyntaf y perthynn amlykau breint y brenhin a'r vrenhines a'e hetifedion, a holl sôydogion y llys bennatyr, a theruyny pyngkeu ni aller y teruyny meôn llys kymôt neu gantref odieithur pyngkeu a ossodet y'r llys dygynnyll; nit amgen, vn pôngkc ar bymthec, yr hônn a geffir ynn lle arall ynn Lladin val y mae haôs y goylo a'e ôelet ynn ysgrifenedic.

[133^v] ²³⁸⁸Hysbys yô mae ynn y llys bennadyr y teruynnir amrysson rôg gôystyl a gôrthôystyl, neu ossodedigaeth barn hyt pann drychafer geir bronn kanonôyr, ac yna llys dygynnyll bieu; a thir gôeithret, a rybychet, a chyfarôs, a phob tir a vo dann vreint y llys benatyr, llys benatyr a'e teruyna. ²³⁸⁹Llaôer o betheu a ellit y teruyny meôn llys kômôt neu gantref o ch[ô]ynir ynn y llys benatyr amdanynt. ²³⁹⁰Nit yô *kyfreith* ynn kadô hyt na aller y teruyny ynn y llys benatyr or kôinir yno ymdanynt, odieithyr peth myryedic a orffo herôyd dyall *kyfreith* y dôynn y'r llys y hannffo. ²³⁹¹Hefyt tir a holer o ach ac etryt o'r priaôt rann allann a dylir y deruyny ynn y llys benatyr; ac hyt y dryded ach ef a dylir holi tir ynn yr orssed y hannffo y tir, megis rôg brodyr a chefynderô a chyferderô, kans pop vn o'r rei hynny a ôyr y rann briaôdyr a dylyo y gaffel oherôyd *kyfreith*. ²³⁹²O hynny allan nit oes briaôt rann ar tir kyt bont briodorion. ²³⁹³Am hynny y [go]ssodet herôyd *kyfreith* y ryô dadyl honno ôrth y llys benatyr, kans 'kôyn gorychel' y gelôir hônnô oherôyd dyall y doethon.

²³⁹⁴Llyma yr achos na ellir teruyny kôyn ach ac etryt o'r dryded ach allan ynn llys komôt [134] neu gantref: am na ellir kanlyn kôyn ach ac edryt eythyr ar ôelygord o gidgereint y'r neb a holo y tir, ac a vont yn kynal y tir hônnô drôy yr vn ryô gyff kynhalaôdyr y bo ynteu yn holi rann gida hôy o'e blegit, ac ynn gallel arôein y ach ynn didiffodedic drôy dông

henryeyt g6lat[†] hyt ata6, ac nad el teir g6eith ar gogeil. ²³⁹⁵A rac damcheino y ry6[†] dir h6nn6 me6n amryfaylon gygylloriaytheu g6edy rannu r6g y 6elygord, a dyfot rann rei o'r 6elygord me6n ry6 rei o'r gyghylloriaytheu, a rann ereill me6n ry6 rei ereill o'r kyghylloriaytheu val na ellit y kaffel dann lys kom6t neu gantref, y gossodet y ry6 dadyl honn6 6rth y llys benatyr mal y gellit kymell pa6b o'r 6elygord dr6y rym vn k6yn kyssylldedic y gitatteb y'r neb a'e holeu. ²³⁹⁶Kany chygein k6yno o orssed y orssed am vn defnyd, na ch6yno rac vn dyn neu deu neu dri k6yn ach ac etryt o'r dryded ach allan, gan vot m6y o'r 6elygord yn kynnal y tir ynn y erbyn; sef acha6s y6 hynny, ef a damch6eineu vot etifediaeth o dir g6edy disgin me6n man ranneu r6g deigeint neu trygeint o gitdylyedogion, a bod vn o'r 6elygord, [ae] ef, ae dat, ae hendat, ae orhentat y maes o'r 6lat heb gaffel rann. ²³⁹⁷Os h6nn6 a delei a holi vn o'r 6elygord ar neillty, od enillei ef dim [134^v] yno, ef a gaffei gystal a h6nn6 er meint a vei ynn y la6, kans lle ny bo pria6d rann ar tir ny dyly priod6r ragor [n]a'e gilid. ²³⁹⁸Ac velly yr ay ef ehunan ynn yr hanner o'r holl etifediaeth lle ny dyliei ef oher6yd *kyfreith* namyn kymeint ac vn o'r kyfriueti a vei ynn kynhal y tir yn y erbyn. ²³⁹⁹Ac 6rth hynny y gossodet yr ha6l honno 6rth y llys benatyr lle y gellit kymell pa6b y gitatteb. ²⁴⁰⁰Ac os enill a 6nelei ef yno rodi kynn6ys ido ef gyda h6ynt, sef vydeu hynny: kymeint ac vn o'r kyfriuedi a vei yn kynnal y tir ynn y erbyn. ²⁴⁰¹Eithyr o darffei y vn 6neuthyr adeil neu lafyr arall *kyfreitha6l*, na chyh6nei erdo odi arno o dycha6n dangos tu a thal ida6 yn lle arall kystal a'e le ynteu petuei heb y llafyr *kyfreitha6l* arna6; ac onys dycha6n, reit vyd y gynn6ys yno eithyr g6neithyr ia6n am yr adeil a'r llafyr a 6nathoidit ar y tir o'r blaen. ²⁴⁰²Kans y trydyd prit ar tir y6 llafyr *kyfreitha6l* a 6neler ar tir y bo g6ell y tir erdo, a hynny a dyly ef y daly o cheiff y rann heb g6yn, megis y dyly dalu gobor g6archad6.

²⁴⁰³O deruyd tybygy gallael o vra6t neu gefynder6 neu gyferder6 neu gitdylyeda6c arall holi kyfran o dir o'e gitdylyeda6c dr6y gam6erescyn, [135] nis dycha6n oher6yd *kyfreith*. ²⁴⁰⁴Sef acha6s, am na ellir tr6y gamorescyn eithyr ennill k6byl neu golli c6byl, eithyr ynn vn lle: pann dissgynno andlyeda6c yn briod6r ar tir, a dyfot dylyeda6c didiffodedic y priodolder y holi h6nn6, ny ellir g6rthlad y priod6r o'y dlyet am na diffodes y priodolder, na gyrru y llall y maes am y dissgyn yn briod6r. ²⁴⁰⁵A llyna yr vn lle y keffir kyfran dr6y g6yn kam6erescyn. ²⁴⁰⁶Os y dlyeda6c a odef yr andlyeda6c y gynnal tir ynn y erbyn dr6y deir oes rieni o pop parth ynn vn orssed kom6t neu gantref ag ef, ni 6rande6ir y dlyeda6c g6edy hynny kans argyedigaeth drag6da6l y6. ²⁴⁰⁷Os ynteu a vyd me6n g6lat arall o ach6ysson *kyfreithol*, pa amsser bynnac y del o ve6n y na6[u]et dyn, ef a 6rande6ir ac a rodir kynn6ys ida6 val y d6esb6yt o'r bla6[n]. ²⁴⁰⁸A llyna dalam o byngkeu a berthyn ar y rann gyntaxaf o a6dyrda6t *kyfreith*.

²⁴⁰⁹Ar yr eil rann o'r a6dyrda6t yr amlyceir y gyfreith ossodedic a ossodet r6g y brenhin a g6yr y deurnas, a r6g pob rei o'r rei hynny a'e gilid. ²⁴¹⁰Ac yn honno y mae teir kolofyn *kyfreith*, a g6erth g6yllt a dof, y rei y haruero dynnyon ohonunt, a chyfreith tir a dayar, a theithi mach a chynnogyn, [135^v] a defodeu *kyfreithol*, a lla6er o byngkeu ereill val y mae y bra6tlyfyr ynn y dangos; a rei hynny oll a oruyd y g6ybot a'e dyally yn ll6yr ac yn vanol kynn bo teil6g dyn yn vra6d6r me6n *kyfreith*.

2394 [†] gl6 / g6lat
2395 [†] r6y

²⁴¹¹Ynn y dryded rann o'r a6dyrda6t y mae rann o bop vn o'r d6y *gyfreith*, o *gyfreith* y llys ac o *gyfreith* y 6lat, yr h6n a el6ir yn aruer *kyfreith*. ²⁴¹²Ac yn y rann honno y mae amsser y dechreu amryfaylon holion val na[6u]etdyd Mei neu Racuyr am dir a dayar o ach ac etryt, neu y atofyn dadyl ebryfygedic, a chynnal amsser y dysty neu y al6 g6ybydieit, neu y llyssy neu y g6rthneu, neu amsser ym6ystla6 a barn. ²⁴¹³A rann honno a dengys kad6 mod pob dadyl rac g6alla6geir, neu anhysbysr6yd, neu lithro amsser, a hynny dr6y ymha6l val y de6isso g6yr y llys a'r bra6d6yr, aeu geir tra geir ae g6ers tra g6ers.

²⁴¹⁴G6edy y g6elo dyn bop rann o hynn ar neillty, a phob testyn ymhob rann, a phob geir ymhob testyn, ha6s vyd ido dyallu *kyfreith*; kans ny 6yr *kyfreith* onyt y neb a 6yppo y dyallu. ²⁴¹⁵G6edy g6yppo ef hynny oll, yna y mae ida6 ef 6ybot g6nneuthyr [136] ha6l ac atdeb.

²⁴¹⁶P6y bynnhac a vynnho g6neuthyr ha6l, reit vyd ida6 6ybot by ssa6l defnyd ha6l yssyd; kans tri defnyd ha6l yssyd: gol6c, a geir, a g6eithret. ²⁴¹⁷Er bot gol6c a geir a g6eithret yn tri defnyd ha6l, nyt ydi6 *kyfreith* yn dy6edyt vot pob gol6c a phob geir a phob g6eithret ynn defnyd ha6l. ²⁴¹⁸Wrth hynny, reit y6 g6ybot pa rai yssyd defnyd ha6l, pa rai nyt ydi6.

²⁴¹⁹Ac yn gyntaf am yr ol6c y manegir, val y mae ynn y bra6tlyfyr yn dy6edyd. ²⁴²⁰Teir gol6c a dygir yg *kyfreith*: gol6c tyst o'e tystoliaeth; a gol6c manag6r o'e vanac; a gol6c llygatyrd kelys am lad neu losc neu letrat. ²⁴²¹Sef mod y dyellir hynny, pann holo dyn beth y arall tr6y 6ybydieit, y g6ybydieit hynny a eil6 *kyfreith* yn dyston ynn y lle h6nn6, kans p6y bynnac a allo d6yn tystoliaeth, ia6n y6 y al6 yn tyst. ²⁴²²A chyfreith a dy6eit y dycha6n g6ybydieit d6yn tystoliaeth yn erbyn g6at ac amdifyn, ac y dycha6n d6yn tystoliaeth am a vy kyn ymha6l; a chida hynny y dycha6n d6yn tystoliaeth yn lla6er lle, ac 6rth hynny y gellir [136^v] y gal6 h6ynteu yn dyston. ²⁴²³A phan dygho y ry6 dyst h6nn6, reit vyd ida6 dygu g6ybot a g6elet yr hynn a dygho val y de6eit *kyfreith*, kans ll6 g6ybydiat y6 tygy g6ybot a g6elet yr h6nn a tygho. ²⁴²⁴A llyna ol6c tyst o'e tystoliaeth, achos tr6y y tystoliaeth ef am yr hyn a 6elas y dilynir yr ha6l honno; velly y dy6eit *kyfreith* vod yn defnyd ha6l y ol6c ef o'e tystoliaeth. ²⁴²⁵Ll6 tyst arall, megis tyst ar 6alla6geir, y6 tysty yda6 gynt yr hyn y bo ynn y dygu. ²⁴²⁶Eil y6 gol6c managiat o'e vanac. ²⁴²⁷Sef mod y dyellir hynny: o dygir da yn lletrat rac dyn a'e 6ady o'r llofryd, a dyfot y kolledic a manag6r ganta6 a lli6o ar y llofryd y lledrat, ll6 y manag6r h6nn6 y6 tygu g6ybot a g6elet ar y llofryd y lledrat. ²⁴²⁸A h6nn6 y6 gol6c managiat o'e vanac, ac o rym yr ol6c honno y dilynir yr ha6l ar y llofryd, ac y gyrrir dan reith g6lat, ac am hynny y gel6ir ynn defnyd ha6l; a honno y6 yr eil ol6c a dygyr yghyfreith. ²⁴²⁹Trydyd y6 gol6c llygatyrd kelys am lad neu losc neu letrat. ²⁴³⁰Sef mod y6 hynny: o deruyd y dyn vod yn affeith6r dr6y lygatyrdiaeth, megis g6elet llad dyn gann y odef, defnyd ha6l vyd y rieni y lladedic h6nn6 a'e gitetifedion ar yr affeith6r h6nn6, kans [137] ydynt h6y y telir tal am affeitheu, a g6ad am lofrydyaeth[†] hefyd, ac ydynt ac y'r genedyl os holant, a chaml6r6 y'r argl6yd; kanyd oes am affeith heb 6eithred lla6 neu droed ny dyly y'r argl6yd namyn kaml6r6.

²⁴³¹Eil defnyd ha6l y6 geir, kans tri geir kelys yssyd: geir y bo g6eli tafod amdanna6; a g6alla6geir me6n llys; a thafodrydyaeth am lad neu losk neu letrad. ²⁴³²Sef mod y6 hynny: or dy6eid vn geir hagyr 6rth vrenhin, defnyd ha6l y'r brenhin a vyd arno kans ef dyly taly kaml6r6 ynn deudyblic ida6; neu or dy6eid vn geir hagyr 6rth effeiriad brenhin ynn vn o'e

2430 [†] lofryd / ydyaeth

deir g6yl arbenic, neu yn darlain lythur, neu ynn ysgrifeny rac bron y brenhin; ac y vra6d6r pann ym6ystler ynn y erbyn am y ia6n varn, os ef a'e kadarnha, defnyd ha6l vyd y'r bra6d6r arno kans ef a dyly taly sarhaed ida6. ²⁴³³Hefyd ef a[†] d6edir y dyly y brenhin gosb am air hagyr a d6eto dyn parth a'r llall me6n egl6ys, me6n myn6ent, ac me6n gorssed *gyfreitha6l*; defnyd ha6l vyd y'r brenhyn arno o gaml6r6, kyd ny chaffo y neb y d6etter 6rtha6 dim ia6n. ²⁴³⁴Eil geir kelys y6 g6alla6geir me6n llys, a hynny vyd o'r tri mod hynn: geir g6all yn holi o'r r6yf neu eisseu; geir g6all ynn amdiffin o'r r6yf neu eisseu; a geir g6all ynn g6ady. ²⁴³⁵O'r kyntaf y kyll ha6l6r y ha6l o'r berthynno 6rth y geir or dygir tyston ynn y erbyn, ac ny chyll gaml6r6 kanyd oes g6yneu kelys ethur tri. ²⁴³⁶O'r eil neu o'r trydyd y kyll amdiffyn6r gaml6r6[†] a [137^v] dif6yn yr ha6l o'r a berthynno 6rth y geir y tyst6yd o'e 6all, a defnyd ha6l y'r brenhin a vyd o gaml6r arno. ²⁴³⁷Sef y6 dyall geir r6yf: d6edyd m6y no messur y *gyfreith*; dyall geir eisseu y6 d6edyd llei no messur y *gyfreith*. ²⁴³⁸Trydyd geir kelys y6 tafodrydaeth am lad neu losk neu ledrad. ²⁴³⁹Sef mod y6 hynny: o dervyd y dyn dr6y gidsynyeid vynegi y'r ll6fryd ble bai y dyn a ledid a'e gyffelybyon ynnteu, defnyd ha6l y vyd y rieni y lladedic h6nn6 a'e gidettifedion ar yr affeith6r h6nn6, kans ydynt h6y y telir tal am affeitheu, a g6ad am lofrydaeth hefyd ydynt ac y'r genedl hefyd os holant. ²⁴⁴⁰Rei a d6eid na dyly kenedl dal dros affeitheu kans na dyly kenedl namyn tal galanas a thal sarhaed, ac na heni6 arian di6ad o vn o'r rei hynny. ²⁴⁴¹*Kyfreith* a d6eid mae y rieni a chidettifedion y ladedic y telir tal am affeitheu a voynt gyfaded; hefyd *kyfreith* a d6eid, holl affeitheu g6eithred o affeitheu galanas neu losk neu ledrad, dir6ys vyd pob vn ohonnynt; tafodrydaeth a llygadrydaeth heb 6eithred lla6 neu droed, kamlyrys vyd y neb a'e g6nel. ²⁴⁴²Tal dros affeitheu galanas adededic, y rieni a chidettifedion y ladedic y telir o *gyfreith*, or k6ynant amdanna6; ac ydynt h6y ac[†] y'r genedl hefyd y dylir taly y reith y 6ady llofrydaeth neu daly galanas ydynt.

²⁴⁴³Trydyd defnyd ha6l y6 g6eithred, ac er bod *kyfreith* ynn d6edyd vod g6eithred y[n] defnyd ha6l, *nyd ydi6 kyfreith yn gallel dangos [138]* na menegi by sa6l g6eithred yssyd defnyd ha6l; namyn pob g6eithred a 6neler ynn erbyn *kyfreith*, defnyd ha6l y6 y'r neb g6neler y g6eithred ido ar y neb a'e g6nelo, megis treis, lledrad, ac aghyfarch a'e kyffelybyon odieuthyr g6eithret ki kyndeiria6c a'e kyffelybyon. ²⁴⁴⁴Hefyd y mae tri g6eithred ar bra6f y'r neb a'e dylyo, megis y d6eid *kyfreith* ynn [y] bra6dlyfr am lafr *kyfreithol* neu *aghyfreithol* a 6neler[†] am dir a'e gyffelybyon.

²⁴⁴⁵G6edy g6ypo dyn by sa6l defnyd ha6l yssyd, reid vyd yda6 6ybod pa vod y holyr a pha vod yr atebir; kans o bed6ar geir a'e perthynassaeu y holir, ac [o] dri geir yr atebir. ²⁴⁴⁶Sef ynt y ped6ar geir y holir, nid amgen: p6y a holych, beth a holych, pa veint a holych, a ph[a] amser y holych. ²⁴⁴⁷G6edy y g6ypo dyn hynny, reid vyd ido wybod beth a berthyn 6rth bop geir ar neilldy.

²⁴⁴⁸Wrth y geir kyntaf, nid amgen p6y a holych, y *perthyn* hen6i hen6 prioda6l yr ha6l6r a hen6 prioda6l yr amdiffyn6r; hefyd py at y bo dy g6yn, megis 6rth s6ydogion yr orssed honno neu 6rth kyghella6r, megis hynn, namyn: 'Ithel ap Kyfnerth kyndrychol ynn kanlyn k6yn 6rth s6ydogion yr orssed honno'; ac o myn, d6edyd ynn benaf s6ydoc 6rth y

2433 [†] a a
 2436 [†] ganl6r6
 2442 [†] ac ac
 2444 [†] 6ne / eler

kyghella6r, neu 6rth y dysdein os ynn y llys dygynyll byd; ac onys myn, nid oes na g6all nac eisseu er na d6etter; ‘Rac Tudyr ap Gruffud yghyfleu amdiffynbeleid.’ ²⁴⁴⁹Hynny a berthyn 6rth y geir kyntaf o’r ha6l.

²⁴⁵⁰Wrth yr eil geir, nid amgen [138^v] beth a holych, y perthyn hen6i pa fford y’th 6hahan6yd o’th da, ae o dreis, ae o ledrad, ae o anghyfarch, ae o loc, ae o adneuaeth, ae o venffic, ae by arg6ed bynnac a 6neler yt neu ar dy eidia6; a hefyd pa ry6 da voynt, ae anifeileid, ae eur, ae ariant, ae dyledogaeth o dir a dayar dr6y vn o’r dadanhydyaeu, neu o gamoresgyn o vn o’r tri, ae dr6y ach ac edryd; os lloc neu adneu neu venffic, hen6i pa ry6 gadernyd yssyd ar y gaffel drachefen, neu os dr6y gyfne6id neu amod neu lynyaeth arall, hen6i pa ry6 gedernid yssyd arnynt, megis hynn: ‘Dr6y defnyd ac achos, nid amgen vod vy noc y’r Tudyr d6yn march koch ynn aghyfarch arno ef.’ ²⁴⁵¹A hynny a berthyn 6rth yr eil geir.

²⁴⁵²Wrth y trydyd geir y perthyn, nid amgen pa vaint a holych; sef y6 hynny os anifeileid, manegi pa ryfedi a voynt, a pha deithi a voynt; os march neu eidon kynn y gyfla6n deith[i], manegi y[†] oedran; os eur neu ariant, manegi pa rifedi voynt; os arg6ed, pa vaint, a pha vaint vo y’r ha6l6r; os am goed, pa rifedi voynt a^{††} pha ry6 goed voynt, ae der6, ae kyll, ae drain, ae pob vn ohonynt, ae coed ereill; os tir a^{†††} dayar, henn6i pa rifedi o er6yd, a pha beth a dylir dros yr ieida6 neu dros yr arg6ed, ae arian kyfreith ae arian k6ttaon, megis hynn: ‘Yr h6nn varch oed gyfla6n teithia6l, yr h6n a’e eil6 kyfreith yn varch tom, ac a gy[139]6erthydeu drygeint o’r keinhogeu k6ttaon.’ ²⁴⁵³A hynny a berthyn 6rth y trydyd geir.

²⁴⁵⁴Wrth y ped6ryd geir, nid amgen pa amser y holych, y perthyn menegi y dyd a’r vl6ydyd y’th 6ahan6yd o’th eida6 neu y g6naethb6yd yr arg6ed neu amod neu’r llynyaeth; neu os kyfne6yd, pa dyd a pha le y by; neu os lloc neu adneu venffeik, pa dyd a pha vyl6ydyd y dlyssyd y gaffel drachefen neu dalu dros y gyfne6id; os tir, pa dyd ythioresgyn6yd ohonna6, a phy le y mae y tir a pha vaint yssyd ida6; a manegi pa vn o’r tri diebryd ythiober6yd o’th eida6 neu y’th arg6ed6yd; a manegi py ry[6] bersonolyaeth vo y’r ha6l6r neu y’r amdiffyn6r yr amser y g6[n]aethb6yd yr aghyfreith. ²⁴⁵⁵A hynny a berthyn 6rth y ped6ryd geir o’r ha6l, megis hynn: ‘Hen6 y dyd a’r vl6ydyd y g6naeth ef yr aghyfarz, dyd Ma6rth nessaf G6yl Lyc di6ethaf a lithrod ynn y vl6ydyd honn; lle roed y march pan dycb6yd, dan vreint g6ialen y gygylloryaeth honn ac a’e el6ir Glan Marlais; a bod Ithel ynn person k6bl y ofyn, a Thudyr yn person k6bl y ateb; a bod kyfarch arno ef ar dyd Ma6rth nessaf ynn ol kalan gayaf a lithrod ynn y vl6ydyd honn, a negyd vu, ac her6yd y negydaeth y vod ef ynn tynny yn vn o’r tri diebryd, nid amgen d6yn peth ar dyn heb adver; a deisyf g6rtheb.’ [139^v] ²⁴⁵⁶Ac o byd neb ryfedo gossod dyd kyfarch ar yr ha6l hep y vod ynn berthynas y vn o’r ped6ar geir r6ym, reid y6 y en6i kans ny bydeu diebredic nes y vod ynn anegydyd, ac nad oed bra6 ar negydaeth nes y gyfarch, ac nad oes achos ha6l heb diebryd; ac 6rth hynny reid y6 hen6i y dyd kyfarz.

²⁴⁵⁷G6edy y g6ypo dyn pa vod y holir, reid vyd ido 6ybod pa vod yr atebir; kans o dri geir yr atebir: o 6ad, neu adef, neu amdiffyn.

2452 [†] y y
2452 ^{††} a / a
2452 ^{†††} ae

²⁴⁵⁸Am y g6ad kyntaf y treithir. ²⁴⁵⁹Tri ry6 6ad yssyd: g6ady oll y dadl a dotter ar dyn, a honno a 6edir dr6y reith ossodedic heb na m6y na llei. ²⁴⁶⁰Eeil y6 adef ran o dadl y dr6c 6eithred, a g6ady k6bl o'r g6eithred, a honno a 6edir gan chenackay reith ossodedic; megis ygholofneu *kyfreith* am lofrydyaeth, hyny dyngau deng6yr a deugeint gan 6ady llofrydyaeth a'e haffeitheu yn hollha6l, yna y t6ng kant neu deukant neu drychant gann 6ady llofrydyaeth ac adef affeith. ²⁴⁶¹Sef mod y gellir hynny, anos vyd kredy y neb a adefo rann o dadyl y dryc 6eithret no'r neb y 6ado y dadl oll, ac 6rth hynny y ch6anekeir arno 6rth vreint yr h6nn a adefo. ²⁴⁶²Trydyd y6 adef rann a g6ady rann arall heb 6eithred yndo, a honno wedir gan leihau reith ossodedic; megis me6n mechni, ll6 mach ar [y] seithvet o'r dynyon nessaf y 6erth gan wady y vechni oll, [140] yna y t6g ef yhyn gan 6ady ran ac adef rann arall o'r vechni. ²⁴⁶³Sef mod y[†] diellir hynny, ha6s vyd y gredy her6yd ydo adef ran o'r vechni na pheu g6attay y k6bl, kans rac taly y g6edir, ac am hynny y lleyheir reith arno, ac her6yd nad oes dryc 6eithred yndi; kyffelyp a hynny megis peu holeu dyn pynt y arall, ac adef ohonno y lleill ch6eugeint a g6ady ch6eugeint arall, ynna y g6edir gan leuhay reith ossodedic; lle tygeu wyth6yr a deugeint gan 6ady pynt, haner y reith vyd eisseu am yr hynn adefod, kanyd oes gyga6s gan adef.

²⁴⁶⁴Ac velly pob g6ad a vyd k6bl 6rtheb y'r neb a'e hardel6o, dan dalu k6bl reith ac berthyno 6rth vreint yr hyn a holer, na ll6 vn dyn na ll6 llya6s. ²⁴⁶⁵Lle bo vn tafod ynn gyry ac arall ynn g6ady, ll6 vn dyn yssyd diga6n y 6ady hynny [de][†] amser g6rthd6g [lle]^{††} perthynno reith ossodedic a'e g6atta. ²⁴⁶⁶Od en6ir bangor ar yr ha6l ynn gedernyd y harch6iro, megis bridu6 neu vechniaeth neu 6yby[d]eeid neu amod6yr[†] a'e kyffelybyon, y rei hynny oll dr6y reith ossodedic y g6edir pob vn ohonynt, a hynny her6yd breint^{††} y bangor a ossotter y arch6iro yr ha6l, ac nyd oher6yd maint y dylwed y g6edir ynn y lle h6nn6.

²⁴⁶⁷Ail g6rtheb y6 amdiffyn, kans tri ry6 amdiffyn yssyd: vn y6 na 6rtheber ynn anamserol y'r gofyn. ²⁴⁶⁸Sef mod y dyellir[†] [140^v] hynny, nid amgen: kad6 amser megis y gallo arch6iro y dedryd g6lad, euthur lle perthynno cof llys, nad oed goll amser yr amser y hamdiffyn6ys, neu y g6ad6ys, neu g6rtheb6ys yr ha6l, megis na 6rthepper kyn y holi, neu na thale 6ad ynn oed y *gyfreith*, neu nad amdiffyne kyn ateb y'r defnyd, neu na lysseu, neu na 6rthneu, neu nad ym6ystlei ynn amserol a'e kyffelybyon, megis y dy6eid *kyfreith* ynn y arveron; kans *kyfreith* a d6eid vod ynn reid kad6 amser ymhop peth. ²⁴⁶⁹Eil y6 amdyffyn mal nad ateb byth y'r ha6l. ²⁴⁷⁰Sef mod y dyellir hynny, megis beu damcheinei 6rtheb y ha6l gann ally profi dr6y vn o'r tervyneu ychod vod g6all dadal6ryaeth a vai ynn kyflad a grym a defnyd y dadl o g6bl hyd na bai ynn p6yso ar vod dadl nac arver dadal6ryaeth, megis g6yd6aled ky6lad, neu arabha6l, neu ha6l hep berchen, neu golli amser, megis y bai ynn argadigaeth drago6yda6l a'e chyffelybion. ²⁴⁷¹Trydyd y6 amdiffyn gan ateb mal na choller dim er yr ha6l. ²⁴⁷²Dyall hynny y6 pan 6rthepeu amdiffyn6r gan dystu g6alla6geir neu anhysbysr6yd ar ha6l6r odieythur colled trag6yda6l[†], neu tystu ha6l drabl6ydyn, neu 6rth-ha6l ynn erbyn ha6l, ne ofyn dylwed kych6na6l ynn y dydyeu deduon, neu ofyn tir a dayar

2463 [†] y y

2465 [†] *Mewn llaw arall.*

2465 ^{††} *Mewn llaw arall.*

2466 [†] amdoyr

2466 ^{††} breint breint

2468 [†] *Ysgrifennodd y copïydd gwir duw krea6dr ar odre'r ddalen hon.*

2472 [†] tg6yda6l, gyda ra (?) uwchysgrifol

ynn amser kaeth kyfreith, yr h6n a disgin yn argadigaetheu amseroed; ac yna y mae kynattedic kyrchy kyfreith o ne6yd.

[AMRYWION]

[141] ²⁴⁷³Ni chae kyfreith r6ng dyn a'e dir dlyet yn llei ysbeid no thair oes rieni o bop parth, a hynny yn dyngnofedys. ²⁴⁷⁴Sef y6 tair oes rieni: na6 vgeint mlyned, trygeint mlyned ymhob oes.

²⁴⁷⁵Merch o'r pan aner hyd pan vo seith ml6yd, ni dyly vnyed me6n ll6. ²⁴⁷⁶O'r pan aner hyny vo deudec ml6yd y dyly vod 6rth gyngor y that. ²⁴⁷⁷O'e deudec ml6yd allan y da6 kedor a broneu erni ac y blodeua hi, ac yna y byd oet y rodi y 6r. ²⁴⁷⁸Ac o hynny allan, kani chaffo y rodi y 6r, hi a dyly ymrodi yhynan ac ni dyly vod 6rth gyngor y that onit hi a'e myn, ac ni dyly y that daly amobyr dros y verch onid ef yhyn a vyd rodiad erni; os ynteu a vyd rodiad erni, kymered vach gan y neb a'e kymero.

[GEIRIAU'R SEITHWYR DOETHION]

²⁴⁷⁹Geireu y seith6yr doethon y6 y rei hynn. ²⁴⁸⁰Pa da orychaf? Kyfia6nder. ²⁴⁸¹Pa direidi v6yaf? Ani6eirdeb. ²⁴⁸²P6y assyd gyfoethoc? Y neb ni ch6enycho dim o da ar gam. ²⁴⁸³P6y yssyd dla6d? Kebyd. ²⁴⁸⁴Pa gamp decaf ar 6reic? Di6eirdeb. ²⁴⁸⁵Pa doethineb v6yaf? Gally dr6c o dyn y arall ac nas g6nel. ²⁴⁸⁶Pa ynvydr6yd v6yaf? Mynny dr6c o dyn y arall ac na allo y 6neuthyr.

[GWENYN]

[141^v] ²⁴⁸⁷Boned g6enyn o barad6ys y heni6, ac o achos pechod dyn y deuthont odyo ac y dodes Du6 rad arnynt, ac o'r achos hynny ni ellir yffereny heb oleu k6yr.

²⁴⁸⁸Na6uetyd kynn A6st yrr a pob heid ymreint modredaf, ac yna pedeir ar hygeint a dal, eithr assgellheit. ²⁴⁸⁹Sef y6 assgellheid, heid a el g6edy kalan A6st y maes, a honno ni chymer vreint modrydaf hyd galan Mai rac 6yneb, ac yna pedeir ar hugeint a dal val y mam. ²⁴⁹⁰Keisser ych6anec yn y blaen lle y mae y g6erthe.

[AMRYWION]

²⁴⁹¹O dervyd barny dyn yn lleidr g6erth, a bod da ida6, ac nad ymbryno yhyn, kyfreith a d6eid lle ym6rthoto[†] ef yhyn ac gell6g y eneid o ageu, ac ef yn gally y ell6g, y dliir y dienydio ynteu am y lledrad. ²⁴⁹²Pei na allei ynteu ymbryny, kyd pallei y genedl y bryny, ni dliir y dienydio ynteu am y da ni allei d6ad ydynt.

²⁴⁹³O dervyd y dyn g6neuthur lledrad ffyrnic am beth a vo llei y 6erth na phedeir *keinhabc* kyfreith, ia6n y6 barny y vod yn lleidr g6erth, a hynny yn deudyblic; sef y6 hynny, pedeir punt ar dec.

²⁴⁹⁴Da a dyccer o ryfel y hed6ch deu hanner vyd r6g y neb a'e dycco a'r neb bioed gynt, *et cetera*.

[142] ²⁴⁹⁵P6y bynnac a rodo prid ar dir ar na allo y gadarnhau dr6y 6eithred gorssed, kyfreith a d6eid nad reid ateb ida6 namyn y vod yn brid anolof.

2491 [†] ym6rthothoto

²⁴⁹⁶Bonclyst a rodo dyn y arall tr6y lid, ja6n y6 taly pedeir ar hugeint gid a'e ssarhaet y'r dyn.

²⁴⁹⁷Pa amdiffyn6r bynnac a safo ganta6 gyga6s a chanlla6 ac ef yhyn yn drydyd, a cheissa6 ohona6 oed 6rth borth, ni dyly y gaffel kans hynny o dynion y6 porth *kyfreitha6l*.

²⁴⁹⁸Ny dyly kyga6s a chanlla6 ssefyll yghyd am ha6l a vo llei na chy6erthyd trygeint, neu am dadal tir a dayar.

²⁴⁹⁹O dervyd y rad6r g6neuthur kam y luc, kymerer ia6n ganta6 val gan luc a g6naed yr egl6ys a vynno ymdana6. ²⁵⁰⁰O dervyd y luc g6neuthur kam y rad6r, dy6ygier ida6 val y d6eto yr egl6ys ond taly y gorff y'r genedyl.

²⁵⁰¹O dervyd y dyn g6neuthur kam kyhoyda6c y arall a cheissa6 y 6ady er div6yna6 da y'r argl6yd ac y'r bleid, ni ddir y 6ady na thr6y 6ad na thr6y dyst kans m6y y6 tystoliaeth gyoed na g6ad *kyfreitha6l*.

²⁵⁰²Val y mae[†] mab yn ettifed o dref y dat, velly y mae tat yn ettifed o da y mab oni byd ettifed ida6; ac velly mam am da y merch.

[142^v] ²⁵⁰³Pob kyttir ef a ddir y gynnal a ll6 ac a da, ac ar nis kynhalo, kolled y ran. ²⁵⁰⁴G6edy y ranner y tir, ny dyly neb daly da dros dir y gilid. ²⁵⁰⁵H6ynt a dylyant y kynnal a'e ll6, brodyr a chefendyr a chyferdyr; ac onyd ant y gyd yn y reith honno ac o acha6s hynny kolli ohona6 y tir, enillent h6y ida6 ef y tir a golles o'e hacha6s h6y. ²⁵⁰⁶Ac o gyferder6 allan ny ddir ranny tir, a chan na ddir rany tir bellach hynny ny dyly neb kad6 rann y gilid, nac o'i da nac o'i ll6.

²⁵⁰⁷Kyfreith a d6eit, kyd darffei y'r amdiffyn6r rodi ateb yn gynt no'e holi ef o'r ha6l6r, vod ynn anolo yr ateb hynny 6randa6o ef yr ha6l, ac yno rodi ateb.

²⁵⁰⁸G6edy barner tir a dayar y dyn, ni ellir llydias kyfran ida6 o hynny allan pan vynno, na chaedic vo yr amser nac ef ni bo; *kyfreithol* y6 ido rannu bob amser. ²⁵⁰⁹Ac ni dyly neb gymryd tir kynnyd yn lle tir priodol; ac os kymerth a'e golli ohona6 yn *gyfreitha6l*, ni ddir y enill ida6 kans kymerth anilis yn lle dilis.

²⁵¹⁰P6y bynnac a gynhalo tir a dayar vn dyd a bl6ydyd, a'e gynnal o lyd a chymanfa a dadleu ac o bop peth a del arna6, a dyfod dlyeda6c arall y ofyn rann ohona6, ef a dyly daly y'r gorcheid6at gobyr g6archad6 y tir, *et cetera*.

[DAMWEINIAU]

[143] ²⁵¹¹Od edy dyn gyfrivedi o dyston, kyfrifed h6y mal yde6is neu balled y dadyl ida6.

²⁵¹²Od edy dyn a vo dogyn yn y *gyfreith*, digon y6 deu dyst neu dri kyd bo g6ell a vo m6y; nid tystoliaeth [tystoliaeth] vn dyn.

²⁵¹³O dervyd y dyn ynyd koll neu gaffel keissa6 oed o vod y ar6assaf neu y dyston yn glaf neu yn anghene ereill, *kyfreith* a d6eid na rymha ida6 hynny kani all6ys kael yr hyn ade6is.

²⁵¹⁴Or damch6eina mar6 perchen tir o ve6n y tair grad kenedyl, y kereint nessaf y'r mar6 o rad kenedl o bydant o'e rieni a geiff y tir h6nn6.

²⁵¹⁵Or byd mar6 perchen tir hyd ar geifyn heb ettifed o'i gorff neu gidettifed, y brenhin a vyd ettifed o dir h6nn6. ²⁵¹⁶Kyferder6 a geiff tir y nei, a'r nei a geiff tir yr e6ythr yr h6n a vai var6 heb ettifed o'e gorff, ac ni cheiff gorochiefyn tir y keifyn arall o *gyfreith* oni

2502[†] mae / mae

byd heb rany rygta6 a'r mar6; ac o h6nn6 ni diffyd *kyfreith* hyd ymhenn y na6ved dyn, ac yna digenedyl ynt her6yd diffodi y priodolder.

²⁵¹⁷O dervyd y argl6yd ynadleu rodi kygha6s a chanlla6 y berchena6c dadyl tir a dayar neu beth arall y perthyno, a d6edyd o'r perchen neu'r kanlla6 ar y afles megis kynhorth6y y'r bleid arall, *kyfreith* a d6eid na dyly y kygha6s diodef m6ynant o'r geir h6nn6 onis mynn ehyn, kanns ef y6 y d6ed6yda6dyr ac a bie dyall.

[LLUNIO'R GYFRAITH]

[143^v] ²⁵¹⁸Llyma lyfyr o *gyfreith* a 6naeth H6el Da yn y Ty G6ynn ar Daf yNyfed, y'r h6nn y doyth yno o 6ys H6el [y] ch6eg6yr doethaf o bop kym6t ynGhymry o lygion, a seith vgeint bacla6c o archesgyp, ac esgyp, ac abadeu, a phriorieit o doython oll. ²⁵¹⁹Ef a wnaethb6yt y deudec doythaf ar neilltu y 6neuthur y *gyfreith*, a'r vn ysgolheic huotlaf o Gymry oll y ysgrifenu y *gyfreith* ac y edrych rac g6neythur dim yn erbyn *kyfreith* egl6ys na chyfreith yr amherodyr.

²⁵²⁰Llyma hen6au y g6yr llygion hynny:

Morgeneu ynat G6iberi Hen o Iscenein

Kyfnernth y vab G6rnerth Ll6yd y vab

G6eiri vab Kyfia6n Medd6on ail Kerisc

Gron6y vab Moridic G6ga6n Dyuet

Ke6yd ynat Bledr6s vab Bleidyd

Iddic ynat G6ynn vaer, y g6r oed berchena6c ar Lantaf6in, bioed y ty y g6naethb6yd y *gyfreith* ynda6. ²⁵²¹A Blege6ryd, archdiaga6n Llanddaf, a oed yr ysgolheic, a doctor ynghyfreith yr amhera6dyr ac ynghyfreith yr egl6ys oed ef.

²⁵²²G6edy darfod g6neuthur y gyfraith oll a'e hysgrifeny yn g6byl, ef a aeth Hoel Da a theuynedd o Gymry gidac ef, a Lambert esgob Myny6, a Mordaf esgob Bangor, a Chebur esgob Seint Assaph, a Blege6ryd archdiagon Llanddaf, [144] hyd att Anestacis hyd yn Ryfein y darllein y *gyfreith* ac y edrych a oed dim yn erbyn *kyfreith* Dy6 ohonei; ac am nad oed dim yn g6rthneby idi, hi a deilyng6yd ac a el6id yn *gyfreith* H6el Dda o hynny allann. ²⁵²³Oedran yr Argl6yd Jessu Grist yr amser h6nn6: na6 kant mlyned a phedeir ar dec. ²⁵²⁴A llyma y g6ersseu a 6naeth Blege6ryt yn dystoliaeth ar hynny:

Explicit editus legibus liber bene fenitus

Quem regi scripcit Blaugoridus et quoque fuit

Hweli turbe doctor tunc legis in vrbe

Cornando tunc iudice cotidiano

Rex dabat ad partem dexteram nam sumpserat artem.

[FFYRDD Y GYFRAITH]

²⁵²⁵Llyma y gynifer fford y g6ahana dyn a'e da ac y kygein yda6 y holi yn gyfreitha6l: lledrat, treis, anghyfarch, ech6yn, addneu, benthic, lloc, kyfne6it, llessgedd, g6archeu, a chych6yn anghyfreitha6l. ²⁵²⁶Sef y6 lledrat, d6yn peth a'i 6ady. ²⁵²⁷Sef y6 treis, d6yn peth o anvod. ²⁵²⁸Sef y6 anghyfar6, d6yn peth yn apsen a'i adef. ²⁵²⁹Sef y6 llesged, peth a goller o 6all. ²⁵³⁰Sef y6 adneu, peth a roder y gad6 y arall.

[144^v] ²⁵³¹Llyma[†] y gynifer fford y dylu keidweid vod: y gad6 geni a meithryn^{††}, ac y gad6 kynn koll, a chadw g6gestei, a chad6 tir a daear gann dyn, a chad6 breint, a chad6 alltydiaeth gann dyn, a chad6 heint me6n ll6dyn. ²⁵³²Llyma y ry6 wyr y braint a dylu vod yn geid6eit: y gad6 geni a meithrin a chad6 kynn koll, g6yr vn vreint a'r amdiffynn6r; y gad6 g6gestei, dynnion y ty; y gad6 tir a daear gann dyn, vchel6yr o amhinniogeu tir a gyfarffo tervyneu y tir a'r tir y bont ynn y gad6; y gad6 breint, g6yr breina6c kani chyngein y anvreiniol gad6 breint; y gad6 alltydiaeth, gwyr adv6yn dianllad; y gad6 heint me6n ll6dyn, kymydogion dianllad ad6yn; ac ad6ynn y dylu vod pob keid6ad.

²⁵³³Val[†] hynn y dylir am gyfran. ²⁵³⁴Kyfranny a dylir ynn gyntaf r6ng brodyr. ²⁵³⁵Y mab ieuaf y dylu de6is y dydyn ac a vo o dai ar yr 6yth er6 kyfreith os ychel6rdir vyd, ac o hynaf y hynaf de6issent y tydynneu ac y ba6b a vo o dai ar y dydyn. ²⁵³⁶A g6edy hynny ranned y mab ieuaf y tir g6ac ymhob lle, ac o hynnaf y hynnaf de6issent[†]. ²⁵³⁷A g6edy hynny kefender6 a dylu adranny, euthur na ssymyd neb o'i dydyn rac y gilid kans kymeint y6 y tydynneu ac na dylu neb vod yn adeil6r y gilid. ²⁵³⁸Ac vellu y dylu kyferder6 adran. ²⁵³⁹G6edy'r dryded rann kad6ed pa6b y rann ganta6 yn gyfreitha6l tr6y geid6eit [145] o ymhinogeu tir. ²⁵⁴⁰Os mab eillt vyd, pedeir er6 a dylu vod ymhob tydyn, a rannu ac adranu a de6issa6 vel y rai ychot.

²⁵⁴¹Ac val hynn y dylir am gyhyd. ²⁵⁴²Ni dylir kyhyd yn vn lle onid yn y dref gyfrif, ac ynn y dref honno y dylu pa6b gymeint a'e gilid ac nid kystal. ²⁵⁴³Ac yn y dref honno y dyly y meibon dir ymy6yd eu tadeu, euthur y mab ieuaf y dylu aros mar6 y dad kans yn lle y tad y dylu vod. ²⁵⁴⁴Y neb a al6o am dir tref gyfrif, ef a dylu kael y dydyn yn y lle g6ac y myno heb dai arno, a g6edy hynny kyhyd a pha6b. ²⁵⁴⁵A g6edy y g6rthotto y tir a gal6 am dir g6edy hynny, nid oes ida6 gael y tir a vy ynn y la6 gynt oni byd g6ac heb y gymryd o neb.

²⁵⁴⁶Llyma'r[†] gynifer ford y dylu argl6[yd] da y dyn yn gyfreitha6l: na6 affeith galanas, a na6 affeith tan, a na6 affeith lledrad, a na6 tafodia6c, ac 6yth bynvarch, a'e heba6c, a'e vyal, a'e s6llt, a'e eurgra6n, a thor llong heb diangk y pherchen, ac a vyro morgymla6d y'r tir me6n tri llan6 a thri threi heb vediant y neb arna6, a doydeng my dir6y am drais ac am ledrad ac am ymlad, a'u r6ydau, a'u amobrau, a'u ebedi6ay, a'u gamlyriau, a'u vy6ch lyd, a'u vy6ch g6ylau, a'e varoni, a'e ebran, a'e waith gann y g6yr y dyluo, a chreith y helynt, a g6erth halogi y tir (sef y6 hynny, pynt) o acha6s g6aedlydia6'r tir a llad kelein, ac a gaer o da'r llofryd o'r pryd y gilid, a da [145^v] halawcty, a ffoa6dyr, a fflama6r, a mel a moch gann y taeogion y 6erthy ymlaen arall ida6, a thafa6t 6eli, a g6erth tervyneu a'r ffinieu a'e kospeu, a phob da diberchenna6c, a tholl y velineu.

2531 [†] *Gadawyd gofod ar gyfer priflythyren liw (Ll), ond nis llanwyd.*

2531 ^{††} meithrym

2533 [†] *Gadawyd gofod ar gyfer priflythyren liw (V), ond nis llanwyd.*

2536 [†] de6issenst

2546 [†] *Gadawyd gofod ar gyfer priflythyren liw (Ll), ond nis llanwyd.*